రాజవాహనవిజయము.

ప్రౌఢ ప్రబంధము.

కాకమాని మూర్తికవి

ప్రణీతము.

టీకాసహితము

1937

ద్వితీయ ముద్రణము.

ప్రకాశకులు: నందిరాజు చలపతిరావు.

మంజువాణీ ప్రెస్, ఏలూరు.

292, ఎస్ప్లనేడ్,

విజ్ఞప్తి

ఈ రాజవాహన విజయ గ్రంథమును చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథభాండాగార మాతృకనుండి ప్రతివ్రాసి తెచ్చి 1898 సంవత్సరము జూలై మాసమున ప్రకటింపబడిన మంజువాణీ మాసపత్రికలో ముద్రించితిమి.

ప్రౌఢ ప్రబంధమగుటచే టీకాసాహాయ్యము లేక యర్థముచేసికొనుట కష్టసాధ్యమని యెంచి లఘుటీకతో బ్రచురించితిమి.

ఈకవి ప్రయోగించిన శబ్దములను సూర్యారాయ నిఘంటు కారులును, శబ్దరత్నాకర నిఘంటుకారులు, ఉదాహరణముగా గైకొనియున్నారు. చిన్నయసూరి మతమునకు వ్యతిరిక్తమైన ప్రయోగములు క్వచిత్తుగా నీగ్రంథమందున్నవిగాని, ఆయాసందర్భములలో చిన్నయసూరి మతమే సంస్కరణాపేక్షితముగా గానుపించుచున్నవి.

బహులాశ్వచరిత్రయు రసవత్కావ్యముగానున్నది. భాషాపరులెవ్వరైన నాగ్రంథమును బాపినచో కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ ముద్రించి, కాకమానిరాయుని ప్రతిభను వెల్లడింతుము.

ఇప్పుడిప్పుడే ప్రజలలో మరల ప్రబంధ పఠనాసక్తి గలుగు సూచనలగపించుచున్నవి.

ఇట్లు,
నందిరాజు చలపతిరావు,
ప్రకాశకుడు.

ఏలూరు,
15—3—37.

రాజవాహనవిజయము.

పీఠిక.

ఇది 5 ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. కాకమాని మూర్తికవి ప్రణీతము. ఈతడు బ్రాహ్మణుడు. ఇంటిపేరు పెన్నేకులవారు. తండ్రి రామలింగభట్టు. తల్లి తిమ్మమాంబిక. ముత్తాత రామపండితుడు. తాత ప్రబోధపండితుడు. ఆపస్తంబసూత్రుడు. ఉభయభాషా విద్వత్కవీంద్రుడు. కవి పట్టభద్రుడు.

ఈతడు సంకుసాల నృసింహకవివలె

శా. వ్యాళీస్వాంతు లశాంతు లజ్ఞ సతతైకాంతుల్ మహా చేటికా
శ్రీలోపద్రవ నవ్యపత్రికులు భూరిప్రాజ్ఞ విజ్ఞాపనా
వేళాకల్పిత రక్తవక్త్రులు కళావిజ్ఞాన నిర్భాగ్యు లీ
కాళక్ష్మాతల నేతలం బొగడుటల్ కష్టంబు లర్థార్థికిన్.

అని ఆనాటి రాజులను గూర్చిన తన యభిప్రాయమును వెల్లడించుచు 'నదైవం కేశవాత్పరమ్మ'ని తన కృతులలో పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, రాజవాహనవిజయమును శ్రీ వేంకటాచలపతికిని గృతి యొసంగెను. ఈతడు రచించిన బహుళాశ్వ చరిత్రములోని లక్ష్యములుగా జూపబడిన పద్యములు తక్క, సమగ్ర గ్రంథ మెచ్చటను లభింపలేదు.

కవి కాలము.

సాధారణముగా కవికాలమును నిర్ణయించుటకు కవిస్తుతియు, గద్యయు, నరాంకిత మొనర్చియుండిన యెడల నా కృతిపతి వంశకథనమును జాల వఱ కుపకరించెడివి. ఈతడు సంస్కృత కవులను, కవిత్రయమునే పేర్కొనియెను గాని, తననాటి కవులను పేర్కొనక తన తాత ముత్తాతలను పేర్కొనెను.

పంచమాశ్వాసము నందలి,

సీ. అఖిల సీమాయూలమైన మద్దనమ్మ్రలు
మ్మళికలు గల కమ్మ వెలవదోరలు
చేతి కైదేసివేల్ శివరాయల వరాల
నెల కట్టిడల పకూణీ లక్కిఋ
లూళ్ళాయమలమీద హారపుత్తరవు గన్న
రాయకై జీతంపు రాయవారు
పగటిగాసంబు దప్పకయుండ దినరోజు
మాదిరి నొంటిరి జోదుమూక

గీ మొదలుగా గల బారులు మొనకు నిల్చి
పొడిచి పేర్వాడి వీథు తేర్పడగజేసి
గాసి గావించి యరుల జేవాసి యెదుట
జూపి నిలజేరు మూడు మెచ్చులున మెచ్చ.

అను పద్యమందలి" శివరాయల వరాల"నుటచేత శివదేవరాయల నాటివాడని గాని, తరువాతి వాడగాని నిశ్చయించుట కాధార మీ గ్రంథమందే లభించినది.

అచ్యుత దేవరాయల కుమారుడు మరణించిన తరువాత రంగా రాయల కొడుకు సదాశివరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చెను. సదాశివ దేవరాయల బావమరిది యగు రామరాజాతనికమాత్యుడై యుండెను. తాళికోట యుద్ధములో 1565 లో రామరాజు మరణించెను. సేనాని వెంకటాద్రియు మడసెను. ఇక మిగిలినది సేనాని తిరుమల రావు ఒక్కడే. అతడు 150 కోట్ల రూపాయలు, నవరత్నాభరణ ములు మొదలగు బహు ధనముతో సదాశివరాయలను తోడ్కొని, అనంతపురము వద్దనున్న పెనుగొండ దుర్గమునకు పారిపోయెను.

1568 వ సం॥మున సదాశివరాయలను చంపితిరుమలరాయుడే రాజ్యమేలెను. కాని అక్కడ నిలువలేక చంద్రగిరికి వచ్చి చేరెను.

ఈ కవి 1568 సం॥ తరువాత సదాశివ దేవరాయల వరాలు ప్రచారములో నుండుకాలమున జీవించియుండెనని నిర్ధారణ చేయ వచ్చును.

గీ॥ అల్లసానివాని యల్లిక బిగిసొంపు
ముక్కు తిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు
పాండురంగ విభుని పద్యంబు హరువును
కాకమాని రాయ నీకెకలదు.

అని తనను గూర్చి శ్రీరంగనాథుడు పల్కినట్లు లీకవి తనపాంచాలీ పరిణయములో జెప్పుకొనెను. అల్లసాని పెద్దన్న 1535 వఱకును, ముక్కు తిమ్మన్న 1526 వఱకును, పాండురంగ మహాత్మ్యమును రచించిన రామకృష్ణుడు గూడ కృష్ణదేవరాయల యవసాన కాలము నాటికి చిన్నవాడై యుండి యుండవచ్చును.

ఈతని కవిత్వమును గూర్చి పై ముగ్గురి కవిత్వములోని గుణము లున్నవనుటచేత నీ కవియు, వారి తరువాత 1570-80 ప్రాంతముల యందే యున్నవాడని యూహించవచ్చును.

కాకమానీ మహాగ్రామాబ్జ మిత్రుడని చెప్పుటచేతను, సరస విద్వత్కవి సార్వభౌముడని చెప్పుకొనుటచేతను, నీకవి యా యూరిలో గౌరవ జీవనముగల ప్రసిద్ధుడై యుండును. శివదేవరాయల యనంతరము విద్వత్కవి పోషకులగు రాజుల స్తుతించుటచేతను, అర్హులగు కృతి నాథులు లేని కారణముననూ, నరకృతి యాందిష్టములేక పోవుటచేతను గూడ నీతడు తన కృతులను నరాంకితము గావించి యుండడు.

కథా సంగ్రహము.

(ప్రథమాశ్వాసము.)

కథా సంగ్రహమును విశదీకరించిన పిమ్మట కథేతి వృత్తమును విమర్శించుట సమంజసము గదా!

మగధదేశమున కుసుమపురము గలదు. అది శత్రుదుర్నిరీక్ష్యమై లక్ష్మీకాంతమై రత్నప్రభలచే చీకటిలేనిదిగా తనరారు చుండెను.

అచటి బ్రాహ్మణులు నలుమొగముల బ్రహ్మవలె దిక్కులు జూడక నేకముఖముగా వేదపాఠమును జదువుదురు. రాజులు భార్గవుని తమ కొలువునకు రప్పింపగల సమర్థులు. వైశ్యులు నిత్యైశ్వర్య

కుబేరవిజయములు. శూద్రులు బలరామునిత్రోసి రాజని రొంపిలో సైతము దుక్కిచాళ్ళింపగల దక్షులు.

మధురాధరా రణ్యమునను, వేణికా మైచక్యమునను, భుజా లతా విలసనముచేతను, వక్షోజహారి భావములచేతను, పల్లవశ్రేణి సంప దల వారించు వేశ్యాకాంత లాపట్టణమున కలంకారముగా నుండురు.

ఆ పట్టణమున ఉాతుమనం బెటింగి జలరాశి చివురుక్కనదాటు నశ్వములును, చటుల బృంహిత బధిరితాశా గజములగు కరటి ఘటలును చెలరేగు చుండును.

అట్టి కుసుమపురమును ప్రతాపాటోపహత కోహాసత భూహాయి త స్థైర్య శౌర్య పుటభేదనుండగు రాజహంసుడుపరి పాలించు చుండు ను. ఆతని దేవేరి వసుమతి సుగుణవతి. ఆ యార్యగృహిణి తనూజాత జాతకంబున కెదురుచూచుచు క్రీడాగారంబున శయనింప నాతలోదరికి కలలో శ్రీవత్సము, శంఖచక్రములు, గద, స్వర్ణచేల ధరించిన శ్రీకృష్ణు డు సాక్షాత్కరించి, సంతానఫలంబొసంగి తిరోహితు డాయెను.

దేవేరి నిద్రలేచి మురారిహృదయ గతోద్యత్సంతోష బాష్ప కళికాక్రాంత నిరంతరిత పులకగండయుగళయై, ముద్దుకృష్ణుని దివ్యసంద ర్శనమునంజేసి కళావికాసము నొందిన మోముదమ్మితో భర్తను మేలు కొలిపి యిట్లనియెను.

(ద్వితీయాశ్వాసము.)

ఆర్యపుత్రా ! యశోదా కిశోరము నాకు కలలో ప్రత్యక్షమై సంతాన ఫలమొసంగెనని తెల్పగావిని యావసుధేశుఁడు తన భార్య దౌహృదము దాల్చెనని ప్రమోద భరితుడాయెను.

వసుమతీదేవి యంతర్వత్నియై సువర్ణవర్ణ పరిపూర్ణ గర్భంబు దాల్చి, యాగణ్యసాద్గుణ్యంబగు నొకానొక పుణ్యవాసరంబున, బృహ స్పతి, చంద్ర, శుక్రులుగల శుభలగ్నమున మన్మథ మొలకయన దగు కుమారునిగాంచెను.

ఆ రాజహంస భూజాని యాత్మజాత వార్తాకర్ణనా పూర్ణుడై యానంద బాష్పములురాల్చ, నగరి జనులకు బహుమానంబు లొసంగి,

26743

బాంధవాంతః కరణంబు ఫలింపగా పుట్టిన బిడ్డకు రాజవాహనుడని నామకరణం బొనర్చెను.

శుద్ధాంతవాటీ నటద్బాలాజాలము "చంద్రమః కందళాందోళీ భావ! దయార్ద్రభావ" యనుచు జోలపాటల బాడుచు నా శిశువు లాలించుచుండిరి.

ఆ ముద్దులు మూటగట్టు శిశువు జిలిబిలి పొంగారు చెక్కుల మెరుపుతో, నిగనిగలాడు పుట్టువెండ్రుకలతో, బాలకృష్ణుని వలె పాదాంగుష్ఠములు నోట నిడికొని నెల్లరకు కనులపండువగా నుండెను.

దినదిన ప్రవర్థమానుడగు నా రాజవాహన బాలకుడు యీడు జోడు చెలికాండ్రతో దాగుడుమూతలు, సిరిసింగనాలు, కప్పురపు గుప్పలు, మున్నగునాటలాడుకొనుచు ముద్దులు మూటకట్టుచుండెను.

రాజహంసుడా బాలునకు ఉత్తమ క్షత్రియోచిత విధమున నుపనయన మొనర్చి, బ్రహ్మచర్యవ్రత నిష్ఠానియమవంతుని గావించెను.

రానురాను యౌవనము వెలివిరుకగా కరికలభములను కొమ్ములు బట్టి యీడ్చుచు, మత్తఖడ్గిని బడల్చు క్షాత్రమున, అనవద్యమగు సంగీతసాహిత్య విద్యాధికుండై, చక్కదనమునకుదగిన ప్రతాపముతో రణాంగణాటవీ పావకుడై యొప్పారుచుండెను.

పెండ్లియీడు వచ్చుటచేత తండ్రి యాతనికి చుట్టపునరపాలుర యింటిబిడ్డను వివాహ మొనర్చి, యువరాజుగా నభిషేకించి, రాజనీతి యుపదేశించి, కప్పముగట్టని పాండ్యుపైకి యుద్ధమునకు బంపెను.

రాజవాహనుడు తండ్రి పనుపున బంగారు పల్యంకి కారూఢుండై గజ,తురగ, పదాతులు, వెంటరా, శంఖ కాహళార్భటీ ఢక్కాహుడుక్కారవములు దిక్కులు పిక్కటిల్ల రణరంగమునకు వెడలెను.

రాజవాహనుని భార్యగూడ, సోదరుడు వెంటరా పల్లకియెక్కి భర్తృప్రతాపమును జూచి వినోదించుటకు బయలు వెడలెను.

ఇట్లు సమస్తసేనా పరివృతుడై, రాజవాహనుడు శత్రురాజు పట్టణ ప్రాంతమున దండుదిగి శత్రువుల గుండెలు గుబ్బురన శంఖారావము గావించి యుత్తర ధరణీభృత్తతుల కోట కొత్తళము తుత్తునుగు జేసెను.

కుంతలాధిపుని, సింధురాజును, సౌరాష్ట్రవిభుని, గాంధారుని గౌడనాయకుని, కాశీభర్తను, మత్స్యవల్లభుని జయించి వారివలన కప్పములం గైకొని శాండిల్యముని యాశ్రమమునకు బోయి, ఆ ఋషీంద్రునకు సాష్టాంగవందనం బాచరించి యాతనిచే నాహూతుడై ఆ ముని యాతిథ్యమున దృప్తుడై యా నాడచటనే నిద్రించెను.

తృతీయాశ్వాసము.

కొక్కొరోకో యను కుక్కుటారావమున లేచి, తన విలు విద్యా నిపుణతను జూపుటకై వచ్చి వేటాడ గోరు చెంచునాయకునితో మృగయావినోదము జేయగొన నరణ్యమునకు జనియెను.

కొంతసేపా యడవియందు వేటాడి, చెంచునాయకుని ప్రజ్ఞకు మెచ్చుకొని, విశ్రాంతికై యచటికి సమీపమున నున్న మాళవేంద్ర మానసార మహోద్యమోద్యానమున కేగెను. అపుడు వసంతఋతువు ఆరుణారుణ ప్రభలతో వసంతు నాహ్వానించు వనలక్ష్మియో యన నచట విహరించుచున్న రాజసుత యవంతీసుందరిని జూచెను. చూచి తలోదరులచే విన్నందుకు తగినట్లు కనుపించదొరచ్చు నవంతిని గన్నంచులకు సంతోషితస్వాంతుడై, యా యవంతీ మదవతి సఖులతో నాడు నర్మోక్తుల కులుకుచు, పుష్పాపచయశ్రమకు సానుభూతి జూపుచు, నా పై సఖులతో సరసున గావించు జలక్రీడా వినోదముల కువ్విళ్లూరుచు, కందర్పశరావిద్ధుడై యా సుందరిని జూచి తహతహ పడ జొచ్చెను.

ఆ యవంతీ లతాంగియు నీతని జూచి, మరులుకొని, "యాతని చొక్కారపు మోవిపై గంటుసేయు కలకంఠి భాగ్యమెట్టిదో గదా! చక్కని రాకొమరులలో చక్కనివాడు. నరులలో, సురకిన్నరులలో, ముకుందనందన, పౌరందురులలో నీ ధరణీ ధరతనుజుని సౌందర్యమే హృదయంగమ"మని తలంచును.

ఇట్టి సమయమున నా యవంతీ మహిళాజనయిత్రి కూతురిని జూచుటకై వచ్చి, "కృపాయతలోచనా! తగవే తగవేగన వచ్చి

తమెంత సేపాయెె నపాయమే యిది. రాచపట్టి కీపాయపుటింతి కింపగు నుపాయములే యివి, సువర్ణపుత్త్రి!" యని యంతఃపురమునకు దోడ్కొనిపోయెను. తియ్యవిలుకు చేతువిడిచి, బందెలదొడ్డికి జను కోడెచందమున నవంతీసతి మార్మెడపెట్టి వెనుక వెనుకకు జూచుచు తల్లితో నిజగృహంబున కేగెను.

చతుర్థాశ్వాసము.

అవంతీ సుందరిని తల్లి తీసికొనిపోగా నిట రాజవాహనుడు తాలిమిమాలి యీ సుందరిని మనసు దీరునట్లనేక విధముల వర్ణించి తరుణీమణీ వియోగభోగ సమాగత మదన వేదనాక్రాంత నిజస్వాంతుండై తహతహ పడగా చంద్రోపల వేదికా తలంబున శైత్యోపచారంబుల దేలుచుండెను.

ఇట నవంతీకాంతయు హంసతూలికా తల్పంబున యపార చింతాపారావారడోలాయమాన మానస నౌకయై, కందర్పశరావిద్ధయై గృహారామావనికి రామామణిం దోడ్కొని చని, విరాళిమాలి మన్మథ చంద్రోపలంబసాదుల కొంత ప్రొద్దుపుచ్చి, ఇక్షుచాప పరితాప జాత రూప కలాపంబై యంతఃపురంబున నే కాంత చింతనుండ నా చెలి సఖులాయవంతీ కాంతకు పటీర పన్నీర నీహార పూర కర్పూర కల్హార దళంబుల జెంగావి చెలువంజులువ గావింప నంతలో ప్రభాతంబాయెను.

అవంతీ చెలికత్తె "సఖీ! రాజవాహనున కీపరితాప మెఱింగించి ఆతని దోడ్కొని రానా" యని పోయి మగధ నృపతిని గాంచి "మాచెలి నిన్నటి వేళ నిచటనిన్ను గన్గొన్నది మొదలు విరహవ్యథ నొందుచున్నది. తగవే, నృపాలా! ఆ తరుణీమణి రెండవరతి, సుమకోదండుని మూడవ భుజంబు, దర్పకుని తుర్యోద్దండ తరశక్తి. శుకవేదండుని యైదవ బలాంగము. ఆరవ శరమే. గానము సొబగులలోల తేనెలవాన, సరస్వతీ కరవీణా తానపు టుక్కు. అమృతవితానము తానై తగును. రతి మన్మథులవలె, భారతి బ్రహ్మవలె మీ యిద్దఱికిని తగును.

అని యిట్లా బాలచంద్రిక, వినిపించిన విన్నపంబు విని నా రాజవాహనుండు ఆ బాలచంద్రికా తలోదరిని దుకూలాదుల సత్కరించి

నాల్గు మూన్నాళ్ళలో మాళవాధీశునికి నా పరాక్రమము జూపి, మీ యవంతి నాదరించెదనని చెప్పుమని పంపెను.

ఆ బాలచంద్రికవచ్చి నక్తందివాశ్రుధారాసిక్తను, నిరస్త ముక్తాహారను, గనుగొని "నీవలపట్టినట్టి పని నిశ్చలమాయెగదమ్మ, సత్య భాషా చతురుండగు నీ ప్రియుండు ద్విత్రి దివసంబులలోఁ గరుణింతు ననియెను. ఇక మనసోకుల కుల్కకుమ"ని యూరడించెను. ఆయవంతీ సుందరి సేదదేరి చిగురాకు మేసుదమ్మి దొమ్మిగా గ్రమ్మిన మిటారి దొరకటాటవలె మెఱసిపోవు చుండెను.

అట్టియెడ నమ్మాగధేశు ప్రభువు ఉద్దండ చతురంగ బలంబుల గూడుకొని మానసార మానవపాలుని మీదికిం గదలి యవంతీపుర ప్రాంత తటాక తటాగ్రంబున దండువిడియించెను.

ఆవంతీపురమున సామంత మంత్రిపురోహిత పరిజనాది సకల సన్నాహములతో పట్టాభిషేక దామాభిరామనగు మంటపాభ్యంతరమున మానసార మహీపాలుడు గొలువుండెను.

ఈ సమయమున వసుమతీ పురాధీశ్వరనందనుడా చేరువకు వచ్చెనని చారులు చెప్పిరి.

ఇదివిని, మంత్రులు "రాజవాహనునకు దగిన బసలుగుదుర్చుడు. ఇతడు శౌర్యప్రతాపనిధి; తండ్రివలెగాదు తాను తప్పెరుగడు. ప్రజలకు తలలోని నాలుక"యని చెప్పిరి.

అది విని రాజు "ఓరా మాగధరాజ కుంజరము నేడహంకారుడై మానసార హరిని మేలుకొల్పవచ్చెనా ? మొండిచెట్లు చిగురించినవి కాఁబోలు. అంబులపొదు లిపుడునిండినవా? భిల్లనాయకుని మఱచెనా"అని పల్కెను.

(పంచమాశ్వాసము.)

మానసారుడు తన కుమారుని దర్పసారుని గతిపయ పరివారుని గావించి రాజవాహనుని మీదికి బంపెను.

ఆలబలము లెలగోలై తలతల మని దిండెల్ల హల్లకల్లోలమై పర దళముపైబడెను. మాళవ మాగధులు పరపు మార్గణములు వెక్కురపులై రధ ధ్వజపాళిపైబడ నవి నుగ్గునూచములై పోయెను. భటుచ్ఛ

టాంగములు వ్రీలెను. మదావళి దంతకుంతములు కూలెను. పోరు ఘోర మాయెను. రణరంగమందలి కళేబరముక్త రక్తము లేరులై పారెను.

మాగధుడు చండపరాక్రమంబున భటుల గీటడగించి, ఘోటకములను గర్జించి, భద్రేభములను చెక్కలుచేసి, సైనిక శతాంగ శ్రేణి నుగ్గాడి, విక్రమోదగ్రుడై నురుమాడుచుండగా మానసారుడు యుద్ధరంగమునుండి మరలెను, ఫౌజు కకావికలై దిశలపరచెను. వెన్నిచ్చి పారుచున్న మాళవ నృపతిని మగధరాజు కోటదాక తరిమి రేపు సర్వ లగ్గయని ప్రకటించెను.

అప్పుడు మాళవ విభుండు తన హాజీబులను రాయబారము పంపెను. వారుపోయి "రాజాన్వయ గ్రామణీ ! రాజనాయునికి క్షేమమా ! మీకీ శ్రమ మెందుకు, మీరొక చీటి పంపిన దిక్పతులెల్ల గప్పములు గట్టరా? గ్రహగతిగాక మీరును మాకును గలహమేల. నీళ్ళను విడగొట్టిన, గొట్టినవారే వేరగుదురుగాని, నీళ్ళేకమేయగును.

మీరు వినలేదుకాబోలు మా మానసార ప్రభువుకుమార్తె అవంతీసుందరి నుబుసుపోకకు చిన్నప్పుడే, కలభాషిణీ ! యెవ్వని పెండ్లాడెదవన్న మగధ నృపాలునే యని చెప్పుచుండెడిది. పంచమి రాత్రి లగ్నము సుముహూర్తము. రాజ్యమున సగబాలు కుమారికి మాప్రభువు పసుపుకుంకుమన కొసంగియున్నాడనగా రాజవాహను డానందకంపకలిత హృదయుండై యియ్యకొనెను.

అవంతీ సుందరీ సఖులు రాజునకు తలంటి అలంకరించి పెండ్లికుమారుని గావించిరి.

పణవ రవంబు, పటహ ధాణంధణ్యము, మృదంగ తమ్మట ఢక్కా శ్రేణీనినదము వీరణ రాణంబులతో భూనభోంతరాళము ఘోరు కలిగెను.

పంజులు, పగలువత్తులు, ఆకాశ బాణములు చేబిసులు, వింజామర కోపు లాకాశము నలంకరించెను

జననాధాగ్రణి మగధక్ష్మాభర్తకు పుత్రికను ధారపోసెను.

తళుకు కంకణ ఝణంఝణ నినాదములతో మత్తకాశిని నృపోత్తంసోత్తమాంగంబున తలంబ్రాలు పోసెను.

రాజవాహను డవంతీ సుందరీ కలకంఠ పీఠని మంగళసూత్ర మును గట్టెను.

సకలాగమ కావ్యకళాకోవిదులు గ్రంథత్రయీవిదులు, సంభావింప బడిరి. నాగవల్లినాడు బంధువులు కాంచనాంబరములు, కట్నములు చదివించిరి. నృపతి కుమార్తెకు స్వర్ణఖండంబులగు గ్రామములను పసవున కొసగెను.

అంతట పల్లకి నెక్కి అవంతీకాంతతో మాగధుడు నిజగేహంబు బ్రవేశించెను. మానవపతీంద్రు డవంతీసతితో ననవరతానందమడయ్యెను. అట్టుండి రాజవాహను డుత్తరవార్ధిని జయస్తంభంబు నిల్పి, నిజకాంతా సైన్యయుక్తుండై యాత్మపురి జేరి తలిదండ్రులు, నిజ ప్రజలు మెచ్చగా సమస్త రాజ్యపదవీసౌఖ్యంబు జెంది సుఖించుచుండెను.

కథావిమర్శనము.

ఇందలి యితివృత్తము స్వకపోలకల్పితమువలె గానుపించు చున్నది. దీనికి సంస్కృత మాతృక కానుపించదు. సామాన్య నైసర్గిక విశేషములనే గైకొని యత్యంత రమణీయమైన కథాశరీరమును గల్పించి సాహిత్యరసపిపాసువులకు నితాంతానందమును సమకూర్చుటకై యీ కాకమాని కవి జూపిన భావనాశక్తి కళావైదగ్ధ్యము యతిలోక రమ్యముగా నున్నది.

కవిత్వధార, సరళమై, శ్రావ్యమై, స్వభావమధురమై, చిత్రమై, మకరందనిష్యందతుందిలమై, యతులిత రసప్రవాహాభరితమై, మనోజ్ఞముగా నున్నది.

శిల్పకళకు పార్థివపదార్థ సంచయమువలె, కవికి శబ్దసంచయము రసోత్పాదకము. ఒక విషయమును వర్ణించుటకు సామాన్యశబ్దములు సరిపోయినను, నా భావమునే వెలార్చుటకు యమకాది శబ్దాలంకారముల నుపయోగించుటచే కవిత శ్రుతిపర్వమై కవిప్రతిభ నుద్ఘాటించును.

మ. మొగమున్ మైనగమున్ సగౌర నగమున్ మేరూజ్జ్వల జ్ఞాటప
స్నగమున్ మిక్కిలి కన్నుగన్న మొగమున్ హార్మ్యాయితానేక పా

దగమున్ గొమ్మల జిమ్మ మేల్తురగమున్ యాధోధిరాణ్ణ్రిదితా
శుగమున్ రాజిలు రాజు మాదృశుల కిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్.

క. ధీమద్భవాబ్ధి తరణికి
ధామతలత్త్రగణిక యవితరణికి భవన
గ్రామ గ్రాస గ్రావ
గ్రామ గ్రామణికి భరిత కౌస్తుభమణికిన్.

ఈ కవి శిల్పమున యమకాది శబ్దాలంకారములు ప్రధానోపలములుగా వర్తింపినవి. కవి అష్టాదశవర్ణన లవనాశమును కలిగించుకొనునట్లే కథాశరీరమును సృష్టించెను,

1. పురవర్ణనము, సంతానవాంఛ, కలలో భగవత్సాక్షాత్కారము.
2. పుత్రజననము, ఆతని పెంపుసొంపు, యువరాజ్యాభిషేకము, ముని సేవ, భోజనము.
3. వేట, వనవిహారము, జలక్రీడ, అవంతీసుందరీసందర్శనము, స్త్రీపురుష విరహము.
4. యుద్ధము.
5. సంధి, వివాహము.

వర్ణనములలో పెద్దనపోలికలు, రాజవాహన శిశుపోషణములో, ముక్కుతిమ్మని ముద్దుపల్కులు, యుద్ధమున పాండురంగని పదగుంభనముల జాడలు ప్రస్ఫుటముగా గానుపించుచున్నవి.

ఆస్తికుడై నిరంతరము విష్ణువును ధ్యానించు నీకవికి కలియుగమున ప్రత్యక్షదైవమగు వేంకటేశ్వరుడు కన్నుమోడ్చు తరిని కలలో నెదుట ప్రత్యక్షమైన సందర్భవర్ణన మపాత రమణీయము.

క. ప్రత్యక్షుండై నాపై
ప్రత్యక్షర హృద్యగద్య పద్యసముద్య
త్కృత్యక్షమ రచనాబ్ధా
ప్రత్యక్షముఫణితిం బై గృపారసమొల్కన్

నీవు కవిపట్టభద్రుడవు, నీకెవ్వరీడు,

క. కృతిలోఁ బ్రతిపద్యచయం
త్కృతిగలుగఁ బలుకనేర్చు కృతికవి మహా
కృతిమాకొసఁగుము భాషా
కృతిభారతి, కాకమాని శ్రీమూర్తికవీ

అనగా

క. ప్రతిపద్య ప్రతివాక్యో
న్నతికావ్యము రాజవాహన విజయమట యీ
కృతికిం బతి శేషాచల
పతియట నేఁడింతకంటె భాగ్యముగలదే

అని చింతించి శ్రీవేంకటేశ్వరుని యాశీర్వచన ప్రభావమున

చ. పలికినపల్కులెల్ల బరిపాకము దప్పఁగ ఖండశర్కరల్
ఫలములు జున్ను లుక్కెరలు పక్వములింక మనోహరంబులై
దలచిన పద్యమంతయు సుధారసమౌనటు, వేంకటాద్రి రా
జ్నిలయుని కింకిటుం గృతిఘటింపక మానుట మాకునేటికిన్.

అని గ్రంథరచనమున గడంగెను.

ఈకవిది పండిత వంశము. ముత్తాత, తాతయు నుభయభాషా కవిత్వ తత్త్వనిధులు. ఈతడు కవిపట్టభద్రుడు. ఈతనికవిత్వమున,

చ. చోరున లంకిరియా విఖ్యాతిసొంపు, మయూరుని సౌకుమార్యమున్
భారవి కాంతి సంపదయు బాణు గుణాఢ్యతర ప్రయోగమా
దారిమురారి కోమలపదంబు ప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతియిచ్చుఁగాత! ప్రతిభారతి మత్కృతికిన్ జగత్కృతిన్.

అని భారతిని ప్రార్థించినందుకే కావ్యమున నాయా సొంపులు ప్రతిఫలించు ననేకఘట్టములు కానుపించుచునే యున్నవి.

కవి మంగళప్రియుడు, అవంతీ సుందరికిని రాజవాహనునికిని ఐదురోజులు యథావిధిగా పెండ్లిచేయించి సంతృప్తిపడెను.

శా. కట్టెన్ మ్మాఁగళసూత్రమబ్జకుల రాడ్గంధేభమాపూర్ణిమా
నిట్టీ కేంద్రముఖీ వతంస కలకంఠీ కంఠపీఠిం బికీ
ఘుట్టాకధ్వని పుష్పదామ బిరుదం గుండాభహారన్ లగ
ద్ఘోట్టాణైకమృగీమదన్ స్మరకరాత్యుగ్రాంబుజ ద్రావికన్.

ఆంధ్రభాషా యోషామ్లేచ్ఛ భాషాల లనామణితో సాహచర్యము గలిగిన నా కాలమున నీకవి మాళవనాథుని రాయబారపుమంత్రులనిట్లు వర్ణించెను.

సీ. ఆగుల్భలలితంపు టంచుదోవతి కావి
యారచిట్టు పింజల కరుణ మెసగ
దళుకొందు నడుదట్టి దొరదన్నె డియిం ద్ర
గోపంబుపాపోసు తేపు మాప
వలిపంపు టంగి పై వలెవాటు వేసిన
పైఠాణితగటు దుప్పటి నటింప
దుగుపాటి గావెన్క సిగనిల్పు చుట్టి న
నిడుదయందపుపాగ నీటుగుల్క

గీ. నుభయ కటముల శ్రీముద్ర లూర్ధ్వపుండ్ర
పంగతాంగార నవయువ క్షారలోహ
తాత్కుణశ్రీలహాజీబు లపుడువచ్చి
రగణితస్థితిసాహేంబు నగరికడకు.

మఱియొక ఘట్టమున,

అవంతిమహాశాజనయిత్రివచ్చి పుత్త్రికతో

ఉ. వేయరుదెంచి కాంచి తగవే తగవేగన వచ్చి యెంతసే
పాయె నపాయమే యిది కృపాయతలోచన రాచపట్టి కీ
పాయపు టింతి కింపగు నుపాయములే యివి సువర్ణపు
త్త్రీ యన తోడుకొంచుఁ జనియెన్ సనయం దనయిష్టపుత్త్రికన్.

అని కుమార్తెనింటికి తీసికొనిపోవు నార్యసంప్రదాయం మిందుహృదయరంజకముగా వర్ణితమైనది. ఈకవి పాకకళా నిపుణుడు. భక్ష్యభోజ్య

చోష్యాది భోజనప్రియుఁడు. ఈతఁడు రచించిన మూఁడు గ్రంథముల యందును భోజనముచేయుచు అరిటాకు మొదలుకొని అందువడ్డించు పదార్థములు భోజనానంతర తాంబూలాదుల వఱకును బహువిధముల రుచులూరునట్లు వర్ణించెను.

ఈతఁడు రచించిన బహుళాశ్వ చరిత్ర మెక్కడను లభింపలేదు. 1715 సంవత్సర ప్రాంతమున రచింపఁబడిన కూచిమంచి తిమ్మకవి ప్రణీత సర్వలక్షణ సారసంగ్రహంబునను 1790 ప్రాంతమున రచింపబడిన సంగరాట్ఛంద మనబడు లక్షణచూడామణి గ్రంథమున నుదాహరణములుగా గైకొను నాటికి ఆంధ్ర ద్రవిడ దేశములందున్న బహుళాశ్వ చరిత్రము లభింపకుండుట శోచనీయము. శైలి దెలియుటకై సర్వ లక్షణ సారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగా గైకొనబడిన నీ దిగువ పద్యము లుదాహరింప బడుచున్నవి.

శా. అంచున్ రాయఁడివన్నె రాల్ పలుఁగు వేఁడాసీనులా తల్గొనం
బంచాస్యంబులుగల్గుపాపదొర గ్రామ్యబ్రహ్మచారుల్ దుహా
శించక్ బచ్చని వ్రాతలూఁడివఁడుమే లొక్కల్గజ్జ మస్యంబు లా
చంచద్వ్యాహములుందు మంటపము పంచం జేరి విశ్రాంతుఁడై.

క. లెక్కలు పెట్టఁగ వచ్చుం
జుక్కలు దద్భక్ష్యభోజ్య చోష్యాదుల క
మ్మక్కఱటి లెక్కయెక్కడి
దక్కడి యొక్కొక్కకడి వేయారులు సేయున్.

క. ఆకేసువగల చారుల్
నూరువిధంబుల రసావళుల్ వేయు వహ
ల్గాజులు బచ్చళ్లిన్నిం
దూఁటుంగాయలకు లెక్కయున్ మరి కలదే

ఇట్లు,
నందిరాజు చలపతిరావు.

శ్రీ
పరమాత్మనే నమః.

రాజవాహనవిజయము.

ఇష్టదేవతాస్తవము.

(కాకమానిమూర్తి ప్రణీతము)

శ్రీ యధరోపరిం గుచ గి
రిం గబరిం దరహాసవీటికా
చ్ఛాయల యింపుసొంపులయి
చందనకుంకుమ పత్రరేఖలై
యాయత కుంద చంపకములై
తగఁ గన్గొను వేంకటేశ్వరుం
డా యినుగంటిచూడ్కి భజ
నార్థితమంబు నదల్చుగావుతన్. 1

1. విష్ణుఁడు చంద్రసూర్యలోచనుఁడుగావున నాయన చూపులు(చంద్ర సూర్యాతపములు) లక్ష్మీదేవ్యధర కుచ కబరులయందు వరుసగా దరహాస వీటికా చ్ఛాయలుగను చందన కుంకుమ పత్ర రచనలుగను గుంద చంపకములుగను శోభిల్లెననుట.

మ. మొగమున్ మైసగమున్ సగౌర సగమున్
మేటోజ్జ్వలజ్జూట ప
న్నగమున్ మిక్కిలి కన్నుఁగన్న మొగమున్
హార్మ్యద్యుతా నేక పా
దగమున్ గొమ్ములఁ జిమ్ము మేల్తురఁగమున్
యాదోధిరాణ్ణిద్రితా
శుగమున్ రాజిలు రాజు మాదృశుల కి-
చ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్. 2

2. అనేకపాద్ + అగము = వటవృక్షము, శివుడు దక్షిణామూర్తిలీలయందు వటవృక్షముక్రింద సనకాది మహాఋషులకుఁ దత్త్వోపదేశముచేసెను. ఆశుగము = బాణము. గాలి త్రిపురసంహార కాలమందు శివునకు విష్ణుబాణమయ్యెను, మెగము = మెకము.

ఉ. సుద్దుల కన్నెకన్నుగవ
చొక్కపుఁ జెక్కులు మోవి నొక్కవై
ముద్దిడువేళ మోవికిని
మోవికొలంతఁ దలంచి వేలుపుం
బెద్దకుఁ బంచవక్త్రిఁ గని
పెంచిన మేటికిఁ బంచవక్త్రివా
దద్దిర ! యంచునవ్వు చతు
రాస్యుఁడు మాకుఁ జిరాయు వీవుతన్. 3

3. శివుఁడు భైరవ లీలయందు బ్రహ్మయొక్క నైదవతలను ద్రుంచి నందున బ్రహ్మ సరస్వతి మొగము ముద్దుబెట్టుకొనునప్పుడా వెత్తిని బంచవక్త్రుఁడు (శివుడు) ఒకప్పుడు తన లలాటమునఁబుట్టిన

సంగతిని సరస్వతికిదెల్పి మాటుమన్నాఁడు. పంచవక్త్రి = అయిదు మోములుగలది (విశేషమువాక్కులుగలది. చతురాస్యుఁడు = నాలుగు మోములుగలవాఁడు. చతురమైన వాక్కులుగలవాఁడు.)

సీ. ఇందిరామదిరాక్షి ♦ కీడాపు నీలంపు
మేడచుట్టు ప్రహారి ♦ గోడయనఁగఁ
దనచేతి కెల్లప్పు ♦ డును లోనుగా రమా
తరుణివైచిన వల ♦ త్రాడనంగ
నలమేలుమంగ స ♦ య్యాటంబునకు వైవఁ
దాల్చిన పొగడపూ ♦ దండయనఁగ
మున్నీటి కన్నెయన్ ♦ పెన్నిధానంబు దూ
ఁగుటకు వైచిన యట్టి ♦ గొలుస నంగ
గీ. భరితకౌస్తుభ దినమణి ♦ పరిధి యనఁగఁ
దనుఘనాశ్రిత మఘవ కో ♦ దండమనఁగ
వేంకటాధీశు నురముపై ♦ వినుతిఁగనిన
వైజయంతిక మాకిచ్చు ♦ వైభవములు. 4

4. లక్ష్మికి విష్ణువక్షస్థలము నీలపుమేడగఁ జెప్పఁబడెను. పరిధి= సూర్యచంద్రులచుట్టు కట్టుఁగుడి. విష్ణువు వక్షస్థలమందుండు కౌస్తుభ రత్నము సూర్యునకు వైజయంతికామాలిక పరివేషముగనుండెను. కుస్తుభము = సముద్రము. అందుఁబుట్టినది కౌస్తుభము.

ఉ. అచ్చికఁ జన్ను ద్రావుటకు
నేఁదల భూతికృతిఁ జల్లుకొన్న పా
లచ్చుటఁ గ్రొన్నెలందగు సు
ధావళిదెల్పఁగ గారితాళి బల్

పచ్చ నిజాననంబు గను
పట్టిన పూర్ణ్కాను దంతియుంచుఁ గొ
మిచ్చు గజాస్యుఁడిచ్చు కృతి
కిష్టవచో రచనా చమత్కృతుల్. 5

5. అచ్చికక్ = కొరంతతో, వినాయకునకు శిరస్సునఁ జంద్ర శకలమున్నది. "బాలేందు శకలోత్తంసం వందేహం గణనాయకమ్" కన్ముని యున్నందున నందలియమృతము నెత్తి వెఁజల్లుకొన్న పాలుగఁ జెప్పఁబడెను.

ఉ. చోరు నలంక్రియావిహృతి
సొంపు మయూరుని సౌకుమార్యమున్
భారవి కాంతిసంపదయు
బాణుగుణాఢ్యతర ప్రయోగ మా
దారి మురారికోమల ప
దంబు ప్రసాదముగల్గునట్టు గా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతి
భారతి నుత్కృతికిం జమత్కృతిన్. 6

6. చోరుఁడలంకారములు సంగ్రహించుననియు, మయూరుని యందు సౌకుమార్య మున్నదనియు, భారవికిఁ (సూర్యునకు) గాంతి సంపదగలదనియు, బాణునకు గుణ సంబంధంబును బ్రశాంగవై చిత్ర్యంబును గలదనియు, మురారి (విష్ణువు) కీయునకు పద్ + అంబు= పాదమందలి నీటి స్వచ్ఛత గలదనియు, స్వభావోక్తి గ్రహించుటచేఁ జోరకవికవిత యుపమాద్యలంకారశూన్యమనియు, మయూర కవికవిత సుకుమారము అనఁగా మృదుశబ్ద భూయిష్ఠమనియు, భారవికవిత ప్రకాశంబుగలదనియు, బాణ కవిత్వంబు ప్రయోగలక్షణ సమృద్ధిగల దనియు, మురారి కవిత మృదుపదభూయిష్ఠమనియు గ్రహింపవలయును. ప్రతిభ = బుద్ధివిశేషము.

సీ. జలరాశిలంఘనో ♦ జ్జ్వల జవంబున నెవ్వఁ
డలరె మరున్మనో ♦ హరత దోఁప
లంకాహరణవేళ ♦ లలితాత్మ శౌర్యంబు
మున్నెవ్వఁ డకలంక ♦ ముగ ఘటించె
ముద్రిక నిజశిరం ♦ బునఁ దాల్చినాఁ డెవ్వఁ
డిల రామమహిజాని ♦ హితముగాఁగ
లక్ష్మణ ప్రాణాని ♦ లము నిల్పె నెవ్వాఁడు
తనదు గాత్రంబు పా ♦ వనముగాఁగ

గీ. నట్టిరఘురామ సూచనా ♦ హర్ష బాష్ప
మోచనాఖండ గండాభి ♦ షేచనాంత
లోచనాంతర రుచిచారు ♦ లోచనాంతుఁ
జంద్రగిరికోట హనుమంతు ♦ సన్నుతింతు. 7

7. మరున్మనోహరత = దేవతల కింపయ్యెననియు తండ్రియగు వాయుదేవుఁడు సంతసించెననియు, అకలంకముగ = నిష్కలంకముగ ననియు, సుకరహితమైన లంకగలదిగఁజేసెననియు. ఈ యనగాత్రము పవన సంబంధముగానఁ బ్రాణానిలంబు నిల్పెననిభావము. రఘురామ... నాంతు = రాములవారు చేయు సన్నలవలననైన యానందబాష్పముల యొక్క విడుచుటచేఁ దెంపులేని గండాభిషేచనంబు అవధిగాఁగల నేత్రంబులలోని కాంతిచే నందమైన కనుగొలుకులుగలవానిని.

సీ. జంభారి దంభోళి ♦ ఝుళిపించి నిప్పుకల్
రాల్చిన నొకయాక ♦ రాల్చినాఁడు
జగములెల్ల నడంగఁ ♦ జరియించు నల్లని
మోపవలీలమై ♦ మోచినాఁడు

బరువు తానెఱింగిన ♦ శరముచుల్కఁగఁజేసి
మృడునకుఁ బుర జయం ♦ బిచ్చినాఁడు
ద్విరసనాళికివేల్పు ♦ వెనుసూటి సుధనాచి
రెల్లులో నట పార ♦ జల్లినాఁడు
గీ. పక్షమెడలింప మెడఁద్రొక్కి ♦ పట్టి నంప
కట్టిపాల్సేయఁ దనుగన్న ♦ యట్టివారి
కపకృతియొనర్పసుమ్మి ♦ కృతాపరాధుఁ
బ్రోవనన్నాఁడె నను నేఁడు ♦ పులుగుఱేఁడు. 8

8. గరుత్మంతుడు నిజాపరాధుల కపకృతిచేయక యుపకారమే చేసెను. అపరాధినైన నన్నుమాత్రము రక్షింపడా! ఇంద్రుఁడు ఱెక్కలెగఁద్రేయవచ్చినను, గాద్రివేయులు మెడద్రొక్కుచుండినను, రుద్రుఁడు బాణముపాలుచేసినను, తనవారికి (ఉరగులకు) దేవతలు అపకృతిచేయుచున్నను, వారికి వరుసగా నొక యాకనేరాల్చెననియుఁ, గ్రిందఁబడవేయక కాద్రవేయులను మోచెననియు, రుద్రునకుఁ ద్రిపురవిజయమిచ్చెననియు దేవతలను సుధ తిరుగఁదీసికొని పోనిచ్చెననియు, నభిప్రాయము.

సీ. బలుదూది నింపని ♦ పరుపు పెంపెవ్వాఁడు
సవరించె వటపత్ర ♦ శయనునకును వటపత్రి
గదలని విరివి మో ♦ పదిమోచి భారంబు
జవికెనెవ్వాఁడు వి ♦ శ్వంభరునకు
సుత్తెవాటుల వారు ♦ లెత్తనిసొమ్ము సొం
పలరించె నెవ్వాఁడు ♦ సాంబునకును
శిబ్బి ముఖంబున వన్నె ♦ జిగిఁజల్లు విల్లెవ్వఁ ఖ
డందిచ్చె రఘురామ ♦ హాతధనునకు

గీ. భాష్యమెవ్వఁడొనర్చె శ ♦ బ్దంబుకొదువ
లడఁచెఁబాణిని మునికిఁ గా ♦ త్యాయనునకు
జనుము సారస్వతము నాకు ♦ స్వప్నమున నొ
సంగినాఁ డెవ్వఁ డశ్వేల్పు ♦ సన్నుతింతు. 9

9. కదలనివిరివి మోపు = భూమి, జవికె = తేలికపఱిచె. సుత్తె వాటుల వారలెత్తనిసొమ్ము = సుత్తిదెబ్బచేఁ బీటెత్తనిసొమ్ము శేషాభరణమనుట. శిఖి...విల్లు = మేరువు రామహతధనుఁడు, శివుఁడు పూర్వమొకప్పుడు వాయువుచే మేరు వెగిరిపోకుండునట్లు శేషుఁడు, వలఁగొని కాపాడినట్లు పురాణగాథ గలదు. కాత్యాయనుఁడు = వరరుచి.

గీ. సూత్రవార్త్తిక భాష్యముల్ ♦ సొరిదిఁ జేసి
నట్టి పాణినిమౌనిఁ గా ♦ త్యాయనర్షి
శేషభోగిని సన్నుతుల్ ♦ చేయువాఁడఁ
జతురశబ్ద ప్రయోగ్యతా ♦ సంపదలకు. 10

10. శబ్దప్రయోగ చాతుర్యమునకై పాణిని, కాత్యాయనాదులను స్తుతించుచున్నాడు.

ఉ. శ్రీరఘురామ కావ్యకృతి
సిద్ధ విధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివ
భద్రు మురారి మయూరు బిల్హణుం
జోరుని మల్హణాది సుర
సూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారత కర్త్రృతాచరణు
నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్. 11

12. ప్రతిభా శ్రుతిభాషిత భారతీంద్రిలు = బుద్ధి విశేషమునందును, వేదవాక్యములయందును, బ్రహ్మదేవులు, దర్శనము = శాస్త్రము.

చ. పరిబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతి
భా శ్రుతి భాషిత భారతీంద్రిలం
గబళిత సర్వదర్శనులఁ
గావ్యచమత్కృతి కాళిదాసు ల
న్నిబిడ తపోవిలాసులఁ దృ
ణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మ బుధవిభుం బ్రబోధ సుధి
మత్ప్రపితామహునిం బితామహున్. 12

12. మూర్తికవియొక్క ప్రపితామహుఁడు రామనాయుఁడు, పితామహుఁడు ప్రబోధనాముఁడు.

దుష్టకవి నిందనము

సీ. తన వచోరచన లెం ♦ తయు నెఱింగింపఁడు
తమిని రంధ్రాన్వేష ♦ ణమున కుబ్బు
శబ్దంబు నెరపు నె ♦ చ్చటికిఁ జేరఁగరాఁడు
నలికళానిధి దర్శ ♦ నమున కులుకు
మొదలేరుపడఁ బాద ♦ ములు ప్రయోగింపఁడు
కులదీపకాసహ్య ♦ గుణము లెంచు
బోధ దూరులయిండ్ల ♦ భూషణంబులు దాల్చు
సరస విద్యావిచార ♦ గరిమఁ జనఁడు

గీ. పరవినీత ప్రబంధముల్ ♦ భంగపఱుప
మొగిసి ప్రాసంబు చేతనే ♦ మోసపోవు
సాధుజనసూచిత పదార్థ ♦ చౌర్యరతుఁడు
మైత్రికి నమైత్రికిని ధాత్రిఁ ♦ బాత్రమగుచు. 13

13. కుకవికిని దొంగవానికిని అభేద్యము. ఎఱింగింపఁడు = శబ్దరచన తెలియకుండునట్లు చేయును, చోరుఁడు నిశ్శబ్దముగనుండును. తమిన్ = కోరికతో, రంధ్రాన్వేషణము=లోపములఁ వెదకుట, రాత్రియందు కంతలు వెదకుట, శబ్దంబు = మాట, ధ్వని, కళానిధి=పండితుడు చంద్రుడు, దర్శనము = శాస్త్రము, చూడ్కి, మొదలేఱుపడ పాదంబులు ప్రయోగింపఁడు=పద్యపాదములు సరిగానుంచఁబడవు. ముంగాళ్ళమీఁద నడచును. కులదీపకుల నసహ్యించుకొనును=దీపములుచూడ నిష్టపడఁడు. తెలివిలేనివారికడ నలంకార సత్కారమును బొందును. మెలకువ గనివారి యిండ్లసొమ్ములు దోఁచును. రసము = గుణము (శృంగారాదులు), ప్రేమ ప్రబంధములు=గ్రంథములు, కట్లు, ప్రాసము=పద్యపాద ద్వితీయాక్షరము, ఈటె. పదార్థంబులు = పదములు, అర్థములు ద్రవ్యములు.

వ. అని యిష్టదేవతా వందనంబును, శిష్టకవిజనాభినందనంబును, దుష్టకవి నిందనంబునుం గావించి యొక్క కావ్యకథనంబునకు గ్రథనంబు సమకట్టియున్న సమయంబున 14

14. గ్రథనంబు = కూర్చుట.

సీ. తన తనూరుచిపైనిఁ ♦ దగ నుల్లసిల్లు గల్ల
కావినాఁ గన కాంశు ♦ కంబు దనరఁ
గరముల శంఖచ ♦ క్రంబులు భుజముల
వ్రాలిన హంస చ ♦ క్రములఁ దెలుప

మును మ్రింగిన దవాగ్ని ♦ నన వచ్చెనా నురో
గణమునఁ గౌస్తుభ ♦ మణి వెలుంగ
నలిక పత్రాంత్యద్వ ♦ య లిఖితశ్రీల క్రిం
దటి పూలన శ్రుతికుం ♦ డలము లమరఁ
గీ. జల్లచూప్రల కాంతా మ♦తల్లి నాదు
తల్లి యలమేలుమంగకై ♦ దండఁ గొనుచు
బన్నగ నగాధ్యుఁ డేనింత ♦ కన్నుమోడ్చు
తరినిఁ గలలోన నెదుటఁ బ్ర ♦ త్యక్షమయ్యె. 15

15. ఝల్లకావి = నీరుకావి, అంశుకంబు = వస్త్రము, విష్ణువు కృష్ణావతారమునఁ గాఱుచిచ్చు మ్రింగెను. నన = చిగురు, యిట పత్రికాంత్యంబుల రేఁటును వ్రాసిన శ్రీకారంబులు చెవులక్రిందనున్న పూలవలె గుండలంబు లుండెను.

క. ప్రత్యక్షుంబై నాపైఁ
బ్రత్యక్షర హృద్యగద్య ♦ పద్య సముద్య
త్కృత్య క్షయ రచనార్థా
ప్రత్యక్షమ ఫణితిఁ బైఁ గృ ♦ పారస మొల్కన్. 16

16. ఆర్ధ, అపరీతి, అక్షమ, ఫణితిన్ = వేఁషముయొక్క అనుమానమును, సహింపరానిదియు నైన ధ్వనితో.

సీ. గుణధన్యు గౌండిన్య ♦ గోత్రు నాపస్తంబ
సూత్రుని వెలనాటి ♦ గోత్రచరితుఁ
గాకమానీమహా ♦ గ్రామాబ్జ మిత్రుఁ బె
న్నేకుల వార్ధితా ♦ రా కళత్రు

సరస విద్వత్కవి ♦ సార్వభౌముని రామ
బుధ సంభవునకుఁ బ్ర ♦ బోధ సుధికిఁ
బౌత్రుని పినరామ ♦ భద్రాగ్ర జన్ముఁడై
నట్టి శ్రీరామ లిం ♦ గాఖ్యుఁ డిమ్మ
గీ. మాంబికకుఁ బుత్త్రి సూర్య నా ♦ రాయణ ద్వ
యైక సహజన్ము నుభయ భా ♦ షా కవిత్వ
త త్త్వనిధి నన్ను మూర్తి వి ♦ ద్వత్కవీంద్రు
హర్షమునఁజూచి యిట్లని ♦ యానతిచ్చె 17

17. కాకమాని గ్రామమున ప్రఖ్యాతుడగు మూర్తికవి వంశ వర్ణనము.

గీ. అనఘమణి కాకమాని రా ♦ మాహ్వయుండు
నీకు ముత్తాత, యుభయ భా ♦ షాకవిత్వ
త త్త్వనిధి ప్రబోధుండు పి ♦ తామహుఁడిఁక
నీవు కవిపట్టభద్రుండ ♦ వెవ్వరీడు. 18

18. అనఘమణి = నిర్దోషులలో శ్రేష్ఠుడు.

క. కృతిలోఁ బ్రతిపద్యచమ
త్కృతి గలుగఁగఁ బలుక నేర్చు ♦ కృతినీవు మహా
కృతి మాకొనరుచు భాషా
కృతి భారవి కాకమాని ♦ శ్రీమూర్తికవీ ! 19

19. కృతి = కవిత్వంబు నొనర్చుట, విద్వాంసుఁడు, అంకిత మిచ్చుట. భాషాకృతి = వాగ్దేవతా స్వరూపుఁడా, భారవి- కాంతికి సూర్యుఁడా.

క. అనిశం బరమానందం
బనుభోందఁగ శ్రీనిధాన ♦ మబ్బె నటంచుం
గను దెఱచి యితరులకు ద్రొ
క్కను వెఱచి మురారి చరణ ♦ ఘటితాత్ముఁడనై. 20

20. అనిశ ......శ్రీనిధానము = ఐశ్వర్యప్రబాఁతు శ్రీకివాసమైనవాఁడు వేంకటేశ్వరుఁడు.

క. ప్రతిపద్యప్రతివాక్యో
న్నతికావ్యము రాజవాహన ♦ విజయమఁట యీ
కృతికిం బతి శేషాచల
పతియఁట నేడింతకంటె ♦ భాగ్యముగలదే. 21

21. ప్రతిపద్యప్రతి వాక్యోన్నతి = ప్రతిపద్యమునందును బ్రతివాక్యమునందును ఔన్నత్యముగలది = ఇది కావ్యవిశేషణము.

శా. వ్యాళస్వాంతు లశాంతు లజ్ఞసతతై
కాంతుల్ మహాచేటికా
శ్రీలోపద్రవ నవ్య పత్రికులు భూ
రి ప్రాజ్ఞ విజ్ఞాపనా
వేళాకల్పిత రక్తవక్త్రులు కళా
విజ్ఞాన నిర్భాగ్య లీ
కాళత్స్నోతల నేతలం బొగడుటల్
కష్టంబు లర్థార్థికిన్. 22

22. వ్యాళస్వాంతులు = వ్యాళము = వ్యాఘ్రము దాని మనస్సువంటి మనస్సుగలవారు = ఇందువలనఁ బైకి గోవువలెనుండి

పులివలె హానిచేయువారనట. మఱియొకటి = వ్యాళమనఁగా సర్పము దానివలె గుటిలవర్తనగల వారనియుఁ జెప్పఁదగు, ఇదికాలత్న్మాతల నేతలకు విశేషణము. క్ష్మాతలనేతలు - రాజులు - నేత్రశబ్దమునకు నేతృలు. నేతలు అనిరూపద్వయము - అజ్ఞులు = తెలియనివారు = (అపండితులు) వారితో సతతైకాంతులు = ఎడతెగని రహస్యాలోచన గలవారు మహా... కులు. గొప్పలైనట్టియు, చేటికానీతములై యైశ్వర్యముల నపహరించునవియైన యుపద్రవములు గలవియునైన క్రొత్త జాబుల్లు గలవారు.

క. అవనీశ పిశాచస్తుతిఁ
దవులుటగా దెవ్విఁయిష్ట ♦ దైవమటంచున్
వివరించి "నదైవం కే
శవాత్పర" మ్మను వచనము ♦ సత్యంబగుటన్. 23

23. అవనీశ... పిశాచములు - వ్యు. పిశితమును భక్షించునవి. ఇదిపృషోదరాదులలోనిది. "నదైవం కేశవాత్పరం" - కేశవునికంటె నన్యం బగు దైవములేదు. ఈ వచనము మునులొకప్పుడు వ్యాసునిఁగూర్చి ఒకచోట విష్ణువని మఱియొకచోట బ్రహ్మయని యింకొకచోట శక్తియని వేరొకచోట శివుఁడని, యిట్లు నానావిధముల వచింతువు గాన నీమాటనమ్మ వీలులేదనియు నీవు ప్రమాణముమీఁదఁ బలికినం గాని యంతకు నమ్మఁ జాలమనియనఁగా వ్యాసుఁడప్పుడాలాగున నే ప్రమాణముచేసి చెప్పెదనని వారిందోడుకొని కాశీవిశ్వేశ్వరస్వామివారి యెదుటికివచ్చి రెండుభుజములుమీఁదికెత్తి పైనవ్రాసిన వచనమును సత్యమని వచించెను.

సీ. ఏదేవు కనుదోయి ♦ హిమధామ సోదరీ
కుటికా కవాటంబు ♦ కుంచెకోల
యేదేవు చరణాబ్జ ♦ మిందిరాపుత్త్రికా
కాకోదరాంగ ♦ దకూతదంబు

ఏదేవు చేకత్తి ♦ ఋభురాజపౌత్రు భా
మకుఁ జల్లచేతుల ♦ మంత్రసాని
యేదేవు నాభి పూ ♦ విగురు జేజేబువ్వ
క్రొవ్వఁగలయయ్య ♦ కవ్వగారు
గీ. సేవ కేదేవుఁడొందె న ♦ ర్భావతార
మట్టి శ్రీవేంకటాచలా ♦ ధ్యక్షునకును
బరమమూర్తికి మామక ♦ భవ్యకావ్య
కన్య కళ్యాణ మొనరింతు ♦ గౌరవమున. 24

24. ఏదేవు... విష్ణునేత్రద్వయము చంద్రసూర్యులగుటచే లక్ష్మీకుటీరపుఁదలుపునకుఁ గుంచెకోలగఁ జెప్పఁబడె. లక్ష్మీకుటీరము ఇయ్యది విష్ణుదృష్టి ప్రసరణముచే ముకుళించుచు వికసించుచు నుండుననుట. కొందఱు మురారికవి మురారి దృష్టి ప్రసరణచేఁ దన్నాభికమలము దృష్టిప్రసరణ సమకాల వ్యాప్తింజేసి ముకుళన వికసన వ్యాపారాశ్రయంబగుటచేఁ దానికి గంబుసన్నిభత్వము సంపాదించెను. గానఁ తత్కుటీర కవాట సౌరవాకిలిగ నుండుననియుఁ గుంచెకోలతో నిమిత్తము లేదనియు మఱి కొందఱు కుడికన్ను మూసి యెడమ కంటను నెడమ కన్నుమూసి కుడికంటను జూచుచుండుం గానఁ గుంచెకోల యనగత్యము కాదనియుఁ జెప్పుచుండిరి. విష్ణువు విశ్వరూపుఁడుగాన విశ్వప్రత్యక్ష ప్రమాణముబట్టి భద్రసూర్యగతి కాల భేదముచేఁ బద్మము ముకుళించుటయు, వికసించుటయుఁ గలుగుచున్నది గావునఁ గుంచెకోల యనుట యవసరమనియే నా యభిప్రాయము. విష్ణుపదమున గంగపుట్టినదనియు దానికి శివుఁడు మగఁడనియు నుండు గాథనుబట్టి విష్ణుపదాబ్జము శివునకు సాలంకృతకన్యాదాతగా నభి వర్ణించినాడు. కూఁకుదము = సాలంకృతకన్యాదాత. ఇందిరాపుత్రిక = గంగ. ఇందుఁ గృష్ణుఁడు పుత్రుఁడనియుంటచే నభిమన్యుఁడు పౌత్రుఁడు వానిభార్య యుత్తర; ఈ మెగర్భిణిగనుండుతఱి యశ్వత్థామ ప్రయోగించిన పాండవనిర్మూలనాస్త్రము తద్గర్భస్థుఁడయిన శిశువును వేధించు

ముండఁగా విష్ణువుకాపాడెను. అందుచే నాయనచేకత్తి చల్లచేతుల మంత్రిసాని. విష్ణు నాభికమలంబున బ్రహ్మయు బ్రహ్మలలాటంబున రుద్రుఁడును పుట్టినందున నదిశివున కవ్వగారు. జేజేబువ్వక్రొవ్వెద గలయయ్య = చందురుఁడు జుట్టునగలదేవుఁడు (శివుఁడు)

ఉ. ఈక్షితిమున్న సత్కవుల
నేకులు హా కవితా లతాంగులన్
లక్షలొసంగియున్కి యధు
నాతన కావ్య వధూటి వెంకటా
ధ్యక్షుఁడు పాటిసేయఁడు గ
దా! యన నేటికి నెట్టివాళికిం
బక్షము పిన్న భార్యపయిఁ
బాయక యుండుట యెంత యెంతయున్ 25

25. అధునాతన = ఇప్పటి.

ఉ. చెప్పిన పద్యమెల్లఁ జెవిఁ
జేర్చివిను న్వినఁడొంకు గల్గినం
దప్పులు గిప్పలెన్నఁ డొక
నాఁడును నాఁడును నేఁడు వేఁడుచో
నప్పని నెట్టిపోఁ డడఁగి
నన్ని వరాలిడుఁ గొండమీఁది తి
మ్మప్పని వంటి కావ్యపతి
యబ్బుట యబ్బుర మిబ్బుధాళికిన్. 26

26. డొంకు = సంశయము. నెట్టిపోవు = తోసికొనిపోవు. తిమ్మప్ప = తిమ్మ, అప్ప = అందమయిన యయ్య.

చ. పలికిన పల్కులెల్లఁ బరి
పాకము దప్పఁగ ఖండశర్కరల్
ఫలములు జున్ను లుక్కెరలు
పక్వము లింక మనోహరంబులే
దలఁచిన పద్యమంతయు సు
ధారసమానఁట వెంకటాద్రిరా
ణ్ణిలయుని కింకిటం గృతి ఘ
టింపక మానుట మాకు నేటికిన్. 27

27. పరిపాకము = అంతటుపక్వమగుట.

వ. అట్టి చుట్టుకైదువ జగజెట్టికి విడిదిపట్టయిన పెట్టె
బెట్టు దిట్టగట్టు కట్టుమట్టు దిట్టతనం బెట్టిదనిన.

28. చుట్టుకైదువ జగజెట్టి = చక్రాయుధంబుగల మహాశూరుఁడు. పెట్టెబెట్టు దిట్టగట్టు = శేషాద్రి. కట్టుమట్టు = కడుదృఢమయిన.

సీ. శ్రీఖండ నగ పటీ ♦ రాఖండసౌరభ
వ్రజదాయి యేగట్టు ♦ వంటచెఱకు
నాసత్య సుఖవర్త ♦ నాసత్య భైషజ్య
జీవాతు వేగట్టు ♦ చేను చెట్టు
రమణీయతర శచీ ♦ రమణీ రమణమణి
కుట్టాక మేగట్టు ♦ చెట్టుఱాయి
ధూర్జటి స్ఫుటజటాం ♦ తర్జటీవాటి సిం
ధు స్పర్ధి యేగట్టు ♦ దోనల నీరు

గీ. వ్యాస వాల్మీక శాండిల్య ♦ వాలఖిల్య
దేశికులకెల్ల మంత్రోప ♦ దేశకర్త
లరయ నే శైలమున నుండు ♦ లనగ దనరు
నట్టి వేంకటగిరికొని ♦ యాడ దగదె. 29

29. శ్రీఖండ నగపటీ రాఖండ సౌరభ వ్రజము = మలయాద్రి యందలి చందనంబునకుఁ బూర్ణమయిన పరిమళ సమూహము. నాసత్య... జీవాతువు = దేవవైద్యులయొక్క సుఖప్రవర్తనచే యథార్థమయిన వైద్యమునకు జీవనౌషధము. రమ... కుట్టాకము = మిక్కిలి మనోహరమయినట్టియు శచీకాంతాప్రియుఁడగు నింద్రునివంటి యాగానిందునివలె నల్లనయిన మణులకు భేదకములు. ధూర్జటి... వృద్ధి = శివుని స్ఫుటమగు జడలలోని జడలపంక్తియందున్న యేటి... వృద్ధిచే యునది. ఉంకులు = తునుకులు (తునికిపళ్లు)

ఉ. సంకలితాంబు తామరస
సాను గభీర కుమార దారికా
భ్రంకష నిమ్నశంక ఝుర
పాప వినాశన తీర్థసేవనా
ధ్యంకరణాత్మ భూభువన
యావత కల్ప రసాల కేళి డో
లాంకట సద్విశంకటత
శైలము వేంకటశైలమొప్పగున్. 30

30. సంకలిత... దండాన్వయము. ఒప్పినయుదకమును బద్మములును గలదియు. చరియలయందలి లోతయిన చిన్నదోనలనుండి వెలువడి యాకసమునొరసెడు తేటయయిన ప్రవాహముగలదియుఁ, బాపమును బోగొట్టునదియునైన, పుణ్యస్థలములను సేవించుటచే సంపన్న

సాంద్రఁగా జేయఁబడిన సత్యలోకస్త్రీ సంఘముచేఁ గల్పింపఁబడిన చెట్లయందలి తూఁగుటుయ్యెలలయొక్క గురుతులై యొప్పుచుండెడు కడుదాపుననున్న మేలగు తీగెలు గలవి. ఇవి వేంకటశైలమునకు విశేషణము.

సీ. ఏచెట్టు చూచిన ♦ హిత గంధ చందనం
బేనాలుగనుఁగొన్న ♦ నింద్రమణులె
యేజంతు వీక్షింప ♦ మృగనాభి మృగరాజ
మేదానఁగన్న గం ♦ గోదకంబె
యేతీర్థ మరసిన ♦ వృజిన ద్రుమ కుఠార
మేచఱియను గన ♦ హీరమణులె
యేమంటపముఁజూడ ♦ వామాచలోపమం
బేఋషి దర్శింప ♦ భృగు నిభుండె
గీ. భోగములకండ యలవేల్పు ♦ బువ్వ దండ
పతితులకుబొండ పేదల ♦ పైఁడికుండ
తమమురేమొండ విబుధామృ ♦ తంపుటుండ
కొండమాత్రంబె తిమ్మప్పఁ ♦ డుండుకొండ. 31

31. ఏచెట్టు ... భోగములకండ = భోగముల కాస్పదము. అలవేల్పుబువ్వ దండ = చంద్రునకు సమీపము. పతితులకుబొండ = పాపాత్ములకు సంకెల. పేదలపైడికుండ = పేదలకు బంగారుతో నింపిన కడవ. తమమురేమొండ = అజ్ఞానమనెడి చీకటికి వెన్నెల. ఇటఁ దమము శ్లిష్టరూపకము. విబుధామృతంపుటుండ = పండితుల కమృత ఘుటిక. తిమ్మప్పఁడు=అందమయిన దేవుఁడు.

సీ. తన పైడిగోపురం ♦ బనుపిన సేవార్థి
గడికి సుమేరు శం ♦ కాప్రదంబు

తన బలిపీఠ మూ ♦ ర్ధ్ని దుకూల పతితాంధ
బధిర వంధ్యా పంగు ♦ పరివృతంబు
తన మహానసము నూ ♦ తన ఘృతాత్తాలంబ
సౌరభ్యవాసి తా ♦ శావలయము
తన గర్భగృహము చం ♦ దన చంద్ర సాంకవ
కుంకుమ మృగనాభి ♦ పంకిలంబు
గీ. గాన నేదేవళంబువేం ♦ కట నగమున
వెలయఁ గనుపట్టునట్టి కో ♦ వెల వసించు
దేవుఁ డలమేలుమంగా మ ♦ నోవిభుండు
దొలఁచు జన్మాంతరానంత ♦ దుష్కృతములు. 32

32. చంద్ర=కర్పూరము. సాంకవము = పునుఁగు.

క. అప్పప్ప చూడవలదా
యప్పని కోవెల పటీర ♦ హైమ జలంబుల్
కప్పురము పునుఁగు మృగమద
మెప్పట్టున తావిగల్గు ♦ భృగు దివసమునన్. 33

33. అప్పప్ప=ఆశ్చర్యవాచకము. భృగుదివసము = శుక్రవారము

సీ. జన్మజన్మార్జిత ♦ చటుల పంకంబు గో
రాడఁడే వృషభాచ ♦ లాగ్రవాసి
పక్షంబున దరిద్ర ♦ భావాహి ద్రుంపఁడే,
గరుడ వసుంధరా ♦ ధర విహారి
యౌషధాసాధ్య వా ♦ తాది రోగంబులఁ
దూలింపఁడే శేష ♦ శైలభర్త

భూతాది శంకాని ♦ రాతంక గహనంబు,
హరియింపఁడే వేంక ♦ టాద్రి నాథుఁ
గీ. డమృతనిధిఁ జూపఁడే యంజ ♦ నాగ విభుఁడు
భద్రమూర్తి యమృతహారి ♦ భవ్యకీర్తి
చక్రి శుచినామధేయుండు ♦ జడ మరీచి
కంకణముగట్టినాఁడు ర ♦ క్షణము కొఱకు. 34

34. తిరుమలకొండకుఁ బర్యాయములు, వృషభాచలము, గరుడాచలము, శేషాచలము, వేంకటాచలము, అంజనాచలము. ఈవైదిటికి నైదుశక్తులుగలవు. అవేవన, వృషభమునకుఁ బంకంబుఁగోరాడుట, గరుడునకుఁ ద్రుంచుట, శేషునకు వాతాదిరోగంబులుహరించుట, వేంకటునకు భూతప్రేతాది భయ నివారకత్వము, అంజనమునకు నిధులఁగనుపఱచుట. పంకంబు=దోషంబులనెడు బురద. శ్లిష్టరూపకము, వాతము=గాలియను వాతరోగము, శ్లిష్టరూపకము. అమృతనిధి = మోక్షమనెడు నిక్షేపము, భద్రమూర్తి = మంగళస్వరూపుడు. వృషభరూపుడు = త్రిపురసంహార కాలంబున భూరథంబు దించుకొని పోవుచుండ వృషభమయి మోచెననియుంగలదు. అమృతహారి = గరుడస్వరూప బోధకము. భవ్యకీర్తి = అసాధ్యవాతాది రోగహరణ జన్యమయిన యశస్సు కలవాడని. చక్రి=శుచినామధేయుఁడు. ఇదిభూతాది శంకాగహనచ్ఛేదన దహనసూచక విశేషణము. జడమరీచి= ఇది అంజనాభి వ్యంజకము.

సీ. అఱుగునోయనక క ♦ ట్టానివొంట్లడియెఁగాఁ
జేరెఁడు బియ్యాల ♦ జియ్యచెలియ
సమయునోయనక కాం ♦ చనశాటిఁగట్టెఁగాఁ
జోమని పళ్ళెల ♦ దొర లతాంగి
ధనమెంత దఱుగునో ♦ యనఁ డింతవెచ్చమా
వడ్డికాసుల వెర ♦ వడికిఁ గలికి

కానుక సొమ్ములోఁ ♦ గలఁ డన్నిఁట శిఖిలో
యామటమోటుఁ బ్రొక్కు ♦ లయ్యయబల
గీ. యనుచు నగి ప్రొక్కునరు వేంక ♦ టాధినాథు
నక్కడికి నల్లుహారిదమ ♦ యన్నమగని
చక్రికుధరోత్తమము నడు ♦ చక్కికెక్కి
చక్క ముక్కోటి కరుదెంచు ♦ సౌరసతులు. 35

35. కట్టాణిమొంట్లు = మౌక్తిక విశేషములతోఁ గట్టినపోకట్లు. చేరె. ౹. జిహ్వ. ఆదిభిక్షువు (శివుఁడు) పార్వతి హిమవత్పుత్రిగాన నాతండు రత్నపుగనియని యెఱుంగునది. తోమనిపళ్లేలదొర = అగ్నిహోత్రుఁడు. అనగా స్రుక్స్రువాజ్య శరావములు (అగ్నికార్య పరికరములు) అవిదారు మృద్వికారంబులగుటచేఁ దోమఁబడవు. అగ్నిహోతుఁడుగాన సువర్ణ శాట్యుత్పాదకుఁడని భావము. వీని లతాంగి = స్వాహాదేవి. ఇందయనను = పుచ్చుకొమ్మనను. వడ్డికాసులుగొనువాఁడు = కుబేరుఁడు. ధనపతిగనుక ఋణప్రదాతయై వడ్డి తీసుకొనునని భావము కుబేరుభార్య చిత్రరేఖ. కానుకసొమ్ము లోఁగలఁడు = కానుకలుగా వచ్చు పదార్థములు లోపలఁగలిగి యున్నాఁడు. అవిబహిః ప్రకాశములుగాక యుండెను. అన్నిట ప్రొక్కులయ్య యబల = సూర్యుభార్యయగు ఛాయాపిదేసిగయందా మోదద్రవ్యముంచుచుండెనని భావము పుష్పములకు సూర్యుడధిదేవతయని తెలియవలెను. చక్రికుధరోత్తమము శేషాచలము.

సీ. ప్రజలఁగాననివాని ♦ పాయసంబను సుద్ది
తునుమవా దృష్టియం ♦ ధునకు నిచ్చి
గొడ్డాలెఱుంగునే ♦ బిడ్డకుట్టనుట మా
న్పింపవా వంధ్యకు ♦ నిసువొసంగి
తూలింపవా యెద్దుఁ ♦ ద్రోచిన పిచ్చుగుం
టను పల్కు పరువు పం ♦ గునకు నొసఁగి

పాపవా చెవిటికిఁ ♦ బట్టిన సంకను
నానుడి బధిరు వి ♦ నంగఁజేసి
గీ. యనుచుఁ జను వేంకటాచలా ♦ ధ్యక్షు జలరు
హాక్షు లక్ష్మి విశుద్ధ శు ♦ ద్ధాంత వక్షు
బ్రహ్మతిరునాళ్ళ కరుదెంచి ♦ ఫలముఁ గాంచి
కటక కళ్యాణ ఢిల్లీ ని ♦ కట జనంబు. 36

36. ఈ పద్యమందు నాల్గుపాదములలో లోకోక్తులు చెప్పఁబడినవి. ఏవిషయమును బట్టియనగా వేంకటేశ్వరుఁడు గుడ్డివాండ్రకుఁ గనులు, బిడ్డలులేని స్త్రీలకు బిడ్డలను, కుంటివానికిఁ బరువెత్తుశక్తి, బధిరునకు వినుశక్తి కల్గఁజేయుననుట. ఇంతియేకాదు ఎవ్వరేకోరికలు గోరి ముడుపులుగట్టినను వారికార్యసిద్ధులు చేయుచున్నాఁడని తెలియవలయు.

సీ. ఎటువంటిదో చూడ ♦ మెట మంచిగందంబు
జిడ్డంచుఁ గౌఁగిటఁ ♦ జేర్చి చేర్చి
కనమెన్నఁ డిదిగదా ♦ యనుచుఁ గన్నులఁ గది
యఁగ బారిజాతంబు ♦ నత్తి యత్తి
తలఁపు కెంపిటువంటి ♦ దా యంచుఁ దుఱుమునఁ
గొనఁ జుట్టునను మేనఁ ♦ గూర్చి కూర్చి
వినువాఁక యిదిగదా ♦ యనుచు నాకాశగం
గా వారి నంగముల్ ♦ గడిగి కడిగి
గీ. శేషగిరిఁ జేరి యారామ ♦ సీమఁ గోరి
శైత్యకృత్యంబు నిత్యంబు ♦ సల్పు వేంక
టేశ వైశాఖ తీర్థ ని ♦ రీక్ష కరుగు
దెంచు నాసేతు కాశి తై ♦ ర్థిక జనంబు. 37

37. ఎటువంటిదో. తలఁపుకెంపు = చింతామణి. విసువాఁక = ఆకాశప్రవాహము. ఆసేతుకాశి = సేతువుమొదలుకొని కాశిపర్యంతము. తైర్థికులు = తీర్థయాత్రచేయువారు.

సీ. కొడుకు మన్మథుఁ డాఁడుఁ ♦ బడుచు భాగీరథి
యిల్లాలు భూకాంత ♦ యిల్లు కొండ
యన్న దా బలభద్రుఁ ♦ డగ్రసూనుఁడు బ్రహ్మ
కోడలు శారద ♦ కొలములోన
మఱఁది కల్పలతేఁడు ♦ మామ సముద్రుండు
మఱియును రెండవ ♦ మామ భోజుఁ
డలరు పేరెద సొమ్ము ♦ వెలలేని మాణిక్య
మచ్చబంగారు పై ♦ పచ్చడంబు
గీ. నన్న వెచ్చంబు ముక్కంటి ♦ కెన్న నరిది
జగము లీరేడు గర్భవా ♦ సమున నిముడు
సిరి యొడయుఁ డెంత సంసారి ♦ శేష శైల
వల్లభుని వంటి దాత దై ♦ వంబు గలఁడె. 38

38. కొడుకుమన్మథుఁడు = ఈపద్యమునందు వెంకటేశ్వరుని పుత్త్రకళత్ర మిత్రాది సమృద్ధి వివరింపఁబడుచున్నది. శారద = సరస్వతి = శరదృతువునందుఁబూజింపఁబడునది. పేరెద = విశాలవక్షము. అచ్చ = స్వచ్ఛమైన. అన్నవెచ్చము = భిక్షాప్రదానము. (మానుకరము) ఈరేడు = చతుర్దశ. (ఇఱుఏడు) పదునాలుగు

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఏవం విధ గుణ నిధికిన్
ధావ న్నిధనాశ ధామ ♦ ధామ దవీయో
దేవానాంప్రియ దానవ
భావానా ద్యపప్రమోద ♦ సాధో నిధికిన్. 39

39. ఏవంవిధ...ధావన్నిధికిన్. ధావన్నిధనాశ=పోవుచున్న మరణాశగలవారును. అనఁగా ప్రాణాశగలవారును. ధామధామ=తేజోనిధియగుసూర్యునకు, దవీయః=దూరస్థులును. అనఁగా యుద్ధభీరువులకు సూర్యుఁడు దూరమైయుండునను టు శ్లో॥ ద్వావిమౌ పురుషౌలోకే సూర్యమండలభేదినౌ । పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణేచాభిముఖోహత॥ యనియున్నది. దేవానాంప్రియ=మూర్ఖులును (అయిన) దానవ=రాక్షసులకు. అనాది=క్రొత్తయగు. అప్రమోదపాథోనిధికిన్ = దుఃఖవార్ధియైనవానికిన్.

క. "శరణాగతరక్షామణి"
బిరుదాంగద వామ పద ♦ బిసరుహ నఖ రో
త్కర చంద్రాతప లహరి
స్మరణా హత సాధు హృదయ ♦ సంతాపునకున్. 40

40. శరణా...సంతాపునకున్=దండాన్వయము. శరణాగత రక్షామణియనెడు బిరుదుగలిగిన కడియముగల తమ్మివంటి యెడమ కాలి గోళ్లవరుసయనెడు వెన్నెలవెల్లువను స్మరించుటచే బాగుగాఁగొట్టఁబడిన సాధుజనుల సంతాపముగలవానికి.

క. అం గామిత శృంగార త
రం గాంచిత విజిత కోటి ♦ రతిపతి కలమే
ల్మం గాళి కళింగావళి
భం గాకర వేణిలోల ♦ పాణి విహృతికిన్. 41

41 అంగ...పతికిన్ = అంగ=అవయవములయొక్క, అమిత మితములేని, శృంగారతరంగ = సొగసైన చేతల పరంపరలయొక్క అంచిత= ఒప్పిదముచే విజిత=జయింపఁబడ్డ, కోటిరతిపతికిన్ = అనేక మన్మథులు గలవానికి. అలమే...విహృతికిన్. అలమేల్మంగా = అలమేలుమంగా

దేవి యొక్క, అళి = తుమ్మెదలయు, కళింగావళి = కూకటిమూఁగ యనెడు నల్లపిట్టల వరుసలయు, భంగ = అపాయమునకు. ఆకర = స్థాన మైన అనఁగా వానిని గెల్చునట్టి నైల్యముగలదియని. ఇది అలమేలు మంగ జడకు విశేషణము. వేణి = జడయందు. లోల = ఆసక్తమైన పాణివిహృతికిన్ = హస్తప్రచారము గలవానికి.

క. ధీమ ద్భవాంభో ధి తరణికి
ధామతల త్తర ణికి యవి ♦ తరణికిఁ భవన
గ్రామ గ్రాస గ్రావ
గ్రామ గ్రామణికి భరిత ♦ కౌస్తుభ మణికిన్. 42

42. ధీమ...తరణి = తెప్ప, ధామతల త్తరణికి = శుభము లిచ్చువానికి. పవన గ్రామ గ్రాస గ్రావ గ్రామ గ్రామణికి = 6 పదములకు వరుసగా, వాయు సమూహమే గ్రాసముగా గలవాఁడు (శేషుఁడు) తత్సంజ్ఞికమైన పర్వతమందలి గ్రామమునకు అధికారికి.

క. జటి ధూర్జటి భరణ విశం
కట మతికిం దృటిత చటుల ♦ కర టీశ్వర సం
కట గతికిన్ మూ తిరువేం
కటపతికిన్ దళిత దైత్య ♦ కంకట తతికిన్. 43

43 జటి...గతికిన్. జటిధూర్జటి = యోగీశ్వరులను. భరణ రక్షించుటయందు, విశంకటమతికి-సమీపమగు బుద్ధిగలవానికి,తృటి... గతికిన్, తృటిత = ఖండించినట్టియు, చటుల = తీవ్రములైనట్టి. కరటీశ్వర సంకట గతికిన్ = గజేంద్రుని బాధావస్థలుగల వానికిన్. అనఁగా మకరిని జంపి కరిని రక్షించెననుట. దళి...తికిన్ = దళిత = ఛేదింపఁబడ్డ దైత్యకంకట = రాక్షసుల కవచములయొక్క తతికిన్ = సమూహము గలవానికి.

వ. అంకితంబుగా నాయొనర్పంబూనిన రాజవాహన విజయంబను ప్రబంధంబునకుఁ గథానిబంధనం బెట్టిదనిన. 44

44. అంకితంబుగా = స్పష్టార్థము.

కథా ప్రారంభము.

క. మగధావని మృగధారిని
నగధాత సృజించినట్టి ♦ నరనాథులకున్
నగ రనఁదగుఁ గుసుమాహ్వయ
నగర మగార గత మేరు ♦ నగ రత్నంబై. 45

45. మగ...మగధావని = మగధదేశమందు. మృగధారిని = చంద్రుని. నగన్ = నవ్వునట్లు. నగరనన్ = రాజమందిర మనునట్లుగా. అగారగత = గృహమును బొందిన

క. ఆన్నగరము రిపు సింధూ
త్పన్నగరము, పన్నతాగ్ర ♦ పన్నగరము సం
పన్నగరము వెడవెన్నుని
యన్నగరము మనుపు నవని ♦ ననిశం బగుటన్. 46

46. ఆన్నగరము రిపుసింధూత్పన్నగరము = శత్రువులకు హాలాహము అనఁగా జయింపరాని దనుట. పన్నతాగ్రపన్నగరము = పత్ = పాదములకు తన విధేయుఁడగు అగ్రపన్నగ = శేషునియొక్క, రము = శోభ గలది. సంపన్నగరము = సంపదలకు నాశ్రయము. వెడవె...గరము. వెడవెన్నుని = మాయావిష్ణునియొక్క అన్న = భార్యయగు లక్ష్మి యొక్క, అగరము = ఆగారమును అనఁగా పద్మమును, అనిశంబు = ఎల్ల

ప్పుడునుండునది, శాత్రులు లేనిది అనిభావము అనగా రత్నప్రభలోని తెలియవలయు.

క. పుటభేదన విప్రులు జా
క్పటిమను భుజగేంద్రుఁ గ్రిందు ♦ పఱుపుదు ప్రత్యు
త్కట భావముఁ బ్రకటింపఁగ
జటు చిక్కులగెల్చుచొంత ♦ సాత్యవతేయుక్. 47

47. పుట...క్రిందుపఱచుట=ఓడించుట, అడుగుఁబడునట్లు చేయుట అని అర్థాంతరము. జటుచిక్కు = వేదపఠనావృత్తియందలి సంశయము. జడలయందలి చిక్కు అని అర్థాంతరము.

సీ. చదువుచో నలుదెస ♦ లెవ్వదకని స్రష్టలు
పలుకుచో నడుగునఁ ♦ బడనిభోగి
వరు లిరుమూల ని ♦ ల్వని ద్విజరాజులు,
ధీసురాచార్యతఁ ♦ దేని గురులు
క్రమ మెక్కుడై యుగ్ర ♦ గతి లేనివసుమతు
లొగి మేర నజడులౌ ♦ నుదధి తతులు
సత్యోక్తి మారువే ♦ షము లేని ధర్ములు
పటు ధృతి గండమే ♦ ర్పడని యచలు
గీ. లనఁగ జతురాస్యత నహీన ♦ తను గళాని
ధిత్వమున విష్ణుపదసక్తి ♦ స్థిరత నూర్మి
కోన్మనస్థితి భీమాగ్ర ♦ జన్మభావ
ధీరతల నొప్పుదురు ధరా ♦ దివిజు లచట. 48

48. ఇఱుమూల = రెండుకోణములతో లేక రెండువైపుల (ప్రాక్పశ్చిమభాగముల) ధీన్ = బుద్ధిచే, ఉగ్రగతి-శివునుజధిష్ఠించుట (త్రిపురసంహరణ

కాలమందని) అజడులు = జడభావము లేనివారు (జడము = జలము ఇట లడల కభేదము) గండము = కొండపైనుండిభూకంపాదులచేదొర్లిన పెద్దరాతిగుండు అపాయమని యర్థాంతరము. స్రష్టాదుల యందుండు స్వాభావధర్మములైన నలుదెసలఁజూచుట మొదలయినవానిచే వారి యందు లోపమారోపింపఁబడుచున్నది. న్యూనాభేదరూపకాలంకారము చతురాస్యత = చతుర వాగ్మిత్వము, చతుర్ముఖత్వము, అహీనత = అధికత్వము, శేషత్వము, కళానిధిత్వము, విద్యాయుత్వము, కళలకుస్థానమగుట విష్ణుపదసక్తి = విష్ణుచరణసంయోగము, ఆకాశసంబంధము (బృహస్పతిపక్షమందు) స్థిరత = స్థైర్యము, చలింపమి (భూపక్షము) ఊర్మికోన్మనస్థితి-ఉంగరంబులు ఆనగాపవిత్రంబులయందు కోరిక యుండుట. తరంగంబులచే గర్వించియుండుట, భీమాగ్రజన్మ భావము-శివ బ్రాహ్మణత్వము, భీమునికిఅన్నయగుట ధీరత-విద్వత్త్వము, ధైర్యము.

క. రాజులయి వచ్చు నృపుల ప
రాజుల విదళింతు రతిర ♦ యంబున బలు వా
రాజుల నపరాజుల నయ
రాజుల దరమానె యచట ♦ రాజులఁ బొగడన్. 49

49. రా...రాజులు-పంక్తులు, పరాజులు - గొప్పయుద్ధము వారాజులు-వరుణులు, అపరాజులు-రెండవదశరథులు, నయరాజులు = నీతిచే ప్రకాశించువారు.

క. కెంగేల శైలమెత్తి ర
నంగ నగు నురంతరావ ♦ ణ రమాధిపుల
న్సంగడము కరణి ధరణి భు
జాంగంబున నిలుపుదురు ధ ♦ రాధిప తపనుల్. 50

50. సంగడంబు = సంక్రోలా. ఇది తరగతి రీతిగ నుండు గరడీ సవ విశేషము. ధరాధిప తపనుల్ = రాజశ్రేష్ఠులు.

క. కలనికి నర్హుండై రఘుకుల
తిలకునకు న్నేటి బంటు ♦ తెలిసె నటంచుం
దలఁచిరి భార్గవుఁ గినిసినఁ
గొలువునకుం దార్పలేరొ ♦ కో పురిరాజుల్. 51

51. స్పష్టార్థము.

క. విశ్వమణి సంగ్రహణ శౌ
రి శ్వశురులు భోగ శౌచ ♦ రీతి తురాషా
డ్వైశ్వానరులగుదురు ని
త్యైశ్వర్య కుబేర విజయు ♦ లప్పురి వైశ్యుల్. 52

52. శౌరి శ్వశురులు=విష్ణుని మామలు అనగా సాగరులు.

క. శ్రీవర నిలయులు వసు విస
రావిత బాడబులు మింతు ♦ రచ్చటి బేరుల్
కావేరీ వల్లభులనఁ
గా వేరేవారు సాటి ♦ గా రేరీతిన్. 53

53. శ్రీవరనిలయులు = లక్ష్మిచే గొప్పయిన గృహంబులు గలవారు. వసువిసరావిత బాడబులు = ధనసమృద్ధిచే పోషింపబడ్డ బ్రాహ్మణులు గలవారు. కావేరీవల్లభులు = సాగరులు. వేరు + ఏవారు సాటిగారు = స్పష్టము. రత్నగాంభీర్యంబులచే అని తెలియవలయును.

సీ. దినకరాత్మజ కల్లు ♦ దీర్చెఁగాకబలుండు
వేరువిత్తుగఁ బైరు ♦ వి త్తినాఁడె
తల నేరు మోచెఁగా ♦ కలికనేత్రుడు కాల్వ
నిగిడించి పొలము దు ♦ న్నించినాఁడె

రెండవ దంతలే ♦ కుండెఁగా కినసూతి
రొంపిలో నుక్కిచా ♦ ల్చింపినాఁడె
పగ్గ మగ్గలికచే ♦ పట్టెఁగా కప్పతి
గట్టిగా నొక యేఱుఁ ♦ గట్టినాఁడె

గీ. నాఁడు నేఁడును దమకీడు ♦ లేఁడటంచు
గొడ్డలాడుదు రొండొరు ♦ లొడ్డులేక
గెడ్డమగమోముదొర టెంకి ♦ బొడ్డుదమ్మి
దొడ్డవేలుపు టడుగు గను ♦ బిడ్డలచట. 54

54. అలుగు = జలోచ్ఛ్వాసంబు. వేరువిత్తుగ = మూలంబు నాటుఁటుల, దంత = మహిషంబు, ఇనసూతి = కాలుఁడు. అప్పతి = వరుణుఁడు. గొడ్డలు = ప్రౌఢోక్తులు బిఱుసుమాటలు, ఒడ్డు = సామ్యంబు గెడ్డముగమోముదొర = బ్రహ్మయొక్క, టెంకి = ఉనికిపట్టయిన, బొడ్డుదమ్మి = నాభికమలముగల, దొడ్డవేలుపు = విష్ణుదేవునియొక్క = అడుగినబిడ్డలు = పాదజాలు = శూద్రులు.

క. మాన్యబహువ్రీహియునం
ధన్య స్తవనంబు గన్నఁ ♦ దత్పురవరసా
జన్య చతుర్థాన్వయచయ
మన్యపదార్థప్రధాన ♦ మైయుండదహో! 55

55 మాన్యబహువ్రీహి = మన్నింపఁ దగ్గది బహువ్రీహి సమాసముగలది. ఇది శూద్రచయవిశేషణము. అన్యపదార్థప్రధానమయ్యుండదు = ఇతరుల ద్రవ్యంబు ముఖ్యంబుగాఁగలది అయ్యుండదు. బహువ్రీహిసమాసంబుగలది కాదనుట. ఇది శూద్రచయ విశేషణము. విరోధాభాసాలంకారము.

క. ఏరికి నెద్దులు తేకూ
రూరికి మోచుకొనితిరుగు ♦ నొకముసలియు నే
డేరు గలిగి యొకమొద్దున
బోరు దిగంబరుఁడు సరియె ♦ పురి కాపులకున్. 56

56. ఏరికి = నాఁగటికి, ముసలి = వృద్ధుఁడు, బలరాముఁడు ఏఱు = శిరస్సునఁ గంగ.

సీ. ఎత్తుమూఁపుని పూవు ♦ పెత్తింత యెత్తించి
కతుకు నఖ క్షతాం ♦ కంబుఁ జూచి
వెలయెంత యీమల్లి ♦ కల కని పలికించి
గుత్తంపుమోవి ప ♦ ల్లొత్తుఁగాంచి
కొమ్మ పైకమ్మ లీ ♦ కమ్మజాజుల కని
చూచుమిటారంపుఁ ♦ జూపు దెలిసి
యడిగిన పైఁడియీ ♦ ముడిపువ్వులకొసంగ
నగునని వేనగు ♦ మొగమెఱింగి
గీ. యొక్కఁడిడుచోట నలుసరు ♦ రొక్క మిడిన
విటులఁ దెలుపుచుఁ బావుల ♦ విరుల సరుల
గూర్చి యమ్ముకొ నవ్విటుఁ ♦ గులుకు గుబ్బ
జవ్వనపురాండ్రు పువ్వుఁల ♦ పువ్వుఁబోండ్లు 57

57. ఎత్తుమూఁ = పెకెత్తుమూఁ, పూవుపెత్తు = పూవండ పల్లొత్తు = దంతక్షతము, అడిగిన పైడి = అడిగినరొక్కము, ముడి పువ్వులు = వికసింపని పుష్పములు.

శా. కప్పుం గొప్పులచొప్పు గొప్పమెఱుఁగుం
గందోయిడా ల్తేసి...

చిప్పిల్ కప్రపుఁ దావి మోవి యపరం
జింబెక్కు లేఁజెక్కు బా
గొప్పుల్ గుప్పఁ పిఱుందుపెంపును విట
వ్యూహంబు జొక్కింపఁగా
నప్పా! యప్పరిఁ జెప్ప నొప్పుదురు రూ
పాజీవికా రత్నముల్. 58

58. అప్పా=ప్రశంసనార్థకము. రూపాజీవికారత్నములు = ఉత్తమవేశ్యలు.

సీ. ఔరౌర! మధురాధ ♦ రారుణ్యమేచాలుఁ
బల్లవ శ్రేణి సం ♦ పద హరింప
మజ్జారె! వేణికా ♦ మైచక్యమే చాలు
నల భుజంగశ్రీల ♦ నపహరింప
భళిర! భుజాలతా ♦ విలసనంబే చాలు
గట్టిగా విటపాళి ♦ గట్టివైవ
నయ్యారె! వక్షోజ ♦ హారిభావమెచాలుఁ
గామునశ్రీఫలా ♦ క్రమణ సేయ
ననఁగఁ బాటిల్లుఁ దనపాటి ♦ యైన సాటి
యేటి బోటిగములలోన ♦ సూటి నాటి
నాటి కప్పీటిలో వేశ ♦ వాటికా వ
ధూటికా కోటి గుణమణీ ♦ ఝూటపేటి. 59

59. అరుణ్యము=ఎరుపు. పల్లవశ్రేణి = చిగుళ్ళసమూహము. విటసమూహమని అర్థాంతరము. ఔరా=మజ్ఝారే మొదలైనవి ప్రశంసనార్థకములు. మైచక్యము=నలుపు. భుజంగశ్రీలు = కృష్ణసర్పశోభలు.

విటుల భాగ్యములని అర్థాంతరము. విటపాళి = వృక్షముల పంక్తియని అర్థాంతరము. హారిభావము = ఒప్పిదము. కామన శ్రీఫలా క్రమణ=సొగసైన మారేడు పండ్లను, అలుముట. (కాముకులయైశ్వర్య లాభము నలుముట), ఏటిబోటిగములలోన = ఎటువంటిస్త్రీలలోను, మూటి = నిదానము. వాటివాటికి = అప్పటికప్పటికి. వేశవాటికా = వేశ్యలవీధి. ఝూటి=సమూహము.

ఉ. రౌతు మనం బెఱింగి జల
 రాశి చివుక్కునదాటి హుంకిృయా
 జ్ఞాతత నాగు వాగె కురు
 సన్న ఘటింపదు సాటి చుట్టుఁ గ
 ద్దాతలఁ బెట్టునో యనుభ
 యంబున శిక్షణవేళనుం గశా
 ఘాతము లేక యుండు తెలుఁ
 గంబడుఁ దత్పురి వాజి రాజికిన్. 06

60. వాగెకురుసన్న=కళ్లెమువలసిచిన్నిసన్న. ఘటింపదు=పడయదు. సాటి=సమానాశ్వములు. చుట్టుగద్ద=చుట్లుపట్లుకలవు. అతలఁబెట్టునో=కదగానిల్పునేమో. శిక్షణవేళను=గతివిద్యావేళనైనను. తెలుగంబడు=తెలియంబడును.

సీ. చరణ విన్యాస బం ♦ ధుర శిరోభార దృ
  క్కర్ణుఁడు కంటికిఁ ♦ గలిక మడుగఁ
 గర్ణ చాలన పత ♦ త్కల్పద్రుమ కుపితేంద్రు
  డపరాధి వని గాడ్పు ♦ నడ్డ పెట్ట
 రద దశ న్మేరూర్ధ ♦ రాజసావా ప్తాభ్ర
  తట నివారికి జటు ♦ ల్పటములందఁ
 గర మెత్తి చల్లు శీ ♦ కరపు వెల్లిని జుక్క
  లుడుప బింబం బెక్కు ♦ నుడుప శంకఁ

గీ. జటుల బృంహిత బధిరితా ♦ శాగజముల
కేల కడు పెద్ద విన్నప ♦ మిపుడు సేయ
నహిపతికిఁ దోఁడు నైయుంచు ♦ నవని నొడలఁ
గరము వహియించు నవ్వేటి ♦ కరటి ఘటలు. 61

61. టీ॥ దృక్కర్ణుఁడు=శేషుఁడు, ఏనుగులపదవిన్యాసముచే భూమి దించుకొని పోవుచున్నందున శేషునికి శిరోభారము వచ్చి కంటికిఁ గలికమదుగుచుండెనని భావము. ఈ చరణమందుఁ బదవిన్యాసము ప్రకాశింపఁబడె. ఏనుఁగుచెవులవలని వాయువుచే వృక్షములు విరిగిపడిపోవుచున్నందున నింద్రుడు గాలిని నేరగానిఁగా నాటంకపఱుచుచున్నాఁడు. దంతఘట్టనలచే మేరువునుండిపడుచున్న ధూళిసమూహము వల్లఁ గలుషములైన గంగోదకములను జటులువడియఁ గట్టుచున్నాఁడు. ఉడుప=నక్షత్రపతి, తెప్ప, గజకర్ణములు, దంతఘట్టనలు, కరశీకరములు వర్ణింపబడె. ఈయేనుఁగులఘీంకారములకు దిగ్గజములకుఁ జెవుడుపట్టెను. శిరోభారము గలశేషుఁడు చెవిటియేనుఁగుల సహాయమునకై వానికిఁ బెద్దమొఱ్ఱలేల పెట్టవలె మేము లేమాయంచుఁ బట్టణగజములు తమదేహముపై భూమిని వహించుచున్నవి అనగాఁ బరాగముపైవేసికొనుచున్నవనుట.

సీ. ధర కుంకుమాంక కం ♦ ధరదాల్చికొన్న క
ట్టాణి పూసల కుత్తు ♦ కంటనంగ
గట్టు విల్తుఁడుఁ జడ ♦ చుట్టు చుట్టక నిల్పు
దైవ పద్యానట ♦ త్రటిని యనఁగఁ
బవనుతో వాదంబు ♦ పచరించి హాటకా
చలము చుట్టున నాటు ♦ చక్రి యనఁగ
సూర్యపుటంపు బ ♦ ల్లో దంటఁగట్టిన
పట్టణాభిధ యోధు ♦ దట్టి యనఁగ
గీ. దేవ పుర లక్ష్మి కురువింద ♦ కోవక్రిందఁ
దార్చు కొండియ మొదటి పూ ♦ దండ యనఁగ

సూటిగల దెంపు కోటాని ♦ శుద్ధ సలిల
పరిఘ యొప్పారు నెప్పుడ ♦ ప్పాగ వరమున. 62

62. టీ॥ కట్టాణి = మౌక్తికవిశేషము, కుత్తుకంటు = స్త్రీలు మెడను ధరించు సుమంగళ్యలంకార విశేషము. దైవపద్యా = ఆకాశము, చక్రి = శేషుఁడు, శేషునకును వాయువునకును గలిగిన బలతారతమ్య వివాదములో వాయువు మేరుపర్వతము నెగరఁగొట్టుటకుఁ జేయుప్రయత్నము నెరవేరకుండుటకు శేషుఁడు మేరువును జుట్టివేసెనని గాథగలదు. ఇక్కడ బంగరుకోట మేరువుగను వగడ్త శేషుఁడుగను జెప్పంబడెను. సూర్యసంపుటమను పెద్దయోధు ప్రాకారమును స్పృశింపఁగా పట్టిమనెడు యోధు కట్టిన కాసికోకయనునట్లు. సూటిగల = గుత్తుగలిగిన, కోటాని = కోటనానుకొని, పరిఘ = అగడ్త.

క. ఆ వెల కడలి న్నగు పరి
ఘా వారిధిఁ దత్పురంబుఁ ♦ గని చతురుండై
రావణపురి యామీఁదటఁ
గావించెనో కాక విశ్వ ♦ కర్మకు నగునే. 63

63. వెలికడలి = పాలసముద్రము, అగునె = శక్యమా.

క. ఆపట్టణమున కీశ్వరుఁ
డై పాటిలు రాజహంసుఁ ♦ డతఁడు ప్రతాపా
టోపాహత కోపా సత
భూపాయత ధైర్య శౌర్య ♦ పుట భేదనుఁడై. 64

64. ప్రతా...నుఁడై = ప్రతాపాతిశయముచే గొట్టబడని కోపమునకు ననతులైన రాజులయొక్క విస్తారమగు ధైర్యశౌర్యపుటమును భేదించినవాఁడై పాటిలునని యన్వయము.

శా. ధాటీ ఘోట ఖురాగ్ర నిర్దళిత గో
త్రా ధూళికా గంధ మా

ర్ణాటో పాళి పరిస్ఫుర త్ప్రదిత స
ర్వాశా వధూటీ కుచా
ఘాటీ చ్ఛాచ్ఛద రాగ శాటిత సమా
ఖ్యా విక్రమ ప్రక్రమా
త్యాటీకా హిత రాజహంసుడగు నా
హా రాజహంసుం డిలన్. 65

65. దండాన్వయము. దండయాత్రియందు గుఱ్ఱములెక్కలకొనలచేఁ బిండిగఁగొట్టఁబడిన భూపరాగమనెడు బుక్కాపొడియొక్క యతిశయముయొక్క వరుసలచేఁ బ్రకాశించునట్టియు, ప్రసిద్ధములగు సకలదిశలనెడు స్త్రీలకును (వారి) కుచంబులపంక్తులకును (వరుసగ) తెల్లచీరెగను, నెర్రనిపైబట్టగను, జేయఁబడిన కీర్తిప్రతాపముల ప్రచారములయొక్క ప్రకాశమునకు నిరోధులైన చంద్రసూర్యులు గలవాఁడు.

గీ. అబ్జదానత శుద్ధ ప ♦ క్షాప్తి విమల
మానస స్థితి నడవడి ♦ మహితకీర్తి
పరిచయంబున నాత్మభూ ♦ భరణ శక్తి
రాజహంస ప్రభావంబు ♦ రమణ గాంచు. 66

66. అబ్జదానత = చంద్రుని దాతృత్వమువంటి దాతృత్వము గలవాఁడనుట. పద్మములను ద్రుంచుట = ఈయర్థమందు భావార్థక తల్ ప్రత్యయము వ్యర్థమగుఁగాన నీపక్షమందును బహువ్రీహి నే గ్రహింపదగు. శుద్ధపక్షాప్తి = నిర్దోష కక్ష్యాలంబనము, స్వచ్ఛమగు ఱెక్కలు గలుగుట. విమల మానస స్థితి. నిర్మలమనస్సు గలిగియుండుట - మానస సరస్సున నుండుట. కీర్తి - యశస్సు, బురద - ఆత్మభూభరణము-తనదేశము భరించుట. బ్రహ్మను మోయుట. రాజహంస ప్రభావము - రాజశ్రేష్ఠుని మహిమ, రాజహంసము=చంచు చరణము లెఱ్ఱగను దక్కిన శరీరము తెల్లగను నుండు హంస.

క. రసి కాంబుజ హంసుఁడు సా
హసిక వతంసుండు రాజ ♦ హంసుం డెపుడున్
వసుమతి యను సుదతీమణి
వసుమతిఁ గులకాంతగాఁగ ♦ వర్తిలుఁ గీర్తిన్. 67

67. వతంసుండు = అవతంసము = ఇట్లు వలగ్నము, అవలగ్నంబు మొ-

వ. ఇవ్విధంబున సౌగంధిక బాంధవ కులీన సింధురంబు, గంధసింధుర సైంధవ ప్రియంభావుక భావుక భూమ్యంగనాభోగ ధురంధరుం డష్టైశ్వర్య శతి కందరుం డాభోగ పురందరుండు, జీమూత జాతంబునకుఁ జాతకంబునుంబోలెఁ దనూజాత జాతకంబునకు నెదురు చూచుచుండె నంత నొక్కనాఁడు. 68

68. సౌగంధికబాంధవ=చంద్రుఁడు. జీమూతము = మేఘము.

సీ. శూలిసంధ్యానాట్య ♦ కేళిమున్నాడఁ ద
న్నిన పదాంగద మన ♦ నినుఁడు గ్రుంకె
భ్రమర విభ్రమ రీతి ♦ నమరించు చెంగావి
కాసెనా సంధ్యా ప్ర ♦ కాశమెసఁగె
శబ్దంబు గొనగొల్పు ♦ సజటా తటి న్యూర్ధ
జలకణంబులన జు ♦ క్కలు చెలంగె
మృడుఁడు తాళఁగలేక ♦ పుడమిపై నుమిసిన
గళ హాలాహలమన ♦ గడిసెఁ దమము
గీ. లీలపైఁ బాడ నటనకా ♦ నీల లోహి
తుండు నిజ భూతి రాణింప ♦ మండలమున

నుండునో నాఁగఁ దూరుపు ♦ కొండ దండ
పాండు రాకృతిఁ బొడసూపెఁ ♦ బాండు కరుఁడు. 69

69. పదాంగదము = అందె. ఇనుఁడు = సూర్యుఁడు. శివుఁడు ప్రదోష తాండవ వేళ కాలుజాడించుచో నూడిపడ్డయందెయనునట్లు సూర్యుఁడు గ్రుంకెననుట. తేఁటి సుడివలె నమరించిన కాసె (నడుము దట్టి)యనునట్లు సంజయొప్పె. శబ్దజతిగొన గొల్పుటకై శివ జటు పటలిని ఘూర్ణిల్లెడు గంగనుండి పైకిలేచిన జలబిందువులనుకీతిఁ జుక్కలు వెలిగెను. శివుఁడు గొంతున నుంచుకొనలేక యుమిసిన హాలాహలమనునట్లు చీకటి వ్యాపించెను. ప్రదోషతాండవవేళ శివుఁడు నిజైశ్వర్యమున రాణించునప్పుడు చంద్రుఁడు తన మండల మందుంచుటకో యనునట్లు తూర్పుకొండపై నొప్పెను.

క. ఆ రాత్రి సముజ్జ్వల మ
ణ్యారాత్రికుఁ డగుచు సప్రి ♦ యతుఁడై క్రీడా
గారంబున శయనింపఁగ
గౌరవ ఖని యా తదీయ ♦ కలకంఠి కలన్. 70

70. మణ్యారాత్రికలు = రత్నహారతులు. తదీయకలకంఠి = రాజవాహనునిభార్య.

సీ. లిబ్బుల జవరాలి ♦ యబ్బ నల్లునిఁ జేసి
తనరెడు నడుగు రెం ♦ దమ్మివాఁడు
సిరి యిల్లు మేల్కానఁ ♦ జేసి జేజేలకు
వంటకం బిడు కన్ను ♦ దంటవాఁడు
నెలదాల్పు సేవళం ♦ బులకునై వేల్పు బో
నమ్ము దెచ్చిన వాఁడు ♦ వమ్మువాఁడు
గొంతి మూఁడవ పట్టి ♦ కోడలి నిందు లే
కటిఁ గాచినట్టి చే ♦ కత్తివాఁడు

గీ. కడలి బోడమిన నిగ్గు చో ♦ క్కంపు గెంపు
రొమ్మువాఁడు నెమలికుంచె ♦ సొమ్మువాఁడు
క్రీడిచేడియ నడి విడ ♦ నాఁడు వాఁడు
కొండకూటువ పగవాని ♦ కూర్మితోఁడు. 71

71 తిబ్బులజవరాలియబ్బ = సాగరుడు, వానిజామాతగాఁ జేసినపాదపద్మముగలవాఁడు. నెలదాల్పు, సేవళ్ళంబులు = శివునియాభరణంబులు, సర్పంబులు, వేల్పుబోనము=అమృతము, వారువము =గుఱ్ఱము అనగా గరుత్మంతుడు పూర్వము స్వర్గమునుండి యమృతము తెచ్చి వాసుక్యాదులకిచ్చి తనతల్లిని దాస్యమునుండి తప్పించెను. గొంతిమూఁడవపట్టి కోడలు=ఉత్తర. కొండకూటువ పగవాఁడు = ఇంద్రుడు.

సీ. వలకంటి యొండకై ♦ వనధిజాతకులై జ
యంతివట్టిన హొరాయ ♦ లటిగె యనఁగ
మస్తపంబోదర ♦ గ్రస్త తాపహరణై
కాంత భాస్వర పుష్ప ♦ వంతులనఁగ
హంస కాశ్రిత రాజ ♦ హంసంబున కొసంగు
లీలార్ధ మృదుల మృ ♦ ణాల మనఁగ
చందన ద్రుమ మధ్య ♦ సక్తాహి విటపాళి
భాగభా గ్బహురత్న ♦ భోగమనఁగ
గీ. రొమ్ముపై మచ్చయరియుఁ జిం ♦ దమ్ము గదయు
నడుముచుట్టు వెన్నంటి ♦ కుడిభుజమున
వాలి చనుమొన నటియించు ♦ చేల పసిఁడి
చెరగు మెరుగార వచ్చి ల ♦ క్ష్మీధవుండు. 72

72 ఈ పద్యమున శ్రీవత్సము, చక్రశంఖములు, గద, స్వర్ణచేలము ఇవి వరుసగ వర్ణింపబడెను. వలకంటి యొండ = సూర్యతాపము, హొయలటిగె=ఒయారపుగొడుగు. మస్తపంబోదరులనఁగా

రాహుకేతువులు (వీరిని) గ్రస్త=గ్రసించిన, కత్తృర్థక కర్తృప్రత్యయము తాపవారకులగునట్టియు, మనోహరులై ప్రకాశించునట్టియు, చంద్ర, సూర్యులు, చక్రశంఖములు తమోగ్రహములను మింగునట్టి, తాపకరములు గానట్టి, సర్వదా ప్రకాశించునట్టి సూర్యచంద్రులనుట. పుష్పవంతులు=సూర్యచంద్రులు, గద తామరతూడుగ నభివర్ణింపబడెను. అందెపైఁజెక్కిన రాజహంసను నిచ్చు తూఁటెనిబోలి గదయుండెననుట. పసిఁడిచేలచెరగు, చందన=... ... భోగము=శ్రీగంధవృక్షము నడుమును జుట్టిన సర్పముయొక్క శాఖాపంక్తిభాగభాక్కగు బహురత్నయుక్త ఫణమువలె నుండెను.

శా. ఛాయల్ దేరిన జాళువా మొసలివా
చౌకట్లు లే జెక్కులన్
సాయంకాల దినేంద్ర మండలము గుం
దన్ జేయ గాంగేయ కౌ
శేయం బాయతకాయ తోయదముపై
చిందుల్ గొనన్ రేవతీ
దాయాదుం డల రాజరాజముఖి చెం
తన్నిల్చి యంతన్ దయన్. 73

73. ఛాయల్......ట్లు, ఛాయల్ దేరిన = వన్నెమించిన, జాళువా=బంగారుతోఁ జేయఁబడిన, మొసలివా = మకర ముఖాకృతి గల, చౌకట్లు = కుండలములు, సాయంకాల, దినేంద్ర, మండలము= అస్తమయ సూర్యమండలమును, గాంగేయకౌశేయము = సువర్ణాంబరము, కాయతోయదము=దేహమనెడు మేఘము, రేవతీదాయాదుండు= బలరామునకు పాలివాఁడు, రాజరాజముఖి = రాజకాంత.

క. సంతతార్థిని యువతికి
సంతాన ఫలంబొసంగి ♦ సంతత జనతా
చింతా సంతాపహరణ
చింతామణి విష్ణు డసుర ♦ జిష్ణుం డరిగెన్. 74

74. సంతానార్థిని = సంతానమును కాంక్షించు, ఆసుర జిష్ణుండు రాక్షసులను జయించినవాఁడు.

గీ. అంత మాగధ వైతాళి ♦ కాలతిమంజు
లారవంబుల ♦ మేల్కని ♦ హరి వరంపుఁ
బెంపునఁ దదాస్యకళ హెచ్చి ♦ సొంపు మీఱు
ననుచు మును జారెనా నెల ♦ యపుడు క్రుంకె. 75

75. మాగధ......రవంబుల, మాగధ = భట్టువాండ్రయు, వైతాళిక = మేల్కొలుపులవాండ్రయు అతిమనోహరములయిన స్వరములచే. తదాస్యకళ = రాజభార్యయొక్క ముఖకళ. మునుజారెనాన్ ముందుగ నేజారెనోయనునట్టుల. నెల=చంద్రుడు.

తా. విష్ణువరమహిమచే రాజపత్నిముఖకళ హెచ్చునని తలంచి చంద్రుడు దిగజారెనో యనునటుల నస్తమించెను.

గీ. చుక్కరాయఁల్లు దొర కేళి ♦ మక్కువలనఁ
జొక్కు వారును చుక్కనాఁ ♦ జుక్క వొడిచెఁ
దెల్ల దీపంబుగాఁ బ్రాక్స ♦ తీ ముఖంబు
తెల్లవారఁగఁ దూరుపు ♦ తెల్లవారె. 76

76. చుక్కరాయల్లు ... మక్కువలన = మోహములచేత నే, ఊచుక్కనా నిరసింపఁగా

సీ. శ్రమ పరస్పర పరీ ♦ రంభ జృంభణ సంభ్ర
మమున నిద్రించె దం ♦ పతి గణంబు
సంకేత తల నిశా ♦ తంకీతరతలాప్తిఁ
జనుదెంచె నిండ్లకు ♦ జార సమితి
గణికా శిరోమణి ♦ మణి తాబ్ధి దేలి వ
చ్చె ముసుంగెసఁగఁ బ్రతి ♦ ష్ఠిత జనంబు
తపనోదయ మిషనా ♦ లపనోద్ధతుల నిండ్లు
వెడలఁద్రోచె విటాళి ♦ వేశ్యమాత

సీ. సంభవించెఁ గచాకచీ ♦ సంగరంబు
చక్కఁగా వేగ దిక్కులఁ ♦ జాటనేఁడు
దండహతు లొదవెను వెల ♦ తలిరుబోండ్ల
తల్లులకుఁ దూర్పు తెలతెలల్ ♦ దాయ నపుడు. 77

77. శ్రమపరిశ్రమ...సంభ్రమమున = అలయికతోఁ గూడిన యన్యోన్యాలింగనాతిశయమువలని సంతోషముచే. సంకేత...ప్తిన్ = సంకేతస్థానములనుండి నిశాప్రతిబంధకాభావస్థలముయొక్క ప్రాప్తిచే ప్రతిష్ఠితజనంబు = మర్యాదవంతులు. తపనోదయమిషన్ = సూర్యోదయపు నెపముచే. అలపనోద్ధతులన్ = చురుకయిన మాటలతో. కచాకచీ సంగరంబు = జుట్టుజుట్టుపట్టుకొని చేయుపోరు. ఒక చోటునకే తటస్థించి వెలుపలికి వెడలింపఁబడ్డ విటులు పోట్లాడుచుండిరనుట. దండహతులు = కఱ్ఱదెబ్బలు.

ఉ. చల్లనితావి నెల్లెడలఁ
జల్లఁగఁ దెమ్మెర లెల్లఁ బెల్లుగా
హల్లకము ల్వినిద్రకము
లై పొరలెం జలజాత జాలముల్
మొల్లమి నుల్లసిల్లఁదమ
ముం దమ ముందటి చోటు కేఁగఁగా
బల్లునఁ దెల్లవారె సుమ
భల్ల రణార్థుల గుండె ఝల్లనన్. 78

78. హల్లకములు = ఎఱ్ఱగలువలు. సుమభల్ల రణార్థులు=రత్యపేక్షకులు.

క. హరిదశ్వయాత్ర కమరే
శ్వర దిగ్గజ కుంభ పఙ్క్తి ♦ సమయ భటాగ్రే
సరుఁ డెత్తు కెంపు డాలన
నరుణపు డా లడరెఁ బ్రాచి ♦ నప్పటి వేళన్. 79

79 హరిదశ్వయాత్రకు = సూర్యునియాత్రకు. అమరే... త్రిన్ = ఐరావత కుంభస్థలిమీద అసమయభటాగ్రేసరుఁడు = కాలము నెడు భటశ్రేష్ఠుఁడు. కెంపుడాలు = ఎఱ్ఱని జెండా, అరుణపుడాలు = ఎఱ్ఱకాంతి

క. తమ్ములదోర కైరవ జా
తమ్ముల చెఱ చక్రిసంయు ♦ తమ్ముల కోఱ భూ
తమ్ముల తోర యాగమ కుం
తమ్ముల యొఱ కిరణ ధనుఁడు ♦ తపనుఁడు పొడమెన్ 80

80. చెఱ = నిర్బంధము. చక్రసంయుతమ్ములకోఱ = చక్రవాక దంపతులయక్కఱ, భూతములతోర = పిశాచములకు వేగిరింపు సూర్యోదయము పిశాచములకు నిర్బంధమనుట. ఆగమకుంతమ్ములయొఱ = వేదములనెడు బల్లెములకు గూడు. త్రయీమూర్తి యగుటచేతనని గ్రహించునది. కిరణ ధనుఁడు=సూర్యుఁడు (కిరణములే ధనముగాఁగల వాఁడు).

క. అంతకమెయున్న కాంతయు
నెంతయు మేల్కాని మురారి ♦ హృదయ గతోద్య
త్సంతోష బాష్పకళికా
క్రాంత నిరంతరిత పులక ♦ గండ యుగళయై. 81

81. అంతకమె - స్పష్టార్థము.

సీ. అత్యాదరమున నా ♦ ది త్యావని రుహాంబు
సత్య కిచ్చిన నిత్య ♦ సత్య ఘనుఁడు
కృపఁ దారసిలు చూడ్కి ♦ ద్రుపదాత్మ భవన ప
త్రప దోర నీని త ♦ ద్విప దరాతి
యుత్తర నృత్త లో ♦ కోత్తరత సుజాతు
నొత్తరం జేయు న ♦ మత్త రతుఁడు

కల్యాత్త గాత్ర న ♦ హల్యాంబురుహనేత్రఁ
గల్యాణిఁ జేయు నై ♦ ర్మల్యశాలి
గీ. యల యశోదాకిశోరకం ♦ బాసుభద్ర
కలికి సైదోడు నాపాల ♦ గలిగె నేఁడు
మమ్మరే యని పులకించి ♦ మందయాన
తుందిలానంద కందళి ♦ కందమయ్యె. 82

82. సత్యభామకు కల్పవృక్షము తెచ్చియిచ్చినవాఁడు. ద్రోప దికి నవమానము తప్పించినవాఁడు. (వస్త్రాపహరణమందు) అహన్ = హరింపన్, పరిక్షిత్తును గాపాడినవాఁడు. కల్యాత్తగాత్ర = దోషరహిత శరీరము. మమ్మరే = ఆశ్చర్యార్థకము. తుందిలానంద కందళి కందము = బలిసిన సంతోషపు మొక్కకు దుంప.

శా. అజ్ఞాత ప్రభవాది వంద్యహృదయా
ధ్యాహోలసాధ్యేతరా
కుబ్జాకార మహత్త్వ సత్వ కలనా
కుంఠీకృతాస్తోక కా
కుబ్జాగ్ర ద్గజ శంస, కంస కరటి
క్షోభోగ్ర బాహార్గళా
కుబ్జానామనికుబ్జపాణి నయనాం
కూర ద్భుజంగాగ్రిణీ. 83.

83. హృదయాధ్యాహోలసాధ్యేతరా = మనస్సుచే నధ్యాహ రించుట కసాధ్యుఁడా, మానసాగోచరుఁడనుట, కుబ్జాకార — వామన స్వరూపుఁడా. మహత్వ... శంస... మాహిమ యొక్క, బలక్రమముచే వ్యర్థపరచఁబడనివియు, నధికమైనట్టియు, గజేంద్రుని స్తుతిగలవాఁడా. అనఁగా గజేంద్రునిఁగాపాడెననుట. (కకుబ్జాగ్రిద్గజస్యాపత్యంపుమాన్ — కాకుబ్జాగ్రద్గజః - తస్యశంసాయస్యేతి విగ్రహః) కుబ్జా......గ్రిణీ =

కుబ్జయను పేరుగల మఱుఁగుజ్జుదానియొక్క. నేత్రముల కంకురించు విటరాయఁడా. అనఁగా త్రివక్రను అవక్రినుజేసి దాని యిష్టము తీర్చెననుట.

క. నందకధర యభి నందిత
నంద కటాక్షా రమాంగ ♦ నా మణి హృదయా
నందన చందన యానక
దుందుభి నందన విధూత ♦ దుందుభి దేహా. 84

84. నందకధర = స్పష్టము.

ఉత్సాహము.

మందరాగ నిత్యధృత్య ♦ మందరాగ దాన పా
రందరాగ వాగ్గళన్మ ♦ రంద రాజి భారతీ
కందరాజి శోభి నాభి ♦ కందరా ముకుంద గో
విందరాజి నందితార ♦ విందరాజితేక్షణా. 85

85. మంద...రాగ = మందరశైలమును నిల్కడగా ధరించుట యందధికాపేక్ష గలవాఁడా. దాన.. రాగ = దానకల్పకమా, వాగ్గళ...భారతి — వాక్కునుండి బహిర్గతమగు తేనెసోనగల వేదములు గలవాఁడా. కంద...కందరా — మూలాంకురసమూహముచేఁ బ్రకాశించునాభి బిలము గలవాఁడా. ముకుందా — మోక్షమిచ్చువాఁడా. గోవిం...క్షణా — దిక్పాల గణమును సంతోషింపఁజేయునట్టి పద్మము వంటి ప్రకాశించు కన్నులుగలవాఁడా.

గద్య.

ఇది శ్రీమదాదిమభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవే
యాధిప వర సమాగత సరససారస్వత లహరీపరిపాక
కాకమానిమూర్తిప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమ
పౌత్ర రామలింగభట్టపుత్ర కౌండిన్యగోత్ర
భాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీ
తంబైన రాజవాహనవిజయం
బను మహాప్రబంధంబునందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(ద్వితీయాశ్వాసము.)

శ్రీ రక్షాకర కరుణా
పూర క్షాళిత సమస్త ♦ భువన విశస్తా
క్ష్మారక్షా హరిహయ నుత
దోరక్షా శేషశైల ♦ దుర్గాధ్యక్షా. 1

1. శ్రీరక్షాకర - శ్రీరక్షణచేయువాఁడా. కరుణా...విశస్తా= దయారసముచేఁ గడగబడ్డ సమస్త లోకములయొక్క దోషములు గలవాఁడా. క్ష్మారక్షా = భూమినేలువాఁడా. హరిహయ...రక్షా = ఇంద్రునిచేఁ గొనియాడబడ్డ భుజావయవముగలవాఁడా. శేషశైల దుర్గాధ్యక్షా = శేషాచలశిఖరముననుండు ప్రభువా.

వ. అవధరింపు మయ్యవసరంబున వసుమతి వసుమతీ పతిని
మేలుకొల్పి యిట్లనియె.

క. భూవర మనపాలిటఁ గల
దేవర మురవైరి శ్రీస ♦ తీ పతి కరుణన్

నావల కేలికిఁ గలలో
నా వలభి ద్వని ఫలంబు ♦ నందించెఁ దగన్. 3

3. వలభి ద్వని ఫలంబు = జలాంతకుఁడైన యింద్రుని తోఁట లోనిపండు. అనఁగా కల్పఫలము.

శా. ఆపద్బంధుఁ డనేక పావన కళా
త్యంత ప్రహర్షుండు గో
త్రా పారాయణుఁ డాపగా తనయ ని
ర్వాణ ప్రదాతృత్వ లీ
లా పారీణుఁడు పాండవార్తి హృతి హే
లా శాలి కౌచేల దా
నాపూర్ణోదరుఁ డార్త సాదరుఁడు దా
నాపాల గల్గెం గదా. 4

4. అనేక పావన కళాత్యంత ప్రహర్షుండు = గజమును గాపాడు విద్యయం దధిక సంతోషము గలవాఁడు. (గజేంద్రునిఁ గాపాడెననుట) గోత్రా పారాయణుఁడు = భూరక్షణాసక్తుఁడు. ఆపగా... పారీణుఁడు = భీష్మునకు మోక్షమిచ్చుపనిలో సమర్థుఁడు. పాండవా...శాలి=పాండవుల బాధనుహరించు క్రియచేత నొప్పువాఁడు. కౌచేల దానాపూర్ణోదరుఁడు = కుచేలుని సంబంధము దానముచే నిండిన యుదరదా గలవాఁడు. ఆర్త...రుఁడు=పీడితులయందు ఆదరముతోఁ గూడినవాఁడు.

క. అని తా వనితామణి వా
గ్జనితా మోదమునఁ బొదలె ♦ జన తాధీశుం
డనతాహి దమన తార్క్ష్యుఁడు
తన తామరసాక్షి దాల్చు ♦ దాహ్లాద మనుచున్. 5

5. జనతాధీశుఁడు = జనసమూహ ప్రభువు. అనతాహి, దమనతార్క్ష్యుఁడు = అవిధేయులనెడు, సర్పముల నణచుటకు గరుడుఁడు. ఇది రాజునకు విశేషము.

గీ. దేవ నిజ దేవ పతి శివ ♦ సేవఁ దనరెఁ
పావన స్వాంత నిజ కీర్తి ♦ పటలి ధవళ
ధవళి తాంబర వసుమతీ ♦ ధవళ నయన
చెరగు మాయక యుండు ట ♦ చ్చెరువె యపుడు. 6

6. దేవ... సేవన్ = దేవతలయుఁ గులదేవ పతియగు శివునియొక్కయు సేవచే నొప్పెను. ఇది రాజుతో ముందుకన్వయము. పావనస్వాంత=పరిశుద్ధ హృదయ. నిజకీర్తి .. బర= తనకీర్తి సమూహముయొక్క, తెలుపుచేఁ దెల్లఁగాజేయఁబడ్డ యాకాశము గలది. వసుమతీ ధవళ నయన=వసుమతీఁనామక రాజకాంత.

మ. కులుకుం దోరపు గబ్బి గుబ్బ చనుము
క్కుల్ నల్లఁబారె న్మనన్
దళుకుం జెక్కులు తెల్లఁబారెఁ గ్రమ ని
ద్రాయాస జాడ్యంబు ల
గ్గలమయ్యెం దరుచయ్యెఁ జిట్టుములు కాం
క్ష లిమ్మించె నింపారఁగాఁ
దలసూపెన్ గడు నోకిలింత పనులం
తర్వర్తులై తన్వికిన్. 7

7 చిట్టుములు = వేవిళ్ళు. (చిఱు + ఉమ్ములు)

గీ. అప్పుడు ఘనాగ్ర కుచ హరి ♦ ణాంశు వదన
భంగ సంగత వళిక త ♦ న్వంగి తరళ
నయన యుగళ హరిమధ్య ♦ నాగ మంద
గమన చెలువొందె నిర్భర గర్భ కలన. 8

8 హరిణాంశుఁడు=తెల్లని కిరణములు గలవాఁడు. చంద్రుడు.

వ. ఇవ్విధంబున గ్రిమక్రమంబున, సువర్ణ వర్ణపరి

పూర్ణగర్భంబు దాల్చె. నంత నగణ్య సాద్గుణ్యంబగు నొక
నొక పుణ్యవాసరంబున.

9 సువర్ణవర్ణ = బంగరువన్నె గలది. అనగా స్త్రీ.

క. పంచగ్రహమిహిరుని వ
ర్తించని లగ్నమున దిశలు ♦ తేజము మించన్
బంచాస్య మధ్య ధీరుం
బంచాస్త్రాకారునిం గు ♦ మారునిఁ గాంచెన్. 10

10. సూర్యాది క్రూర గ్రహము లయిదును లేని లగ్నము నందు అనఁగా బృహస్పతి, చంద్ర శుక్రులుగల లగ్నమునందని భావము.

సీ. మన రాజు ప్రోడ ధీ ♦ మంతు లూహ యొనర్చి
చెప్పిన వీసంబు ♦ తప్ప కగునె
చామని చాయ దా ♦ సరి ముత్తె మిచ్చిన
కల మొన్న మును మాపు ♦ దెలుప వలెనా
యమ్మ కుమారుఁగన్ ♦ సుమ్మన మరచితె
పున్నమ నాఁడు నే ♦ నన్నమాట
లటు మున్ను నీకు నీ ♦ యాన నే నేమంటిఁ
బడకింటి పజ్జఁ జ ♦ ప్పరములోన
గీ. నగునె నీకల నిక్కల ♦ యక్క నీవు
పలుకు తప్పదు తాగట్టి ♦ పలవ యిచ్చు
ననుచుఁ దమదేవి సుతునిఁ గ ♦ న్నపుడె తగిలి
నగవు చిరుగింప నగరి పూ ♦ ర్ణగిరి చెలులు. 11

11. వీసము = పదియారింట నొకభాగము. చామనిచాయ దాసరి = వేంకటేశ్వరుఁడు. నిక్కల = నిండుకల. పూర్ణగిరి చెలులు = పట్టణమందలి నగరునఁ దిరుగు నాడిగపుటాండ్రు. వీండ్రు

పరస్పరము నమ్మగావుదుమాదునిఁగన్న వేళ సంతోషముతో సరసము లాడుకొనుచుండుట యీపద్యమందు వర్ణింపఁబడెను.

క. తోరపుఁ జనుఁగ వదర నా
య్యారంబున వచ్చి యంత ♦ యాంతఃపుర కాం
తారత్నము విభునకు దే
వేరి సుతుం గన్నవార్త ♦ వినిపించుటయున్. 12

12. చనుఁగ వదర = చనుఁగవ + ఆదర. శేషము స్పష్టము.

మ. పులకల్ బిట్టర చట్టియందు నిలువన్
బొల్పొందె హర్షంబునన్
మొలకల్ డెందమునన్ బరంపరలుగా
ముంచెన్ సముద్బాష్ప ము
ల్లలిగెన్ న్నిద్దపుఁ జెక్కుటద్దముల సో
గల్వారెఁ జెల్వారఁగా
నల భూజానికి నాత్మజాతకుని వా
ర్తాకర్ణనాపూర్ణతన్. 13

13. పులకల్ = రోమాంచములు. బిట్టరచట్టి = మిక్కిలి చిక్కవొడిచి. అంద = అంకురించినచోటనే, నిలుపన్ = అణఁగిపోక యుండఁగా. పొల్పొందెనని పూర్వమున కన్వయము. హర్షన్ ... ముంచెన్ = సంతోషముతో, తదంకురములు, మనస్సునందు, సమృద్ధిగా ముంచెను. అనఁగా వ్యాపించెననుట. సముద్బాష్పముల్ = ఆనందయుక్తమయిన నేత్రజల బిందువులు. శేషము స్పష్టము.

గీ. దూరయాత్రాగతుఁడు తన ♦ యూరు గనిన
కరణి, తృష్ణార్తుఁ డమృతంబు ♦ గాంచు సరణి,
ఖర కిరణ ఖిన్నుఁ డొకచెట్టు ♦ గన్న పగిది,
నందనోదయవార్త నా ♦ నంద మొంది. 14

14. తృష్ణార్తుఁడు = దప్పిగొన్నవాఁడు. ఖర కిరణ ఖిన్నుఁడు = సూర్యునివలన శ్రమనొందినవాఁడు.

క. ఆ నలినాక్షికి వేసలి
 చే నలి రుచిఁ గెలువఁ జాలు ♦ చెలువకు వలువల్
 చే నిచ్చి వెనుక వచ్చిన
 మానిని కుడగరలు కొన్ని ♦ మన్నించి తగన్. 15

15. అలిరుచి=తుమ్మెదలయొక్క కాంతి, ఉడగరలు=సొమ్ములు.

క. తానంబాడి మనీషి వి
 తానంబున కర్థ మిచ్చి ♦ తానంతట సం
 తానం బనఁదగి మగ సం
 తానంబున సతఁడు ముదము ♦ తానం బయ్యెన్. 16

16. తానము, = స్నానశబ్దభవము. మనీషివితానము=పండిత సమూహము. సంతానము = కల్పవృక్షము. ముదముతానము=సంతోష స్థానము.

గీ. పురుడు పరిపాలితాలకా ♦ పురుఁడు, శేష
 భుజగ నూపురుఁడును గాక ♦ పుడమిఁ గలఁడె
 యనఁగ సిరిగన్న రాజన్య ♦ తనయ మణికి
 హర్ష మందిరి యంతః పు ♦ రాబ్జముఖులు. 17

17. పురుడు=సమానము. పరితాలకాపురుడు=పరిపాలించఁబడిన అలకాపట్టణముగలవాడు అనగాఁ గుబేరుడు, శేషభుజగనూపురుఁడు = శివుడు.

క. ధరణీశుఁడు బుధ మణి గణ
 వర శరణం బపుడు రాజ ♦ వాహన సంజ్ఞా
 భరణుఁడని బాంధవాంతః
 కరణంబు ఫలింప నామ ♦ కరణం బిడియెన్. 18

18. ధరణీశ = రాజు, బుధమణివరశరణము = పండితశ్రేష్ఠసమూహమునకు ముఖ్యప్రాపకము.

శా. పౌలోమీధవ నీల ఖండ ఖచిత
ప్రాసాద సీమన్ సము
ద్వేల శ్రీల నుయాలతోడ్తో నిడి య
ర్థిన్ జంద్రమః కందళాం
దోళీ భావ దయార్ద్రభావయనుచున్
శుద్ధాంత వాటీ నట
ద్బాలా జాలము జోలఁబాడు నచలా
పాలాగ్రిణీ బాలకున్. 19

19. పౌలో...మన్, పౌలోమీధవనీల = ఇంద్రనీలముల యొక్క, ఖండ = శకలములచేత, ఖచిత = కూర్పబడిన. ప్రాసాద సీమన్ = మేడమీఁద, సముద్వేల శ్రీలన్ = అతిశయించిన సంపదలచే, అర్థిన్ = కోరికతో, చంద్రమః కందళాందోళీభావ = చంద్రఖండమువలె ఆందోళభావముగలవాఁడా. దయార్ద్రభావా = దయచేచల్లనగు మనస్సుగలవాఁడా. శు...జాలము. శుద్ధాంతవాటి = అంతఃపురవీధిని, నటత్ = నాట్యము చేయుచుండెడి. బాలాజాలము = ఆడపిల్లల సమూహము. అచలా...లకున్ = రాజశ్రేష్ఠుని కుమారుని.

క. ముద్దుల నిడి పడకిండ్లన్
ముద్దియ లాత్మీయ లెనసి ♦ మురియుచు నిద్రా
సుద్దుల నెత్తుచు నందొగి
విద్దెము విద్దెమని కౌళి ♦ విద్దెం బనుచున్. 20

20. ముద్దియలు = స్త్రీలు, ముగ్ధాశబ్దవైకృతి. ఆత్మీయులు = స్వకీయులు, ఎనసి = కూడి, నిద్రాసుద్దులన్ = మంచిమాటలచే, ఒగిన్ = వరుసగా.

చ. జిలిబిలిపాలు జాలుకొను
చెక్కుల చెక్కను మద్దికాయలున్
గలుకలు రావిరేక చిఱు
గజ్జియ లందియ లైదుకైదువల్
గల యపరంజిబిళ్ళ తుది
గం బులిగోరునుఁ బుట్టువెండ్రుకల్
జెలఁగెడి పట్టి పుడువులు
చేసెఁదగన్ దలిదండ్రి కంటికిన్. 21

21. జిలిబిలి=అందముగా. జాలుకొను = ప్రసరించునట్టి. మద్దికాయలు=ఆభరణ విశేషములు. కలుకలు = వజ్రశకలములు కూర్చిన. రావిరేక= రావియాకువంటి, చిఱు గజ్జియలు = చిన్నగజ్జెలుగల. అందియలు = అందెలు. అయిదంచులుగల యపరంజిబిళ్ళ గలిగిన బంగారపు పతకము. తుదిగన్ = చివరనుండునట్లుగా. పులిగోరును = పులిగోరుగూర్చిన యాభరణము. పుట్టువెండ్రుకల్ = పుట్టువెండ్రుకలును. చెలఁగెడిపట్టి= చలించుచుండునట్టి శిశువు.

శా. ఆలోలాస్య వినీత నూపుర పదా
బ్జాంగుష్ఠము న్నిస్రవ
ల్లాలా జాలము కేళి ధూళి పటలీ
లబ్ధాంగమున్ హస్తచే
ష్టా లగ్నేక్షణ కజ్జలాన్విత ముఖా
బ్జాంతంబునై మించు త
ద్బాలత్వం బొగి తల్లిదండ్రులకు దృ
క్పర్వంబు గావింపదే. 22

22. ఆలోల=చలించుచున్నట్టి. ఆస్య, వినీత = నోటియొద్దకుఁ దేఁబడిన. నూపుర = అందెగల, పదాబ్జాంగుష్ఠమున్ = పద్మమువంటి

దముయొక్క బొటవన్రవేలు కలది. నిప్రవల్లాలా జాలము = రుచు నుండెడి చొంగయొక్క సమూహమును గలది. కేళీ ధూళి బలీ లబ్ధాంగమున్ = ఆటయందు దుమ్ము సమూహమును బొందిన రముగలది. హ స్త...తంబు, హ స్తచేష్టా = చేతులాడించుటను, ప్త = అంటిన, ఈక్షణ కన్నులందలి. కజ్జల = కాటుకతో, న్వితత = కూడిన, ముఖాబ్జాతంబు = పద్మమువంటి ముఖముగలది. క్పర్వంబు = కన్నులపండుగు.

సాలముల్ రిపు ముట్టి♦సాధింతు ననులీల
నా లంకెగడి డింపఁ♦గాలిఁ దిగుచుఁ
బలుమరు నెరయ ని♦ప్పగిది శత్రు శిరంబు
చెండుదు నను మాడ్కిఁ♦జెండు గొనునుఁ
దన దాడి కరి డాఁగు♦ననురీతిఁ జెలికాండ్రు
కదన డాగనముచ్చు♦లాడ నేర్చు
విమతుఁ డొందేగిన♦నెమకెద నన్న యు
న్నతి నాడు సిరిసింగ♦నాల వృత్తి
నసపుఁ గప్పురపుంగుప్ప♦లవని నుంతు
గూర్మి నను పేర్మివెన్నెల♦కుప్పలాడు
భ్రమర జిత మధుకర పాళి♦రాట్కుమార
మాళి కేళీ వధూటీ ము♦దాళి యగుచు 23

23. సాలముల్ = కోటలు. ముట్టి = తాకి, లంకెపడిన కడియమును. డింపన్ = దింపుటకు కాలిన్ = పాదముతో. దిగుచున్ = లాగును. నెరయన్ = ప్రసిద్ధముగా. చెండు = బంతిని. దాడికిన్ = దండయాత్రకు. అరి = శత్రువు. అదన = సమయమందే. విమతుఁడు = శత్రుఁడు నెమకెద = వెదకెదను. సిరిసింగనాలవృత్తి = బాల్యక్రీడా విశేషము. ఆసఁపు గప్పురపుంగుప్పలు=కీర్తికర్పూరపురాసులు. వెన్నెలకుప్పలు = బాలక్రీడావిశేషము. భ్రమర = ముంగురులచే. జిత =

జయించఁబడ్డ. మధుకర పాళి = తుమ్మెదల సమూహముగలవాఁడు.

క. ఉపనయన కర్మ మంతల
నుపనయనజనంబు పొగడఁ గైకొని దన విధు స
ల్లపన యనయంబు దనరం
నృప నయ నలినజుఁడు నడి పెనిజ తనయునకున్ 24

24 ఉపనయనసమూహము = జ్ఞానులు. విధుసల్లపన = చంద్రుని వంటి ముఖముగలది. అనగాఁ స్త్రీ, అనయంబు = ఎల్లప్పుడును. నృప నయ నలినజుఁడు = రాజ నీతికి బ్రహ్మయగు రాజహంసుఁడు.

ఉ. మీసపు మొక్క నిక్కనకు
మిక్కిలి దొల్కటి వాన కుంతలా
శ్రీ సురపాల నీలమణి
లీలకుఁ గ్రొన్ననసాన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మద
సీధు రసప్రసవంబు సూనబా
ణాస తపఃఫలం బపుడు
యౌవన మబ్బెఁ గుమార మౌళికిన్. 25

25. మీసపుమొలకయొక్క నిక్కనకు మిగుల తొలకరివాన. కుంత...లీలకు = వెంట్రుకల సమూహమనెడు ఇంద్రనీలమణి విలాసకు క్రొన్ననసాన = క్రొత్తదగు నున్నని సానరాయి. విభ్రమశ్రీ సరసీరుహంబు = విలాస లక్ష్మికిపద్మము, మద సీధు రస ప్రసవంబు = మదమనెడు రసాయన ద్రవ్యముయొక్క పువ్వు, సూన బాణాన తపఃఫలంబు = మన్మధునియొక్క తపోలాభము.

క. అంత సితయౌవన మద
మెంతయు వెలికుబికి రేఖ లిటులై నిలిచెన్

సంతత మల భూమీా భు
గ్దంతికిఁ బెంజెంప వెంట్రు ♦ కల చాల్నిగిడెఁ. 26

26. భూమి భుగ్దంతి = రాజనెడి గజము. పెంజెంప = పెద్ద చెంప.

చ. కరి కలభంబు కొమ్మనపుడు
గైకొని బిట్టునఁ ద్రిప్పు తోఁడు వై
ఖరి గిరి రొత్తు సంగడము
కైవడి నవ్వలయాద్రిఁబట్టు గో
ట రహిని మత్త ఖడ్గిని బ
డల్చు రజంబుగఁ గొట్టు లోహము
ద్గర సముదాయ మచ్చిఱుత
కైపున భూపతి యావ నోద్ధతిన్. 27

27 కరి కలభంబు = గున్నయేనుఁగు యొక్క. కొమ్ము = దంతము. తోఁడువైకరి = నరుని సూచివలె. సంగడము కైవడి = సంకాణాలావలె. అవ్వలయాద్రిన్ = ఆ చక్రవాళాద్రిని. మత్తఖడ్గిని = మదించిన ఖడ్గమృగమును. బడల్చు = స్రుక్కునట్టుచేయును. లోహముద్గర సముదాయము = ఉక్కుముద్గరల సమూహము. చిఱుత కైపునన్ = కొలదిమైకముచే.

క. వేదంబున సకల కళా
వాదంబున గీతి కాన ♦ వద్య విపంచీ
నాదంబునఁ గవితాది వి
నోదంబున రాజవాహ ♦ నుఁడు ఘనుఁ డయ్యెన్. 28

28 విపంచీనాదము = వీణాధ్వని.

క. క్షితి వేయభ్యాసను పం
డిత విద్యలు గడియ కుడుకు ♦ నీరెచ్చుక్రియన్

ప్రతిప చ్చంద్ర రుచిం బలె
నతని కళ లనియెం బ్రతి ది ♦ నాభ్యుదయంబున్. 29

29 వే = శీఘ్రమున, అభ్యాసన = ఆభ్యాసముచేత. ఉడుకునీరు = ఉష్ణజలము. ప్రతిపచ్చంద్రరుచిన్ = పాడ్యమినాటి చంద్రకాంతి, అతని కళలు = అతనివిద్యలు. అభ్యుదయము = అభివృద్ధి.

ఉ. ఈవికి నిమ్ము భోగమున
కింకువ, చక్కదనంపుఁదేటకున్
దావు, ప్రతాప సంపదకుఁ
దానక మంచిత సూక్తిసూనపుం
దావికిఁ డెంకి, కార్యకల
నంబున కిల్లు, రణాంగణాటవీ
పావకు రాజవాహన
నృపాలశిఖామణిఁ జెప్ప నొప్పదే. 30

30 ఇమ్ము, ఇంకువ, తావు, తానకము, టెంకి, ఇల్లు, ఇవిపర్యాయార్థకములు. రణాంగణాటవీపావకుయుద్ధప్రదేశమనెడుఅరణ్యమునకు అగ్నిహోత్రుఁడు.

సీ. ఏకుండు వాగ్వైతి ♦ యాకపణావద
ధ్యతుఁ డాకృతిఁ దృతీ ♦ యాశ్వినేయుఁ
డుగ్రోజమునఁ దుర్య ♦ పూర్వ దక్షిణవర్తి
గాంభీర్యమున పంచ ♦ మాంభసాంప
తింద్రఁ డీగిని షష్ట ♦ మేంద్రమహీజంబు,
జన రక్ష సప్తమ ♦ చక్రవర్తి
శమమునం దష్టమ ♦ సంయమి ప్రవరుండు
గరుశక్తి నవమ ది ♦ క్కుంజరంబు

గీ. కళ దశమ ధాత మహిమ నే ♦ కాదశావ
తరము కార్ముకవిద్య ద్వా ♦ దశ భవుండు
దీప్తకాంతి త్రయోదశ ♦ సప్త సప్తి
తగదె మగధేంద్రుఁ బొగడ ని ♦ ద్ధాత్రి నెగడ. 31

31 ఏకుండు-ముఖ్యుడు వా...త్సుఁడు-బావయందు రెండవ శేషుఁడు. ఊర్జోజమునన్-అధిక తేజమునందు, తుర్యపూర్వదక్షిణవర్త్తి-మూడవయగ్ని. పంచమాంభసాంపతీంద్రుఁడు = అయిదవ సముద్రుఁడు - ఈఁగిని = ఈవి యందు. షష్ఠ మహీజము = ఆఱవ కల్పవృక్షము. సంయమి వరుఁడు - ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు. కళన్ = విద్యయందు దశమ ధాత = పదియవబ్రహ్మ. ద్వాదశభవుండు = పండ్రెండవ రుద్రుఁడు, త్రయోదశ సప్తసప్తుఁడు = పదమూఁడవ సూర్యుఁడు.

తాత్పర్యము. భాషాసంపదయందు శేషుఁడు, చక్కఁదనమున అశ్వినిదేవత, ప్రతాపమునకు అగ్ని, గాంభీర్యమునందు సముద్రుండు దాతృత్వమందు కల్పవృక్షము, పరిపాలనకు చక్రవర్త్తి, శాంతమున ఋషి, అధికబలమున దిగ్గజము, విద్యను, బ్రహ్మ, మహిమను అవతార పురుషుఁడు, ధనుర్విద్యను రుద్రుఁడు, కాంతిని సూర్యుఁడు అని పొగడుచుండఁగా నెగడుచున్నాఁడనుట. ఈ పద్యమున 1 మొదలుకొని 12 వఱకునుండు సంఖ్య వారితో నాయాగుణములను పోల్పఁబడుటచే సంఖ్యాలంకారము.

క. కట్టు వడగొట్టు కైదువ
కట్టలు గొను మరున కిరవు ♦ గట్టిన గతిఁ గ
న్పట్టిన పట్టికి యువరా
ట్పట్టము గట్టెన్ ధరాధి ♦ పతి యుక్తి తఱిన్ 32

32. కట్టు వడకొట్టు కైదువడి కట్టలు = మిక్కిలివాడిపోవుకట్టి యాయుధముల కట్టలను అనగా పుష్పబాణములను గొను = గ్రహించెడి, మరునకున్ = మన్మథునకు, ఇరవుగట్టిన గతిన్ = వీడేర్పరచిన యువరాట్పట్టము = యౌవనరాజ్యాధికారము.

ఉ. పట్టము గట్టి చుట్టపు నృ
పాలుర యొడ్లను పెండ్లిచేసి యే
పట్టున లోఁగ కుద్ధతిని
బాండ్యులు గప్పము బెట్టకున్కి నా
రట్ట తురంగ ఘట్ట గజ
రాడ్భట కోటులఁగూర్చి పట్టికేల్
పట్టి యుగంధరాది నయ
వద్వర మంత్రులఁజూపి యిట్లనున్. 33

33. లోఁగక = లోఁబడక, ఉద్ధతిన్ = గర్వముచే, పాండ్య దేశపురాజులు, కప్పములు = పన్నులు, ఆరట్టతురంగఘట్ట = అరట్ట దేశపుగుఱ్ఱముల సమూహము, గజరాడ్భట కోటులు = గజశ్రేష్ఠములును, భటసమూహములును, పట్టికేలుపట్టి = కుమారుని హస్తము పట్టుకొని యుగ...త్రులన్ = యుగంధరుడు మొదలుగాఁగల నీతి మంతులలో శ్రేష్ఠులయిన మంత్రులను.

ఉ. చెప్పిత నీతులం జెవులఁ
జేర్చుట, శేష మనీష శేషులై
యొప్పిన సోమ దత్త సచి
వోత్తమ వంశ సముద్భవుల్ బుధుల్
చెప్పిన కార్య పద్ధతులు
చేయుట, గొల్చిన పేద సాదులన్
జప్పున జీత నాతము లొ
సంగుట భూషణమయ్య పుత్రకా. 34

34. అశేష మనీషన్ = అధికబుద్ధిని, శేషులు = శేషునివంటివారు.

క. హిత మంత్రి పురోహిత బుధ
తతిఁ బ్రోచిన పిదప మనుపఁ ♦ దగు నౌర సీతా

పతియును "స్వజనస్య చ ర
క్షిత" యన వినవే విపక్ష ♦ శిక్షా దక్షా. 35

35. హిత...తతిన్ = అనుకూలు లయిన మంత్రులను, పురోహితులను, పండిత సమూహమును. ప్రోచినపిదపన్ = కాపాడినపిమ్మట "స్వజనస్యచ రక్షితః" స్వజనులకు రక్షకుఁడు.

క. పూట నగు కార్యగతు లోక
నాట న్మతినాట గనెడు ♦ నయ కార్యములో
క్కోటం జేయుట మేలగుఁ
గోటలపై వేగిరింప ♦ కుము వేయైనన్. 36

36. స్పష్టము.

క. పదరినఁ గార్యము సెడు సం
పద చెదరు మహాపదలకుఁ ♦ బదపడు "సహసా
విదధీతనక్రియా" మను
చదు వార్యులు చదువ వినవె ♦ శశివంశ మణీ. 37

37. పదరినన్ = త్వరపడిన, పదపడు = సిద్ధపడు, సహసా విదధీతనక్రియాం = కార్యము తొందరపడిచేయకు.

క. సుతవిజయముఁ జేయు మటం
చత డప్పుడు పల్కె ధర్మ ♦ మందిన జయముల్
సతములగు "యతోధర్మ
స్తతోజయ" యనెడు వచనము♦దలపుమ యనియెన్.

లయగ్రాహి.

బంగరపు చెక్కులఁ జె ♦ లంగు చవుకట్టుల
మెఱుంగు బలు చుక్కల ప ♦ ఱుం గినిసి జంగల్
చంగునఁ గొనక సరిగ ♦ రంగుగల కుట్టుపస
కంగులఁ గడల్కొనిన ♦ యంగి పయి దోర

త్నాంగదము కుంకుమ త ♦ రంగములఁ గుప్ప జిగి
వోంగు బురుసాపని బె ♦ డంగు గల కుళ్ళా
యింగికి తళ త్తళ లొ ♦ సంగ నతడంత నృప
పుంగవు హాజారమున ♦ కుం గదలి వచ్చెన్. 39

39. జంగిల్ గొనన్ = దాట్లు వేయఁగా, సరిగ = జలతారు, రంగులఁ గడలొ్కనిన = ఉగ్గులుదేరిన, దోః = బాహువునందలి, బురుసా = బ్రూసెల్సునకను పట్టుకుపట్టు, కుళ్ళా = టోపి, హాజారము = సభాస్థలము.

క. వచ్చి తన భటుల నిటల న
టచ్చటుల కరాబ్జులై క♦డలఁ బొగడఁగ వై
యచ్చర విభు వైభవ పా
టచ్చరుఁడు ప్రతాప శిఖిశ♦టచ్చర దరియై. 40

40. వైయ...చ్చరుఁడు-ఇంద్ర వైభవమునకు దొంగ, అనఁగా నింద్రునిమీరిన వైభవముగలవాఁడు. ప్రతా... రియై - ప్రతాపశిఖి ప్రతాపాగ్నికి. పటచ్చరత్ = పాతగుడ్డలై యాచరించుచున్న. అరియై శత్రులుగలవాఁడై.

సీ. మథనాగ విచల త్ర్ప ♦ మథ నాథ శిశిఖ శ్వ
సుర విశ్వ ఘుమఘుమా ♦ గరిమ జెఁనకి
మిహికా శిఖరి గళ ♦ న్మహికాత లొచ్చంగ
దరు ఝరీ గఁభగఁభీ ♦ వరిమఁ దెగడి
ప్రళయావసర సము ♦ జ్జ్వల యాగ హార కరో
ద్ధత ఢాక్కఢమఢమ ♦ ద్రఢిమఁ దరమి
బుధరా ణ్ణికృత్త భూ ♦ విధరాగ్ర పత దశ్మ
పటువర్ష ఘణఘణా ♦ ర్భటులఁ బరఁగి

గీ. కకుబిభశ్రుతి భంగ భాం ♦ కార భావ
భీమములు భోగి భూభార ♦ భిద్భు జారి
భూరి పుటభేదనంబులు ♦ భోరసంగ
భేరి జరిపించె భూరి గం ♦ భీర మహిమ. 41

41. మథనాగ = మందరపర్వతముచేత. విచలత్ = కదలు చున్న. ప్రమథనాథ = శివునియొక్క. విశిఖ = బాణమగు విష్ణువు యొక్క. శ్వశుర = మామయగు సముద్రునియొక్క. విశ్వ = సమస్త మైన మహికాశిఖరి = హిమవత్పర్వతము. ఉచ్చంగత్ = కదులు చున్న. ఢాక్కా = ఢక్కాసంబంధమగు. బుధరాట్ = ఇంద్రుని చేత. నికృత్త = నరకఁబడిన. అశ్మ = రాళ్ళయొక్క. భూభారభిత్ = భూభారమునుగొట్టివేయుచున్న, అనఁగా శేషువుబరువును దేలికచేయు చున్న. భుజ = చేతులుగల. అరిభూప=శత్రురాజులయొక్క, పుటభేద నంబులు = పట్టణములు.

క. భువి పగిలెన్ రవి రవినొగిలెన్
దివి పిగిలెన్ దిగ్గజముల ♦ ధృతి సన్నగిలెన్
గవిఁ దగిలెన్ హరుడున్ ధృత
పవి మొగిలెన్ భూరిభేరి ♦ భాంకారమునన్. 42

42. గవిన్ = గుహయందు.

సీ. అపరంజ మొసలి వా ♦ యనుసుల శిరసుతోఁ
గనుపులు తొమ్మిది ♦ గలుగుకొమ్మ
నల సూర్యపుటము పో ♦ న్నానెంపు సరిగ మే
ల్కట్టు పనుల హెచ్చు ♦ పట్టుకుచ్చు
లుదిరి కంకణము లిం ♦ పొసఁగు దంతపుగొడెల్
నయము మించిన మున ♦ నాబు పటము
పై పచ్చడాల్ పత్తి ♦ పరపుపై మెఱపుమై
రాణించు చలువ పై ♦ రాణి మీరి

గీ. యొరపు టెఱనౌ కరంబు రం ♦ గొరగు నెరుట
బసివలపు లిచ్చు పచ్చాకు ♦ పసిడిపట్టు
బటువు జోడును బటువు పై ♦ పుటము గులుకఁ
బూని రందల మొంతయు ♦ బోయలంత. 43

43. అపరంజి = బంగారు వికారమైన, మొసలివా = మొసలి మొగలినోళ్ళుగల, అనసుల = తోళ్లుగల, కొమ్ము = పల్లకీదండే. పొన్నాకొంపు = పొన్ను = బంగారము చేత, అకొంపు = ప్రశస్తమైన, ఉదిరి = మేలిమి బంగారము, గొడెల్ = బిరికీలు. ముసనాబు = అందలము ప్రక్కతెఱ. పైతాణి = పఠాణి దేశపు దుప్పటి. ఎఱ = ఎఱుపు. ఒరఁగు = వాలీను. బటువుజోడు = పెక్కుముజజా. పుటము గులుకన్ = అతిశయించఁగా.

సీ. గొనబుగా నురులఁ జె ♦ క్కిన చెంగు తోడ జే
నెడు బాఁకుతోఁ బొల్చు ♦ సివిదట్లు
ముందర ముడిఁగొని ♦ ముంగొంగు వెలివెట్టి
మాటు చెంగావి రు ♦ మాలు వులును
వ్రేలి వలంబున ♦ వ్రేలెడు మెడ నూళ్ళు
జాళువా ముంజేతి ♦ జతుల త్రాళ్లు
మొన పాటి ముత్తె ముం ♦ చిన నాగ వడిగెలు
బిగువొప్పఁ దొడిగిన ♦ బిళ్ళ చెప్పు
గీ. లొనరు దుప్పట్లు కడ నిల్పి ♦ గునుకు నడల
నుచిత నిజభాషణంబుల ♦ నొంటి యొంటి
హస్తమునఁ బూని యొక్కాస్త్రి ♦ బెస్త బిడ్డ
లందలము నిల్పి రవని పా ♦ లాగ్రసీమ. 44

44. ఉరులన్ = వ్రేలాడునట్టుగా. చెక్కిన = దిద్దినట్టి. నీవిదట్లు = మడిచేసిన కాసెకొకలు. జతులత్రాళ్ళు = చప్పుడు

చేయునట్టి గొలుసులు. నాగవడిగలు = చెవులనుంచుకొన్న నాగు జోళ్లు. ఒక్కాస్తి = ఒక్కపాదవుగల.

ఉ. పట్టుమెఱుంగు జూ లుభయ
పార్శ్వ ఘణంఘణ నాద ఘంటికల్
మట్టు మెఱుంగులై మొరయ
మస్తక ముందును దృష్టి దండ గ
న్పట్టిన కర్ణ చామర మ
పారపు షేలును మేలు మేలనం
బట్టపు దంతి సిబ్బె నర
పాలుని చెంగట మూవటీ డోగిన్ 45

45. జూలు = ఏనుగుపైపరచు రంగుదుప్పటి; మేలు=ముదము.

ఉ. సాన మెఱుంగు రంగులఁ బొ
సంగు పిరంగి పరంగి కేడెమా
హా నెఱయించు సింగిణులు
నంప దొనల్ హురుమంజి పల్ల మిం
పైన ఖలీనముం బిరుదు
టందె గజ్జెల పేరు బూని దా
సాని పటానిఁ దెచ్చె మహి
జానికి రా తెరగంటి తేనికిన్. 46

46. పరంగికేడెము - హూణదేశపుడాలు. ఆహా నెరయించు- ఆశ్చర్యముఁ గలిగించునట్టి. సింగిణులు - ధనస్సులు. అంపదొనల్ — అంబులపొదులు. పల్లము -జీను. ఖలీనము=కళ్లెము దాసానిపటాని - దాసానిదేశపుగుఱ్ఱము, రా తెరగంటి తేనికిన్ = రాజేంద్రునికి.

క. పౌరులు జయవెట్టఁగఁ బరి
చారకు లరచట్ట దొడుగ సవరింపఁగఁ దు

ఖ్ఖార తురంగము నెక్కి యొ
య్యారంబులఁ జొక్కి జైత్ర ♦ యాత్రోన్ముఖుఁడై. 47

47. అరచట్టన్ - కటిపర్యంతమువచ్చుచట్టి అంగియందు. దొరయ= వారవిశేషమును. తుఖ్ఖార తుఁగరము - తుఖ్ఖారదేశపు గుఱ్ఱము.

క. ప్రభుఁ డపుడు వెడలెఁ దపన
ప్రభుఁడై మకరధ్వజములు ♦ రా భూచక్రం
బు భయ చ్ఛత్రంబుల చల
దుభయ చమర వాలముల స ♦ మున్నతి నిగుడన్. 48

48. తపన ప్రభుఁడు- సూర్యునివంటి కాంతిగలవాఁడు. రాన్ రాఁగా. భయచ్ఛత్రంబుల - భయముయొక్కయు, గొడుగుయొక్కయు, అనఁగా భూజనులు, రా, భయముచేతను, భూమి యావత్తు గొడుగుచేతను, వ్యాప్తమైనదనుట.

సీ. కదలె నున్నత గంధ ♦ గంధమాదన బంధు
బంధురంబులు గంధ ♦ సింధురములు
చనియె నింపు పొసంగ ♦ సంగర క్షితి రంగ
రంగదంఘ్రిగతి తు ♦ రంగ సమితి
గమనించె జోకం దఁ ♦ గం దళద్ద్యుతి కంద
కంద ప్రధన కేళి ♦ స్యంద నాళి
యరిగె భర్మ ధరాధ ♦ రాధరీకృతి సాధి
సాధిష్ట ధృతి మహా ♦ యోధ వితతి
గీ. సన్న పేరణముల మోఁగిత ♦ శంఖ కాహ
ళార్భటీ డక్కికా హుడు ♦ క్కా రదములు
దిక్కులనుఁ బిక్కటిల్లఁగ ♦ జక్కి నెక్కి
పుడమి ఱేఁడూరి వాకిలి ♦ వెడలు నపుడు. 49

49. ఉన్నతగంధ - గొప్పగర్వముగల. (ఏనుగులకు విశేషణము) గంధసింధురములు మదపుటేనుగులు. కందళ... కేళి - (కందళత్ - అంకురించుచున్న. ద్యుతి - కాంతులకు. కంద - మేఘముల యొక్క. ప్రధనకేళి - యుద్ధక్రీడగలది, అనగా మేఘములవలె నేనుగులున్నవనుట.) భర్మ...ధృతి - (భర్మధరాధర - మేరుపర్వతము యొక్క. అధరీకృతి - క్రిందు గాఁ జేయుటను. సాధి - సాధించుచున్న సాధిష్ఠ - మిక్కిలిదృఢమగు. ధృతి - ధైర్యముగల. మేరువుతో సమానమగు ధైర్యముగలది.)

సీ. అంగంబునఁ బొసంగ ♦ నలవరించిన మట్టి
యుదయాద్రి నీరెండ ♦ యుదుట నిల్పఁ
దల నూనె బలుకప్పు ♦ ద్రావిడీ స్తనపాళి
కస్తూరి నెఱపూత ♦ మస్తరింప
కుందనంబు మదంబు ♦ కులశైల కూటంబు
సెలయేటి నీటితోఁ ♦ జెలిమి సేయఁ
గొమ్ము కత్తుల సొంపు ♦ కొమ్మల కొనదండ
మొగలి మొగ్గలతోడ ♦ ముచ్చటాడఁ
గీ. గడల బంట్లిరుగడల రా ♦ ఘుళఘుళీస
మగ్ర పద నిర్గళానర్గ ♦ ళోగ్ర వృత్తి
పెర గజము కీలుగీలొక్కన్నఁ ♦ బృథివి మూరు
కొని మసలి పోక యొకభంగిఁ ♦ జనియెఁ గరులు. 50

50. కుందనంబు మదంబు = బంగారమువంటి మదము కొమ్ము... = ముచ్చటాట. దంతములపైనున్న కత్తులు కొమ్మలపైనున్న మొగలిమొగ్గలవలె నున్నవని తాత్పర్యము. నిర్గళ = గొలుసులు. పెరకీ... లొక్కన్నన్ = ఇతర గజముయొక్క జాడఁదెలిసినయెడ.

శా. తైలాంచ త్కచ పాళిఁగూర్చి మెలులొం
దం జుట్టి మేల్పాగ లం

గీలు న్నింగిణిచే కటిం దరకసా
ల్కొంపైన మీసంబు తాం
బూలస్వాబ్జ బలంబు లత్యరుణ దృ
ఙ్మూర్తుల్ విరాజిల్లఁ దే
జీలం బొల్చు పఠాణి కౌతుకమి వ
చ్చె న్మెచ్చ రా చెంతకున్. 51

మ. తల నిద్దా తగటీలు పేరణులపై
దట్లున్ రుమీ మూరగ
త్తుల జోళ్లుం బదనించి నట్టి కరహే
తుల్ తళ్కు గల్గంగ ర
క్త లుక నేత్రి కరాళ వక్త్రిముల న
గ్రక్షోణిఁ గంఖాణికా
వలి కం దోలి సలాముఁజేసె యవన
వ్రాతంబు భూభర్తకున్ 52

52. నిద్దా తగటీలు=తళుకైన జరీలు. (అనఁగా జరీపాగాలు) పేరణులు = అంగీలు, దట్లు = కాసెకోకలు. రుమీ మూరకత్తులు = రోముదేశపుకత్తులు, పదనించిన = పదును పెట్టినట్టి, రక్తలుకత్ = ఎఱ్ఱనివై కదులుచున్న, కంఖాణికా = అడుగుఱ్ఱములయొక్క.

చ. పటిమ నటించు పోగ వగ
పాగల నెన్నడు చెంగులుం గటీ
పటులఁ గటారులుం గురుచ
బల్లెము లుండిన పిల్లబంట్లకై
ఘటిలిన డేగలు న్మొడియ
కట్టల గట్టుప లీడ్చు తట్టువల్

జటిలెడు గందమొప్పఁ గఁయి
జీతపు రాజులు వచ్చి రంతటన్ 53

53. నెన్నడుచెంగులు = వీపు మధ్యమువరకిన కొనలు, కటీపటులన్ = మొలకట్టుబట్టలయందు, కైఘుటిలిన = చేతిపైనుంచిన.

చ. చరణ తలంబునం బసపు
సన్నపు పావడ పెల్లు గంటలుం
బిరుదులుగాఁగ నెన్నొసఁటఁ
బెట్టిన కాపులు చల్లడాల ద
ట్లర యొరడించి వైచిన శ
యంబుల కత్తులు బిత్తరింపఁగా
నరిగెల బంట్లు చాలరిగె
నప్పుడు చప్పుడు గుప్పళింపఁగన్ 54

54. పావడలు = లాగులలో భేదము. పెల్లుగంటలు = మిక్కిలి ధ్వనించు ఘంటలు, కాపులు = దిష్టిబొట్లు, చల్లడాలదట్లు = లాగులపై కాసెకోకలు, అరయొరడించివైచిన = సగముగా నొరలో దింపిన, శయంబుల = చేతులయందైన, అరిగెల = డాళ్ళుగల.

ఉ. దట్టపు వన్నె గఁడ్డ కఱ
దట్టి పౌరన్ సవరించిపట్టె పై
గట్టి కటారి జల్లి మడి
కాసుల కట్టుల మెక్కువిండ్లు పై
న్నెట్టెపు గట్ట నెట్టుకొను
నిద్దపు వీఁపు దొనల్ నటింప మై
పుట్టున నల్ల బెబ్బులులె
పో యనఁ బోయిరి బోయ బల్లిదుల్. 55

55. వన్నెగుడ్డ=రంగుగుడ్డ, కఱపట్టి = నల్లనైన కాసెకోక, కటారిజల్లి = కత్తియొక్క జాలరు, పట్టె = పటుకా, మడికానుల = వెండితోఁజేసిన, నెట్టెపుగట్టిన్ = పాగాకట్టునందు, నెట్టుకొను = తగులుకొనునట్టి, బోయబల్లిదుల్ = బలవంతులగు బోయవాండ్రు.

క. బాణాసనములు కోలలు
పాణింగొని హస్తలోహ ♦ పటుతర కటక
శ్రేణి ఘణిల్లన నృప సుమ
బాణుండు గన గోణి గడల ♦ బంట్లరిగి రొగిన్ 56

56. గోణి = చిన్న వస్తువులు వేసికొనుటకు వీపున వేసికొన్న పంచి.

సీ. నును దట్టిఁ జిక్కఁ జె ♦ క్కిన వంకి పసపు పా
వడఁ బొల్చు చే కత్తి ♦ నిడుద గడలు
నెరిఁ జుట్టు పిగ నొంటి ♦ పొరగుడ్డ పని వడిఁ
దీర్చు కోవెలకుంట ♦ తిరుమణులును
మొన వాడిఁ ద్రిప్పి తో ♦ మిన మునిపండ్లపైఁ
దళుకు తళ్కు నెదు కుం ♦ దనపు రవలు
తోమ్ము గాయమ్ముల ♦ నెమ్మిఁ గాయలు గాచి
జిగి నించి మించెడి ♦ పగడములును
గీ. దయ నయాదుల గురులిడ్డ ♦ తాయెతులును
బులులఁ బొడిచిన నాటి సా ♦ ములును దొంటి
యొంటి జగడంబు బెళకు లిం ♦ పొసఁగ నడచె
డాక నరపాలు వెంటనొం ♦ టరుల మూక. 57

57. దట్టిఁజిక్కన్=కాసెలో నిమురునట్టుగా, చెక్కిన=కూర్చినట్టి వంకి = బాకు, కోవెలకుంట తిరుమణులు = దేవాలయపు

పండులోని తిరుమణులు, మొన...రవలు(మొన లరుగు నట్లు దంతధావ
ము(జేసిన ముందరి పండ్లపైని సొగసుకై వేసిన బంగారపు పువ్వులు.)
దయ...తులును (దయచేతననఁగా సంరక్షణ నిమిత్తమును,
యాదులన్ = నీతిఆచారము మొదలయినవానిచేత ననఁగా దేశాచా
రాదులచేతఁ తలిదండ్రులుంచిన రక్షులు.

సీ. ఇంటికి బొమ్మ క్రమ్మరఁ జె
లీ! నిలు నిన్నిలు సేర్చి వత్తునో
వెంటనె ధ్వండు వచ్చెదవో
వేగమె రా మటియేల యందువో
యొంటి నిటున్న నళ్కొదవు
నో యని యాత్రను నిక్కి రొక్కరం
దొంటరి జూచుచుండెఁ జను
చుండెడు మంది సఖీముఖేందునిన్. 58

58. అళ్కు = భయము, ఒంటరి = ఒక్కడుగా, మంది =
నులు.

సీ. పైనఁపు దట్టిఁ గట్టుకొని
బద్దుల పుట్టిక వెంటరాఁగ రా
సాని పసాని నవ్వ నెల
జవ్వని రాఁగని యొక్క సాని యో
సాని మిటారి నీకు దొర
సానికి నీనడ చెల్లదంచు భూ
జాని పటానిగా యనక
జక్కి వెసం దిగి కొమ్మ కొమ్మనేఁ 59

59. పైనపుదట్టి =ప్రయాణానుకూలమయిన లాగు. బద్దుల
ట్టిక =అబద్ధాల మారి.అనఁగా ఇచ్చకాలు జెప్పు చెలికత్తె, రాసాని=

రాజుభార్యయొక్క. పస = శోభను. ఆని = పొంది. ఒక్కసాని = ఒక్క స్త్రీ. (ఇప్పకాల మారియకు చెలికత్తెను వెంటఁ బెట్టుకొని రాజభార్య వలె నొక సానిది రాగా దానినిఁజూచి మరియొకతె యేమ మచున్నదంటే, నీవు దొరసాని వంటిదానవు, నడచిపోవుట యుక్తము గాదు, రాజుగారి గుఱ్ఱమని సందేహించక వేగముగా వెళ్ళి ఓకొమ్మా కొమ్మ = అనగా దానిని బుచ్చుకో అన్నదని తాత్పర్యము.

శా. ప్రబ్బుం జాయల గీలుగంట్లు చెవి యో
రం జాలుకొన్ప్రోగు లా
గుబ్బ నిబ్బరపుంగనీను విశెం
గ్రొమ్మించు పుట్టించు చన్
గుబ్బల్ పాదపుఁ జుట్లు కన్నుల ముసుం
గుల్ సుబ్బ బిబ్బోకమూన్
బిబ్బి గబ్బి మిటారు లెక్కుతురగీ
బృందంబు చిందెన్ నడల్ 60

60. కీలుగంట్లు = జడలు. చాలుకొన్ = వరుసగానున్న. ఆగుబ్బన్ = అతిశయించఁగా. పాదపుజుట్లు = కాళ్ళ మెట్టెలు. మబ్బన్ = ప్రకాశింపగా. బిబ్బోకము = విలాసమును. ఆన్ = పొందిన. బిబ్బి...టారులు = మ్లేచ్ఛస్త్రీలు. నడల్ = నడకలను. చిందెన్ = చిమ్మెను.

ఉ. నెన్నడఁ జూపె వెండి రహి
నిండిన సందిటి బొందు భూత్రితో
నెన్నొసలానఁ బాల్పెరుగు
నెయ్యుని వాఁడెడు కోడెకాంద్రపై
వెన్నెల సోగ లీను జెలి వెన్కను
గన్గవఁ గన్న పాయపుం

గన్నడ కన్నె లెక్కిన చొ
కారపుమంకెన గిత్త లత్తరిన్ 61

61. వెండి...బొందు = వెండియొక్క శోభచేనిండిన, దండ చేతిదండ. వెన్నెల సోగలు = వెన్నెల వంటి దీర్ఘప్రసారములు. ఈనన్ - పుట్టించునట్లుగా. చెలివెన్క...గన్న = చెలికత్తెవెనుకకు బోవుచున్న నేత్రద్వంద్వముఁ బొందిన. మంకెన గిత్తలు = పైని వేసిన బరువులు జారిపోకుండునట్లు కట్టిన పేపబుట్టలుగల యెద్దు. వెన్నడఁ జొచ్చెన్ = నడువ నారంభించినది.

శా. నానార్థ్వ న్యవిలోకబృందములకుం
దావిందుఁ గావించె దా
స్యానీతామిత వీటికా బహిరిత
ప్రాంచత్కరాగ్రంబునం
గీనం దుప్పటి దిద్ది యందలములో
నిగ్గేగి కొం చప్పుడో
ణీనాథు న్వరియించు మానిని హిమా
నీచ్ఛన్న పద్మాకృతిన్. 62

62 దాస్యా ... గ్రంబునంగు - దాసిచేతఁ దీసుకొనరాఁబడిన తాంబూలముకొఱకు, వెలుపల ఇత - పొంపినట్టి. చేతిచివర యొక్క అంగు - శోభ, ఈనన్ - పైకిఁ గనఁబడునట్లుగా. ఏగికొంచుపోవును.త్షోణీ... మానిని- రాజుయొక్క భోగినీస్త్రీ. అనగా బురకా వేసిన పల్లకీలోనుంచి దాసియిచ్చు తాంబూలమునకై చాపిన చెయ్యిఁజూచిన మాత్రిన చూపరుల కానందమయ్యెనని తాత్పర్యము.

సీ. లావణ్యలహరి క ♦ ళానిధి కనకాంగి
మద కురంగి మదాళి ♦ మణిశలాక
కాలంజి యడపంబు ♦ తాళవృంతము గిండి
కుంచె వింజామరఁ ♦ గొంచు నడువ

కటి నిండఁదోపు ద ♦ ప్పటి గట్టి యుత్తరీ
యము బూని కేలు గే ♦ లమరఁ ఇ
పట్టెవర్ధన ఫాల ♦ పట్టిక నిక్క ద్వి
జ ద్వయి రాఘవా ♦ ష్టకము జదువ
గీ. బిరుద ముద్రలు పెద్దలు ♦ బిగిసి రాజు
వెంటఁగొలుచుచు నడిచెడి ♦ వేళఁ జేరి
వారి ముద్దుల మఱఁదిరా ♦ వసుమతీశు.
గారవపుఁ గొమ్మ పల్లకి ♦ గదలె నపుడు.

63. ప్రథమ చరణమంతయు దాసీజనము పేర్లు. గుడుగుడీ. ఆదపము - తాంబూలపుసంచి. తాళవృంతము - గిండి - కూజా. కుంచె - నెమలికుంచె తోపుదుప్పటి — దుప్పటి. ద్విజద్వయి - ఇద్దరుబ్రాహ్మణులు. (రాజుగారి ఇ అప్పగారిపల్లకితో జాగ్రత్తకై యుండుట న్యాయము.

చ. పిడికెడు జందెము లొప్పసలఁ
బెట్టిన సన్నపు పట్టెనామముల్
గడితఁపు దుప్పటీల్ కుఱుచ
గాలి కటారులు గప్పు మీసము
ల్బడి గతఁ జెప్పుచున్ ద్విపద
బాపఁడు నొప్పఁగ నేగెఁ బల్లకి
కడల నతంబుగా నగరి
కావలిఁ గాఁచిన రాచ పైకముల్.

64. గడితపు - గొప్పవియగు. కప్పు - నల్లనైన బాపఁడు - ద్విపదఁజదువు బ్రాహ్మణుఁడు. నతంబుగాన్ గలుగునట్టుగా. పైకముల్ - సమూహములు.

మ. పెసరుం గాయకు మెత్తకన్నులకునై
పేటాడు మన్ గొత్రెలన్
నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్
నుగ్గాడుచున్ సజ్జఁ గో
య సుమాళింపుచు సేనరా పెగసి కా
ళ్ళావంక కీడొంకకై
యస దంచం జదరంపు గుంపరిగె నా
హా! యాశర ద్వేళలన్. 65

65. మెత్తకన్నులు = చేనుకోసినతరువాత నిల్చియుండు చొప్పదంట్లు. పేటాడు = పెనుగులాడు. నుసలన్ - లాగుటకు. నుగ్గాడుచున్ - నిలిపివేయుచు, సజ్జన్ - నిలిపివేయుచు. సజ్జన్ - సజ్జవెన్న. సుమాళింపుచున్ - దుముకుచు, సేనరాపు - పెద్దగందర గోళము. అసదు - కొంచెము. అంచన్ .. పసపఁగా. (కాళ్ళు ఇటూ అటూ దుమికించుచున్నవి యనుట.)

గీ. శారదాభ్రాకృతులఁబోరు ♦ సలుపవచ్చు
శక్ర కరి మోముపై నీళ్ళు ♦ జల్లె ననఁగ
వమధు లుడు వీధిఁజల్లుచు ♦ వారణంబు
లరిగె గెల్చుట కడమ ది ♦ క్కరుల నెంత. 66

66. వమథులు - తుండములలోని జలబిందులు. కడమ దిక్కరుల గెల్చుట యెంతపనియని యన్వయము.

సీ. సస్యకై దార్య మా ♦ శ్వచ్ఛటా ఖురపుటీ
త్రుటితమై వేవిలి ♦ దుక్కిగాఁగ
గడియలోఁ గరి కొమ్ము♦కడిమిచే నడవి పాం
డవ బలధ్వస్త ఖాం ♦ డవము గాఁగ

రథచక్రి కృత నిమ్న ♦ పథరేఖ జలధికిఁ
బటుతర ప్రత్యగ్ర ♦ తటిని గాఁగ
భటకోటి సున్నంపు ♦ పదనుచేఁ జెరువులు
ముని ముఖ్య చులికితాం ♦ బుధులు గాఁగ
గీ. బిట్టు శతయోజనంబుల ♦ పెట్టు కాపు
లాత్మ గృహ భూమ్యనిర్ణయ ♦ వ్యథలఁ గదల
విమత నృపకోటి పుటభేద ♦ నముల మీఁద
దండు దిగె రాజు విక్రమో ♦ ద్దాముఁ డంత. 67

67. సస్యాకైదార్యము = చేలుగలపొలము. వేవిరి = దున్నని నేల. కరికొమ్ముకడిమిచేన్ = ఏనుగు దంతముల బలముచేత. సున్నంపు పదను = తాంబూలపు సున్నము దడపుట. మునిముఖ్యచులుకిత=అగస్త్యునిచేఁ ద్రాగఁబడిన. శత పెట్టు = నూరామడ పర్యంతము. కాపులు = గృహస్థులు. ఆత్మ... వ్యథలన్ = తమయింటి నేలఁదెలియక దుఃఖించుచున్నారనుట. పుటభేదనములు = పట్టణములు.

సీ. మక్షికా బాధ క ♦ రా క్షేప ణాక్షీణ
భోజనాంతర చల ♦ ద్భోక్తృ గణము
చంచ త్తురగ రోమ ♦ కుంచి కాంచిత పాణి
చేటిన ముక్రాప్త వి - చ్ఛురికంబు
ధరణీ వరావరో ♦ ధక వధూటీ భూత
కట కుటీ పటు కటీ ♦ తట గణికము
స్థితి నిత్యతాప్రియా ♦ స్థీకృత గమన సం
త్యక్త ధాన్యాది సం ♦ తప్త జనము
గీ. దండు సులభంబె పురుష వే ♦ దండులకును
జూచిఁ గావింపఁ గుండియల్ ♦ గుబ్బురనఁగ

దిగిన దివసంబు సరిప్రొద్దు ♦ దీరువేళ
కోదనాదర దూరులై ♦ యుండు టరుదె. 68

68. కరాక్షేపణ = చేతులతోఁదోలుటయందు. రోమకుంచికా=రోమపుకుచ్చులతోటి. పాణిచలన = హస్తముయొక్క కదలుటతోడ. యుక్ = కూడిన, ప్రాప్త విచర్చికంబు = పొందఁబడిన గజ్జికలవాఁగుగలది. అనఁగా గజ్జిబట్టినవారు, గుఱ్ఱపువెండ్రుకల కుంచెతో విసరుకొనుచున్నారని తాత్పర్యము. ధరణీ...గణికము = ధరణీవర = రాజులకు. అవరోధక, వధూటీ భూత=అంతఃపురస్త్రీలైన. కటుకుటీ = చాపలతోఁగట్టిన పాకలయందున్న. పటుకటీతట = గొప్పపిఱుదులుగల. గణికము = వేశ్యలుగలది. స్థితి.. జనము = (స్థితి=ఉనికియొక్క. నిత్యతా = నిత్యత్వముచేత. ప్రియార్థీకృత = ఇష్టవస్తువులై చేయఁబడినట్టియు. గమన=ప్రయాణమందు, సంత్యక్త = విడువఁబడిన, ధాన్యాది= ధాన్యము మొదలగువానికై, సంతప్తజనము = పరితపించుచున్న, మనుష్యులుగలది. అనఁగా స్థిరముగానుందుమని సంపాదించిన ధాన్యాదులను విడిచిపోఁజాలక జనులు విచారించుచున్నారని తాత్పర్యము.) కూచి=దండు బయలుదేరుటకు గుఱుతుగా జేసిన వాద్యము. దిగిన... వేళకు = దిగినరోజున వేళదప్పిన హేతువుచేతనని తాత్పర్యము. ఓదనాదూరులై = భోజనాసక్తిలేసివారై.

సీ. పాళెంబు డిగి యొక్క ♦ పజ్జ నిల్వక మున్న
కూచివేసిన పాటి ♦ గుండె దిగులు
త్రావ నీళ్ళడని వి ♦ స్తర దుస్తరపుత్రోవ
నెత్తు పైనమునాటి ♦ యొండగొట్టు
మదహస్తి గని గిత్త ♦ బెదరి చిల్లఁగఁగోనెఁ
బడవైచి కదలు న ♦ ప్పంటి గోడు
దంట గుడారు క్రిం ♦ దటి వెల్లువల నీరు
ప్రాయివీఁగఁ గొట్టిన ♦ పూట నిద్రు.

గీ. ఒక్కొక్క దినంబు తమయింటి ♦ యొద్ది వారి
దలఁచికొన్నపు డౌదవ్రసం♦తాప భరము
పూనకుండుట యెట్లు భ ♦ వాని పతియు
వాసిఁ బూని శరం దండు ♦ జేసె నేని. 69

69. పాకెము = దండుదిగినచోటు. (పసలో ప్రవేశించకపూర్వమే మాచివేసినట్టు పెదరు) నిళ్ళపని = నీళ్లు దొరకనట్టి, ఎత్తువైనము = వశాములేని ప్రమాణము, గోసు = కష్టము, దంట్గుడారు = స్వమముగానున్న డేరాలోనున్న, వీఁగఁగొట్టిన = అరిపివేసినట్టి, నిటుర్వి = ఉపవాసము.

సీ. పదికె బంజారాకు ♦ సందుల డిగి మంచు
తుంపు రుబ్దిప్పటిఁ ♦ దొప్పఁదోగ
నవుడు వైచిన పచ్చి ♦ యురుగుపైఁ బవళింతఁ
గలువకాఁడై మేను ♦ గాసిఁ బొదల
గండిసె నెన్నడు చక్కఁ ♦ గుడువ వల్పిరిఁగొన్నఁ
గడలు మంత్రిల వడ ♦ వడ వడంక
ప్రభువు వచ్చిన దాఁక ♦ బయులు గాచుచుఁ జెప్రల్.
సీదరల్ బోదగ్గి ♦ చీఁది చీఁది
గీ. తావు గాసాతె చాలుఁ గాం ♦ తాకమైనఁ
జాలుఁ గొలువిందుఁ జొప్ప నా ♦ మాలుడుగను
జనుట మేలికఁ బనికిరా ♦ దనిరి బంటు
లరిది సేతున దండులో ♦ నటమటించి. 70

70. దొప్పఁదోగన్ = మిక్కిలి తడియఁగా, వల్పిరిగొన్న = [illegible], మంత్రిలన్ = చినుకులు పడఁగా, కొలువిందుఁజొప్పన్ = [illegible] సేయనున్నట్టయితే, నామాలుడుగును = చావువచ్చును. అటమటించి = బాధపడి.

చ. వలి కయి విల్లువంకఁ గని
బ్రాసెడి నొక్కటి లెక్క యక్కనం
దలయిడి రెంటిలెక్కయిడి
నాఁడు ముడించిన కాళ్ళ సొంపుచే
నిలిపెడి మూఁటిలెక్క భళి
నిద్దుర వోవుచు లెక్క మానఁడీ
బలకరపుం డవుల్ గలుగు
బక్క నియోగి యటంచ్రు తద్భటుల్. 71

71. వలి = చలి, వంపుగానున్నప్పుడు ఒకటియంకెవలె నును, తలగుండెపై వంచినపుడు రెండంకె వలెనును, కాళ్ళు ముడిచి నప్పుడు మూడంకెవలెను ఉండెను.

చ. కిలకిలనవ్వి తానె పరి
కించుఁ బదిన్ విటునట్టి పీధికా
తల చరదల్పు వారవని
తామణి పిల్చిన నీటువెట్టుచుం
బలుకదు తొంటి పైఁడి తన
పాతిక మాటకు మాటలాడ రూ
కలు పదియైదు నిద్దురకు
గట్టివరాయను నట్టి దండునన్. 72

72. తొంటి...మాటకు = మునుపిచ్చునట్టి సొమ్ము ఇప్పుడు నాల్గవవంతు మాటకియ్యవలెనని తాత్పర్యము.

శా. రంభీకారిత కుంభ చేటిక మురు
ప్రాసాద భూమీ భవ

త్కుంభి న్యుద్వృత జీర్ణ కంబళ మిళ
ద్గూఢారమూకాశ గం
గాంభోభూత గజాశ్వ విడ్జల నిశాం
తానంత వేశంతకం
బాభస్సంభవ సూతికిం గరినమే
కాదండు ప్రోద్దండతన్. 73

73. రంభీ...చేటికము = రంభయై చేయఁబడిన నీళ్ళు మోయు దాసిగలది. ఉరు . గూఢారము = గొప్పమేడలైన చింకికంబళిఁ బరిచిన గుడారుగలది. గంగాం...వేశంతకంబు = గంగోదకమైన యేనుగులయొక్కయు, గుఱ్ఱములయొక్కయు లద్దెల నీళ్ళకు స్థానమైనగోతులుగలది. అనఁగా నాదండులో నీచవస్తువులు ఘనవస్తువులుగాఁ దోచుచున్నవి నాల్గవపాద మందుఁ బ్లుతయతి.

క. ఇత్తెరగున దండెత్తి నృ
పోత్తంసుఁ డుదాత్తవృత్తి ♦ నుత్తర ధరణీ
భృత్తతుల కోట కొత్తళ
మత్తటిఁ దుత్తుమురుఁ జేసె ♦ నత్యుద్ధతుఁడై. 74

74. ధరణీభృత్, తతుల = రాజుల, తుత్తుమురు = నుగ్గునూచము.

సీ. కుంతలాధిపు చిక్కు ♦ కుటిలత్వ మెడలించె
సింధురాడ్భంగంబు ♦ క్షితికిఁ దెల్పె
సౌరాష్ట్రవిభు రాగ ♦ సారంబు హరియించె
గాంధారవిభు స్వా[illegible] ♦ క్రాంతుఁ జేసె
గౌడనాయకుఁడు రం ♦ గంబున సమచించెఁ
గాశభర్తఁ దృణంబు ♦ గాఁ బెగల్చె

మత్స్యవల్లభుఁ బట్టి ♦ మాన్పించె మిట్టిపా
టంగేశుఁ దను బలా ♦ ధ్యక్షుఁ జేసె
గీ. ధాటికా ఘోటికా టీక ♦ పాటవమున
నరి పురంబులపై నట్టి ♦ యలుక బుట్టి
కిసలయోష్ఠీదృగంభోజ ♦ కీరరాజ
వాహనుండగు నారాజ ♦ వాహనుండు. 75

75. ఈ పద్యమందు రెండర్థములు. కుంత... ఎడలించె = తలవెంట్రుకల చిక్కు విప్పె. సింధు... తెల్పె = సముద్రమువల్ల భూమికి భంగముగలదు. సౌరాష్ట్ర... సారంబు = సౌరాష్ట్ర రాగముయొక్క బలము. గాంధార... స్వరాక్రాంతున్ = (స్వః = స్వర్గమును. ఆక్రాంతున్ = ఆక్రమించినవానిగా నని ప్రకృతార్థము.) గాంధారగ్రామమును స్వరములచే నాక్రమించఁబడినదానిగా. గౌడ... సమతించెన్ = గౌడదేశపు గుఱ్ఱములు శ్రేష్ఠములు. మత్స్య... పాటు = చేపను మిట్టిపడకుండఁజేసెను. అంగేశు... జేసె = అంగరాజును, తనువు = శరీరము. (తను బలము—కొద్దిబలమని ప్రకృతార్థము.)

సీ. సాగ్రహారు లుదగ్ర ♦ విగ్రహారులు గాఁగ
నగ్రహారులఁ జేసె ♦ నగ్రజనుల
తరువాటులను జేరి ♦ తెరవాటుఁ గొట్టించు
పరువాటి బల్లెంబు ♦ పాలుఁజేసె
సేవాలయములైన ♦ దేవాలయములఁ బూ
జావాలయములుగా ♦ సంఘటించె
దనవాసుల సమస్త ♦ వనవాసులకుఁ దాన
ననవాసుల హరించి ♦ ననుపు లిచ్చెఁ
గీ. జరణ శరణాగతాహిత ♦ భరణ కరణ
తరుణ కరుణాకటాక్షుఁడా ♦ ధన్యుఁ డంత

యుత్తరాంభోధి తట సము ♦ దాత్త విజయ
బంధుర స్తంభ జృంభిత ♦ పయన కలన. 76

76. సాగ్రహారులు = అగ్రహారముతోఁగూడిన శతుగ్రులు. అగ్రజనులు = బ్రాహ్మణులు, తరువాటులు = వృక్షపంక్తులు. తెరవాటు గొట్టించి. త్రోవలుదోచుకొని. సేవాలయములు = పూజాశూన్యములు. పూజా...యములు = (పూజావాల = పూజకుఁబాదులైన అనఁగా స్థానములైన. యములు = యతులుగలవి.) తనవానులన్ = తనగౌరవములచేత. నవ = క్రొత్తవిగాని. అసులన్ = కత్తులను. నను పుంజీవనోపాధి. పయన = పొందుట.

క. వనములు బహుజీవన పా
వన వనజాకర మునివర ♦ వసుధాధర ఖే
దన భంజన జన రంజన
జనపదములు నదులు గడచి ♦ చనఁ జననాథన్. 77

77. బహు... ధర= విస్తారమైన యుదకముచేఁ బవిత్రమగు కొలకులును, మునిశ్రేష్ఠులును, పర్వతములునుగల.

ఉ. ముందరఁగాంచె నిందు కుల
మోద సుధారస మందరంబు పా
రందర నీల కందళ ధు
రంధర సింధుర బృంద మందిర
త్కందర నిర్గతావిశద
కాంత్యుపమేయ నమ త్పిరంగికా
తుందరణ త్కృశానుధృత
ధూమ విశాలము వింధ్యశైలమున్. 78

78. ఇందు...మందరంబు = (రాజునకు విశేషణము.) ఉపమేయ = ఉపమేయవస్తువుగాఁగల. (పిరంగికా. ఇది సంస్కృతశబ్దమని తోచదు.) తుంద = గర్భమందు. రణత్, ధ్వనించుచున్న (పర్వత

గుహాలో నల్లనియేనుగులు ఫిరంగిలోనున్న పొగవలె నున్నవని తాత్పర్యము.) ఈపద్యము విచారణీయము.

క. ఉదిరి మలతోఁడ నొరయఁగ
నెదిరిన దొర పెక్కువేల ♦ యేండ్లిల నధమున్
మొదలంగ నీని బల్లిదుఁ
డదయ గ్రహములకు గ్రహమ♦హో యితఁ డనుచున్ 79

76. ఉదిరిమల - మేరువుపర్వతము. అదయగ్రహములకు గ్రహము - గ్రహముల నడ్డగించినది.

క. కాంచి గిరి కటక శిఖర
ప్రాంచన వైచిత్రికాత్మ ♦ నలరి సరస్వ
త్కాంచీ ధవ పంచానన
మించుక చనఁ దద్ధరాభృ ♦ దీశాను దిశన్. 80

80. సరస్వ ... పంచాననము - సరస్వత్ - సముద్రము. కాంచీ - మొలనూలుగల భూమికి. ధవ - అధిపతులగు రాజులలో పంచాననము - సింహము. అనఁగా రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

సీ. భువ నాభినవ నాట్య ♦ భవ నాపజవ నాల
నల నాఢ్య పవనాశ్ర ♦ య విటపికము
కలికా పటలికా యు ♦ గలి కార్ణ గలి కాప్త
కులికాగ్ర ఫలి కాంచ ♦ కుంజగృహము
స్ఫుట జాతి కుటజాతి ♦ కుటజాత తటజాత
కటజాగ్రదుట జాప ♦ గత దురితము
గమ లాసి తమ లాలి ♦ త మలాళ సమ లాస్య
విమలాబ్జ కమలాక ♦ ర మహితంబు

గీ. చూడ నేపారు శశిఖండ ♦ చూడ నేత్ర
తాడ నేతర సుమ ధనూ ♦ రాడనీక
పీడ నేడిత హృత్పరి ♦ వ్రాడనేక
ప సవనంబులఁబోలుచు తా ♦ పస వనంబు. 81

81. భువనా...విటపికము. (భువన - లోకమందు. అభినవ క్రొత్తదియగు. నాట్య - నాట్యమునకు. భవన - గృహమైన. అపజవ పోయినవేగముగల. నాల-లవన - తామరతూళ్ళు విరుచుటతోడ. ఆఢ్య=కూడిన. పవనాలయ విటపికము = గాలికాధారమగు వృక్షములు గలది. కలికా.. గృహము = (కలికాపటలికా = మొగ్గలగుంపులతోడ. యుక్ = కూడిన, అలి = తుమ్మెదలనెడు. కార్ష్ణగళికా = నల్లని కంఠముగల యీశ్వరునిశోభను. ఆప్త = పొందిన. కులిక = వృక్ష విశేషములయొక్క. అగ్ర=చివరయందైన, ఫలికా = ప్రేంకణపు తీగెలచేత. అంచ=ఒప్పుచున్న, కుంజగృహము= పొదలుగలది. స్ఫుట = వికసించిన, జాతి = జాజితీగెలయొక్కయు, కుటజ, కొడిసె చెట్లయొక్కయు అలి=పఙ్క్తియనెడు, కుటి = గృహ ముల యొక్క జాత=సమూహముయొక్క, తట = ఒడ్డునందు (అనగా దగ్గిరను) జాత = పుట్టిన. కట = చాపలచేత, జాగ్రత్ = ఒప్పుచున్న, ఉటజ = పర్ణశాలలచేత, అపగత = పోయిన, దురితము = పాపము గలది. కమలా...మహితంబు, కమల = పద్మములయందు. ఆసితమ = మిక్కిలి నివసించినట్టియు, లాలిత = గారవించఁబడిన, మరాళ = హంసలతోడ (రలలకు నభేదము.) సమ = సమానమగు. లాస్య = నాట్యముగల, శశి... నేతర = శివనేత్రపు తాకుడులేని సుమ ధనురాట్ =మన్మథరాజుయొక్క, పరివ్రాడనేకప = మునిశ్రేష్ఠులయొక్క సవనంబులన్ = యజ్ఞములచేత.

సీ. ఉటజాజిరరజంబుఁ ♦ బటు కర్ణపుటిఁబోవఁ
జరచి తొండమునీరు ♦ జల్లెఁ గరిణి.

చంచువు కొనఁ దమ్మిఁ ♦ జించి చేకొనివచ్చి
కట్టాణి ముగ్గులు ♦ బెట్టె హంసి
అకరముల్ గొన్ని మే ♦ యక మున్నె దేవపూ
జకుఁదెచ్చు జలజముల్ ♦ చక్రవాకి
ఘోణ హాతినిఁ గూర్చి ♦ వేణుతండుల కంద
మూల బృందము లిచ్చు ♦ ముందె కిటియు
గీ. సమయములఁ గాచి సంయమి ♦ సార్వభౌముఁ
డారగించిన మీఁద రా ♦ మాయణంబు
శారి యర్థంబు వినుపింపఁ ♦ గీరి చదువు
నేమిచెప్పెద ముని వసీ ♦ భూమి మహిమ. 82

82. చంచువు = పిట్టముక్కు, అకరముల్ = పద్మకింజల్కములు, ఘోణ = పందిముక్కు, కిటి = అడవిపంది, కీరి = ఆడుచిలుక.

గీ. నీలకంఠ తనూభవ ♦ వ్యాలకంబు
సతత శార్దూల వాస స్థ ♦ రిత వృషంబు
పంచముఖ లాలిత మృగంబుఁ ♦ గాంచె నపుడు
నృపుఁడు శివమూల ధనము నా ♦ తపసి వనము. 83
క. అటఁజూచి యటవి దక్షిణ
తటమునఁ దన దండు డించి ♦ తటుకున జటిరా
డుటజ కుట దర్శనార్తి
స్ఫుట మతి నటియింప నరుగు♦చోఁటుల నెదుటన్. 84
సీ. "అణుదిత్సవర్ణస్య ♦ చాప్రత్యయ" యటంచు
వ్యాఖ్యానమానులై ♦ యాకరణులు
హస్తచేష్టలఁ "బర్వ ♦ తోఁగ్నిమా" నని రేఁగి
కర్కశోక్తులు బల్కు ♦ తర్క వేత్త

లంత కంతకు "సంకు ♦ రాదిసకర్తృక"
మనుచుఁ గొట్లాడు వే ♦ దాంతికులును
విదితంబుగ "సకదా ♦ చిద నీదృశంజగ
త్" నెడి మీమాంసా వి ♦ దావళియునుఁ
గీ. జెలఁగి తొలునాఁడు తరవాయిఁ ♦ జెప్పినట్టి
యెల్ల పన్నంబు లేకరు ♦ విడి పదంబుఁ
గ్రమము గుణియించు నైష్ఠిక ♦ బ్రహ్మచారి
నికరములు గొల్వ వచ్చె శాం ♦ డిల్యమౌని. 85

85. అణాది.. ప్రత్యయః; ఇది వ్యాకరణసూత్రము. పర్వగ్ని మాన్ = తర్కవాక్యము. అంకురాదిసకర్తృకం = వేదాంతవాక్యము. సకదా...జగత్ = మీమాంసాసూత్రము. పన్నము = ప్రశ్నము.

సీ. జనులెన్నఁగను బిగిం ♦ చిన మోహపాశంబు
కట్టనాఁ బటుజటా ♦ గ్రంధి దనర
మూర్తిత్రయీమధ్య ♦ ముని వర్ణమిదియ నాఁ
ద్రైపుండ్రమధ్య మే ♦ దావి యొనర
శీతాంశు మజ్జి డిం ♦ చిన సన్న యూడల
గమియనాఁ బెంపుడు ♦ గడ్డమమర
పాణి పంకజమంచు ♦ భ్రమరాళి దిరిగెనా
భ్రమద క్షమాలిక ♦ పరిఢవిల్ల
గీ. నంగుళి పవిత్ర ముత్తరీ ♦ యమును బొదల
యోగ పట్టయు రుద్రాక్ష ♦ యుంగరంబు
చెవుల షట్కుండలము లొప్ప ♦ దవులు నట్టి
కాంక్షితార్థప్రదునిఁ బార ♦ కాంక్షిఁ గాంచి. 86

86. మేధావి = ఔపాసనాగ్నివిభూతి, శీతాంశు = చంద్రునిలో మఱ్ఱిచెట్టున్నదని కొందఱిమతము, పారికాంక్షి = ముని.

గీ. అపుడుసాష్టాంగ వందనం ♦ బాచరించు
పార్థివు "ననేక రాజ్యాధి ♦ పత్యమస్తు
మహీపతే" యని దీవించి ♦ మండలేంద్రు
దండఁగూర్చుండ నియమించి ♦ తపసి వలికె. 87

క. జననాథ సుఖమె నీకున్
జనకునకును రాజహంసు ♦ నకు సేమంబే
జనని వసుమతికి భద్రమె
సనయ భవ ద్భుజ భృతప్ర ♦ జకు భావుకమే. 88

చ. జనకుఁడు రాజ్యమిచ్చి నిను
సర్వబలంబులు గూర్చి కూర్చి పం
పిన పలు కర్జితారి పుట
భేదన దండన వార్త దూర్తక
ర్తన మొనరించు మాట యిటు
దాడిగ వచ్చితి రన్నసుద్ది శి
ష్యుని ముఖ సూక్తిచే వినఁగ
నుల్లము చల్లఁగ నుల్ల సిల్లెడున్. 89

ఉ. నీ జనకుండు మా యెడఁ బ్ర
ణేయఘృణేయుఁడు నిన్ను మాకు నా
యోజనె యుండుమీ యనుచు
నొండన నేటికి మా పురాణముల్
మా జపహోమ భాగములు
మా సకలాశమ యాగ యోగముల్

నీ జయవార్త వంకఁ దగ
నెమ్మి వహించుట రాజవాహనా. 90

90. ప్రణేయ = క్రొత్తదియగు. ఘృణేయుఁడు = దయగలవాఁడు.

క. జనపతుల సత్యసంధుల
మను మాంధాతలఁ గుమార ♦ మణులం గనమా
నినువంటి సుధిని సౌజ
న్యనిధినిఁ గని వినియు నెరుఁగ♦మయ్యమహాత్మా, 91

క. అనిమునిమణి కేల్గైకొని
జనవర మధ్యాహ్నమయ్యె ♦ సమయం బిది మా
జనక సుతాధిప పదపూ
జనమునకున్ సదనమునకుఁ♦జను దెంచి దయన్. 92

క. విందారగింపఁ దగు గో
విందాంఘ్రి మిళింద! మనవి ♦ వినిచను దెమ్మా
విందాక రాచకలువల
విందా! ముఖనిందితార ♦ విందా! నందా! 93

93. ఇందాఁక, చనుడెమ్ము అని యన్వయము.

క. ఇట జంపు లేక పదమని
కుటజన్మ నిభుండనన్ స ♦ కోరక పటలీ
కుటజంబున కుటజంబున
కటజంబూద్వీప భూప ♦ హరి తా నరిగెన్. 94

94. కుటజన్మనిభుండు=అగస్త్యునితో డల్యుఁడు. సకోరక . జటంబునకున్ = మొగ్గల సమూహముతోఁ గూడిన కొడిసెచెట్లుగల.

క. అరిగి నృపుఁడ మరధేను
స్మరణ స్ఫురణ ప్రచరణ ♦ సకలేందిర మం
దిరమై గరిమం డరమై
కరమందిన మానిశాలఁ♦గని యవ్వేళన్. 95

95. గరిమన్ = గౌరవముచేత.

క. జలకంబాడి సిటల గత
తిలకంబై నాసికాస్థ ♦ తిలకము భూభృ
త్తిలకము వచ్చెన్ హిత నృప
కులకముతో భోజనంపు ♦ కూటంబునకున్. 96

క. జగతీ సుత మానిచ్ఛా
త్ర గణంబులు పైఁడిపళ్ళె ♦ రంబులుఁ జుట్టుం
డెగబాతె డనఁటి మేలిమి
చిగురాకులు వైచి జలముఁ♦జిలికించుటయున్. 97

క. స్వ కర ధృత పాత్రి ముంచుచు
సకల రుచి స్ఫుట దపూప ♦ శకలంబునఁ డా
నకలంక నటన మెరయఁగ
నాక సతి పాత్రాభిఘురణ ♦ మొనరించంగన్. 98

ఉ. కుంకమ పంక మిచ్చు నలు
గు ల్మెఱుఁగుల్ సును గీలు గంటులుం
బొంకముఁ జూపఁ దాపసుని
పుత్త్రిక లుజ్జ్వల హేమపాత్రికల్
కంకణ నిక్వణాంక కర
కంజములన్ ధరియించి రత్నతా

టంక రుచుల్ దటిల్లతల
డాపఁగ బంతుల నెంబడిన్ వడిన్.

99. కీలుఁగంటులు = జటలు.

మ. వడియం బప్పడ మొప్పు నింపు వరుగల్
వాటంపు మారీచపుం
బొడి నేయాళికిఁ దేలి తాలి దపు సొం
పుల్ నింపు నాకాయ నే
పుడు గమ్మ్రాదన మందు కందయును పుం
బొళ్లున్ రుటం బైన చి
క్కుడు జట్టల్ మొదలైన శాకములు నో
ల్కుం బప్పు వడ్డింపఁగన్. 100

100. మారీచపుంబొడి=మిరియపుపొడి, ఉపుంబొండ్లు=ఉప్పుగుండలు. రుటంబు=దృఢము, చిక్కుడు జట్టల్ = చిక్కుడుకాయముక్కలు, ఒల్కుంబప్పు=చాయపప్పు.

క. క్రొం బొగపు కూర వగ తిరు
గం బోతల మెంతి జీర ♦ కంబుల వలపుం
దుంబొళ్ళ తావి శిఖరుల
గఁబూర జగంబు వొగడఁ ♦ గా నటసుడిసెన్. 101

101. దుఁబొళ్ళు=జీలకఱ్ఱ మొదలగు పరిమళద్రవ్యము లాగుఁడలు. శిఖరులు=ఒకానొక విధమైన భక్ష్యములు. గంబూర = పరిమళము. శిఖరులు - భక్ష్యవిశేషము.

క. లలి జీరకర సభారం
బుల యన్నంబిడిరి లేఁజ ♦ వురుఁబోడులు రా
జుల పళ్యెరముల వల్లి
కుల మావాలముల విరులు ♦ గుఱిసె ననంగన్. 102

102. ఆవాలములన్ = పాదులయందు.

క. కమ్మని తావులు చల్లఁగ
గమ్మని యాజ్యంబు పోట ♦ కపు తపెలలఁ బొం
కమ్ముగ వంచిరి పత్రపు
టమ్ముల గిన్నెల నటబ్జ ♦ టాక వధూటుల్. 103

సీ. మీఁగాళ్ళమీఁద గ్ర ♦ మ్మిన పింజ మాదావ
ళముసేయ నఖలాక్షు ♦ దమిఁ గదల్చి
కాయ నమ్రతఁ జొంపఁ ♦ గై యింతకైవ్రాలు
కీల్గంటు ననురాగ ♦ కేళిఁ జనకి
భుజమెత్తి చారు మూ ♦ ర్ధజరాజిఁ ద్రోచు న
త్తఱిఁ గక్ష రుచి మదిఁ ♦ దాల్మిఁ దరమి
ఘుల్లున భాజనాం ♦ కము మెట్టుమట్టెల
పదముల ధైర్యసం ♦ పదఁ బెకల్చి
గీ. మధుప వేణులు వడ్డింప ♦ మధురసూక్తి
యధర రక్తిమ విన్నక ♦ న్నయ్యలకును
దేసియలయందు శిఖరుల ♦ నానవాల
యంచు నిక్షురసములంచు ♦ నరుచివోడమె. 104

104. పింజ = కుచ్చెళ్ళచివర. మాదావలము = కపిలవర్ణము.
భాజనాంకము = భోజనపాత్రసమీపము. నానవాలు=భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అన్ననన్న మృదుల స ♦ దన్న సౌరభ్యంబు
సాటిగల్గునె చారు ♦ చారురుచికి
తెస్సాయెగా కద ♦ ళీశాక పాకము
ల్మరి హరించెనె కదా ♦ మనసు గినసు

చట్టిలో నెయివంచి ♦ వట్టిగాఁ బ్రేల్చిన
పొట్టికాకరకాయఁ ♦ బాగడఁ దరమె
మేలింపు చవి గుల్కు ♦ తాలింపు వంకాయ
యూర్పులు గొనియాడ ♦ నేర్పుగలదె
గీ. భళిరె! కజ్జాయ మయ్యారె ♦ పాయసములు
మేటి శిఖరులు పచ్చళ్ళు ♦ మెచ్చ వచ్చు
నౌర! పెరుగూరుఁగాయ య ♦ మ్మక్క! యను
రహి భుజించిరి సడిసన్న ♦ రాచవారు. 1

105. వట్టిగాన్ = ఆరిపోవునట్టుగా, బ్రేల్చిన = వేచి
తాలింపు = పోగుపు. సడిసన్న = ప్రసిద్ధులైన.

మ. జననాథేంద్ర మమాత్ర మేతుబహావ
శ్శాకానసంత్యగ్రిజీ
వన వీశార్పితమన్న మేవ భవతాం
వస్తూనిసంత్యాలయే
మనసిత్వం స్మరతాని తేనపరసీ
మానేనమేమత్వదీ
య నికాయ్యాన్నము మోధికో భవదసౌ
ఖ్యం సర్వమన్వేళలన్. 106

క. సరసప్రత్యుపచార
స్ఫురణమున భుజించి లేచి ♦ పూర్ణహృదయుఁడై
ధరణిపతి "భోజనస్యా
దరోరస" యను వచనము ♦ తథ్యముగాఁగన్. 107
శీతల హిమాంబువులు గని
సీతలమను నూతన కల ♦ శీ తల జలముల్

భూతలనేతలచేఁతుల
క్షీతల వర్షించి రమ్ము ♦ నీశ్వర శిష్యుల్. 108

108. సీతలము = సామ్యము. కలశీతల = కలశసంకలి
ఈతల = వెలుపల.

క. ఇందు కుల రాజనందన
కందర్పులమేన పూని ♦ ఘనసార వరా
మంద తుహినాంబు మృగ మద
కందళితా నందమైన ♦ గంధ మలందెఁ. 109

క. ఒప్పిన వలి మంచుల నీ
విప్పిన తెలిమంచులనఁగ ♦ వెన్నెల లనఁగాఁ
జొప్పడి పిడికిట నడఁగెడు
నుప్పటి లప్పటి యశోని ♦ ధులకుం గప్పెఁ. 110

క. అతిరాగపు బాగాలున్
రతిరాజిత గండపాండు ♦ రద్యుతి తతికిం
బ్రతి రాజిలు తెలనాకులు
యతిరాయఁడొసంగె నిజని ♦ యతి రాజులకున్. 111

క. ఇత్తెఱఁగున లాలించి నృ
పోత్తము పిడ్కొల్పె పాలె ♦ మున్నచ్చటకై
యత్తటసిం బశ్చిమభూ
భృత్తటికిం బ్రొద్దువ్రాలె ♦ నెఱ్ఱులు దారెన్. 112

శా. సత్యాలోకనలోల భోజతనయా
సల్లాపసాహిత్య యా
దిత్యాపత్యపయోధర ద్వయతటీ
దీవ్యత్కరాలక్షణా

రత్యుత్సాహద నజాంబవత్యధరసా
రజ్ఞ సుదంతారతాం
తత్యజ్ఞాన్యనితంబినీకధన భ
ద్రామితోన్మీంబాధవా. 113

క. చాణూరమల్లగాత్ర
స్థాణూర సలకవాట ♦ సంఘట్టన పా
షాణీకృతపాణీ శ
ర్వాణీవాణీశచీశ ♦ వందిత చరణా.

కవిరాజవిరాజితము.

రణరణ కారణ వీక్షణ రక్షణ
రావణ కంఠ నివారణకా
రణకర మార్గణ భర్గశిరోగ్ర ని
రర్గళ వార్గణ యుక్చరణా
ఫణిత నిబంధన మార్గ ధురంధర
మానిత కంధర గోపవధూ
మణి మధురాధరబింబ సుధాఝర
మత్త రసజ్ఞ రసజ్ఞనిధీ 115

115. రణరణకము = కోరిక.

గద్య.

ఇది శ్రీమద్రామభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవేయాధిప
వరసమాగత సరససారస్వత లహరీపరిపాక కాకమానిమూర్తి
ప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమపుత్ర రామలింగభట్టపుత్ర
కౌండిన్యగోత్రభాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీ
తంబైన రాజవాహనవిజయంబను మహాప్రబం
ధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(తృతీయాశ్వాసము.)

శ్రీ లక్ష్మీశ కమలాక్షీ
శ్రీలక్ష్మీశ కృత కటీర శింజిత కాంచీ
లోల చ్చిత్తమరాళ క
రా లఘువిక్రమణ వేంకటాచలరమణా ॥

వ. అవధరింపుము. 2

శా. వేలాదంతి పెకల్చివైవ నపరో
ర్వీ భృచ్ఛిరోగ్రింబుపై
వ్రాలంజాలిన పూర్వసింధు సరసీ
రక్తాబ్జ మట్లొప్పె దా
నాళీకాప్తుఁడు చిందు తద్రజ మన
న్సంధ్యాతపం బొప్పెఁ ద
న్నాళోత్థాంబుకణాళి పంకములనం
దారా తపంబు ల్దగెన్.

సీ. దినతమిస్రామధ్యస్థ ♦ తను ఫలించిన మేటి
కమలప్రతతికి రాగ ♦ మిడిన జాణ
శంభు నాట్యమునకు ♦ సమయ మిచ్చిన ప్రోడ
శశికి సద్ద్యుతిపాళిఁ ♦ జేర్చు దంట
ఖగములఁ గల చెనకు ♦ స్నాతల తనుకాఁడు
పితృకోటిఁ గాంచి పెం ♦ పిన యొయారి
ద్విజరాజులఁ గులాయ ♦ వితతిఁ గూర్చు మిటారి
జిలికి రతిప్రేమఁ ♦ దెచ్చు అవ్వ
గీ. కువలయమునకు నిద్ర మే ♦ ల్కొలుపు గబ్బి
యంగభవుఁ బయనంబు గ ♦ మ్మనిన జోడు
కనకకశిపుని జముప్రోలి ♦ కనుపు గొంటు
చాలితానేక ఘూకాంధ్య ♦ సంధ్య దోలఁగ. 4

3. శశి.. దంట - (సూర్యకిరణములు రాత్రియందగ్నిం బ్రవేశించును.) తనుకాఁడు - తృప్తిఁ జేయువాఁడు. గొంటు - కఠినుఁడు.

మ. కమలామిత్ర కళత్ర మంధ పటలీ
గంధేభ ధామంబు జా
ర మయూరాబ్జము మార పల్లకుర్ళీ
రంగం బుత్సాహాంగ గం
ధము జో రోద్భవ భూమి యామిక జనా
దాయంబు దావాకుల
ప్రమదా పూరుష ధర్మ టంకణము చే
రన్ వచ్చె రేయయ్యెడన్. 5

4. ఉద్భవభూమి - ఉత్సవభూమి.

ఉ. జార సమస్త చోర తతి
జాతర ఘూక దృగంజనంబు తా
రా రమణీయ హీరమణి
రాజిత శాణము దీధికా చర
ద్వార జరావతీ తరుణ
తా ప్రద మూలిక లోక దృష్టికా
సారస కంద మంధతమ
సం బెసఁగెం దశ దిక్తటంబులన్. 5

5. కందము - మేఘము.

సీ. ధర భేది సంకెలల్ ♦ దప్పించుకొని వచ్చి,
కాసకుండఁ జరించు ♦ ఘన మనంగఁ
గడతత్త్వ మిటమోవఁ ♦ గడమయే యేనని
మొదటి తత్త్వము మిన్ను ♦ ముట్టె ననఁగ
తముఁ గనకుండ బం ♦ ధకులు చల్లు కనీని
కా నికాయ విభా వి ♦ కాస మనఁగ
నెలతగుల్గొరి రే ♦ నెలత మజ్జనమాడి,
యారవిప్పిన కుంత ♦ లాళి యనఁగ

గీ. జలధిలో మిత్రుఁ బడఁ ద్రోచు ♦ కలుష కలన
నంటు కాలంబు మొగము న ♦ ల్పనఁగ దంష్ట్రి
సూమఁ ద్రిప్పఁగ నమయంబుఁ ♦ జుట్టికొన్న
యమున యనఁ జీకువాల్ జగం ♦ బాక్రమించె. 6

6. కడతత్త్వము = భూమి (ఈలాగునంతయు మోయుచుండ నేను చివరదాననై యుండనా యని మొదటిదైన యాకాశమును గలసిన దన్నట్లు) చీకువాలు=చీకటి.

సీ. ప్రసవ కోదండుండు ♦ పాశంబు దగిలింప
నెగయు మీఁజుంగురు ♦ తెగలనంగ
క్షేత్ర యాత్రోన్ముఖ ♦ స్మరునిపై సౌధాళి
రాజముఖు ల్చల్లు ♦ లాజ లనఁగ
శంబరారికి విసో ♦ దంబుఁ జూపఁగ నంబ
రంబాను పుష్ప బా ♦ ణంబు లనఁగఁ
దెంపుమై మరుఁడు ని ♦ లింపాంగనలు నోంప
నంపిన వెలిదమ్మి ♦ యమ్మ లనఁగ
గీ. సుమశరుని తూఁపు లమరికను ♦ చములఁ దాఁక
దివికిఁ దెగి వ్రాలు హారమా ♦ త్రికము లనఁగఁ
బాంథ జయ లబ్ధ దర్పక ♦ ప్రబల కీర్తి
హీరము లనంగఁ జక్క లె ♦ ల్లెడల నిక్కె 7

7. సౌధాళి రాజముఖులు = దేవతా స్త్రీలు,

చ. చలువల రచ్చపట్టు జల
జంబులతుట్టు విరాలికల్కిప్రో
గుల కనుకుట్టు జక్కవల
గొట్టు చకోరులమేలియట్టు రే
పొలఁతుక తాళిబొట్టు తమ
పుం దడకట్టు సరోజసాధముల్
గల చెలితోడఁబుట్టు తోలు
గట్టు పయిం గనుపట్టు నంతటన్. 8

8. తుట్టు = వినాశకుఁడు. కనుకుట్టు = నేత్రబాధకుఁడు. గొట్టు = విరోధి. తాళిబొట్టు=మంగళమాత్రములోని సువర్ణాలంకారము. తడకట్టు = అడ్డగింపు.

సీ. ఎఱుకున్న గోరాడి ♦ యెర మట్టి కఱిగొమ్మ
గలిచి నిల్చిన మరు ♦ త్కరి యనంగఁ
గనుదోయి నిప్పుకల్ ♦ గ్రక్కు రక్కసుఁ జెక్కి
ధరఁ గాఁగలించు నా ♦ ద్య కిటి యనఁగ
సామజ భేదియై ♦ క్షతజంబు మైఁ జెందఁ
దోలొల్చి కటి గట్టు ♦ శూలి యనఁగఁ
గెంజడల్ పైఁ బ్రాలి ♦ కెంపులీన విపంచి
మొఱయించు నారద ♦ ముని యనంగ
గీ. నొనరు ధవళాయుకంబులో ♦ నుదయరాగ
మెనయఁ దనచిహ్నము సెలంగఁ ♦ దన ప్రతాప
కలనఁ బర చక్రముఁ గలంగ ♦ నలరె నతఁడు
కువలయుం బేలురాజు ప్రా ♦ క్కుధర వీథి. 9

9. ఎర = ఆహారమైన, కఱిగొమ్మ = నల్లనికొమ్మ.

గీ. మిక్కుటపు రిక్కచాల్ పంట ♦ మిన్ను తోఁటఁ
జక్ర దృష్టి హరింప ని ♦ ర్వక్ర ఘృష్టి
యష్టి హత్తించి యెత్తిన ♦ యట్టి మెఱుఁగు
సున్నపుంగుండయన నిక్కెఁ ♦ జుక్కతేఁడు. 10

10. ఘృష్టియష్టి = కిరణ మను కఱ్ఱ.

సీ. పతిఁగూడ యామినీ ♦ సతి మజ్జనంబాడు
నికరంపు పన్నీరు ♦ నెఱసె ననఁగ
శశి మౌళి తరుఃపుచే ♦ జడఁజుట్టు నిడుపడు
ద్రావిన పాలెర ♦ గ్రాచె ననఁగ
నల్లుఁడు చిల్కకి ♦ డ్డటు లిందుఁడుచకోరు
లకు జీని చక్కెర ♦ ల్డార్చె ననఁగ

సిరుల దొంగిలఁగ రా ♦ జీవాళిపై భూతి
శశి జొక్కు మందుగాఁ ♦ జల్లె ననఁగ
గీ. ఖ నదియై గట్టు పక్కఁ జి ♦ క్కిన కొలంత
పుడమి మీఁదికి డిగి కాశి ♦ నడఁగు కొమవ
మాన్పుకొన గంగ దివి భువిం ♦ బ్రబల వృత్తి
నిండెనో నాఁగ బాము వె ♦ న్నెల సెలంగె. 11

11. తరుపు=మణివిశేషము. నిమపడు =పాము. పాలెర = క్షీరాహారమును. క్రాచెను = క్రక్కెను. జీని = నాణెమైన. జొక్కు మందు=మోహనౌషధము.

గీ. విరహి తనుతాప శిఖ సోఁక ♦ వెచ్చనైన
యైందవా తప సుధను పె ♦ ల్లార్చివైచి
యల్ల మలినాంబరం బెల్లఁ ♦ దెల్లఁజేసి
యామినీ భామినికి సమ ♦ యం బొసంగె. 12

12. సుధ=సున్నము. అంబరము = ఆకాశమునుబట్ట. (సమయ మనుచో కాలమును చాకలివాడని గమ్యము.

సీ. మందిఁటి పరపు చా ♦ పల సొడల్ విగళిత
హార ముక్తాళంక ♦ నంటియుంటె
వదలు సోరన గండ్ల ♦ వచ్చిన జిగివెండి
హరివాణమని చేఁత ♦ నరసి యరసి
తఃబుపు పొరం జెందు ♦ బలుచాలు జడజార్చి
పసు పువ్వుదండని ♦ పట్టిపట్టి
చాటుచే నింటిపం ♦ చఁజెలంగు వెలుఁగారఁ
గట్టిన చీరని ♦ ముట్టిముట్టి

గీ. క్రాఁగు పైబ్రొగ్గు తెలి నిగ్గుఁ ♦ గ్రాఁగి పొంగ
సాఁగు పాలని పైసీరుఁ ♦ జల్లిచల్లి
యల్లు కొను నట్టి వెన్నెల ♦ నల్లుకొన్న
యన్న మిన్నలు విహరించి ♦ రన్ని వగల. 13

13. చాలు=వెన్నెలపఙ్క్తి. క్రాఁగు=పాలకుండ.

శా. చెల్లెం గంతుని పంత మబ్ధిపొగ రె
చ్చెం గల్వ రాతాలు రం
జిల్లె న్మంచుల పుంజితోఁడు వినుమిం
చెన్ భోగినీ రాజి రా
జిల్లెన్ హల్లకముల్ చకోరములు త్రేఁ
చెం బిల్లలుం బిల్లగో
ర్వెల్లో యంచు బమల్లనుం జిడుగుడుల్
ప్రేరేఁచి రవ్వేళలన్. 14

14. పొగరు=గర్వము. పుంజి = సమృద్ధి. త్రేఁచెన్ = త్రేణుపు బొందెను. పిల్లగోరు, చిడిగుడులు = బాలురయాటలలో భేదములు. వెల్లో = ఆడు నప్పుడు వేయు కేక.

సీ. కొలఁదిగాఁ జరిపించు ♦ కొనిరమ్ము కషియ మం
చొక పెర పతిచేతి ♦ కొసంగె నొకతె
వడి మిద్దె విరిగి పైఁ ♦ బడ వచ్చెనని బైటి
కరిగి మిన్నని యట్లు ♦ యలికె నొకతె
మగఁ డటుండఁగ వేరె ♦ మగని నాలుగఁజేరి
గడుసుచేఁ జెంప పె ♦ ట్టాడసె నొకతె
కాపురం బెఱుఁగ వె ♦ క్కడి కేగితని యన్య
తన భర్తయని యన్యుఁ ♦ బెనఁగె నొకతె

గీ. వాఁడఁ జను చాకికి ఘటించు ♦ వలువవైచి
తెట్టు తాఁగట్టు పుట్టంబుఁ ♦ గట్టి తనుచుఁ
బొరుగు సతి దాల్చు చీరపైఁ ♦ బోరె నొకతె
యధిక మధు మత్తతావృత్తి ♦ నట్టి రాత్రి. 15.

15. చరిపించుకొని = సాఁగఁగొట్టించుకొని, గడుసుచేన్ = కఠినహస్తముచేత. అన్య (ఇది ఒక తెయను దానికి విశేషణము.)

క. కట్టిన దట్టి కటీతటిఁ
బెట్టిన ఖిరి పిడియ మెక్కు ♦ వెట్టిన విల్లున్
మెట్టిన యెగనాళ్ళం గను
పట్టిన పస మారుఁ డపుడు ♦ పాంథుల వెదకెన్. 16

16. ఖిరిపిడియము = పెద్దబాకు. ఎగనాళ్ళు = దూరదేశములు.

సీ. అన్యదారికారి ♦ తాప్త చేటీ రతి
వ్యాజ స్వ విమత స ♦ ర్వస్వ హరులు
గంహాకి లోహము ♦ ద్గర ఘట్టనాభీత
మానవస్తేనతా ♦ మార్గ కరులు
పర్యట జ్జన బాహు ♦ బంధనదాయకా
త్మక వామ తమ్మట ♦ ధ్వాన భరులు
ప్రతివాసర స్వయం ♦ కృతచౌర్యబలవ దం
ఘ్రి నతార్థ విత్త దా ♦ తృత్వ పరులు
గీ. పర నగరికార్పితాత్మరా ♦ ట్పల్లికార్థ
తస్కర పదాంక పద్ధవ ♦ స్థాన జనిజ
ఘోష పద జనితాజ్యాధి ♦ కుతల వరులు
తలవరులు సంచరించిరా ♦ తమిని దమిని. 17

గీ. బిట్టు కసరెత్తి మున్నీటి ♦ నట్టనడిమి
కరుగఁగా జీను వైచిన ♦ తరణి యనఁగఁ
జక్కసాఁగిన రశ్మిచేఁ ♦ జక్కఁజేఁడు
సమయ వశమున గగన మ ♦ ధ్యమున నిలచె. 19

19. కసరు = గాలివాన, జీను = లంగరు.

సీ. విరహిణీ జయరమా ♦ పరిణేత్రు మదన ప్ర
సవ దామయుత సిత ♦ చ్ఛత్రమనఁగ
మద చకోర వివాహ ♦ మహితకు వెలిని నూ
ల్వోలయు జాజాల పా ♦ లికయనంగ
వేళా వణిజ్మణి ♦ వెన్నెల జీని చ
క్కెర దూఁచ వచ్చు త ♦ క్కెడ యనంగ
నభము రేయెండ సు ♦ న్నముఁ జేయ నింగి ని
ల్పిన వెండి మొక్కలి ♦ పీట యనఁగ.
గీ. పార నీహార మణపు వి ♦ శాఖ జొన్న
పిత్తు ధాత్రీతలంబున ♦ వెదలుజల్లఁ
దగులు ప్రగ్గంపు పున్కజ ♦ డ్డిగ మనంగఁ
గిరణ బాహుళ్య మున సుధా ♦ కరుఁడు పొదలె. 20

20. ఆణపువిశాఖజొన్న=విత్తనము లోపలికణిగిపోవునట్లుగా చేయు విశాఖకార్తిలోని జొన్న చేను.

గీ. బాంధకీ బాష్ప వర్ష సం ♦ బంధమునకు
గర్భ గృహ ముబ్బిపార గం ♦ గా ధునీ స
లిలము లెత్తిన పటికంపు ♦ లింగ మనఁగఁ
జంద్రికా పూరితాజాండ ♦ చంద్రుఁ డలరె. 21

క. ఉడుపతి దరమిన వడిచెడి
గుడిగుండంబుల మఱుంగుఁ ♦ గొని యల శశియుం
బడమటి కరిగిన వెనుకను
బడి చను తమమనఁగ నీడ ♦ ప్రాగ్దిశఁ దిరిగెన్. 22

21. బంధకీ = విటకత్తెలు.

క. నైలింపాయన జలధిం
దేలెడు ధవళాంశు దరము ♦ నిబిడత నక్ష
త్రాళీ శుక్తిచ్ఛటతోఁ
గాలపు దెర బిట్టు వడిని ♦ గట్టునఁ బెట్టెన్. 23

23. దరము = శంకము. తెర=తరంగము.

గీ. తన పగతుఁ డెంత దూరంబు ♦ జనియెనొక్కొ
యనుచు నిక్కుచుఁ గను ధవ ♦ ళారవింద
మనఁగ మినువాఁక నంత ర ♦ త్నంత తాంత
విటులు నిద్రాపటిమఁజొక్క ♦ వేఁగు చుక్క. 24

24. ఈపద్యమందు "పొడమె"నని క్రియ అధ్యాహారము.

క. ఇందుముఖుల్ సరసాంజన
సందోహంబులకు నిడ్డ ♦ సత్పాత్రాళీ
చందన లేపముఁ ద్రావిన
చందంబున దీప తతి పొ ♦ సఁగె ధవళంబై. 25

25. కాటుకవేయు పళ్ళెముమీద చలవకొఱకు గంధము వేతురు.

క. ఇనురాక కుదయ రాగము
గనఁ బూనం బొరుగు చెలిమిఁ ♦ గైకొని ప్రాక్కా
మిని తన ధవళాంబర మిడఁ
గనుపట్టెను దీపరేఖ ♦ ఘన గౌరవమై. 26

శా. అధ్వన్య క్షణదా ప్రయాణ సమయో
క్తా సంభృత జ్యౌతిషుల్
విధ్వీశ ప్రమహీణాదృత త్రిముని ధీ
వేదాంగ కృద్దేశికుల్
విధ్వస్తేతర పార్శ్వ తాడన గరు
ద్వృత్తిక్రియం గోక్కురే
కో ధ్వానంబులు నిక్కఁ గుక్కుటము లె
క్కుం దిక్కుటీ రాగ్రముల్. 27

27. అధ్వన్య = మార్గస్థులయొక్కయు. క్షణదా = రాత్రియొక్కయు. ఉక్త = చెప్పుటకు. (మార్గస్థులు బయలుదేరుటకును, రాత్రి వెళ్ళిపోవుటకును వేళఁ జెప్ప జ్యోతిషికులైనవి. త్రిముని=పాణిని, కాత్యాయన, పతంజలులయొక్క. (కోడికూతనుబట్టి హ్రస్వదీర్ఘప్లుత కాలములు వ్యాకరణకర్తలేర్పరచిరని ప్రసిద్ధి) గరుత్ = ఱెక్కలు.

ఉ. కల్లరి మావు మావి కడఁ
గట్టి శరంబులు మూలవైచి చే
విల్లొక వంకఁబెట్టి కర
పీరపు జాముల దట్టెఁ జుట్టి వే
తల్లెపుదిక్కు నందు నిడి
తావుల చల్లడ మొప్ప రాజుమే
నల్లుఁడు నిద్రఁజెందెఁ బధి
కాహావ భోగ కషాయనేత్రుఁడై. 28

28. రాజుమేనల్లుఁడు = మన్మథుఁడు.

వ. ఆసమయంబున. 29

సీ. హరిగూరుచుండు పా ♦ దానంత సంపఁ ద
బెంపైన మొక్కలి ♦ పీట యనఁగ
వృత్రభేదికి ఠీవ ♦ నెత్తిన సూర్యపు
టంపుటిం పాలవ ♦ ట్టంబనంగ
కాలంబు పేరి సుం ♦ కరి యంబరంబునఁ
బొడిచ్చినట్టి యరుణ ♦ ముద్ర యనఁగ
గురు కుచాంకుచ పాత ♦ కుంతాంగజాంబుజా
స్త్రముల మొక్కలు దిద్దు ♦ సాన యనఁగ
గీ. నుదయగిరి దుర్గమునఁ దమో ♦ భ్యుదయ బలము
గూల్పఁగా నొడ్డిన ఫిరంగి ♦ గుండనంగ
గుండుబుల్గుల మదిఁగుందు ♦ చెండు మందు
దోఁచె నెత్తమ్మి విరివిందు ♦ తూర్పునందు. 30

30. గుండుబులుగులు = చక్రవాకములు.

క, వికసించు తమ్మి నుండు షు
ధుకరావళి వెడలె వెలుఁగు ♦ దొర గనఁ గాసా
ర కలావంతుఁడు మును గొం
చక మ్రింగ వెడల్చు నిసువ ♦ సరిపెణ మనఁగఁ. 31

31. కళావంతుఁడు = గారడీఁడు. సరిపెణము = గొలుసు,

క. జలజాతము నగుమొగమునఁ
జెలరేగినఁ గలువ ముణిఁగె ♦ సిరిగల వాడల్
విలసిల్లిన దినగండం
బులఁ బొరలెడు వారు మొగము ♦ ముడుచుట యరుదే.

32. వాడల్ = తనయింటికి దగ్గిరయిండ్లు.

క. ఆ తరువాతఁ బ్రభాతా
యాతానిత వాత పోత ♦ హత జలజాతా
న్వీతామృత ఘ్రాతాస్యతఁ
బ్రాతారమణీయ కర్మ ♦ పరతంత్రుండై. 33

మ. ఒకచెంతం గకుబంత కావ్య కవితా
సూక్తి ప్రసంగోత్సవం
బొకచాయన్ వికచాయ గాయన వితా
నోజాత గీతామృతం
బొకచోటన్ శక ఘోట యానత భుజా
యుక్చామరోచ్చాలనం
బొకసొంపుం బ్రకటింప మాగధ విభుం
డోడ్డోలగం బుండఁగన్. 34

34. వికచ = వికసించిన. అయ=శుభావహదైవముగల.

సీ. కలను జంజురు వెందుృ ♦ కలు గూడఁగట్టిన
నికరంపు టగరు వ ♦ ల్లికచెలంగ
నిభ కుంభ మణులెడ ♦ నెడఁగూర్చు కురువింద
జములి యుత్తర జన్ని ♦ దములు దనర
మృగనాభి మృగనాభి ♦ లగన క్షతజసిక్త
పాణియుక్చాపంబు ♦ పాణి నిక్క
నొక్కచే జల్లులు ♦ చుక్కళించి బిగించు
వెదురుబియ్యపు పాత్రి ♦ మొదను సూప
గీ. నించు మొలతాేటి యుదుల చా ♦ లియను గుద్లు
గబ్బి వగఁజూపు పెల్లుట్లు ♦ గబ్బసల్లు

నల్ల చాయల మేను శో ♦ భిల్ల భిల్ల
వల్లభుఁడు రాజు చెంతకు ♦ వచ్చి యంత. 35

35. లగన = తగులుకొనుటగల. పాణియుక్ = చేతఁబట్టుకొను చోటితోఁగూడిన. జల్లు = వింజామర.

క. జల్లులు జవాది పునుఁగుల
పిల్లలు పెర తేనె వెదురు ♦ బియ్యము క్రీడా
భల్లుక కురంగములు సెల
విల్లుం గైకొన్న భిల్ల ♦ విభుఁడిడి మ్రొక్కెన్. 36

36. క్రీడాభల్లుక, కురంగములు = పెంపుడు ఎలుగగొడ్లు, లేళ్లు విభుడు = చెంచునాయకుఁడు.

గీ. ఇట్టులను మ్రొక్కి మీరాక ♦ కెదురు చూచు
చుంటి నానేర్చు విలువిద్య ♦ యును ఫలించె
గబ్బి మెకములు దిక్కా మొ ♦ గంబు లయ్యె.
నేఁడుగా చెంచు కులములో ♦ నీటుగనుట. 37

37. దిక్కామొగంబులు = దిక్కులకుఁ బారిపోయినవి.

క. నీ పాదముఁ దల మోచిన
నా పేరిలనుంచు చెంచు ♦ నాయఁడటంచున్
నా పల్లె మృగనిదానం
బాపక్కణ మలరుకొండ ♦ యడవుల కొండన్. 38

38. పక్కణము = బోయపల్లె.

క. మంచులఁ బెంచిన మలనా
అంచుల మించిన కటారి ♦ యాతని చుట్టుం
జెంచుల యోబన గుట్టం
జెంచుల దొర మొలవఁబెట్టు ♦ జెట్టుల నృపతీ. 39

39. ఓబన = చెంచువాళ్ళ దేవత. నూఱించు... యాతని = దేవేంద్రునియొక్క, చెంచులయోబన (అనఁగా శివుఁడని చెప్పవలెను.) (చెంచులదొర యనఁగా సేననియర్థము) హిమవన్మేరు కైలాసముల యందు జెట్లు వెలవేసినాను (అనఁగా నా పర్వతములయందు దిరుగుచుందునని తాత్పర్యము.

గీ. చట్టుపలు చట్టుపలు గొట్టు ♦ నట్టె గట్టె
గట్టు రాగట్టు బిటుపేరు ♦ పట్టుపట్టు
దట్టి జగజెట్టి గొట్టంప ♦ కట్టవిట్ట
మెట్టుమెట్టది మాట ♦ పట్టుగట్ట. 40

40. చుట్టు = పర్వతములయొక్క. పలు = విస్తారమైన. చట్టుపలు=ఱెక్కలు.

సీ. కీటు దిద్దెడుచోటఁ ♦ గేసల మృగనాభి
మను మద్ద సరిసుమ్ము ♦ మనుజనాథ
వాస పోసెడుచోట ♦ వాసనగల వాస
మేపె వాసము నోక ♦ డింతె మహిప
పెండె గట్టెడు చోటఁ ♦ బెను పగడపు తీగ
లీతమెల్లెలు దుల్య ♦ మెపుడు నృపతి
యిల్లు గట్టెడు చోట ♦ జల్లులు గనవు పం
జులు సమానంబులు ♦ క్షోణి రమణ
గీ. గీమలుకుచోట జవ్వాది ♦ గోమయంబు
సమము ప్రముగ్గిడు చోటు వం ♦ శకరి దంత
కోలదంష్ట్రిల ముత్తెముల్ ♦ రాలు పిండి
రెండు నొండయ్యె మాకొండ ♦ మండలేశ. 40

41. మెల్లలు = సన్నపుపొదవైన కొమ్మలు. కసవుపంజులు = గడ్డికట్టలు, గీము = ఇల్లు, కోల = అడవిపంది కీటు = మట్టిగోడ భాగము.

గీ. సామి యేమేమి లేదు ♦ మా భూమియందు
తల్లిదండ్రుల మీవంటి ♦ దాత దైవ
ములనె తీరాదు పులిజున్ను ♦ మున్నె కలదు
కడమ యొక్కటీ గాన నీ ♦ యడుగులాన. 42

42. కడమ = లోపము.

గీ. రెండు గడియలపైన మా ♦ కొండ కొండ్ర
యొండు చెట్టున కొకటియు ♦ రెండు మూఁడు
నుండు గండకముల జంతు ♦ కాండకములఁ
జెండ వచ్చుఁ గటారి వి ♦ ల్లుండ నిమ్ము. 43

43. కొండ్ర = దున్నుచున్న నేల. (లక్షణచే తెంపి నేలయనుట,)

క. మానిసి యలుకుడు విన్నం
గానంబడి యుండుఁ గదలు ♦ గద కైదువచేఁ
బూపి యదలించునాడె కు
లీనా! యయ్యడవిలోప ♦ లి మెకంపు గముల్. 44

44. అదలించునాడె = బెదరించునప్పుడే. కులీనా = సద్వంశమునందు బుట్టిన రాజా.

క. నానాటఁ గూర నారకు
నోనాటఁగ నేసి యింట ♦ నుండఁగ చానల్
గోనల్ దిరిగి మెకంబుల
సేనల్ గాఁదెత్తురింత ♦ సేపున నృపతీ. 45

సీ. ఒకయీత గవిమావి ♦ యీన్చు బెబ్బులి నూర
బిల్లి యగుంచునె పట్టి ♦ పెనచికట్టు

నెమరు మాఱిన పందిఁ ♦ గదిసి గాదియ క్రింది
పందికొక్కని మోరఁ ♦ బట్టి కెడపు
కర్జూరమును గండ ♦ ఖర్జూ హృతికి రాయు
కరి దుంతయని యీడ్చుఁ ♦ గర్ణమంటి
కుంజరేంద్రంబుపైఁ ♦ గుప్పించు సింగంబుఁ
జెల్లరేచని పండ్లు ♦ డుల్లఁ దన్నుఁ
గీ. నధిప! దేవరబంటు గ ♦ న్నట్టిపట్టి
నిన్న పున్నమ కైదేండ్ల ♦ నిసువు సామి
వాని కల్లరితనము లీ ♦ శ్వరుఁడెఱుంగు
నీరు తటుకాపడుదురొక్క ♦ యింత గనిన. 46

46. గవి = గుహ. దుంత = దున్నపోతు. కల్లరితనము = మోసము. తటుకాపడుదురు = నిశ్చేష్టులౌదురు.

సీ. వనుల నోదాలఁ దోఁ ♦ వకదేవ కరిఁబట్టి
యొరిజ వైవక యెక్క ♦ నుదుటుదనము
తడవింట నేయక ♦ తరఁమి గాలిమెకంబు
నుసురుతోఁ గొనివచ్చు ♦ నసమ జవము
వలలొడ్డ కాయుధం ♦ బులు లేక మొదటి పం
దిం బట్టి ఱతఁగట్టి ♦ తెచ్చు బలిమి
యురిలేక జిగురులే ♦ కొగి బుల్గురాయని
లావులతోఁ దెచ్చు ♦ లావు కొలఁది
గీ. మాకు మేమాడుకొనరాదు ♦ గాక జోక
వేఁటలాడించి నారెందు ♦ వేఁటలాడి
నారు మునువింటి కనుఁగొంటి ♦ నన్నువంటి
యెరుకు దొరకునె నినువంటి ♦ యెఱుక దొరకు. 47

47. ఓదాలు = ఏనుఁగులఁబట్టు గోతులు. ఒరిజ = మెడ
సుఁఘ. లావులు = అెక్కుయీకలు. ఎఱుకదొర = తెలివిగలరాజు.

మాయల మొకంబు నేసిన
యాయన నన్నెఱుఁగనలయు ♦ నటకాదె నరుం
డేయక మును గిటిఁబొరిగొను
నాయకుఁడా వెక్కమీరె ♦ నన్నెఱుఁగుటకున్. 48

ఇవి పందికొమ్ము గాయము
లివి సింగపుకోరజీర ♦ లివి యేనుఁగు పో
ట్లివి పులిగోరుల చెనకులు
నువుగిరిజకుఁ జోటిడదు త ♦ నువు గనుము నృపా 49

49. చెనకులు - ఆక్రమణములు. (అనఁగా చీరెకలు.)

తన గాలి యింతసో ♦ కిన జారు దిగ్గజం
బుల మోపుఁగని శేష ♦ భోగి ములుగఁ
దన కాలి మట్లచే ♦ జనులకుఁ జొరరాని
కాంతారములు చాప ♦ కట్టు వడఁగఁ
దన ప్రక్క యొరసినఁ ♦ గనకాద్రి మొదలగు
నుర్వీధరంబులు ♦ బ్రూతలూఁగఁ
దన దాన ఝురులచే ♦ వనధి బాడబ హుత
భుజులకు డాకాల ♦ బొమ్మఁగట్టఁ
గొమ్ముతాకుల కుసులకుఁ ♦ గూలమబ్బు
లదరి ఘూత్కృతి రవిమధ్య ♦ మంకె గొనఁగఁ
జిక్కువడక చరించు నం ♦ దొక్క కరటి
చందు వంగడపుం దమ్మి ♦ చదలు కెడప. 50

మోపు = బరువు. అంకెగొనఁగన్ — కప్పుకోఁగా. కరటి - ఏనుఁగు.

క. దండము దేవర వనవే
దండముపై వైరి బాహు ♦ దండములకు గో
దండముఁ బోలెడు నీకో
దండము పసఁ జూపుటకును ♦ దగు నివ్వేళన్. 51

51. కోదండముబోలెడు - వజ్రాయుధమువలెనున్న.

క. దేవర యరుదెంచిన మే
శే వెరవుననైనఁ బట్టి ♦ యిత్తున్ హత్తిన్
నావంటి బంటె నాపిన
భావగజాఖేటక ప్ర ♦ పంచంబునకున్. 52

51. హత్తిన్ - ఏనుఁగును.

క. వేటాడ దొరల సన్నిధి
మాటాడ మదించు చెంచు ♦ మన్నిలఁ గరం
బూటాడఁజేయు నన్నిఁట
జూటాడనెయుండు నతఁడు ♦ చూచెదరె కడా. 53

53. జూటు = మోసము.

క. అనిన మృగయావినోదము
మనమునఁ బెనఁగొన నృపాల ♦ మణి యాప్తజనం
బులు వాగురికుల్వెంటం
జనఁ దేర నరణ్యమునకుఁ ♦ జనియెడు నెడలన్. 54

ఉ. బెబ్బులికూన దానవుఁడు
భీముఁడుగామిడిగట్టుగట్టి వా
గబ్బి కరాళి కాళి సుర
గాలి గయాళి వయాళిపుట్ట చెం
దుబ్బరి సింగిణీ మిసికి

రొంటరి గొంటరిపందిచుక్కవా
ల్మబ్బుమొగాల నిత్తియన
మత్తిలి రాగిలు జాగిలంబులన్. 55

క. నిగ నిగని పైఁడి గొలుసులు
నిగుడింపుచుఁ బట్టినట్టి ♦ నిద్దఁపు చిటికాం
ద్ర గణంబు వెంటరా విభు
శ్వగణికుఁ డీక్షించి మ్రొక్కి ♦ చక్కఁ జనియెన్. 56

56. చిటికాంద్రు = కుక్కలు. శ్వగణికుఁడు = కుక్కల సమూహముగలవాఁడు.

క. తేటకరు ల్గల యల వన
వాట గిరులూన్పటి భిల్ల ♦ వరులేనాను
లేట సిరు ల్తీటకరు
ల్వేట మరు ల్దొరకుఁ గొలువ ♦ విడివడి యంతన్ 57

57. లేటసిరుల్ = కొమ్మలశోభలు. తీట = దురద. (అనఁగా చుదకండూతి).

సీ. ఇవి పుట్టఁ గోరాడి ♦ చవిఁజూచి మధుకోశ
ములు భల్లకము సల్లు ♦ పోలము లయ్యె
యివి చెట్టువెండ్రుక ♦ ల్దవుల నూడక నిల్చు
చమరులఁ బులులీడ్చు ♦ జాడ లయ్యె
యివి పొత్తి సొలసిన ♦ మృగనాభి మృగి నెత్తు
రులు గప్పళించిన ♦ నెలవు లయ్యె
యివి పిల్లలకు మేత ♦ లిడి పిల్లులెల్ల సాం
కవ మొంద నెరసిన ♦ కజ్జ లయ్యె

గీ. ఇవి కరటి కుంభ దళన వి ♦ జృంభమాణ
శబరి సంహారి సింహ రో ♦ ష చలిత దను
జాత భిల్ల పరాభూత ♦ ధూత గహన
సంచరణ పంచముఖ నివా ♦ సంబు లక్ష్య. 58

58. భల్లకము = ఎలుఁగుబంటి, పొత్తి = పొత్తికడుపు. సాలసిన = వ్యాపించిన. పిల్లులు=సంకుమృగములు.

గీ. అనుచుఁ బలుకుచు నటవీచు ♦ లటవి కిటుల
వలలు ఘటియించి సగర నో ♦ వములు ద్రవ్వి
బోను లమరించి తెరలెత్తి ♦ ప్రోగువారి
చుట్టియును కుల మెకముల ♦ జోపువెట్ట. 59

59. జోపువెట్టన్ = చెదరఁగొట్టఁగా.

క. మార్గములఁ బన్నువగలకు
మార్గంబులు చిక్కువడక ♦ మరలిన నెలవు
ల్మార్గికులు గాచి నిష్ఠుర
మార్గణముల గెడపి రంత ♦ మహీపతి చెంతన్ 60

60. వగలు = ఉపాయములు. మార్గంబులు = మృగ సమూహములు. మార్గికులు = మృగముల వేటవాండ్రు.

క. ఎలుఁగుల మలుగుల నలుఁగుల
గులగులలుగఁ జేసి పట్టు ♦ కొని బిట్టులుకం
బలుగుల సలుగుల ములుగులఁ
గలగంగాఁ గట్టి రట్టి ♦ గట్టి కిరాతుల్. 61

61. మలుగులు = తుంట్లు. గులగుల = చూర్ణము. పలుగులు = కాడికట్టెత్రాళ్ళు. సలుగులు = పందులు. ములుగులు = మూల్గుటలు.

క. కరవాలమ్ముల మదకరి
కరవాలమ్ములను జించి ♦ క్రమ్మరి వని ద్రి

మ్మర వాలమ్ములఁ గల చా
మర వాలమ్ముల నొగిల్చె ♦ మఱి యొకఁడలుకన్ 62

62. మద...వాలమ్ములను = మదకరి - మదపుటేనుఁగుల యొక్క, కర - తుండములను. వాలమ్ములను - తోఁకలను. చామర వాలమ్ములన్ - బాలచమరమృగములను.

క. పులిచెలికె లోని రేఁగుం
బులికాయల కరిగి యొక్క ♦ పులి, చింత పొడం
బులియుండ జాగిలముచేఁ
బులిపులి గావించె నొకఁడు ♦ పులి మేనల్లన్. 63

63. పులిచెలికె = గడ్డిబీడు. పులిపులిఁగావించెన్ - మట్టించెను.

క. చెమరుం గాకిం గనివై
చె మరుద్వేగంబు చేగఁ ♦ జేఁగొని వెంటం
జెమరు బలిమి గల యొక్కఁడు
చమరులపై దృష్టిఁ ద్రిప్పె ♦ జనపతి గనఁగన్. 64

64. చెమరుఁగాకి, చెమరు = చెమర్చు

సీ. పొదల మబ్బు బలుగబ్బు ♦ మయి బెబ్బులిని నుబ్బు
వడిగొబ్బు నను మబ్బు ♦ వొడిచె నొకఁడు
వలఁ దట్టి చనుగట్టి ♦ వగచుట్టు నరిగట్టి
జగజెట్టిఁ బడఁగొట్టి ♦ చనియె నొకఁడు
నెర బింకము దొలంక ♦ నిలుమింక నని కొంక
కకలంక గతి జింక ♦ నంచె నొకఁడు
నడిగొండ చరిదండ ♦ నడ దండమున మొండ
డరుగండడకము గండ ♦ డంచె నొకఁడు

గీ. చండ కోదండ కాండ ప్ర ♦ కాండముల స
ఖండ వేదండ కరగండ ♦ మండలముల
గండ భేరుండమును గండ ♦ తుండెములుగ
నండఁ జనుచుండఁ జెండు చెం ♦ డాడె నొకఁడు. 65

65. గబ్బు = దుర్వాసన, మబ్బువొడిచెన్ = చీఁకటి పడు నట్లుగాఁజేసెను.

వ. అని పనిం జుట్టుకొని తెట్టతెరవు మొకంబులఁ గొట్టి తుట్టలుగాఁ బెట్టి గట్టి చెట్టులకుం బిట్టురికిన ఖడ్గమ్ముల ఖడ్గమ్ముల భల్లమ్ములఁ భల్లమ్ములఁ జిల్లరమ్ముల జల్లరమ్ములఁ జామరమ్ములఁ దోమరమ్ములఁ వేదండంబులఁ గోదండంబులఁ గొండగొరియల నుండసురియలఁ గొండచరియల తండ ముద్దండతం బెండుపడం జెండాడుచుండఁ జండకిటి యొకటి చిక్కువడక యొక్కనడకతో వెలువడి వడిగల గడలబంట్ల మొత్తమ్ముల కుంతమ్ముల దంతమ్ములఁ దుత్తుములుగా నప్పళించి యప్పౌఁజుల మెప్పించి యప్పటప్పటికిం గనుజిప్పలఁ దెప్పలుగా గుప్పళించు విప్పగల నిప్పుకల కుప్పలకుం దోడు నప్పళించినం జిప్పిలు దంష్ట్రాలగ దనర్గళ లాలాజాలంబు రాహువు ముక్కాలు గ్రాసంబుగా మెక్కినం జిక్కిన రిక్కదొర ప్రక్కం దొరఁగు సుధాధారలం గేరడంబాడ నసదృశ నిస్వన దశన పాత విశకలితతర నిస్తుల స్థూలప్రస్తర ద్వయాంతర దుస్తర సంకుచితమార్గ నిర్గమ క్రమణోభయపక్ష సంఘటన పార్శ్వవనీప నీప తత్తదుపలయుగళ తట తమాల

సాల నిద్రిత భద్ర దంతావళాభ్రంకష ఘీంకారం బెచ్చఁ బెచ్చువుం గడలం గడంబుకొన్న కవులు చెవుడుపడ ననిశ నిశాత విలోలతా విశృంఖల రింఖాటంక సముట్టంకిత గ్రావ గ్రామ జాగ్ర దుగ్రానల సద్యస్సముద్యదుద్దామ దావ పావ కావ సరధావన బహుధావనాధ్వావరోధ కుటిల విటపి వాటికా పాటన పాటవంబునకు వేసటలు లేక బాసట కాసటలు సముత్కట నిటల తటంబుల నిటక్కనిలచి యంపకట్టెల నటన ఘటియింప ఢవస గ్రాస ఘటనా ఫలిత కీచక కోటికోటి త్రుటన పటిష్ఠ నిష్ఠుర త్రోటి పుటీచటుల గుట గుటార్భటుల భటులం గలగుండు పరచి యల దండు తలఁగుండు గుండు గండంబై గండు మెరసినం గని దుర్ఘట ఘర్ఘర ఘుర్ఘుర ధ్వనులం గరాళించి గహ్వరిం గాలుద్రవ్వుచు లాంగూల చలనంబుతోఁ జెవులు నిక్కించి మోరయెత్తి యావులించి వెడలు విడుద నాలుకలు నకనకలు బడఁ బురోభాగంబు దన్ని చక్కసాగి లాగిన వాగురిక సంఘంబు సరిపనులు సడల్పకునికి సవ్యాపసవ్యంబులుగాఁ బెనంగి చుట్టుముదిరిగి తచ్చరణంబులు మూర్కొని వాపోవుచు మాతంగ సంఘంబులం గను సింగంపు కొదముల తెరంగున మహోక్షంబుల వీక్షించు తరక్షు శాబకంబుల దక్షతం దుర్ఘృణిమాఱ వీడిసాఁగిన జాగిలంబుల పదనెఱింగి వేఁటకాండ్రు మెడపట్టెలూడ్చి కోదండంబుపై విడిచిన.

66. చెండాడుచుండ (ఇంతవఱకు వేఁటకాండ్రు కర్తలు.) గండుమెఱసినన్ (ఇంతనఱకుఁ బండికర్త.) వీడిసాగిన (ఇంతవఱకు జాగిలములు కర్తలు. చండకిటి = కోపముగల పంది. గెలువడివడి = గెలుపుగల వేగము. గడలబంట్లు = ఈటెబంట్లు. దంష్ట్రికత్ = కోరయందుఁ దగులుకొన్న. లాలా = చొంగ. ముక్త్వాలుగ్రాసంబుగా = ముప్పాతికమట్టు లోపలికిఁబోవునట్లుగా. చిక్కిన = మిగిలిన. పనీపతత్ = మిక్కిలిపడుచున్న, పెచ్చువు = అతిశయించిన. రింఖా = నడకయనెడు. టంక = ఉలిచేత. సముట్టంకిత = కొట్టఁబడిన. గ్రావగ్రామ = ఱాళ్ళసమూహమందు, కీచకకోటి = అనేకములైన వెదుళ్ళయొక్క. కోటి = అంచులయొక్క. త్రోటి = ముట్టె, తలఁగుండున్ - ఒత్తిగిలఁగా. గహ్వరిన్ = భూమియందు. నకవకలుబడన్ = జవజవలాడఁగా. సరిపనులు = గొలుసులు. తరక్షుశాబకంబులు = సివంగిపిల్లలు. పదను = అనుకూలసమయము. (ఆసద్భశ... ఘీంకారంబెచ్చ, పెద్దచప్పుడుగల పిడుగులుబడి ఱాళ్ళు బ్రద్దలుకాగా ఆసందులమార్గమందిరుకుగా వచ్చుచు ప్రక్కలు దగిలి యాఱాళ్ళు పడిపోయి యక్కడి తాపింఛవృక్షముల క్రింద నిద్రించుచున్న యేనుగులు గీపెట్టుచున్నవని తాత్పర్యము.) (అనిశ...ఘటియింప=ఱాళ్ళపై) బరుగుబెట్టుచుండగా డెక్కలదెబ్బలచేత అగ్గిబుట్టి యడవి కాలుచుండఁగాఁ బారిపోవు త్రోవకడ్డయిన చెట్లు పడఁగొట్టునప్పు డొడలొత్తకుండఁ జేయు వెండ్రుకలునిక్కి బాణములవలెనున్నవని తాత్పర్యము.)

సీ. కొన్నిజాగిలములు ♦ కోలాగ్రమున నిల్వ
నొక కొన్ని వెనుకకా ♦ లికిని నొడియు
నొడియుచోఁ గ్రోడంబు ♦ పెడమరఁ దిరిగిన
నవిజారి యెదిరికి ♦ నట్ల కదియుఁ
గవియుచో మరలి యే ♦ కలమంది సెలసిన
పెట్టుచే నవి కిటి ♦ వెంటఁబెట్టు
బెట్టుచోఁ బిరిదిని ♦ బెడతలఁగొని లాఁగి

గెడపినఁ గడమవి ♦ కడలఁ గదియఁ
గీ. గదిసి కురువీరు లభిమన్యుఁ ♦ గక్కసింప
నిక్కు జిగినొక్క మొగిపెక్కు ♦ కుక్కలెక్క
పిక్క ప్రక్కయు డొక్కపై ♦ రుక్కుచెక్కు
మక్కుచిక్కించుకొన సుర్కి ♦ నక్కటికము. 67

67. కోలాగ్రమునన్ = పందిమొదుటి. మోకలము = పంది. సెలసినన్ = విజృంభింపఁగా. గెడపినన్ = కొట్టఁగా. కక్కసింపన్ = బాధింపఁగా. మక్కుచిక్కించుకొనన్ = అణిగిపోవునట్లు చేయఁగా.

సీ. గుహఁజొచ్చి నిదురించు ♦ కొల్పులి మేల్కొల్పి
బడిఁబిల్చుఁ దిట్టుఁబైఁ ♦ బడక యున్నఁ
దగవేఁచి వేఁచి చన్ ♦ దాఁగు పూనంగొని
వాఁడురాఁగవిడించి ♦ వచ్చి కాంచి
శిరమెత్తి వెనుక వం ♦ చిన మేనితోఁ గోఁక
చరచి చంగున మీఁది ♦ కుఱుక దానిఁ
దల గుడ్డ నొడు పింత ♦ దప్పించి చేయిచ్చి
కుడికేల జముదాళి ♦ కొలఁదిఁ బొడిచి
గీ. చించి తిత్తొల్చి కటిఁదాల్చి ♦ చిక్కు జిరక
కొదమఁ జేఁబట్టి బెబ్బులి ♦ కొర మరుగు
గొడ్డలి ధరించి పులిపిల్ల ♦ నిడ్డవాని
క్షోణీశ్వరుఁడు వేఁటకని భూతి ♦ యిచ్చె నృపతి. 68

68. వేఁచివేఁచి = కనిపెట్టికనిపెట్టి. వాఁడు = ఆ వేఁటకాఁడు. జముదాళి = ఆయుధవిశేషము. భూతియిచ్చెన్ = బహుమతిఁజేసెను.

సీ. అలజగత్ప్రాణ సా ♦ రంగ భంగ ప్రౌఢి
పావనమూర్తికిఁ ♦ బలుచ ననుచుఁ

బశుపతి హస్తైణ ♦ శిశుకప్రమథనంబు
సర్వజ్ఞునకుఁ గాని ♦ చందమనుచు
ద్విజరాజ శంబర ♦ విదళ నోల్లాసంబు
రాజచిహ్నమునక ♦ క్రమ మటంచు
నట యజ్ఞ మృగశీర్ష ♦ ♦ హరణ విహరణంబు
ఘనమార్గమునకు లా ♦ ఘవ మటంచు

గీ. దయ దలఁచెఁగాక కాకున్నఁ ♦ దరుల దరులఁ
గరుల వ్యాఘ్రాదుల వధించు ♦ ఘనున కెంత
యని వనీభూమి భూభుజు ♦ లభినుతింప
నఖిల మృగములఁ జెండాడె ♦ నధిప మౌళి. 69

69. పావనమూర్తికిన్ = వాయువుకనియు, పవిత్రునకనియు నర్థము. ఏణశిశుకంబు = లేడిపిల్ల. సర్వజ్ఞునకున్ = శివునికనియు, సమస్తమెఱిఁగినవానికనియు నర్థము. రాజచిహ్నమునకున్ = చంద్ర కళంకమునకనియు, రాజలక్షణమునకనియు నర్థము. ఘనమార్గమునకున్ = ఆకాశమునకనియు, గొప్పరీతికనియు నర్థము. తరులదరులన్ = చెట్ల సమీపములయందు

గీ. వేఁటఁ జాలించి లాలించి ♦ యాటవికుల
నాగధాటీ సమాటీక ♦ నాగ ధన్వి
మాగ ధాధీశుఁ డపు డేగె ♦ మాళవేంద్ర
మానసార మహోద్యమో ♦ ద్యానమునకు. 70

70. నాగధాటీ = ఏనుఁగులమీఁది దాడియొక్క. సమాటీకన = వెడలుటకు. అగధన్వి = రుద్రుడైన.

ఉ. జాతికిఁజుక్కవాల్పిదప
జాతికిఁ బువ్వులవాఁడు శంబరా

రాతికి నేస్తకాఁ డివను
రాతికిఁ డంకముఖంబు యామినీ
భూతికి సాంధ్యనిద్ర నల
భూతికిఁ బంచమ శుద్ధి తుమ్మెదల్
వాతికి మేత గోరు తరు
వాతికిఁ వచ్చె వసంతుఁ డంతటన్. 71

71. జాతికిన్ = సౌగ్యవంశమునకు. చుక్కవాలు = ఎదురుచుక్క అయినది. జాతికిన్ = జాజితీఁగకు. పువ్వులవాడు = పువ్వుముల వాడిపోవునట్లుచేయునది. శవముతాతికిన్ = పంచనెదు శిలకు. టంకముఖము = ఉలిచివర. సాంధ్యనిద్ర (సంధ్యాకాలనిద్ర వల్ల ఐశ్వర్యహాని) నల = పద్మములయొక్క.

క. కాంత లతాంతామోదా
క్రాంతానంతంబు పాంథ ♦ కాంతా స్వాంతా
త్యంతాగ్ని తాళ వృంతము
శాంత హిమా శాంత మవ్వ ♦ సంతం బలరున్. 72

72. అనంతంబు = ఆకాశముగలది.

మ. అధిగారంబును బల్లవాళికిడి బా
ణాది క్షమాజోద్ధతిన్
మధురత్వంబు ఘటించి గోపికల స
మ్మానంబు నిండించి తా
మధువు న్నవ్య మనోనివాసమునకు
న్మన్నించి శైలీముఖా
న్య ధృతోద్దీపికఁ జొక్కు మాధవుఁడు రా
ధాఖ్యా బలాసక్తుఁడై. 73

73. ఈపద్యమందు వసంతర్తుపరముగాను కృష్ణపరముగాను, రెండర్థములు. పల్లవాళికిన్ = చిగుళ్ళపఙ్క్తికి; పల్లవ=పాదలేశము, ఆళికిన్ = స్నేహితుఁడుగలవానికిఁ (అనఁగా పాదభక్తునికి.) అధిగౌరంబు=అధికమగు తెలుపును. అధికమగు నైర్మల్యమును. బాణా... ద్ధతిన్= (బాణాది = నీలిగోరంటచెట్లు మొదలగు, క్షమాజ = చెట్ల యొక్క, ఉద్ధతిన్ = అతిశయమును. బాణాది = బాణాసురుఁడు మొదలగువారియొక్కయు, క్షమాజ = నరకాసురునియొక్కయు, ఉత్ = గొప్పదియగు, హతిన్ = కొట్టుటచేత) గో = భూమియం దైన. పిక = కోవెలలయొక్క. గోపికల = గోపికాస్త్రీలయొక్క. మధువున్ = మకరందమును ; పాలను. నవ్యమనోనివాసమునకున్ = (అనఁగా మనసున కింపగుటకు.) శైలీముఖ = తుమ్మెదలసంబంధమైన ; బాణముల సంబంధమైన. ఉద్దీపిక = ప్రకాశము. మాధవుఁడు = వసంతుఁడు; కృష్ణుఁడు, రాధా = వైశాఖపూర్ణిమ ; రాధాదేవి.

క. మగధపతిఁ గాంచి వెలిమరుఁ
డగుదెంచె నటంచుఁ జైత్రుఁ ♦ డలరుల మేల్క
ట్టిగురుల తోరణములుఁ దగ
నగనగరమలంకరించె ♦ నా వనమొనరెన్. 74

శా. పూచెం బొన్నలు, గొజ్జెనల్ మొనసె, సొం
పుల్మీఱె సంపంగి పె
ల్లేచెం, బుష్పసమృద్ధి మల్లియలచా
లిందిందిరీ బృందముల్
బోరిచెం, గందము లందుగుల్ చిగురుగుంపు
ల్నింపె, నింపారఁగాఁ
గాచెం బాలరసాలసాలములు సిం
గారంబుగా నామునిన్. 75

సీ. అంగనా గాత్రాది ♦ సంగోపమానంబు
ననవిల్తు సాన దీ ♦ రిన లకోరి
స్తుత సంకుమద గంధ ♦ చూర్ణ సౌరభ దాత
రాచిలుక దొర యెల్లి ♦ ప్రాపు దెలియ
ఆధ్వన్యచేతోహు ♦ తాశన వ్యజనంబు
బుడుత తెమ్మెరకును ♦ విడిన దంట
రత్యంత తాంత హృ ♦ ద్రసపు నసితి కర్త
చిదుమంగఁ దలకెక్కఁ ♦ జేయు దంట
గీ. గర్వితారాతి భూమ్యాలం ♦ కారకారి
చూడఁగలవాని చెలికాని ♦ జోడుకోడె
శోభన స్వాంత నామధే ♦ యాభి నవము
క్రొవ్వి యయ్యెడఁ గ్రొవ్విరి ♦ నివ్వటిల్లె. 76

76. ఎల్లి = గొడుగు, చూడ...కోడె=మన్మథునికి మిత్రుడైన వసంతునికి సహాయుడైనది. శోభ...నవము = సుమనాఃఅను పేరు చేత నొప్పునది.

క. అంతట నుప వనకేళీ
సాంతత్యంబునకు మాన ♦ సార ధరిత్రీ
కాంత కుమారి యవంతియ
వంతియపురి నుండి యమిత ♦ వనితా వృతయై. 77
సీ. కర్ణాట యొకతె చెం ♦ గావి పావడ వేయఁ
గరహాట యొకతె బా ♦ గాలొసంగ
గాంధారి యొక్కతె ♦ కాళంజిచే నంద
ద్రమిడి యొక్కతె వీజ ♦ నము వహింప
సౌరాష్ట్రి యొక్కతె ♦ చమరవాలముఁ బూన

బాహ్లీకి యొకతె ద ♦ ర్పణముఁ జూప
పాంచాలి యొక్కతె ♦ పాదుకల్ ధరియింప
నాతి యొక్కతె గిండి ♦ చేతఁబట్ట
గీ. బర్బరీ ఘూర్జరులు బరా ♦ బరులు సేయఁ
బల్లకీ యెక్కి సల్లకీ ♦ పల్లవోష్ఠి
వల్లకీ వాణి వాణీ ప్ర ♦ ఫుల్లకీర్తి
గారవమ్మునఁ జేరె శృం ♦ గార వనము. 78

78. సల్లకీ పల్లవ = అందుగుచిగురువంటి.

శా. పూవుం దోఁట యొయారి జేరి జలితం
పుం జందు రాతిన్నెలం
బూవుం దేనియ సోన వాన చౌతుకుల్
పోవైచు గొజ్జింగి పూ
పై వాటు ల్గలదాసనంబు గరిమం
బన్నిటి మున్నిటి బల్
తోరివం గట్టిన పచ్చమెట్టికలపైఁ
దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగాన్. 79

79. చౌతుకుల్ = చెమ్మలు. మెట్టికలు = మెట్లు.

క. గళిత మకరంద లహరీ
కుల కుహరీ లహరి మహిజ ♦ కుసుమ సుగంధా
కుల గమ మహిమ హిమాంబులు
మలయఁ దొడఁగెఁ గోమల యఘుత ♦ మలయానిలముల్. 80

80. లహ...రీలన్ = (లహరీ = తరంగములయొక్క. కుల = సమూహము గల. కుహరీ = గుహలయొక్క ఇలన్ = భూమియందు.) హరి = పచ్చనైన.

చ. కలువల తావిఁ ద్రావి బలు
కప్ర వనంబుల వంటి జొంటి తే
నెల జడిఁ దోఁగి గొజ్జఁగుల
నీటి కొలంకుల నీఁడి పోకమ్రా
కుల విరిగుత్తు లత్తి చలి
గుప్పెడి పుప్పొడి నప్పళించి య
య్యాళి కచ సేదఁ దేర్చె నపు
డందఁపు దందఁపుఁ గొండ తెమ్మెరల్. 81

సీ. శిరము కప్రఁపు దుమ్ము ♦ మరువంపు పాముల
కెరువాటు వైచిన ♦ యింపు సొంపు
గమ్మ తేనియ నీళ్ళ ♦ గట్టి పుప్పొడి మట్టి
గోడకాల్దీర్చిన ప్రోడతనము
గందంపు గూచముల్ ♦ పొందించి కురువేళ్ళ
నలవగాఁ గట్టిన ♦ యట్టి మహిమ
పన్ని చెట్టుల చుట్టు ♦ బలు వట్టి వేళ్ళచేఁ
గంచెఁ గావించిన ♦ గారవంబు

గీ. తావి తమ్మి కెళాకూళి ♦ దండ నొప్పు
గొప్ప పన్నీటి కాల్వకు ♦ నుప్పరిగకు
నతుల జలసూత్రి మిడినట్టి - యద్భుతంబుఁ
గాంచి రాజన్య మూర్ధన్య ♦ కన్యఁ బొగడె. 82

82. ఎరువాటు = చెట్లకుఁజేయుదోహదము. గోడకాల్ = అడ్డుగట్టు. కూచముల్ = స్తంభములు. అలవ = దడి. కంచె = కంపకోట.

సీ. తాల్చునా మజ్జి మా ♦ ధవుని ముద్దుమఱఁది
యీ పొన్నమీఁదఁ గ ♦ న్నిడియె నేని

శయనించునా సుధా ♦ జలధిఁ బన్నగశాయి
యీ మంచు దోనఁ గటా ♦ క్షించెనేని
ముడుచునా లేరాచ ♦ మొలక మిక్కిలి కంటి
యీ చల్ల విరజాజిఁ ♦ జూచెనేని
గొనిపోవునా వేల్పు ♦ కూఁటి కుండ సుపర్ణుఁ
డీతేనె మావి యొం ♦ టెఱిఁగెనేని
గీ. నుండుదురె చైత్రరథ నంద ♦ నోపవనుల
బాహుళ రంభాశ్రయంబీయ ♦ పవన మింత
యింద్రనలకూబరులఁగాంచి ♦ రేని యంచు
నచ్చకోరాక్షి నెచ్చెలుల్ ♦ మెచ్చి రపుడు. 83

83. చంద్రునియందు మచ్చ యున్నదని ప్రసిద్ధి. లేరాచమొలక = బాలచంద్రఖండము. వేల్పుకూఁటికుండ = అమృతకలశము. ఒంటె=ములువు. రంభా = రంభయను నప్సరస యనియు, అరఁటిచెట్టు అనియును.

ఉ. అమ్మ పరాకు శోక వన
మల్లదె చల్లని మల్లికాగ్ర కుం
జమ్మదె కప్పురం పనఁటి
సారువ లివ్వె రసాల సాలపుం
గమ్మని పువ్వుఁ దేనియల
కాలువ పొన్నదె యద్దె కంటివే
నిమ్మల చాయ గొజ్జఁగుల
నీటఁ దొలంగు దోనం దలోదరీ. 84

84. పొన్నదె = తిన్నఁగాగాన్పించుచున్నది యదిగో. దోన - చిన్నకాలువ.

సీ. ఈ పారిజాతంబు ♦ లేపారినవి కొంత
యీపారి ఘాతమే ♦ యుండు వనిత
యీ మల్లియల దాటి ♦ శ్రీమల్లి కుచవాటి
యీమల్లుకొనియుండు ♦ నరుగ దగదె
యీ నిమ్మచాల్ తోట్రిలఁ ♦ బోనిమ్మ వలదంచు
నానిమ్మగువ వెట్టు ♦ టదియు నిన వె
యీ నీరు చన నీరు ♦ రానీరు బడలినా
రీనీరు కైదండ ♦ యింతగలదె
గీ. యమ్మ యిది కమ్మ విరితేనె ♦ యసలు సుమ్మ
కొమ్మ యిది యుమ్మరంబైన ♦ కుసుమ రజము
తావులని దెల్పెఁ దేట మా ♦ టల వయాళి
నంగజ హయాళి గయ్యాళి ♦ యగు ప్రియాళి. 85

85. ఈపారి = ఈపర్యాయము. అమల్లుకొని = ఆక్రమించి. వలదంచు = అడ్డుకోవద్దని. అన=ఒట్టు. ఈరు బడలినారు = మీరా యాసపడినారు. కైదండయీనీరు=హస్తావలంబమియ్య నేనును. అసలు= బురద. వయాళిన్ = వనవిహారమందు. అంగజహయాళి = [illegible] పఙ్క్తికి. గయ్యాళి = ధిక్కరించిపలికేది. ప్రియాళి - ఇష్టసఖి.

ఉ. మిన్నరచేత బట్టు కడి
మిం జెల యొక్కతె కొప్పు చక్కఁజె
క్క న్నటియించు కైతవముఁ
గై కొని వేసలి మోపుజేకొనం
గన్నియ యోర్తు కై యొసఁగు
కై పునఁ జన్గవ మోవ నొక్క క్రీ
డ న్నలినాక్షి యుం బిడికి
ట న్నిలువన్ రహిమధ్యమానఁగన్. 86

86. క్లైప్రునన్ = శోభచేత, (అనగా మిసమిచేతనని తాత్పర్యము.) ఇందాచిన్నదాని యవయవములను జెలికత్తె లవలంభించిరని తాత్పర్యము.

సీ. చిఱునవ్వు చిలుకుచోఁ ♦ జెలి యోర్తు లేఁగొమ్మ
రాలు క్రొవ్విరులంచుఁ ♦ గేలుసాచుఁ
గొసరు పల్కించుచోఁ ♦ బిసరుహాక్షి యొకర్తు
వనకీరమంచు న ♦ ల్వంక వెదకెఁ
గీల్గంటు వీడుచోఁ ♦ గిసలయోష్ఠి యొకర్తు
తనుగంధ గమ్యాళు ♦ లనుచు జోపఁ
బయ్యెద యొక్కింత ♦ బైలైనచో నింతి
యొకతె దాడిమ శంక ♦ నొడియఁజూడ
గీ. నొకతె బాగా లొసంగ వే ♦ ఱొకతె సురటి
వీవ మఱియోర్తు సమభూమిఁ ♦ బావ లిడఁగ
నెండపొడలకు వ్యజనంబు ♦ నెత్త నొకతె
తేలె నారామ యారామ ♦ కేళి పాళి. 87

87. కొసరు = కోరిక. బాగాలు = పోకచెక్కగుండ మొదలగునది యుంచి చుట్టిన తమలపాకులు. (బిడాలు.) పావలు = పాదుకలు. ఆరామ కేళిపాళిన్ = వనవిహారపఙ్క్తిని (బహువిహారము లనుట.)

సీ. చెంగావి పావడ ♦ చేత నితం బాంబ
రం బెల్ల సుమ ధావ ♦ నంబు గాఁగఁ
గులుకు గుబ్బల నంటి ♦ క్రొన్న రవికె పచ్చి
గంధంపు నెఱిపూత ♦ యంద మొంద
సీమంత సిందూర ♦ సిక్త వజ్ర లలంతి
చొక్కంపుఁ గెంపు చే ♦ ర్చుక్క గాఁగఁ

గరఁగి చెక్కుల పట్టు ♦ గనుపట్టు కస్తూరి
నింతి కంతుని మద ♦ దంతిఁ జెనక
గీ. గమ్మ నీరుదకంబుపై ♦ గందవొడియుఁ
దరుల విరులకు నొక వింత ♦ తావిఁ గట్ట
దొట్టుకొన్నట్టి చెమటలు ♦ దుడిచె నొక తె
చికిలి కాటుక నునురేక ♦ చెదరకుండ. 88

88. పావడ = గాగరా. సుమధామము = కుసుంబారంగు. సీమంత = పాపిడియందైన. లలంతి = పాపిడిచేరు. చెక్కులపట్టు = గండప్రదేశము. కమ్మనీరు = పన్నీరనెడి, ఉదకము = జలకము. గంధవొడి = బుక్కా. దొట్టుకొన్నట్టి=క్రమ్మిన. చికిలి = నున్నని.

చ. చెమటలు దొప్పఁదోఁగు జిగి
చెక్కులు పువ్వులు రాల మూపులం
దుమికెడి కొప్పులు న్నొసఁటఁ
దుంపెసలారెడు చేరుచుక్క లుం
గమికెడు గుబ్బ చన్ను గవ
గాసికిఁబాసిన జారు పయ్యెదల్
గమకపు వాలుగన్ను లెసఁ
గం బొసఁగించిరి కేళి బాలికల్. 89

89. దొప్పఁదోఁగు = నిండుగా గ్రిమ్మిన, మూపులన్ = బుజములపైని. దుమికెడు = నటించునట్టి, తుంపెసలారెడు = ఊగుచున్న. కమికెడు = కందునట్టి, గమకపు = సొగసైన.

చ. చనుఁగవ మొగ్గ లన్నిజ భు
జా కుజ శాఖల నవ్వుఁ బువ్వులం
దను లతలం గచ భ్రమర
దంపతులం బదపల్లవంబులం

గన దధరోష్ఠ బింబములఁ
గమ్రి వచో మధుపాళిఁ బొల్చి ర
వ్వనమునఁ దాము కాము వన
వాటికలో యన నవ్వధూటికల్. 90

90. కుజ=చెట్లయొక్క. కచ=కేశములనెడి. కనత్=ప్రకాశించుచున్న. క్రమ=మనోహరములైన. మధుపాళి = మధు = మకరందము యొక్క. పాళి = ప్రవాహము.

శా. పువ్వుం దీవెల తూఁగు టుయ్యెలల సొం
పుల్ నింపఁగాఁ దూఁగు న
ప్పువ్వుంబోఁడుల గబ్బి గుబ్బ వలిపెం
బుల్ జారి వర్తింపఁగా
నవ్వేళన్ సరిదూఁగ రమ్మనుచు భూ
షా రావ భాషార్భటిం
గ్రొవ్వుల్ మీఱఁగ వేల్పు జవ్వనులకుం
గొంగిచ్చి నట్లొప్పెడిన్. 91

91. వలిపెంబుల్=సన్నబట్టలు. భూషా...ర్భటిన్=(భూషా=అలంకారములయొక్క. ఆరావ = ధ్వనులనెడి. భాషా = వాక్యముల యొక్క. ఆర్భటిన్ = ఆటోపముచేత.) కొంగిచ్చినట్లు (శౌర్యముగలవారు శత్రువునపై యుద్ధమునకు రమ్మని కొంగువిసరుట ప్రసిద్ధి.)

ఉ. వాలిక చూపు మించుగమి
వంచి ముఖేందు పరిద్యుదారహా
రాళికయై విహార లసి
తా లసతాగ్రసితాగ్రి ఘర్మవా
శ్శాలి కపోల పాలికప
సం బొసఁగించె లతాంతడోలికా

కేళిక రాజు బాలికవి
కీర్ణ కచం బాకచేతఁ జెక్కు_మన్. 92

92. ముఖేందు...ళికయై=(ముఖేందు=ముఖచంద్రునికి. పరిధి=పరివేషమై. ఉదార = అతిశయమైన. హారాళిక=హారపఙ్క్తి_గలది.) (అనఁగా ఊఁగునప్పు డెగిరిన హారములమధ్యమున ముఖము పరివేషమధ్య చంద్రునివలెఁ గాన్పించెనని. విహార...పాళిక విహార లసిత = వనవిహారముచల్లంబ్రకాశించుచున్న. అలసతా=మాంద్యముచేత. గ్రసిత=మ్రింగఁబడ్డిన. అగ్ర = శ్రేష్ఠమైన. ఘర్మవాః = చెమటనీటిచేత. శాలి = ఒప్పుచున్న. కపోలపాళిక=గండస్థలముగలది. వనవిహారముకల్ల మునుకుత్తి అందువలన చెమటాప్పుకొనిపోవుచున్నదని.

క. హేలా గతి లీలావతు
లీలాగునఁ జాల లోల ♦ దేలా లతికా
డోలా ఖేలావేలా
ధీ లాలిత లగుచుఁ గేళిఁ ♦ దేలెడు నెడలన్ 93

93. చాలన్ - విస్తారముగాను. లోలత్ = ఆసక్తములగుచున్న, (ధీశబ్దమునకు విశేషణము.) ఏలాలతికా - ఏలకి తీఁగెలనెడు. డోలా - ఉయ్యెలలయొక్క. ఖేలావేలా - క్రీడాసమయమందైన.

క. వేఁటాడిన పిమ్మటఁ బూ
దోఁటకు నిజ మంత్రిసఖుల ♦ తోఁజను నృపుఁడా
పాటల వాటుల నుయ్యా
లాటలఁ బాటిల్లు తటిద ♦ పాంగం జూచెన్. 94

94. పాటలవాటులన్ - పాదిరిచెట్ల వరుసలయందు, తటిదపాంగన్ - మెఱుపువలెఁ జలించు క్రేఁగంటిచూపుగల చిన్నదానిని.

ఉ. చూచి మరీచి వీచి పద
చుంబిత బింబ విడంబితాధరం
బీ చనుగబ్బిగుబ్బ వగ

లిట్టి విలోచన రోచి యుంత చె
ల్వేచెలి యందుఁ జూడమని
యిక్షు శరాసన వాసనాగ్ర నా
రాద పరంపరాభవ సి
రంతర జర్ఝరితాంతరంగుఁడై. 95

చ. అనధరపాన సౌఖ్య దశ
నాగ్ర వినిర్దళితోష్ఠ కంబచుం
బనయుత లోచనం బనఖ
మర్దిత గండతలం బపాణిఘ
ట్టన మిళితాచలత్కుచత
టం బదృఢీభవదంకపాళి ఖే
లన పరితాంత గాత్రి మబ
లామణి దీని గణింప శక్యమే. 96

96. అచలత్ - పర్వతములై యాచరించుచున్న. అంకపాళి - ఆలింగనము. ఈ విశేషణములవల్ల ఆచిన్నది పురుషసంయోగములేని కన్యకయని తోఁచుచున్నది.

చ. అలరుల తీవ యుయ్యెల యొ
య్యారపు టాటల గన్న యిన్నెలం
తల తలమిన్న హార గత
నాయక రత్నము శక్రకార్ముకాం
చల చలచంచలాలతిక
స్మారకరా హృత చాప మౌర్వికా
మిళిత శరంబిట న్నికట
మిశ్ర నిధానముగాక కొంచెమే. 97

97. శక్రకార్ముక - ఇంద్రధనుస్సుయొక్క. చంచలాలతిక - మెఱుపుతీగ. స్మార - మన్మథ సంబంధమైన. ఉయ్యాలలోనున్న చిన్నది హారములోని నాయకమణివలెను, ఇంద్రధనుస్సులోని మెఱుపువలెను, మన్మథ ధనుస్సులోని బాణమువలె నున్నదనియు, దగ్గఱనున్న నిధితో సమానముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

క. నెలమట్టు నెమ్మొగము వె
న్నెలమట్టు నడల్పు నగవు ♦ నెత్తమ్ములకుం
దలకట్టు లైన యడుగులుఁ
దలచుట్టుఁ గనుంగవయు ని ♦ తంబిని కొప్పున్. 98

క. కనుముక్కుతీరు ♦ కులుకుం
జనుముక్కులసౌరు కొఱఁతఁ ♦ జనుచెక్కులు గో
త్రను దొక్క పిఱుఁదు వరుడా
విన మెక్కుడు బిరుదు చెల్లు ♦ వెలఁదికి నెఱా. 99

99. చనుముక్కులు - చూచుకములు. కొఱఁతేఁజను = లోటులేని. గోత్రిను - భూమిని. (వెలఁదికి.) ఈడున్ - సమానముగ నుండుదానిని. వినము.

క. మొన్నం దలోదరుల చే
విన్నందుల కిందుఁ జూడ్కి ♦ వింపుగఁ దీనిం
గన్నందులకున్ డెందము
విన్నందన ముడిపెఁ గాను ♦ విన్నందంబై. 100

క. శృంగార సరసి నీల భు
జంగఁపుటూప్పన జనించు ♦ శైవల మధ్యా
భృంగ స్మృతి రీతి జడతో
నం గన సీమంత వీథి ♦ యలరె నయారే. 101

101 స్రుతి - ప్రవాహము. సీమంతవీథి - పాపిడి. (శృంగారరసమ్మునలో ఒడయను పాము బుసకొట్టఁగా నాచుతోఁ సికొనిపోయి త్రోవయేర్పడినట్లుగా పాపిడి ప్రకాశించెనని.

క. తానెంత యొగసిపడినం
గానీ దీని కుచములకుఁ ♦ గెందుక మెనయే
నానాటఁ జక్రములెగ
నైన నన్మెఱి వన్నెవాసి ♦ యగు జోడునకున్. 102

102. చక్రవాకములే పర్వతములైనట్లయితే చక్రధర్మమున్నూ పర్వతధర్మమున్నుగూడ కలిగియుండుటచేత సమానములగునని.

క. దీని చను గబ్బిగుబ్బలు
లే నఖ వజ్రముల నప్ప ♦ ళింపుచు నధరా
నూన సుధారస ధారలె
యానిన దేవేంద్రపదవి ♦ యది యెంతంచున్. 103

క. ఆకాంతారములో నపు
డాకాంతారత్న మోహ ♦ నాకార కళల్
భూకాంత మాళిఁ గనుటకు
నేకాంత లతావితాన ♦ గృహమున నిలచెన్. 104

క. విరి తీవల యుయ్యేలల
హారువు విడిచి సుమ చయాప ♦ హారణ విహరణా
దరణ చణ ప్రచరణలై
యరుణాంబుజ చరణ లప్పు ♦ డలరుఁ బాదలన్. 105

105. హారువు - విలాసము. అపహారణ - కోయుటయనెడి, ఆదరణ చణ- అదరముతోఁగూడిన.

శా. ఈవే మంజరి మంజరిం జిమమవే
లేమల్లికల్ మల్లికా

కోవే మాధవి మాధవిం గదియఁగో
కో పాటలిం బాటలీ
తేవే మాలిక మాలికా నుసలకే
తే కేతకుల్ కేతకీ
రావే వల్లిక వల్లికా యచట నీ
రల్లూరగా నేటికిన్. 106

106. కోవే - పుచ్చుకోవే. నుసలక - ఆలస్యముచేయక, ఈరల్ - పొదలు. (ఇందు మంజరి మంజరి ఇత్యాది రెండుశబ్దములలో నొకటి చెలికత్తెలపేరు.

సీ. పాటలీ తరులకై ♦ పాట లీనఁగ నేల
పాటలీకము సుమ్ము ♦ పంకజాక్షి
వట్టి వేరున కీవు ♦ వట్టివేసులు చేయ
వట్టివేరుటము లిం ♦ పైన చెలికి
లే మావి తేనియ ♦ లే మావి యనిచాట
లేమా విచారంబు ♦ లేదె లేమ
పొన్నమా ని పు డింత ♦ పొన్నమానిని కిమ్ము
పొన్నమా వినుబోటి ♦ కన్నెలంత
గీ. పొగడ కై లాఁతిఁ దగునటే ♦ పొగడ మగుడ
ననటి మాత్రంబునకు నట ♦ ననటి యనకు
దాడిమఁల కేల బాలపై ♦ దాడి మగువ
దిరిసెనము కంటె యిచివిరుల్ ♦ విరిసెననుచు. 107

107. పాటలీనఁగ నేలఁ=పాటలబాడనెందుకు, పాటు=ఆయాసము. ఆలీకము=ఇష్టముకానిది, (ఇంపైన చెలికి, రుటములు = రూక్షములు. అట్టివే.) (తేనియలే, మావి, అనిచాటలేదా.) పొన్నమానినికిన్-

ఆకోఁబడు స్త్రీకి. అమా-కల్లీ. అన్నెలంత-నినుబోఁటికి. హొన్న- బంగారము. (అఁగా బంగారమువలె గౌరవించఁదగినది.) లాతిన్-అన్యుని. పొగడఁదగునటే. నటన నటీ. నటన-నాట్యముజేయునట్టి. నటీ-ఆటకత్తె వాడిమలకు-వాడిమ్మలకు, వాడి-జగడమునకుఁబోవుట.

లయువిభాతి. మిసమిసని చన్నుఁగవ ♦ పసకువెస మార్మసలు
నసవు కళిక ల్చిదుము ♦ నెసఁగు తరిశాఖా
విసరములు గ్రమ్మఁగర ♦ బిస నలునఁద్రోఁచి దర
హాసనములతో మలయు ♦ జ ప లహారికాస
త్కుసుమ సమితి న్మొసపు ♦ భ సలములసోఁగ జెడ
విసరి పొసఁగించి రోఁగిఁ ♦ బ్రసవహారణంబుల్
గిసలయ విభాతి పద ♦ లసనముల శోణరద
వసనములనింపెసఁగు ♦ నసదృశ కృశాంగుల్.

మ. జలజాక్షీ సురపొన్నయు న్వకుళము
న్సంపంగియుం గ్రోవివా
విలి గోఁగుం దిలకంబుఁ జంపకము మా
విం బ్రేంకణంబుం న్విరుల్
దలపూపెన్ హాసియించఁ దన్ను మొగమె
త్తం గౌఁగిటం జేర్ప నూ
ర్పులిడం బల్క నదల్పఁ గల్గుమియుఁ గే
ళ్పొందించినం బాడినన్. 109

109 సురపొన్న, వకుళ, సంపఁగి మొదలగునవి, హసియించుట, తన్నుట మొదలగు దోహదవిశేషము లిందు వర్ణితములు.

సీ. వదనోన్నతికిఁ బ్రస ♦ వము గోఁగు గనిపించె
గంకేళి నన పద ♦ గతి కోసంగె

శ్రీమదిరం జొక్కి ♦ చిల్కెఁ బొగడపువ్వు
కమ్మపూల్ పాడఁ బేఁ ♦ కణము సల్లె
వాదన స్ఫూర్తిని ♦ వచ్చె సంపఁగి విరుల్
హస్తమానఁగ నిచ్చె ♦ నలరు మావి
పుష్పము ల్దర్శనం ♦ బున కీనెఁ దిలకంబు
నవ్వించఁ జూపె సూ ♦ నములఁ బొన్న
గీ. కొఱవి కుసుమంబు లాశ్లేష ♦ గరిమ కిడెను
వావిలి సుమంబు లిడియె నా ♦ శ్వాసమునకు
నల వసంతంబు మించిన ♦ ఫలము లిడఁగ
గడఁగు టబ్రంబె వితరణ ♦ ఘన తరులకు. 110

110 అలవసంతంబుమించినన్-వసంత ఋతువుఅతిశయించఁగా వచన...గనిపించె. మాటాడుటచేత గోఁగు చెట్టుపూసెను. ఇది గోఁగునకు దోహదము. ఈప్రకారమంతటనూహింపవలెను. కంకేళి-అశోకము. పదగతికిన్ - పాదప్రతాడనకు. శ్రీమదిరన్-శోభగల మద్యముచేత. పాడన్ - గానముచేయఁగా. వాదన - హస్తవాద్యముయొక్క. దర్శనంబునన్ - చూపుచేత. కొరవి - గోరంటచెట్టు, ఆశ్లేష - ఆలింగనముయొక్క. అశ్వాసము - నిట్టూర్పు, వితరణఘన తరులన్ - (వితరణఘన - దాతృత్వముచేత గొప్పవియగు. తరులకున్ - చెట్లకు.) ఈ పద్యమందు విద్యావంతుల విద్యలవల్లఁ బ్రభువులు బహుమతులిచ్చిరని యర్థాంతరము. ఎట్లనిన, వచనోక్తికిన్ - వాక్యగౌరవమునకు. పదగతికిన్ - శబ్దరీతికి. శ్రీమదిరన్ - శ్రీమత్ - శోభగల. ఇరన్ - వాక్యముచేత పాడన్ - గానముచేయఁగా. వాదన - మృదంగాది వాద్యములయొక్క. హస్తమానఁగన్ - తాళమువేయఁగా. దర్శనంబు - శాస్త్రము. నవ్వించన్ - విద్యచే నానందింపఁజేయఁగా. ఆశ్లేష - అర్థశ్లేషయొక్క. ఆశ్వాసము - గ్రంథముయొక్క అంశము వితరణ ఘనతరులకున్ - దాతృత్వముచేత మిక్కిలిగొప్పవారైనవారికి. ఫలములిడఁగఁ గడఁగుట - కోర్కెలియ్య నుద్యోగించుట.

ఉ. కేవల పుష్పభారమున
కే తలవంచుట తత్ఫలాశి సం
సేవకు దూరమైతి నను
చింతలనో యిక నీళ్ళువోసెదం
దావక పల్లవాప్తి రతి
నాలుగు కాయలు గాచినన్ రస
జ్ఞావలి మెచ్చు నూరువగ
లంది చలించుట రంభ మానవే. 111

111, రంభ = ఓఅరటిచెట్టా. పుష్పభారమునకే = పువ్వు బరువునకే. తత్ఫ... సేవకు = దానిపండ్లు దినువారిని బొందుటకు. తావక...రతిన్ = (తావక=నీసంబంధమైన. పల్లవ = చిగురుయొక్క ఆప్తి=పొందుటయందు. రతిన్ = ఆసక్తిచేత.; కాయలు = పండ్లు. రసజ్ఞావళి = నాలుకలగుంపు. ఊరువగలు = తొడలయొక్క విలాసములు. ఈపద్యమందు వేఱొక యర్థము దోచుచున్నది. రంభయను పేరుగల రాచిన్నదానా, కేవలపుష్పభారమునకే=రజస్వలయైనందుకే. తత్ఫ.. సేవకున్ = రజస్వలయైనందుకు ఫలమనుభవించువారిని బొందుటకు. దూరమైతినను చింతలనో = లేనిదాననైతినను విచారముచేతఁగాఁబోలు. నీళ్ళువోసెదన్, స్నానముజేయించెదను, తావక...రతిన్ = (తావకపల్లవ = నీ విటకానియొక్క. ఆప్తి = కలుసుకొనుట చేతనైన. రతిన్ = సంభోగముచేత.) నాలుగుకాయలుగాచినన్=నలుగురు బిడ్డలు గల్గినయెడల, రసజ్ఞావళి = రసికులపజ్త్కి. నూరువగలు=వంద విచారములు. చలించుట = వణఁకుట.

క. కొరవులె కొరవులు కేసర
తరువులె తరువులు సమీర ♦ తరుణాదరముల్
దరముల్ కల జాగరములు
గరములు మనవంటి విరహ ♦ కాంతల కబలా. 112

112. కొరవులె = గోరంటచెట్లే కొరవులు = కొరకంచములు, తరువులు = మావద్దబడులు తీసినసొమ్ము తెమ్మని నిర్బంధించువారు. సమీర తరుణ=చిన్నగాలియందు,ఆదరములు = ఆసక్తులు. దరములు =. భయములు. (అనఁగా భయంకరములు.) గరములు = విషములు.

చ. ఇగురుల జొంపముల్ కొరవు
 లెచ్చిన క్రొంబొగ తండము ల్పొయి
 న్నెగయు మిళింద బృందములు
 నిండిన పుష్పొడి తేనె జల్లు దు
 మ్ము గమియుఁ బోత నీరుఁ బిక
 ము ల్దెగ బిట్టుగఁ ద్రోచువారుగా
 జిగిఁ దళుకొత్తెఁ జైత్రుఁ డిదు
 చిచ్చుసుమీ యలమావి నెచ్చెలీ. 113

113. తెగబిట్టుగన్ = కష్టమతిశయించునట్లుగా. ద్రోచు వారుగాన్ = అగ్నిసెగఁద్రోయువారు అగునట్లుగా.

క. కదలి కనుగొంటివా యీ
 కదలిమరందంబు ముదిత ♦ క దలి నహో! జో
 క దలిర్పఁ దేఁటి పాటల
 కదలిక యిఁకఁ జేరి వినవె ♦ కద లికుచ కుచా 114

114. కదలి = వెళ్లి. ఈ కదలి = ఈఅరటియొక్క. ముదిత = సంతోషింపఁజేయఁబడిన. కత్, నింద్యములైన. అలిన్ = తుమ్మెదలు గల. అహో=ఆక్కటా, జోకదలిర్పన్=సొగసొప్పునట్లుగా. కదలిక= చురుకుదనము. వినవెకద = వినుచున్నావుకదా, లికుచకుచా = గజ నిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల చిన్నదానా.

వ. అని మఱియు గట్టువాకట్టు చనుకట్టు గట్టివా మిటారులు కలిగొట్టు చెట్టు చుట్టు బిట్టురువడిం దిరుగు రోలంబ కుటుంబ పాళి వనీవనిత తిరుపుగట్టుం గనుపట్టు

కాఁనైనీలిమ యాఁచు నెంచుచు, మాటిమాటికిఁ గొరవి విరి
గుత్తిపై వ్రాలి మొఁగయు భసల పఙ్క్తిఁ గొమ్మ పుష్ప
మంజరులు గ్రాయు ముసలంబని గుసగుసలాడుచుఁ దపసి
చిగురాకు నకుం బ్రదక్షిణంబులుసేయు భ్రమరాళికిఁ
దత్సరోజ బీజాక్షమాలికయని పోలికల సందుకొనుచు,
నందంద లతాకుంద బృందంబులకు దూరంబారు నిందింది
రావళి యిందిరానందనుం డిందీవర గంధులపై వైచు
వాఁటుబల్లెంబని చాటుచు, సకల వకుల ముకుళంబు
లపై వ్రాలు బంభర డింభక వీధి యంభోజబాణుండు
వియోగినీ కుచకుంభంబులు దాకనేయ సాయకంబులం
దగిలిన చెందలి కస్తూరిబొట్టులని ప్రస్తుతింపుచుఁ, బొదలు
గదలి మొగసి నడుము నెడతెగని బాయదీరిన మగ తేఁటి
దాటు నామనిదొర చెలికాని రాకకుఁ గట్టిన కలువతో
రణంబని పేరుకొనుచుఁ, దదీయ దళంబున వ్రాలు షట్చ
రణరాజి రంభ వెన్నంటి రాజిలు కీలుజడయంచు నొడంబ
డుచు, జుమ్ముజుమ్మన నేరేడు తండమ్ములఁ గ్రమ్ము తుమ్మె
దచాలు కాల జాంబవ నికాయంబులని కోయసి డాయుచు,
నర విరి బాగునం గనుపట్టు మెట్ట తమ్మి రేకు తుదలం
దట్టమ్ముగాఁ జుట్టుకొన్న పుష్పంధయ శ్రేణి యారామ
రమాకరంబునకుఁ దొడుగ బల్మినిం బట్టిన నీలంపు గాజ
నుచు, గజిబిజింపుచు, సమిత కుసుమిత లతావితాన కుంజ
పుంజోపరి తిర్యక్పరిత చంచరీక రేఖ యనేకపంబునకు
వెలిపట్టుజూలు బిగియించిన వెండ్రుక త్రాఁడని కొనియా
డుచు, మరుం బాడుచుఁ, గురువిందమ్ముల యందములను

మోదించుచు, నరవింద బృందంబులను సోలించుచు, నెల్ల లకు నరుగుచు, మల్లెలకుం దిరుగుచు, విరవాదులం జిను ముచు, గన్నెర్ట్రఁజేయుచు, గన్నేరులుగోయుచుఁ, గురు వకంబుల డాయుచు, మరువకంబుల మాయుచు, సన్నజా జులం దేరుచుఁ, గన్నెమావుల నిలుచుచుఁ, దిన్నెరావులం గొలుచుచు, మదను మావులంబట్టుచు, నదను తావు లమ్మెట్టుచుఁ, బరువులు వెట్టుచుఁ, దరువులు సుట్టుచు, మధు పతతిం, దెచ్చుచు, మధుగతి న్మెచ్చుచుఁ, జిగురులుగ్రం పుచుఁ, బొగరులు దెంపుచుఁ, బువ్వుల రువ్వుచు, గ్రొవ్వు ల నవ్వుచు, వికవిక నగుచు, నకనక నగుచుఁ, దలతల మనుచుఁ, గొలకొల మనుచు, మరుల జరింపుచు, విరుల హరింపుచు, విహరించిరి ముక్తానవసరంబులు గనియ నయ్యవసరంబున. 115

115. గట్టువాకట్టు = పర్వతముల నోరుగట్టునట్టి, చనుకట్టు = స్తనములుగల. గట్టివామిటారులు = రాగలైనస్త్రీలు. ఇది మొదలుగా కొనియాడుచు అను పర్యంతమును తుమ్మెదలయొక్క వర్ణనము. రోలంబ = తుమ్మెదలయొక్క కుటుంబ = జాతులయొక్క. పాళి = పఙ్క్తి. తిరుపుగట్లన్ - తిరుగగా, కాసెనీలిమ - కాసెకోకయొక్క నలుపు, భసలపఙ్క్తిన్ - తుమ్మెదల బారును. పుష్పమంజరులు - ఈపేరుగల ధాన్యమును, పువ్వులగుత్తుల ననియును. కారియుముసలంబు- దంపునట్టి రోకలి, తపసి - అవిసెచెట్టు, తపస్వాలియనియును. సందు కొనుచున్ = గ్రహించుచు. ఇందిందిరావళి - తుమ్మెదలపఙ్క్తి. ఇంది రానందనుండు - మన్మథుఁడు. వాటుబల్లెంబు - దెబ్బదగులుబల్లెము. బంభరడింభక - తుమ్మెద పిల్లలయొక్క. దాటు — సమూ హము. ఆమనిదొర = వసంతుఁడు. చెలికానిరాకనున్ = మన్మ థుని రావడమునను. తదీయ = ఆ యరటిచెట్టు సంబంధమైన. పట్టు

[illegible]రాజి = తుమ్మెదలపంక్తి. రంభ=అనటిచెట్టు, ఆపేరుగల స్త్రీయనియును, కాల = నల్లనయిన. జాంబవ = నేరేడుపళ్ళయొక్క. అరవిరి = సగము వికాసముయొక్క. పుష్పంధయ = తుమ్మెదలయొక్క. గజిబిజింపుచున్ = కలతపడుచు, తిర్యక్పరీత = అడ్డముగావ్యాపించిన, చంచరీక = తుమ్మెదలయొక్క. రేఖ = వరుస. అనేకపంబునకున్ = ఏనుఁగునకు. సోలించుచు = మూర్ఛనొందంజేయుచు (అనగాకోయుచు మరువకంబులన్ = మరువములచేత. మాయుచున్ = ధూసరవర్ణము గలవారౌచు, తిన్నెరావులన్ = అరుగులు వేసిన రావిచెట్లను, మదనుమావులన్ = చిలుకలను. అదనుతావులు = సమయానుకూలస్థలములు పొగరులు దెంపుచు = ఒకరిగర్వ మొకరు అణచుచు. నకనకనవ్వుచు = అలసినవారౌచు. మనుచున్ = వృద్ధియగుచు, మరులన్ = కామముచేత. ముక్తా = ముత్తెములయొక్క. నవ = నూతనములగు. సరంబులు = హారములు. గునియన్ = కదలుచుండఁగా.

సీ. పూవుఁ గొమ్మలు వంప ♦ బోనేటికే యన్నఁ
జేమించెదే యభి ♦ రామబాహ
చిగురుటాకేటికే ♦ చిదిమెదన్నను గయ్య
మునకుఁ గాల్దువ్వెదే ♦ మోహనాంగి
పసరు మొగ్గలు గోయఁ ♦ బాడియే యనఁ బంటఁ
బగఁ బూన నేటికే ♦ భవ్యరదన
మల్లికా వల్లికల్ ♦ గిల్లఁ జెల్లదటన్న
నొల్లల విరిచేద ♦ యుజ్వలాంగి
గీ. సంపెఁగలు ద్రుంపఁ జనదు చా ♦ లింపు మనినఁ
బదరి ముక్కునఁ గోపముం ♦ చెదు సునాస
యనుచు నొండొరు నర్మోక్తు ♦ లాడు కొనుచుఁ
బ్రసవ హారణంబు మాని సం♦భ్రమముఁ బూని. 116

116. ఈపద్యమందు ఆరుచరణముల పర్యంతము నర్మోక్తులు ఎట్లంటే = పూవుగొమ్మ నేల వంచినావని యొక చెలికత్తె అడుగగా

అభిరామబాహా అని సంబోధన చేత మనోహరములయిన చేతులుకల దానవు గనుక. (చేమించెదే = దెబ్బలాటకు వచ్చెదవా అనియును) నేనువంచునట్టి పూవుగొమ్మను హస్తసౌందర్యముచే నతిక్రమించెదవని యును తాత్పర్యము. కడవటికు నీకితినే సంబోధనలకును, జవాబులకును, సార్థక్యము నూహించవలెను. చిగురుటాకునకును కాలికిని సామ్యము. అది మోహనాంగి పసరుమొగ్గలకును, దంతములకును సామ్యము. అది భవ్యరదన = మంచిదంతములు గలది. మల్లితీగలకును, ఒళ్ళు = దేహమునకును సామ్యము. ఉజ్వలాంగి = ప్రకాశించుచున్న దేహముగలది. సంపెంగలకును ముక్కునకు సామ్యము. అది సువాస = మంచి ముక్కుగలది.

క. నాళీక మధూళీ సుమ
పాళీ కమనీయ కిసల ♦ ఫల పటల నట
న్నాళీక మరాళీ భ్రమ
రాళీక మహా సరోవి ♦ హారాదరలై. 117

117. భ్రమర = తుమ్మెదలయొక్క. ఆళీక = పఙ్త్కిగల.

సీ. ఆ సారసేక్షణల్ ♦ కాసార తటిఁ జేరి
మై సారమణులంత ♦ మరక తిగిచి
సవరగా సవరించు ♦ సవరముల్ వదలించి
కలికి బాగాలయఁ గి ♦ ల్గంట్లు వైచి
తల తల తలముంచుఁ ♦ దల మించు వలి మంచు
వాలించు వలిప పా ♦ వడలు గట్టి
యలగుండు బులుగుండు ♦ బలు పాండు రాబ్జంబు
పజ్జ వ్రాల్ సతిమేలు ♦ బంతి యనుచుఁ
గీ. గోలను నడుచక్కి కొప్పుల ♦ కుప్పలుప్ప
రముగఁ గుప్పించి రుడువీధి ♦ రాయ గుభగు

భద్ధ్వచలలేచు సరసి కాం ♦ భఃకణంబులు
స్వకచ వికచప్రసవ శంక ♦ సంఘటించు. 118

118. కాసారకటిన్ = సరస్తీరమును. మై = శరీరమందలి సారమణులు = మంచిరత్నములను, వాలించు = అతిక్రమించునట్టి. గుండ్రముటుకు = చక్రవాకము. ఒప్పులకుప్పలు = సౌందర్యరాసులనుట. ఉరుకుటచేత చెదరిననీరు వీరికొప్పులలోనిపువ్వులు తూలుచున్నట్లున్నవి.

స్రగ్ధర.

అంతం గాంతల్ లతాంతా ♦ హరణ విహరణా
న్యోన్య సంచార జాత
శ్రాంతుల్ జారంగఁ దన్నీ ♦ రజ రజములపై
వ్రాలుచుం దేలుచుం జ
న్వంతుల్ కాంతుల్ రథాంగీ ♦ పటలి కెరవిడం
బడుమై యాడులాడన్
స్వాంతానంతాను రక్తిన్ ♦ సలిపిరి సరవిన్
సార కాసార సీమన్. 119

119. లతాంత = పువ్వులయొక్క. రథాంగీపటలికిన్ = స్త్రీచక్రవాకసమూహమునకు. ఎరవిడన్ = ఎడవుగానియ్యగా.

ఉ. గట్టుల గట్టు గట్టి చను
కట్టు జిగిం గనుపట్టు గట్టివా
గట్టున కేగి యొత్తు తలఁ
గట్టుక రింగున వ్రాలి లోతు గ
న్పట్ట మునింగి తేలి తన
పాణి నస ల్గొని చూపె దీనిలోఁ

బుట్టిన తమ్మి యింటికయి
పోలు నషే యని చూపు కైవడిన్. 120

120. ఈపద్యము ప్రథమచరణమునకు అర్థము 116 లో మొదటియర్థమువల్లఁ దెలియును. అసల్ = బురదను. కీనిలోన్ = ఈ బురదలో. ఇంటికయిపోలునషే = నాకిల్లు గావడమున కనుకూలించునా. (అనఁగా నేను పద్మగృహముగల లక్ష్మివలె నుంటినాఅని తాత్పర్యము)

క. జగరాఁగ యొకతె దిట్టుచు
మగువా ! నాసరికి నీదు ♦ మా, యన నదియున్
మొగ మెగఁ జేయుట కెలయుట
తగినదిగద యీత నీళ్ళఁ ♦ దగు సతి కనియెన్. 121

121. జగరాఁగ = ప్రసిద్ధమైన గడుసుతనముగలది. కెలయుట = విజృంభించుట. ఈతనీళ్లన = ఈదునట్టిజలములయందనియు, ఈతచెట్లయొక్క నీళ్ళచేత (అనఁగా మద్యముచేత) ననియును, మొగ మెత్తుటయు, విజృంభించుటయు రెండిఁటియందునుగలవనుట.

ర గ డ.

అపుడు కొంద ఱరుణ నంద
నాబ్జబృందములను ద్రుంచి
నిపుణ చాటు ఫణితి నీటు
నిగుడ ద్రేఁటు లాడ నెంచి
జలజ నాళముల విశాల
సరస లీలఁ గొట్టులాడి
కలువ దుమ్ము తరుచు గమ్మి
గమ్మి చిమ్ములాటఁ గూడి

యొడలు సన్నజాజి పొన్న
యొరపుఁ గన్న సరసి నించి
యడరుచుండు బిసముఁ జెండు
నంచ పిండు నోడఁ బొంచి
మెడలఁ ద్రాచి మొడలఁ ద్రోచి
మెగయు వీచికలను దేలి
కడ తరంగములఁ బొసంగఁ
గదలు చెంగలువల ప్రాలి
చలువ బావి తోవల తావి
జంటయాపి కాత్మఁ జెలఁగి
కులుకు గుంపుఁ బులుఁగు దండు
గుబ్బ నిండుటలకుఁ గలఁగి
తేట మీటు గన్నజూటు
తేఁటి దాటు పాట మెచ్చి
గాటమైన హంసయాన
కలన పూన డెంద మిచ్చి
గాలి గొట్టి పొరలి నట్టి
కరడుఁ దట్టి యిట్టిలీల
నాలి పాలి హాలిఁ దేలి
యంబు కేళి సల్పువేళ
గుబ్బ బంటి నీట నొంటి
కూలమంటి దుమికె నొకతె
దబ్బరాడి జనములోఁడి

తరుణిఁగూడి గదిమె నొకతె
తగిలి పట్టు మనుచుఁ దిట్టు
తన్విఁ జుట్టు పెట్టె నొకతె
మగుడి పెట్టు కాని యొట్టు
మాన్పనట్టు గొట్టె నొకతె
యాత నీటిలోనఁ జాటి
యిసుము పాటి కెత్తె నొకతె
లోతు గానఁబోయి సేన
లోఁగి నాన యెత్తె నొకతె
యోల యెన్ను కన్న యన్ను
నోరసి వెన్నుఁ దన్నె నొకతె
సోలి చిక్కువడక నిక్కు
చుట్లఁ జిక్కు వన్నె నొకతె
వెలఁదు లెల్ల నీదు లెల్ల
వెడల నొల్ల దాయె నొకతె
పొలది ప్రల్లదములఁ జల్ల
బోరగిల్ల మోదె నొకతె
జాలిఁ బెట్టి యీడు నట్టి
సకియఁ గొట్టి డాగె నొకతె
నాతి దొంచు నెరుల మించు
నాచటంచు లాగె నొకతె
కలిగెఁ దామర యని రామ
కరము ప్రేమ గిల్లె నొకతె

కలికి బేడస యని ప్రోడ
కన్ను జూడ మల్లె నొకతె
గురు రథాంగ మని లతాంగ
కుచము జంగ చరచె నొకతె
తరుణిఁ బొంచి శిరమునంచి
దరిని ముంచి పరచె నొకతె
కనలి కొమ్ముఁ గొని కరమ్ము
కలికిరొమ్ము దాచె నొకతె
మొనసి గాత్రిమైన నేత్రి
ముస సునేత్రి వైచె నొకతె
కొదమ తమ్మికంటిఁ గమ్మ
క్రోవెఁ జిమ్మ నవ్వె నొకతె
ముదిత హత్తి కడకునెత్తి
మొల్లగుత్తి రువ్వె నొకతె 122

122. గమ్మచిమ్ములాట = గమ్మమను నట్టుగా నీళ్ళఁజల్లు కొనుట. విసముఁజెందు = తూఁడుఁగొఱుకుచున్న. ఎడలన్ = ఆయా స్థలములయందు. పాఁచి = నాచు. కడ = దగ్గర. జంట - సమీపము. గుబ్బ = గుండెలు గొట్టుకొనుట. మీటు = పెంపు. జూటు = మోస ముగల. గాటమైన అతిశయించిన కరడున్ = తరంగమును. తట్టి - తాకి, ఆలిపాలి - చెలికత్తెలపజ్క్తి. పాళిన్ = విహారమును. గది మెన్ - బూకరించెను. తిట్టు - ఒట్టుఁబెట్టుకట్టి. తుట్టుఁబెట్టెన్ = నష్టము కలుగఁజేసెను. కాని యొట్టు = అయోగ్యమైన యొట్టు. తట్టు గొట్టెన్ = అడ్డుకొనెను. సాటికిన్ - దృష్టాంతమునకు. నేన - విస్తారముగా. లోఁగి = అలసి. ఓలమ్మెన్న = ఓలయని పలుకుచున్న. కన్నయన్నన్ = చూచినస్త్రీని. ఒరసి = దగ్గరయై. చుట్లన్ = తిరగడములచేత. ఎల్ల = హద్దు. వెడలనొల్లవాయెన్ = దాటలేకపోయెను

పొలది - అల్లది, ప్రల్లదములఁజల్లన్ = కారుమాటలాడఁగా. జాతి = ప్రతిజ్ఞ. (అని తోఁచుచున్నది.) (లేక ఒట్టు అని.) తెంచు = కొప్పు విడినట్టి, నెరులన్ = వెండ్రుకలను. తామరగలిగెన్ = పద్మము దొరకెను. జేడస - మత్స్యవిశేషము. రథాంగమని - చక్రవాకమని. లతాంగ = స్త్రీయొక్క. జంగచరచెన్ = దాటిపట్టుకొనెను. నాతిదెంచుఅను చరణము మొదలు గురురథాంగఅను చరణమువఱకు భ్రాంతులు. కొమ్మ = చిమ్మనగొట్టము. తాచెన్ = కొట్టెను గాత్రమైన = శరీరమందైన. నేత్రమునన్ = వస్త్రముచేత. వైచెన్ = కొట్టెను. క్రోవిఁజిమ్మి = చిమ్మనగ్రోవి విసరి. (అనఁగా నీరు చిమ్మనగ్రోవితోఁజల్లి.) హత్తి - పట్టుకొని.

క. ఈలీలఁ దేలి విహృతులు
సాలించి నృపాల తనయ ♦ సహాయావతియై
కేలీ సరస్తటమునకు
వ్రాలి లతాతన్వి యొకతె ♦ వసిఁ దశియొత్త 123

123. సహాయావతియై = స్త్రీసమూహముతోఁగూడినదై.

చ. పనుపడిఁ బూను సారె తెలి
పావడపై నెరి పట్టుకుంచెఁ గ
ట్టిన యపరంజి పువ్వులు ఘ
టించెడు చందురుకావిఁ గట్టి పే
ర్చిన యరజారు కొప్పున ధ
రించి విరుల్ మృగనాభినాభియై
తనరఁగఁ దీర్చి కుంకుమ క
దంబము పూసె విలాసరాశియై. 124

123. పనుపడన్ = అనుకూలముగా. పావడ = గాగరా. కుంచె = కుచ్చెళ్ళు. మృగనాభి = కస్తూరిచేత. నాభి = బొడ్డుగలది. కదంబము = పరిమళ వస్తువులన్నియు గలిపిన ముద్ద.

సీ. పరువంపు విరవాది ♦ విరులరంగాన రాఁ
దురిమిన నెరజారు ♦ తురుము దనర
గ్రొమ్మించు నిర్మించు ♦ కమ్మకంజుల తళ్కు
లుదిరి చెక్కులతోడఁ ♦ జదురు లాడ
నిగరంపుఁ జనుకట్టు ♦ నగరంపు రవికె మేల్
సరిగ కుట్టుల మెట్టు ♦ సడల నిక్క
బిళ్ళల మొలనూలు ♦ బిగిడాలు పైపెడల్
తొడల నిగ్గు నొకింత ♦ తోడుఁ బిలువ

గీ. విలువ యిడరాని చొగావి ♦ చెలువు నెఱిక
నాభి విభవంబు పొన్నక్రొ ♦ న్ననలు నించఁ
జంచలాపాంగ చెంగట ♦ నుంచు మించు
టద్ద మించుక వీక్షించు ♦ నవసరమున. 125

125. తురిమిన = ముడిచిన, తురుము = కొప్పు. ఉదిరిచెక్కులు. చదరులు = విలాసములు. (అనగా పరిహాసములు) నిగరంపు = మెరుగైన. నగరంపు రవికె. నాగరికత గల రవిక. సరిగ = జలతారు యొక్క. కుట్టులమెట్టు = కుట్టుమడతలు. సడలన్ = విడిపోవునట్లుగా. డాలు = కాంతియొక్క. పైపెడల్ = పైపార్శ్వములు. నెఱికన్ = కుచ్చిళ్ళయందు.

సీ. బవిరి సొంపుల చెంప ♦ పని కప్పునిడి యొంట్ల
కడినీలములకప్పు ♦ గప్పుకప్పు
నొరయు కుళ్ళాయి పోఁగె ♦ విరుల చెక్కుల చక
చ్చకలతో వన్నె వా ♦ సికిఁ బెనంగ
నరచట్టమయి కుంకు ♦ మాంబువు నడికట్టు
చెంగావిమై జిగి ♦ జికిలిచేయ

నడుగు కెంజిగురు సో ♦ యగ నింద్రగోపంబు
పాపోసులకుఁ జాయ ♦ పసలు జూపఁ
గీ. జంద్రికాహాస లఖిలపు ♦ ష్పములఁ జిదుమ
విన్న నైయున్న తోఁటకు ♦ వింత నన లో
నంగ సాక్షాత్కరించు వ ♦ సంతుఁడనఁగ
ధరణికాంతుఁడు పొడచూపెఁ ♦ దరుణి యెనుట 126

126. బవిరసొంపుల = గుండ్రనిసొగసుగల. చెంప పనికిన్ = గండస్థలముల దిద్దుటకు. అప్పన్ = బదులును. ఒంట్లు = పోగుల యొక్క. కప్పు = నలుపు. కప్పుగుప్ప = కప్పునవ్యాపించగా. పొన్ విరులు = బంగారుపువ్వులు. అరచట్టమై = వస్త్రవిశేషమై. కుంకు ...గావి = కుంకుమ నీ రానిన నడుము కట్టుబట్టయొక్క యెఱుపు, మైజిగిన్ — శరీరచ్ఛాయను. ఇంద్రగోపంబు. పాపోసులకున్ = ఆక్షి పురుగు రంగుగల పైజార్లకు, చంద్రికాహాసలు = స్త్రీలు.

గీ. అప్పుడారాజువాహన ♦ క్ష్మాధిపునిఁ బ్ర
పంచ నాళీక గుణ గణై ♦ కాంచ నార్ఘ్యఁ
గాంచ నాళీకతనుమనో ♦ వంచనార్థ
పంచనాళీకుఁ గాంచె నా ♦ కాంచనాంగి 127

127. ప్రపంచము = జగత్తునందలి. (అళీక = అప్రియము.) నాళీక = ఇష్టములైన. గుణగణ = గుణసమూహములచేత. ఏకాంచన = ముఖ్యమైన పూజతోడ. అర్ఘ్యన్ = కూడుకొనిన కాంచనా... నాళీకున్) = కాంచన = బంగారము. ఆళీక = స్నేహితురాలుగా గల. తను=శరీరముగల స్త్రీలయొక్క, మనోవంచనార్థ=మనస్సుయొక్క మోసముచేయుటకొఱకైన. పంచనాళీక = మన్మథుఁడైన. రాజవాహనునికి విశేషణములు.

క. చూచినఁ జెలి లికుచ త్కుచ
చూచుకముల్ మేర మీఱఁ ♦ జూచెం గన్నుల్

ద్రోచి ముఖమాక్రమించఁగఁ
జూచెం దనయంప దోనలః ♦ జూచె మరుండున్. 128

128. శిఖుచత్=గజనిమ్మపండ్లును అచరించుచున్న. మేరమీఱ జూచెన్=హద్దుదాటు నారంభించినవి. (స్తనములుబ్బినవి నేత్రములు వికసించినవి. మన్మథుఁడుకొట్ట నారంభించెనని తాత్పర్యము.

చ. చెలి యటఁ జూచిలేచి తన
చేడియపై నొరఁగెం జలద్భృగం
చలకులు గ్రమ్మ పంజు నును
సానలఁ దీరఁ బదాఱువన్నె గం
టల మొలనూలు జారఁ జర
ణమ్ముల అంపున గిల్కుమట్టియల్
ఘల్లు ఘల్లు ఘల్లనన్ నృప శి
ఖామణి యుల్లము ఝల్లు ఝల్లనన్. 129

129. పంజునునుసానలన్=పంజులకమ్మలనెడు నున్ననిసానల యందు. చరణమ్ముల అంపునన్=పాదముల కలకలముచేత.

సీ. కలికి చెక్కుల డాలు ♦ కమ్మ పంజుల మేలు
తళుకుల కసరంజి ♦ బెళుకు గులుక
ముదురువెన్నెల క్రొవ్వు ♦ జిగుము క్రొంజిగి నవ్వు
దంతకాంతికి మొల్ల ♦ తావి గట్టఁ
పసిఁడి పంజెల కెగ్గుఁ ♦ బరపు చన్గవ నిగ్గు
పటు కతురుచితోడ ♦ బంతులాడ
నందంపు మైచాయ ♦ సందిదండల చాయ
నుదిరి సంపఁగిమొగ్గ ♦ యొప్పుగుప్పఁ

గీ. గప్పు నెరివిప్పు కొప్పున ♦ గ్గలఁపు సొలపు
నిలుపు చూపుకు వలపుల ♦ పొలపుఁ దెలుప
నృపు తలఁపు రేపె నపుడుమా ♦ ధుప దపాంగ
సాన మొనదేరిన యనంగ ♦ శర మనఁగ. 130

130. పుటెలు=కుండలు. కక్షు=చంకయొక్క. రుచితోడన్=కాంతితోడ, సందిదండలు = బాజుబందులు. మధూపత్ = తుమ్మెద సమూహమై యాచరించుచున్న. అపాంగ = క్రేఁగంటి చూపుఁ లనూచిన్నది.

క. అబ్బిత్తఱికిం గన్నుల
పబ్బమ్ముగఁ జూచు నపుడు ♦ ప్రమదంబునఁ బె
ల్లుబ్బెడు గబ్బి మెఱుఁగు చన్
గుబ్బలఁచే రవికె నుగ్గు ♦ నూచములయ్యెన్. 131

131. కన్నుల పబ్బమ్ముగన్=కనుపండువగా. నుగ్గునూచములు=ముక్కముక్కలు.

వ. ఈవైఖరి నారాజశేఖరు నఖిలలేఖాలభ్య రేఖావిలాస
రేఖామయూఖావళికిం జొక్కి యక్కాంజముఖి శిఖా
మణి సఖీగ్రామణితో నిట్లనియె. 132

132. అఖిలలేఖ - సమస్తదేవతలకు. అలభ్య - పొందశక్యము గాని లేఖా - సౌందర్యముయొక్కయు, విలాస - విలాసములయొక్కయు. రేఖా - పజ్క్తితోఁగూడిన. మయూఖ - కిరణములయొక్క (అనఁగాఁ గాంతియొక్క) సఖీగ్రామణి - చెలికత్తెలలో శ్రేష్ఠురాలు.

ఉ. కంటివె కల్వకంటి మన
కంటికి వేలుపుగట్టుచంటిపా
లింటికిఁ దుంట వింటివారి
కీటల నీటిచమేటిబోటిటె యా

పంటవలంతి లేఁడు మణి
వంటి చొకారపు వీని మోవిపై
గంటి యొకింతసేయు కల
కంఠి యకుంఠిత భాగ్య మెట్టిదో. 133

133. వేలుపుగట్టుచంటిపాలింటికిన్ - మేరువువంటికుచములు గల స్త్రీలపాలిటికి. ఈ రాజు మనకంటికిని స్త్రీలపాలిటికిని మన్మధుని విలాసములను మించియున్న వాఁడనుట.

క. చక్కని రాకొమరులలోఁ
జక్కనివాఁ డజర జగపు ♦ జగజోటులకుం
దక్కని దొర ధర సతులకుఁ
జిక్కని రాజన్యపాల ♦ శేఖరుఁడు చెలీ. 134

134. అజర జగపు = స్వర్గసంబంధమైన. జగజోటులకున్ = జగత్ప్రసిద్ధులైన స్త్రీలకు.

క. నరులను గనమో సురకి
న్నరులన్ వినమో ముకుంద ♦ నందన పౌరం
దరులంగనుఁగొనమో యీ
ధరణీ ధర తరణిఁబొగడఁ ♦ దర మే తరుణీ. 135

135. ముకుం...దరులన్ = మన్మధ జయంతులను. ధరణీధర తరణి = రాజ సూర్యుఁడు.

సీ. శ్రీకారములు తావ ♦ కాకారములఁ జెందె
నని వీనులకుఁదెల్ప ♦ నరిగె ననఁగ
ఫాలంబుఁగని చిక్కె ♦ బాలేందుఁడని తమః
కములంబు లిరువంక ♦ గదిమె ననఁగఁ
బలుకుఁ దేనియఁ గూర్చు ♦ పలుమొగ్గ తావికై
బర తెంచు లేఁదేటి ♦ బారనంగఁ

గాండ యుక్తాబ్జ ప్ర ♦ కాండ దళచ్యుతా
గ్రస్థిత స్ఫుటమౌక్తి ♦ కం బనఁగ
గీ. నాయత విలోచనంబులు ♦ నత్యుదంచ
దలక వదనము మీనపు ♦ మొలకచాలు
ఖరయుగళపాణి శాఖా న ♦ ఖంబు లడర
నీతనికి నొప్పుఁ గదె యఖం ♦ డేందువదన. 136

136. ఈ పద్యమందు సీసచరణములలోని యుపమేయ వస్తువులకుఁ గ్రమముగా నన్వయము.

వ. మఱియును. 137

క. తరుణి దొరఁజూచె దొరయుం
దరుణీమణిఁజూచె మధుర ధర్మ ధరుండున్
ధరణి పురందరు నురమున్
గురు కుచ కుచభరము శరము ♦ గురిగాఁజూచెన్. 138

138. మధురధర్మధరుఁడు = తియ్యనివింటిని దాల్చిన మన్మథుఁడు.

సీ. రాజుపైఁ గోఱగాని ♦ రహిఁజూచి తనవాలు
మొక్క పరచు నగు ♦ మోముఁ దలఁచి
శూరుఁడన్నఁ జలించు ♦ తీరెంచి తనతూపుఁ
జులకఁజేసిన వాడి ♦ చూపుఁ దలఁచి
కాంచనాహృతి పాత ♦ కంబెన్ని తన యల్లిఁ
జెఱకుఁ గూర్చిన సోగ ♦ నెఱులు దలఁచి
పలు మొనఁబేసెత్తు ♦ పసఁగాంచి తన విల్లు
దునియ నాడిన బొమ ♦ దోయిఁ దలఁచి
గీ. వలచినట్టి యొయ్యారి జ ♦ వ్వనిని గలఁచి
యలఁచి యల చిత్తసంభవుఁ ♦ డనెడు బోయ

సూన నారాచములఁదొంటి ♦ సూడుఁ ద్రిప్పఁ
బగ మరల్పని వాఁడొక ♦ బంటు జగతి

139. ఇక్కడ రాజుయొక్క అవయవములు మన్మ
థాయుధములందు దోషము లెన్నినట్లు చెప్పినాఁడు. తనవా
పద్మము. రాజుపైన్ చంద్రునిపైనియునియు; నధికారిపైనవియును
తూఁపు – కలువ. శూరుఁడు – శౌర్యముగలవాఁడనియు, సూ
డనియును. తనయల్లి – నారియైన తుమ్మెద. కాంచనాహ్వ
బంగారము దొంగిలించుటయనియును, సంపెంగలచేతనైన హారిం
యనియును. చెఱఁగూర్చిన – ఖైదుచేసినయనియు, నిబువు
సంధానముఁజేసిననియును, తనవిల్లు – చెఱకు. పలుమొనఁజే
అనేకముఖములుగా బారిపోవుననియు, చాలామొలకలెత్తుననియు
అలచి – ఆయాసపెట్టి, సూడున్ – విరోధమును.

క. ఆలోపలనె యవంతి మ
హేళా జనయిత్రి దర్శ ♦ యిత్రీకృత పు
త్రీలాలిత ధాత్రీ నే
త్రాలోకన విఘ్నధాత్రి ♦ యై యచ్చటికిన్. 14

140 అవంతియొక్క. మహత్–పూజ్యయగు ఇలాజననిత్రీ
ఇలయను పేరుగలతల్లి. దర్శయిత్రీకృత – త్రోవఁజూపునదిగాఁజేయఁబడి
పుత్రీలాలిత–కౌమార్తెచే గారవించఁబడు చెలికత్తెగలది. (అనఁగా
కౌమార్తెయొక్క చెలికత్తెయిలాదేవికి మార్గదర్శకురాలు త్రోవఁజూపు చున్న
దనుట.) ధాత్రీనేత్ర–రాజుయొక్క

ఉ. వే యరుదెంచి కాంచి తగ
వే తగవేగన వచ్చి యెంతసే
పాయె నపాయమే యిది కృ
పాయతలోచన రాచపట్టికి

పాయపు టింతి కింపగు ను
పాయము లేమివి యో సువర్ణపు
త్రీయని తోడుకొంచుఁ జని
యో సనయుం దనయిష్టపుత్రికన్. 141

గీ. పుట్టి నిలుడించి యుత్తయి ♦ పెట్టినట్టి
కోడలి తెలుఁగు చెలుకుచే ♦ స్వీడనాడి
బండె దొడ్డికిఁ జనుకోడె ♦ చందమొంద
నుపవనముఁ బాసి తనయింటి ♦ కువిద జనియె. 142

శా. రాధామోహురమక్కికా కటకథా
రాకొండపీడొక్కొండప
ల్లీఢిల్లీనగరాముదానగరఘూ
ళీమండువాపండువా
పొధాంభోరుహా లోచనా కుచతటీ
పాటీర పత్రక్రియా
గాఢారూఢ కరాంబుజీ కృత నత
క్ష్మాదేవ కంఠీరవా. 143

143 పండువాఅనుపర్యంతము పట్టణముల పేర్లు, క్ష్మాదేవ-రాజులు. శ్రీరామమూర్తికిలోంగినరాజులందరును స్త్రీలయొక్క గండస్థలములయందు మకరికాపత్రములువ్రాయుచు స్వేచ్ఛావిహారులైయున్నారనుట.

క. పుష్కర బాంధన సంభవ
కిష్కిందా రాజ్యపూజ్య ♦ కృద్భుజ శరధా
నుష్కాగ్రణి సేనానీ
పుష్కరిణీ తీర భవన ♦ పోషితభువనా. 144

144 పుష్కరబాంధవసంభవ- సూర్యపుత్రుఁడగుసుగ్రీవునికి. సేవానీపుష్కరిణీ - స్వామిపుష్కరిణియనుసరస్సు.

పంచచామరము.

కృపా ప్రపా విపాటితార్తి ♦ ఖిన్నకిన్నరవ్యథా
తపా ద్విపాద్ద్విపాయితస్వ ♦ ధన్యమాన్యపాదలో
లుపాధిపా జపాధిపాక ♦ లుబ్ధ బుద్ధిమత్పత
ద్విపద్ద్రుహిచ్ఛిదావిధా ప ♦ వీ భవచ్ఛవిచ్ఛటా.

145 కృపా...తపా-దయయనెడు. ప్రపా-చలిపందిరివల్ల. విపాటిత-పోఁగొట్టఁబడిన. (ఆతపమునకువిశేషణము. ఆర్తిఖిన్న-పీడచే దుఃఖించుచున్న. కిన్నరవ్యథా-కిన్నరులబాధయనెడు, ఆతపా-యెండ గలవాఁడా, ద్విపాత్-మనుష్యులకు. ద్విపాయిత-ఏనుఁగైయాచరించు చున్న. స్వ - తనయొక్క. ధన్యమాన్య- యోగ్యులకుఁబూజింపఁదగిన. పాద - పాదములయందు. లోలుపాధిపా-ఆసక్తిగలవారికి నధిపతియగు వాఁడా. జప - ధ్యానముయొక్క. అధిపాక - పరిపాకమందు. లుబ్ధ = ఆసక్తిగల. బుద్ధిమత్-బుద్ధిగలవారియొక్క, పతత్-ఆక్రమించుచున్న. విపత్ - ఆపదలనెడు. ద్రుహత్ - ఆళ్ళయొక్క. చిదావిధా - బ్రద్దలుచేయుటయందు. పవీభవత్-వజ్రాయుధమౌచున్న. ఛవిచ్ఛటా = కాంతిసమూహముగలవాఁడా.

గద్య.

ఇది శ్రీమద్రామభద్ర భజనముద్ర కవిపట్టభద్ర కాద్రవేయాధిప వర సమాగత సరససారస్వత లహరీపరిపాక
కాకమానిమూర్తిప్రబోధ బుధకవిసార్వభౌమ
పౌత్ర రామలింగభట్టపుత్ర కౌండిన్యగోత్ర
భాగధేయ మూర్తినామధేయ ప్రణీ
తంబైన రాజవాహనవిజయం
బను మహాప్రబంధంబునందుఁ
తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీ

రాజవాహన విజయము.

(చతుర్థాశ్వాసము.)

శ్రీ వేంకటగిరి వల్లభ
శ్రీవామాక్షీ వతంస ♦ హృల్లభ హుంకా
రావల్గు కంస మల్లభ
భావజ భల్లభయదాయ్యా ♦ పాంగతరంగా.

వ. అవధరింపుము. 1

1. శ్రీవామాక్షీవతంస - లక్ష్మియను స్త్రీశ్రేష్ఠురాలియొక్క - హృల్లభ - మనస్సును బొందినవాఁడా. ఆవల్గు - కఠినమైన. కంస - కంసునియొక్క. మత్ = మథనమును. ఆభ - పొందినవాఁడా.

క. అలయాధర ఘృణి తృణిత కి
సలయామణి రమణి యరుఁగు ♦ సమయమున మహీ
వలయాధ్యుఁడు విల యానల
మలయానిల ఖిన్న హృన్న ♦ మన్నయభరుఁడై. 2

2. అలయా...మణి - స్త్రీశ్రేష్ఠురాలు.

ఉ. తాలిమిఁ దూలి తూలి చెలి దర్పకుఁ
డప్పుడె పంపు తమ్మిపూ

వాలికె తూపా క్రొంచెమట
వానకుఁ గారణమైన నిద్దపుం
గోలమెఱుంగో యానన చ
కోర హితాగత రశ్మియో దయా
లోలమృగాక్షి నాపయిఁ ద
ళుక్కున జూచిన చూపు బాపురే. 3

క. ఒప్పులకుప్ప యొకప్పుడు
రెప్పార్పని చూపు బాపు ♦ రే ఱెక్కల చా
ల్విప్పి కదల్పని తేఁటియ
యొప్పునె సామ్యంబు వికసి ♦ తోత్పల రుచికి౯. 4

క. నిగుడించి వెనుకకా చెలి
సొగసుగఁ గడకంట నాటఁ ♦ జూచిన చూపుం
దెగనిండఁ దిగిచి మరుఁడె
చ్చుగ విడచిన కలువ తూపు ♦ సుమ్మన నేలా. 5

క. ఉడురాజముఖీ రత్నము
కుడియెడమల బెళఁకిచూచు ♦ కులుకుం జూపుల్
వెడ విల్తుఁ డుభయకరములఁ
దొడఁగి వరుని నేయు కలువ ♦ తూపులు గావే. 6

ఉ. ఆ కడకంటిచూపు టొర
పా యపరంజి మెఱుంగుచెక్కులా
చైకుర చంచరీక రుచి
సంచిత మేచక చాకచక్యమా

రాక సుధాంశు రా కదె ప
రాకని రేక నిరాకరించు మో
మా కుచ కుంభ జృంభణము
యారె యొయారికి దానికే తగుఁ. 7

7. చైకుర - కేశసమూహాము సెను. చంచరీక - తుమ్మెదల యొక్క. రాకసుధాంశున్ - (రాక - నిండుచంద్రుఁడుగల పున్నమ యొక్క. సుధాంశున్ - చంద్రుని.) రాకు - రావద్దు. అదెపరాకు - అదుగోఅజాగ్రత్తగానున్నావు. రేకన్ - భాగముచేత.

క. ఆ గుణవతి ముఖ కుచ కచ
భా గరిమ సుధాంశు లికుచ ♦ బలభి న్మణికా
ధాగధగీ ధైగధగీ
నైగనగీ వై భవముల ♦ నగనగుమిగులన్. 8

8. భా = కాంతియొక్క. లికుచ = గజనిమ్మపండ్లయొక్క యు. బలభిన్మణికా = ఇంద్రనీలముల యొక్కయు.

క. ఆమరీ నిభ నఖ జిత శు
భ్ర మరీచి ప్రమద సరియె ♦ రమణులు కచ వి
భ్రమ రీతుల భ్రమరీతులఁ
జమరీ కుల సమతఁ జెలఁగు ♦ జలజేక్షణకున్. 9

9. అమరీభ=దేవతా స్త్రీలతో సమానురాలగు నవంతి. నఖ... ప్రమద, నఖజిత = గోళ్ళచే జయింపఁబడిన. శుభ్రమరీచి = చంద్రుని యొక్క. ప్రమద=స్త్రీ రైన నక్షత్రములుగలది. శశములచేత=నాడుతుమ్మెద సామ్యముచేతను, చమరీమృగసామ్యము చేతను నొప్పు నవంతికి, రమణులు సరియే = సామాన్యస్త్రీలు సమాన మాదురా.

ఉ. తమ్మిగదా మొగంబు నెగ
తావుల తీవుల సీను జాళువా

కమ్మిగదా మెసంగుమెఱు
గల్వ కటారి మిటారి కమ్మదో
దుమ్మిగదా మదాళి తతిఁ
దోలెదు కీల్ జడముద్దుగుమ్మ చె
ల్వమ్మైన కెంతయైన విలు
వా చెలువా మఱియుం జగంబులన్. 10

10. దోదుమ్మి = ఆయుధవిశేషము.

ఉ. చక్కెర నీఱుగాఁ గఱచుఁ
జక్కని క్రొవ్విన తేనె పల్చనౌ
నక్కసలంబు లేఁత మఱు
లన్నను ద్రాసముఁ జెందు దొండపం
డెక్కుడు కోఁత నొందుఁ బని
కెంతయు రాకరుఁగుం బ్రవాళమ
మ్మక్క వసుంధ రా ధర కు
చాధర మీధర నెంచుచోటులన్. 11

11, వసుంధరాధర = పర్వతములవంటి. కుచా = స్తనములు గల యువంతియొక్క. అధరము = పెదవి. నీఱు = చూర్ణము. త్రాసము = భయమనియును, మణిదోషమనియును. ఇచట చక్కెర మొదఁగు వానికి నాయాగుణములు స్వతస్సిద్ధములు.

చ. అతిమధురంబుగా పెదవి
యభ్రిముగా నెఱికొప్పు జ్యోత్స్నగా
సతతము లేఁతనవ్వు ఘన
సారముగా నునుదేఁటమాట యం

చిత దరదంబుగా గళము
చిత్రముగా నిలు వబ్జనేత్ర స
మ్మతిఁగనుఁగొన్ రసజ్ఞునకు
మందునకుం దగ నంద మందదే. 12

12. రసజ్ఞునకున్ = సరసునకు. అతిమధురంబు = మిక్కిలి తియ్యనిది. అభ్రము = మేఘము. జ్యోత్స్న = వెన్నెల. ఘనసారము = కర్పూరము. దరదము = శంఖమును ఖండించునది. నిలువు = ఆకారము. చిత్రము = చిత్తరువు. ఈ చిన్నదానిఁజూచిన రసజ్ఞునకే యట్లుండఁగా. మందునకుఁ = మూఢునికి. అందముగా నుండదా. (లోకమందు రసికునకు నెంత సౌందర్యవతియైనను నచ్చదు. మూఢునికి గుహూపియయినను సౌందర్యవతిఁ దోచును.) ఇందు వైద్య పరముగా మఱియొక యర్థముగలదు. అతిమధురమను గ్రంథ్యాణము. అభ్రము = అభ్రికము. జ్యోత్స్న = పొట్లతీగె. ఘనసారము = పచ్చకర్పూరము. దరదము - పాదరసము. చిత్రము = చిత్రమూలము. రసజ్ఞునకున్ = రసప్రయోగము నెఱిఁగిన వైద్యునికి. మందునకున్ = ఔషధమునకు.

క. చెలి డాసి తమిఁ గరంబుల
గిలిగింత లొకింత వింత ♦ గీల్కొన నేఁడు
త్పల పత్త్రము నిలిపె నగాం
చలమున రాజనఁగ దగుట ♦ చక్రిం బెఱుఁగుఁ. 13

13. తా నాచిన్నదానికిఁ దగుదునని చంద్రుని మిషచేసి శ్లేషార్థములుగా రాజు చెప్పుచున్నాఁడు రాజు = చంద్రుఁడు, శూద్రుఁడును. చెలిఁ = కల్యాపాదను, అవంతిని. తమిన్ = రాత్రి యందును, కామముచేతను. కరంబులన్ - కిరణములచేతను, హస్తముల చేతను, గిలిగింతలు - వికసింపఁజేయుటలు, కితకితలు. ఉత్పలపత్త్రము = కలువరేకు, నఖక్షత విశేషమును. నగాంచలమునన్ - పర్వతశిఖర మందును (ఉపమేయ నిగరణముచేత) స్తనాగ్రమందును. చక్రింబు-

చక్రివాకము. దేశమున. నేనాచిన్న దానికిఁ దగుదు ననుట లోక మెల్ల నెఱుఁగునని తాత్పర్యము.

సీ. ఇది కాంత కాంతార ♦ హేలవాటింపుచోఁ
గాలుజారిన పరా ♦ గంపుఁ దిన్నె
యిది కొమ్మ కొమ్మకై ♦ యొగయుచో నందంద
చిందు మాకంద మ ♦ రంద ధార
యిది కన్నె కన్నెనా ♦ రదముల కొకతెత్తోఁ
గోపించి వెదజల్లు ♦ కుందబృంద
మిది చెల్వంబు ♦ గదసిపైఁ బద మూఁది
మేను జేర్చిన కమ్మ ♦ మెట్టదమ్మి
గీ. ఇచటఁ గూర్చుండి చెలువ బల్ ♦ హేల లనియె
నిచ్చట మదీయ లావణ్య ♦ మిచ్చ మెచ్చి
తొగరు చిగురాకు పొగరున ♦ నగము గొఱికి
మగువ కీడు కోయిలనుగాంచి ♦ పొగిలె నబల. 14

14. కాంతార - వనవిలాసము. మాకంద - మామిడిపువ్వుల యొక్క. కన్నెనారదములకున్. లేఁత నారింజ చెట్లకు.

క. అని చింతింపుచు వని జ
వ్వని వనితలఁ గూడి మెలఁగు ♦ వలి చప్పరముల్
నన చిదిమి పొదలు పొదలం
బనివడి వడి వెదకి వెదకి ♦ మద నాలసుఁడై. 15

15. పొదలు పొదలఁ - వృద్ధిఁబొందుచున్న పొదరిండ్లయందు హేల లనియెన్- విలాసవాక్యములు బలికెను.

సీ. చెలియ నెమ్మేను జూ ♦ చితినేని సంపంగి
దండ నీకర్పించె ♦ దన్మనోజ

కొమ్మ నెమ్మొగము గ ♦ న్గొంటినేని సరోజ
తతిఁ బూజ నినుఁజేసె ♦ ద స్మరింద
యింతి వాతెరఁగంటి ♦ నేని నీకు విపక్వ
బింపఫలంబు ల ♦ ర్పింతుఁ జిలుక
చెలువ పాదములు జూ ♦ చితినేని నీకు తే
జిగురాకుఁ గాను కి ♦ చ్చెదఁ బికంబ
గీ. మనుపుఁడాపద మొ్రొక్క సం ♦ పద మరపుఁడు
జేసుఁ జిత్తంబురా సేవఁ ♦ జేయ నేర్తు
ననుచు ననుచు వచోరీతు ♦ లరసి సరసి
రుహ శిలీ ముఖ ముఖులఁ బే ♦ ర్కొనియె నృపతి. 16

16. ఇచట రాజు తా నేయవయవముఁ జూతునో దానికంటె వస్తువు నిచ్చెదనని మ్రొక్కుకొన్నాఁడు అనిచమత్కారము. ననుచు వచోరీతులన్ - వికసించు వాక్యపద్ధతులచేత. సరసిరుహశిలీ ముఖ ముఖులన్ - మన్మథుఁడు మొదలగువారిని.

వ. ఈ కరణి ధరణీపతి తరుణీ మణి వియోగ భోగసమా
గత మదన వేదనాక్రాంత నిజస్వాంతుండై లతాంత
రసాలవాల రసాలజాల స్మరలీలా ఖురళిం గెలిలి,
మరలి మరలి పొరలినం దొలి సరలీకృత చంద్రోపల
వేదికా తలంబున శీతల కృత్యంబు లమ్యాధిపత్యమా
త్య పుంగవు లొనర్చి తేర్చిరి. కొంత కొంత నంత
నవంతికా పురంబున నవంతీకాంత యంతిపురంబుఁ
జొచ్చి విధుకాంత పృథుకాంత శుద్ధాంత సౌధాంత
రాళ కేళికా బాలికా హంసతూలికా తల్పంబున
మేను గదియించి యపార చింతా పారావారడోలా

యమానమానస నౌకయై ఫాలజిత బాలచంద్రిక
బాలచంద్రిక నిట్లనియె. 17

17. భోగ = అనుభవించుట. లతాంతరస = పుష్పమకరందము. ఆలవాల = పాదులయందుఁ గల, రసాలజాల = మామిడిచెట్ల సమూహమనెడు. స్మరలీలాఖురళికా = మన్మథుని విలాసార్థమగు గరిడీయందు. విధుకాంత = చంద్రకాంతమణులచేత. పృథు = గొప్పలగు. కాంత = సుందరములగు. కేళికాబాలికా = ఆడుకొనుపిల్లలతోఁగూడిన. మానసనౌక = మనస్సనెడి యోడగలది. ఫాల = నుదిటిచేత. జిత = జయింపఁబడిన. బాలచంద్రిక = శీతచంద్రుఁడు గలది.

సీ. మనకుఁ జేరువ చంద ♦ మానైన రామోముఁ
గననీక హృదయంబుఁ ♦ గందఁజేసె
నమృతంపు నడబావి ♦ యగు భూవిభుని మోవి
యందనీక కళంక ♦ మందఁ జేసెఁ
దంగేటి జున్నైన ♦ ధరణీశు పల్కుఁ గో
రిక విననీక మేల్ ♦ రేచి విడచెఁ
గొంగు బంగారైన ♦ కువలయాధిపునకా
మొరయంగ నీక కా ♦ కొందఁజేసె
గీ. దృఢ పరీరంభ సుఖవిఘ్న ♦ దేవతామ
తల్లి గాకిది తనుఁగన్న ♦ తల్లి యేవె
తల్లికుచ కుచ యిప్పుడే ♦ తల్లి కొనియెఁ
దల్లిపై వగపుల నాపఁ ♦ దల్లి తరమె. 18

18. ఆమొరయంగనీక = పైకొననీక. కాకు = కష్టము. పరీరంభ = ఆలింగనముచేతనైన. విఘ్న = విఘ్నములకు. దేవతామతల్లి = దేవతాశ్రేష్ఠురాలు. లికుచ కుచ = గజనిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల యో బాలచంద్రికా. వెతల్ = ఆయాసములు. ఏతు = అతిశయముగా.

అల్లికొనియెన్ = ఆక్రమించెను. తల్లి = అమ్మా! ఓ బాలచంద్రికా. పైవగఫ్రలన్ = ముందువచ్చు దుఃఖములను. ఆపన్ = మాన్పుటకు.

ఉ. తల్లులు లేరొ కల్గరొ సు
తల్ తనుజాతల కాడుపోడుముల్
మొల్లమి నుల్లసిల్లకయ
మున్న సమున్నత విభ్రమాంబుప
డ్భల్లుఁ డనుంగు టల్లుఁడు శు
భావహుఁ డెవ్వఁడొ యొండు గ్రాక కా
కల్లతవంటి పట్టి కిడు
గామిడిఁ గంటివె కామినీమణీ. 19

19. తనుజాతలకున్ = కొమార్తెలకు ఆడుపోడుముల్ = స్తనములు మొదలగునవి. సమున్న.. ల్లుఁడు = సమున్నతవిభ్రమ = గొప్పవిలాసములచేత = అంబురుట్ = పద్మమే. ల్లుఁడు = బల్లెము గల మన్మథుడైన) కాకల్ = బాధలు గామిడిన్ = గొప్ప గ్రహమును.

ఉ. అన్నరపాలు వాలుగుల
కగ్గలమౌ తెలిసోగకన్ను లా
క్రొన్నెల నెన్నొసల్ వెడద
రొమ్ము చొకారపు తేటచెక్కు ల
భ్యున్నత బాహుపీఠి రొమ్ము
పున్నమచంద్ర స్మరపించు నంగముం
గన్నులఁ గట్టి నట్టయినఁ
గంటికి నిద్దుర రాదె నెచ్చెలీ. 20

శా. ఈ యంభోధిపరీత భూభుజుల యం
దెం దైనఁ గన్గొంటివా

యా యాకర్ణవిశాలలోచనయుగం
బాపూర్ణబాహాంతరం
బా యాజాను భుజాభిరమ్యవిభవం
బాయంగ సౌభాగ్యకం
బా యిందోత్పల నీల కుంతల కులం
బంభోజ పత్త్రేక్షణా. 21

క. కనుమూసినఁ గనువిచ్చినఁ
గనుపుల విలుకాని వ్రాయఁ ♦ గణఁగిన నేనే
ల్పును దలఁచిన రాపట్టియు
కనుపట్టెడు నెట్టులోర్వఁ ♦ గలఁ గలకంఠీ. 22

22. కనుపులవిలుకానికి = మన్మథుని. రాపట్టియ = రాజకుమారుఁడైన రాజవాహనుఁడే.

ఉ. కన్నియ యెన్నియేళ్ళు విరి
గన్నెరులన్ హరుఁబూజసేసిరో
వెన్నెల బైట సౌధ గృహ
వీథుల నాథుల పేరురంబులం
జన్నులు దార్చి మోవి నడు
చక్కఁజురుక్కనఁ బంటనొక్క చుం
గొన్ని రహస్యముల్ దడవి
కొంచు రమించు నితంబినీ మణుల్. 23

సీ. కొంద ఱిందీవరా ♦ క్షులు గొల్వ నున్నచో
వెలచెల్వ యేతెంచి ♦ బలు విపంచి
మంచి మార్గము విని ♦ పించి మించినదాని,
యరిది గుబ్బలమించు ♦ లల్లజలధి

కాంచీధవాగ్రణి ♦ గాంచిన యాదృష్టి
యేనెఱింగినఁ గాయ ♦ లెంత గొప్ప
లంచు మాటిడి మేరు ♦ పెంచు ఘర్మాంబువుల్
గనఁ జెలివెట్టబా ♦ గా లొసంగె

గీ. నంచుఁ గిసురించ గాత్రరో ♦ మాంచ సమితిఁ
దెలిసియేఁ గన్నెఱం జేయ ♦ దీప్త రత్న
కుడ్య బింబిత మామకాం ♦ ఘ్రులకు శిరముఁ
జేర్చి పతిసంజ్ఞఁ గినుకఁ జ ♦ ల్లార్చు నెపుడొ. 24

24. వెలచెల్వ=వేశ్య. జలధికాంచీధవాగ్రణీ = రాజశ్రేష్ఠుఁడు. కాయలు = వీణకుగట్టిన యానబకాయలు. వెట్టిబా గాలు = వేఁడితాంబూలములు. కిసురించన్ = మాటుఁబెట్టఁగా. రాఁగల దాని నూహించి వేఁడుకపడుచున్నది

మ. అని లేచుం దలయూచుఁ బానుపున మే
నందిచ్చు నిందించు జ
వ్వన మెంత వ్వాలవంతఁజేసె ననుచు
న్వాకు్రిచ్చు రాపచ్చ వి
ల్తుని మెచ్చుం గనువిచ్చు చూయుఁ బొరలున్
లోవెచ్చ నూర్చుఁ లతాం
త నట త్కుంత దురంత కృంతన కళా
తంతన్య మానాంగియై. 25

25. లతాంత... నాంగి=లతాంత = పుష్పములనెడు. నటత్ = కదలుచున్న. కుంత = బల్లెముయొక్క. దురంత-అంతములేని. కృంతన కళా = ఖండించుట యనెడు విద్యచేత. తంతన్యమాన = మిక్కిలి బాధపడుచున్న. ఇది లాతుణికార్థము. అంగి శరీరము గలది.

వ. ఇత్తెఱంగున బిత్తరి కురంగనయన వదనాంబుజ
దాస్వాద వినోదంబున కేతెంచి, నాసికాపుట
గాంచి కాంచన కుసుమ భ్రాంతి బొగడి, సుడివడి
చిన గండు తేఁటి క్రియ ముక్కెర కట్టాణి దెక్క
పయిం జనుదెంచు వేఁడి నిట్టూర్పు గాడ్పుచేఁ
గఁ జనుంగవఁ దెలి పట్టురవిక చెఱంగు రేవెలు
దొలంగు బంగరు గుబ్బలి వలి మంచుఁ దల
నఖండ విరహ చండిమ పాండుతర గండంబుల
మరి నిండుకొనిన కన్నీటి చిఱుకాలు మినుకు మిను
న బెళుకు బేడిసలు సుధాకర కాంతకాంతఫలకఁ
గ్రక్కిన చొక్కంపు ముక్తాఫలంబులపైఁ జల
నూపఁ మధ్యాంబరమధ్యంబునం గాపురముగ
రంజి వీణె మెఱుపుల రంజిల్లు నల్లపట్టు పు
మెఱుఁగు మొగులవి బాహులేయ హారి వ
విచ్చి పురివిచ్చిన విధంబునఁ బయోదర ధరాధర
కాకచల్లార్పం జేరి శక్యంబుగామిఁ దొట్రుపడు తో
పటలి యనఁ జటుల మోహాంధకారంబు వ
జోక శోకాంబుధి వెల్లి విరిసిన తెల్లమిఁ బెల్లుగ
కెక్కిన వలపు మున్నీటం దేలు శైవలపు గవి
ల్లమిఁ బల్లవ భల్లుండు తలమునుకలుగాఁ బరపి
గలువ తూఁపు గమి వెల్లడిఁ హల్లకబంధుని య
బల్లెంబులఁ జిమ్మ, జల్లివిడిఁ బడిన పగిదిఁ జిగు
రాఁడు తొగనిండఁ దిగిచి గుఱుకుదంబులేయ, న

పడిన వడువునఁ గొప్పుమ్ముడి విడి కుడియెడమలకుం
బారల నెరుల గుంపు చిందరవందరయై చెదర భిదుర
దసదృశ దశా వివశాంగియై శుకీ తురంగీకు కెంగేలి
సంపంగి పికంగిచేఁదాల్మి వోరంగి తరంగిత చింతంగరంగి
చౌరం గిఱుదైనం గని కురంగీదృశలు శిశిర కృత్యంబు
లు సేయ నూహించి గృహారామావనికి రామామణిం
దోడ్కొని చని చలువ చప్పరంబున నప్పరంధ్రి
లుప్ప రంబైన కప్పురంపుఁ దిప్ప నప్పడొప్పుల కుప్ప
నుంచి. 26

26. ముక్కారకట్టాణి = అడ్డబాసముత్యము. సుధా...ఫలకంబులన్ = చంద్రకాంతమణుల యొక్క రమ్యంబులయిన పలకలయందు కాపురమగు = ఉన్నట్టి. ఇది ఫుట్టమునకు విశేషణము. బాహులేయహారి = కుమారస్వామియొక్క గుఱ్ఱమైన నెమిలి. విరివిచ్చి = విస్తరించి. అనన్, జోకన్; తెల్లమిన్, మొల్లమిన్, పెల్లడిన్, పగిదిన్, వడువునన్ ఇవి ఉత్ప్రేక్షావాచక శబ్దములు. పల్లవభల్లుండు = మన్మథుఁడు, హల్లకబంధుని = చంద్రునియొక్క. అల్లుఁడు = మేనల్లుఁడైన మన్మథుఁడు, జల్లివిడిన్ = జల్లున. తెగనిఁడన్ = నారియంతయు. అనఁగా ఆకర్ణాంతముగా. తిగిచి - లాగి. అల్ల - నారియైన తుమ్మెద బారు. భిదురత్ - వజ్రాయుధమై యాచరించుచున్న. దశా - అవస్థ చేత. శుకీతురంగీకు - మన్మథునియొక్క. కిఱుదు - హీనము. మహిజాని సుధాంశు - రాజచంద్రునియొక్క.

ఉ. బంగరు కమ్మి వంటి మన
బాల తనూలత వెండి తీగతో
సంగతి సల్పెనమ్మ కర
శాఖలకుం దఱులిచ్చు గాజులున్

ముంగలి కేగెనమ్మ చను
ముత్తెము లశ్రునిపాతమూర్తిక్రియా
సంగములయ్యెనమ్మ సుహి
జాని సుధాంశు కథా వృథా వ్యథన్. 27

ఉ. కోయిల ముద్దరాలి కను
కూల పతిక్రియ లేని పెట్టుమం
దాయెఁగదమ్మ తమ్మి విరి
యమ్ముల గాయము గంటు లేని పో
టాయెఁగదమ్మ, మావియును
హా ప్రతిలేని మహానలాంబకం
బాయెఁగదమ్మ, యమ్మగధుఁ
డారడిఁ దెచ్చెఁగదమ్మ, కొమ్మకున్. 28

28. పతిక్రియ - పెనిమిటియొక్క సంయోగము.

గీ. మొగులు చిఱుదాయ యీతోఁట ♦ మొగలుదాట
దిగులు పడి చింత గుండియల్ ♦ వగులు కాంతఁ
బొగులు నారాజుతోఁగూర్చి ♦ నెగులు దీర్చి
తగులు సేయమిఁ బరుఁడు వెన్ ♦ దగులు మరుఁడు. 29

29. మొగులు - మేఘముయొక్క. చిఱుదాయ - చిన్న శత్రువు. మొగలు - మొదళ్ళు. (పరుఁడు - విరోధి.)

క. కొమ్మా క్రొమ్మావి చిగురుఁ
గొమ్మా రమ్మా యరంటి ♦ క్రొన్నన తేనెల్
దెమ్మా హైమాంబువు లం
డిమ్మా యని సఖులు శైత్య ♦ కృత్యాదరలై. 30

30. 1 కొమ్మా = ఓచిన్నదానా. 2 కొమ్మా = [illegible] హైమాంబువులు = పన్నీరులు.

ఉ. గంద మలందరే చనుసె
గం దలమంచు నమందకుంద మా
కంద మరంద బృంద మెస
గం దనువల్లికయందుఁ జిందరే
చందన గంధులార ములు
చందన మందక నిందు నించిరా
నందను వందనంబుఁ గని
నం దనరుం దనయంత గాంతయున్. 31

31. దలము = దళసరిగా. మాకంద = మామిడిచెట్టు మొక్క[illegible]ములు చందనము = మూఢత్వము.

మ. కోమలారా కమలాస్త్రవ్రాయుటరుదే
కోదండ మీయింతి మే
ల్బొమ మేల్బంతిగ వ్రాయుఁ డంబకము లీ
పూఁబోడికన్ దీరుగా
సమరం జేయుఁడు రూపవైభవము నే
డమ్మాగధుం జూడ రా
సమ మయ్యోద్ధటికంచు వ్రాసి మరుఁబూ
జల్ సేసి కేల్మోడ్చుచున్. 32

32. బొమమేల్బంతి = కనుబొమల తుల్యము. అంబకములు = కన్నులు.

ఉ. దండము నీకు భీమ ధృతి
దండన మండన పండితేక్షుకో

దండ జోహారు నీకు యమ
దండ కఠోర నిశాత కాండకో
దండ సలాము నీకు సమ
దండజరాజ విరాజమాన వే
దండ వధూటి కీవె కద
దండము దాపుచు శంబ రాంతకా. 33

33, భీమ ..కోదండ - (భీమ = శివునియొక్క. ధృతి = ధైర్యముయొక్క. దండన = శిక్షించుటయనెడు. మండన = అలంకారమందు, పండిత = నేర్పుగల. ఇక్షుకోదండ = చెఱుకువిల్లు గలవాఁడా) నిశాత = తీక్ష్ణములైన. కాండ = బాణములుగల. సముదం... వేదండ. సముత్ = అతిశయించుచున్న. అండజరాజ = చిల్కయనెడు. విరాజమాన = ప్రకాశించుచున్న, వేదండ = ఏనుఁగుగలవాఁడా.

ఉ. చక్కని వారిలో మొదటి
చక్కని వాఁడవు చొక్కి చక్కెరల్
మెక్కెడు తమ్మి పక్కెరల
మిక్కిలి నిక్కిన ఱెక్క జక్కి పై
నెక్కెడు నెక్కటీఁడవు మ
హేశ్వరు తోల్ జగజెట్టి వక్కటా
యెక్కడిమాట నీకు నెదు
రే మదిరేక్షణ లిక్షుకార్ముకా. 34

34. తమ్మిపక్కెరల = పద్మకవచములుగల. ఱెక్కజిక్కి = ఱెక్కలుగల గుజ్జము. చిలుకయనుట. ఎక్కటీఁడు = అ సహాయశూరుఁడు.

ఉ. ఆక్కట చొక్కటుంపు టిగు
రమ్ముల రొమ్ములు నజ్జు నజ్జుగాఁ

జెక్కెడ వంచుఁ గా చకిత
చిత్తత ముగ్గురు వేల్పు లక్కనం
బుక్కిట నొక్క పక్కి నొక
పూఁట వధూటుల డించఁబోరు హా
యెక్కడ నీపరాక్రమము
లేమనవచ్చు ముకుంద నందనా. 35

35. చొక్కటంపు = నిర్మలములైన. నజ్జు నజ్జుగాన్ = చిన్న చిన్న ముక్కలుగా.

వ. అని యనేక వాచాడంబరంబుల శంబరధ్వంసిని హంసీగమనా వతంసంబులు ప్రశంసింప శంపాలతాపఘనా పరితాప ఘనాటోపం బిక్షుచాప ప్రతాప జాత రూప కలాపంబై యిమ్మడించిన. 36

36. శంపా...టోపంబు = (శంపాలతా = మెఱుపుతీఁగవంటి. అపఘనా = అవయవములుగల స్త్రీయొక్క. పరితాప = బాధయొక్క. ఘన = గొప్పదియైన. ఆటోపంబు = హడావిడి) ఇక్షు...లాపంబు = (ఇక్షుచాపప్రతాప = మన్మథప్రతాపమువల్ల. జాత = పుట్టిన. రూప = స్వరూపము. కలాపంబై = అలంకారముగలదై. అనఁగా. శరీరతాపమునకు మన్మథప్రతాపముతోడైన దనుట. ఇమ్మడించినన్ = రెట్టింపు కాగా

ఉ. కన్నులఁ గల్వ లింపుడిగెఁ
గమ్మని మోము సరోజ మంతకుఁ
ఖిన్నతఁగాంచెఁ బాదముల
గెంజిగురుఁ వరుగద్యో బాహులపై
నున్న బిసంబు గందె సతి
యొప్పు దృగాదుల పాటిగాక కుం

దె న్నెరి నుత్పలాదులనఁ
దేరిన తన్వి ప్రతాప మెట్టిదో. 37

37. ప్రతాపము = శౌర్యమనియు. అతిశయ తాపమనియు.
చలువకై యుంచిన కల్వలు మొదలైనవి శరీరపు వేఁడిచేత వాడిపోయినవి.

సీ. కొమ్మ యూర్పులమిన ♦ తమ్మి కంతుని కమ్మ
గాఁ గాను కొసఁగఁ గై ♦ కమలు కొంత
వనిత సంటిన చేఁత ♦ నన తేనెఁ దేఁటికిఁ
జోసిన నోరెల్లఁ ♦ బొక్కు కొంత
చెలి పాన్పుకడ నున్న ♦ చిగురుఁ గోయిల నోటి
కిడిన నాలుక బొబ్బ ♦ లెగయు కొంత
చెలువ గుబ్బ నలందఁ ♦ జిందిన గందంబుఁ
గ్రోల నిచ్చిన గాలి ♦ కూలు కొంత
గీ. యరుణ కర తేజమును సమ్ము ♦ ఖార్భటియు మ
హారసజ్ఞత గంధవ ♦ హత్వ మతను
ముఖ్యులకుఁ గూడదని కొంత ♦ ముగ్ధ కాంత
లంది రంతఃపురమున నే ♦ కాంత చింత. 38

38. కై=చెయ్యి. కమలుట=కాలుట. బొబ్బలు=పొక్కులు.
ఈ పద్యమందు సీస చరణములు నాలుగింటితోటి అరుణకర తేజము
ఇత్యాది నాలుగిటికిఁ గ్రమసంబంధము. అరుణకర తేజము = సూర్యుని
వంటి తేజస్సనియు, ఎఱ్ఱని హస్తముయొక్క తేజస్సనియు. సమ్ముఖా
ర్భటి = దగ్గర హడావడియనియు, గొప్ప నోటి హడావడియనియు.
మహారసజ్ఞత=గొప్ప రసముల నెఱుఁగుటయనియు. గొప్పనాలుక గలు
గుటనియు, గంధవహత్వము = గర్వమును బూనుటయనియు, పరిమ
ళముఁ బూనుట యనియును. కూడదు = (మనమీఁపరి)కారముఁ చేసిన
టయితే) నిలవదు అనఁగా పోవుననుట.

క. అంత నశాంతంబగు నీ
కాంత ప్రతాపంబు మీఁద ♦ గాఁగల గతిచేఁ
గ్రాంత మగు తన ప్రతాపం
బెంతయు జారెనొయనం ది ♦ నేశుఁడు గ్రుంకెన్. 39

చ. వలపుల రాజు దండునకు
వైచిన తోఁపు గుడారునాఁగ వె
న్నెల జలకంబుఁగాంచు రజ
ని గజయానకు మోడ్పుదమ్మి గు
బ్బల సమయాళి ముందె నెరిఁ
బట్టిన చందురుకావి నా సము
జ్జ్వలతర సాంధ్యరాగ రుచి
సంధిలె సౌమనసాధ్వ వీథికన్. 40

40. సమయాళి = కాలమను చెలికత్తె. చందురుకావి = సిందూరపు రంగుబట్ట. సౌమనస = దేవతల సంబంధమైన. అధ్వవీథికన్ - మార్గవీథియందు. అనఁగా నాకాశమందు.

చ. కొడవలి వ్రేలినట్టు దొర
కూఁతురికిన్ వెసనిడ్డ నాభి చం
దడరఁగఁ గాంచి పంచవిశి
ఖాఖ్య తురుష్క బలంబువాఁడి కె
క్కుడు సమయంబటం చదరు
గ్రోవులు గాల్పఁగ బిట్టుమందు చిం
దెడి పొగ నా నజాండమున
నిండె నఖండ తమః ప్రకాండముల్. 41

41. దొరకూఁతురికిన్ - అవంతికి. ఇద్ధ = చెలికత్తెలుంచిన. నాభిచందు = బొట్టనెడుచంద్రుఁడు. పంచవిశిఖాఖ్య = మన్మథుఁడను పేరుగల. తురుష్కబలంబు = తురకవానిసేన, వాఁడికిన్ - శౌర్యమునకు. ఆదరుగ్రోవులు = తుపాకులు. ప్రకాండముల్ = సమూహములు. దృష్టిదోషాదిబాధలు పోవుటకు నర్ధచంద్రాకారముగా బొట్టుంతురు. తురకలు బాలచంద్రునిఁ జూచి యుత్సవముఁ జేతురు. అందుచేత వారిశౌర్యము హెచ్చునని వారిమతము.

గీ. సమయ నాడింధమాగ్రణి ♦ సాంధ్యరాగ
విమల శిఖి మింటి తూ కమ ♦ టమునఁ గాఁచి
నిశి యలంకారమున కెత్తి ♦ నెల పసిండి
పూదెఁ దొలుగట్టు పట్టెడ ♦ మీఁద నిడియె. 42

42. మింటి = ఆకాశమనెడు, తూకమటమునన్ = తూకపుం పటియందు. పట్టెడ = బంగారము సాఁగఁగొట్టు నినుపదిమ్మ, నాడింధముఁడు - అగసాలి వాఁడు.

క. సురలకిడి ధరణిసురలకు
వెరవున నిడకున్నఁ బ్రజలు ♦ ద్విజరాజి కొంగిం
బరుఁడనఁ గని, ద్విజులకు సుధ
విరివి న్నెలకురిసె ననఁగ ♦ వెన్నెల బర్వెన్. 43

43. చంద్రికళలను దేవతలు పానముఁజేతురని శాస్త్రము. ప్రజలు - మనుష్యులు. పరుఁడనన్ - శత్రుఁడనియనుట. అనఁగా విరోధియందురని. కని - ఆలోచించి. నెల - చంద్రుఁడు.

క. కసీకరము లేక తన చ
క్కని కరములగాసిఁబెట్టెఁ ♦ గలువలదొర జో
క నికరముగ సాగ్రహుఁడై
కనికరముగ నంత వంతఁ ♦ గాంతా జనముల్. 44

44 జోక .. ఉత్సాహము. నికరముగన్ = తేటఁదేరునట్టుగా. సాగ్రహుఁడై = దర్పముతోఁ గూడినవాఁడై. కని - చూచి. కరముగన్ = మిక్కిలిగా. గాసిఁబెట్టెన్ అని యన్వయము.

క. చక్రకుచ తిమిర మేచక
విక్ర కచాస్వాత సరోజ ♦ వదన సదయుఁడై
చక్రిధరు మఱఁది తన కిర
ణాక్రిమాలం గ్రోవనేర్చు ♦ నా చెలులారా. 45

45. చక్రవాకము, తిమిరము. సరోజము. ఆచిన్నదాని కుచ యుగముల నుపమానములుగనుక నీచిన్నదానిఁ బ్రోవఁడని తాత్పర్యము.

క. దుమ్ములు రేచు న్నను దో
దుమ్ములు నెత్తమ్ములాను ♦ తుమ్మెద రామొ
త్తమ్ములు కమ్మని తెమ్మెర
లిమ్మెలుఁగుం బోఁడి వేఁడి ♦ కెట్లు సహించుఁ. 46

46 దోదుమ్ములు - ఆయుధవిశేషములు, దుమ్ములు రేచున్ - ధూళి రేగఁ గొట్టును.

పంచచామరము.

మిటారికాని యంచుఁ బొంచు
మించు నించు విల్తుఁడుం
గటారకాని మానితంపు
కమ్మ తమ్మి రేకు చి
క్కటారిగాని గాతచేర
గండు గల్గు చిల్కరా
తుటారికాని నాద రూఢిఁ
దూగు తేఁటి కోర్చునే 47

47. మిటారి = ఓచిన్నదానా. కానియంచున్ = కానిమ్మని. అనఁగా నీపనిబట్టెదనని. కటారికిన్ = కత్తికి. అని = గుఱిఁజేసి పొంచున్ అనిసంబంధము. చిక్కటారి = చిన్నకత్తియొక్క. కానిగాత చేతన్ = చెప్పశక్యముగాని దెబ్బచేత, చిల్కరాతుటారికిన్ = రాచిలుకయనెడు దిట్టరికిని. ఆ నాదరూఢిఁదూగు తేఁటికిన్ = అధ్వనిచేయు తుమ్మెదకును.

క. అని యనివారితమగు నీ
సున నిట్లని పల్కి రవి కి ♦ శోరక వేణుల్
గని శుకసా ద్యరి మదభే
ద్యనిలాద్య సముద్య దాగ్ర ♦ హ గ్రాహిణులై. 48

48. శుక...హిణులై = శుకసాది = చిలుకనెక్కుమన్మథుని యందును. అరిమదభేది = చక్రవాకములయొక్క, మదమును గొట్టివేయు చంద్రునియందును. అనిలాద్య = వాయువు మొదలగువానియందును, సముద్యత్ = పుట్టుచున్న. అగ్రహ = అహంకారమును. గ్రాహిణులై = స్వీకరించిన వారలై.

సీ. గురుకరంబుల భవ ♦ త్కువలయంబును రేకు
మణఁగించు ప్రభు సగ ♦ ల్మాన్పి కొనుటొ
లలి నీపురము విక ♦ లముగఁ జేసిన మహో
గ్రిహ వీరుఁ జేపట్టి ♦ గడపి కొనుటొ
నిను వంతఁబొరల బం ♦ ధన మొనర్చిన యుగ్రు
నటలు సమస్తముల్ ♦ జవిరి కొనుటొ
సల్లీలఁ దమిని రా ♦ జిల్లఁగూర్పని సదా
పరపక్ష దుఃఖాబ్ధిఁ ♦ బాపికొనుటొ
గీ. మీకుఁ దగువారిపైఁ గోప ♦ మే ఘనంబు
గాక యబలలపై పట్టి ♦ కాక పుట్టి

రాజవై యీవు విరహాగ్ని ♦ రాజవైచు
నోజవైతె గణింపఁ బ ♦ యోజవైరి. 49

49. పయోజవైరి = చంద్రుఁడా. రాజువై = ఱేఁడవై యనియును. చంద్రుఁడవై యనియును, గురుకరంబులన్ = విస్తారపు పన్నులచేత భవత్కువలయంబున్ = నీభూమండలమును. రేవుమణఁగించు = అణఁగఁ గొట్టుచున్న. ప్రభుపగల్ = రాజుయొక్క విరోధములు అని రాజ పరమైనయర్థము. గురుకరంబులన్ = విస్తారపు కిరణములచేత. భవత్కువలయంబున్ = నీకలువను. రేవుమణఁగించు. రేవు ముళ్ళి పోవునట్టుగాఁజేయు. ప్రభుపగల్ = సూర్యనిపగటి కాలమునని చంద్రపరమైన యర్థము. నీపురము వికలముగఁజేసిన = నీపట్నము పాడుఁజేసిన. మహోగ్రహా = గొప్పఆగ్రహముగల వీరున్ = పరాక్రమవంతుని అని రాజ. నీపురము వికలముగఁజేసిన = నీశరీరముఁ గళాహీనముగా జేసిన. మహత్ = గొప్పవాఁడగు, గ్రహవీరున్ = గ్రహ శ్రేష్ఠుఁడగు రాహువునని చంద్ర. ఉగ్రసటలు - భయంకరుఁడైనవాని మోసములు అని రాజ శివునిజటలుఅని చంద్ర. సల్లీలన్ - యోగ్యమగు విలాసముచేత. తమిని - కామముచేత. పరపక్ష - శత్రుబలము యొక్క అని రాజ. సల్లీలన్ - నక్షత్రముల విలాసముచేత. తమిని - రాత్రియందు. అపరపక్ష-కృష్ణపక్షముయొక్క అని చంద్ర. అబలలపైన్ - బలములేని స్త్రీలమీఁద. ఓజవు - ఒజ్జవుఅనఁగా గొప్ప వాఁడవు.

సీ. ఉపరాగ వేళ నీ ♦ కృపలేని కల్వచెం
గట నిల్వఁ గన్నులఁ ♦ గప్పికొనదొ
విహిత కుహూయోగ ♦ వివశత శరణొంద
సమ్ముఖంబున నిన్నుఁ ♦ గ్రమ్మికొనదొ
జలధరచ్ఛన్నత ♦ జడిసి నీసతు లడు
గులవ్రాల నఖర రీ ♦ తులమనుపదొ

దిన గండమునఁ గౌము ♦ దియుఁ గావుమని వేఁడు
చోటఁ జల్లని చూపుఁ ♦ జూడలేదొ
గీ. వనిత యింకిట్టి సమయ మె ♦ వ్వరికి లేదు
నేఁటి యామని బుగ బుగ ♦ ల్నీకు సతమె
కాల మిటువలెనుండునే ♦ కాలకంఠ
కంఠ గరళ కళంక రా♦కా శశాంక. 50

50. ఉపరాగవేళన్ = గ్రహణకాలమందు. కన్నులఁగప్పికొనదొ = కన్నులలోఁబెట్టుకొని రక్షింపలేదా. కన్నులకు కలువలకును సామ్యముగనుక కన్నులతో సమానముగాఁ జేసికొన్నదని భావము. పై మూఁడు పాదములయందు నిట్లుగానే యూహింపవలెను. కుహూయోగ = నశించిన చంద్రకళగల అమావాస్యయొక్క సంబంధముచేతనైన. నీసతులు = నీభార్యలయిన చుక్కలు. ఆమని బుగబుగల్ - వసంత ఋతుసంబంధమైన పరిమళములు. సతమె యెల్లప్పుడు నుండునా. కాల ...కళంక. కాలకంఠ - శివునియొక్క. కంఠ - కంఠ మందయిన. గరళ - విషమువంటి కళంక - కళంకముగలవాఁడా,

మ. వరుస న్సారస వైరివైన నిను స
ర్వజ్ఞా వతంసం బనం
దరమానే కుముదాప్తుఁడైన నిను స
న్మార్గస్థుఁ డీతం డనన్
సరసంబే విషజుండ వీ వమృత దా
నఖ్యాతుఁడన్నన్ విన
న్సరళంబౌనె తమోవిహారి యనినన్
ధర్మంబు దోషాకరా. 51

51. దోషాకరా — పాపములకు స్థానమైనవాఁడా అనియు, రాత్రినిఁజేయు చంద్రుఁడాఅనియు. సారసవైరివి — సరసుల సమూహమునకు విరోధివనియు, పద్మవిరోధివనియును. సర్వ

జ్ఞానవతంసంబు - సర్వము నెఱిఁగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁడనియు, శివుని శిరోభూషణమనియు, కుముదాప్తుఁడు - (కుముత్ - కుత్సిత సంతోషము గలవారికి. ఆప్తుఁడు - ఇష్టుఁడు అని కలువల కిష్టుఁడనియు.) సన్మార్గస్థుఁడు - సౌమ్యమార్గమందున్నవాఁడని, నక్షత్రమార్గమందున్నవాఁడనియును. విషజుండవు - గరళమందుఁ బుట్టినవాఁడనియును, నీటియందుఁ బుట్టినవాఁడవనియును. తమోవిహారి - అజ్ఞానము చేత సంచరించువాఁడనియు. చీకటియందుఁ దిరుఁగువాఁడనియును.

శా. చంద్రా! చంద్రకహాస నేచెదవయో
చంద్రాఖ్య నీ కేల నీ
చంద్రత్వంబునఁ బాంథకోటి తనువుల్
శైత్యంబునుం జెందెనో
సాంద్రామోదము నొందెనో తుదిఁ దలం
చం బాండు వర్ణంబు భో
గీంద్రాక్రాంతత శారదాభ్యుదయము మిం
దే యింత శౌర్యాప్తికిన్. 52

52. చంద్రకహాసన్ = కర్పూరమువంటి నవ్వుగల యవంతిని. చంద్రాఖ్య = కర్పూరమను సంజ్ఞ. పాంథ...జెందెనో = మార్గస్థులాటచేత విరహులైనవారి శరీరములు బాధపడుచున్నవనుట. కర్పూరమువల్లనైతే శరీరములు చల్లఁబడును. సాంద్రా...నొందెనో = ఆనందమును నొందలేదనుట. కర్పూరమువల్లనైతే పరిమళము నొందును. పాండువర్ణంబు = తెలుపు, బొల్లియు. భోగీంద్రాక్రాంతత = పాముచేత ననఁగా రాహువుచేత నాక్రమించఁబడుట. భోగముగలవారిచేత స్వీకరించబడుట అని కర్పూరపక్షమందు. శారదాభ్యుదయము = శరత్కాల సంబంధమైన యభివృద్ధి. ఏడాకుల అనటి చెట్టునలనఁ బుట్టుట. తెలుపు మొదలగు మూఁడుగుణములు నీకును గర్పూరమునకును తుల్యములనుట. ఇందే = ఈ గుణములయందే. శౌర్యాప్తికి వింత. అనఁగా నీగుణములలో శౌర్యముండుట చిత్రమని తాత్పర్యము.

గీ. పాంథకోటి విపాటన ♦ పాటవమున
నీకు వలరాజునకు భేద ♦ నియతి గలదె
యోకువలరాజ పేర్కొన ♦ నొక్క తీరె
యాది వర్ణంబు నీ కింత ♦ యధికమగుట. 53

53. కువలరాజ - కలవరాజగు చంద్రుఁడా. వలరాజుకంటె గువలరాజను పేరుమొదట నొక కు అను నక్షర మెక్కువగాని తక్కినదంతయును సమానమేయని తాత్పర్యము.

క. తెలివ నపరాధ రహితం
గలకటఁ బెట్టెదవు ప్రమొగఁ ♦ గావచ్చు నరిం
దటఁ జాపఁ గొనవు నిన్నిం
దను చేతులచెడ్డ వాఁడ ♦ నరె పాండుకరా. 54

54. కలకటి=బాధ.పాండుకరా- తెల్లని కిరణములు గలవాఁడా యనియును, బొల్లిచేతుల వాఁడాయనియును. కనుకనే చేతులు చెడ్డవాఁడనరా.

ఉ. చక్కెర బొమ్మపైఁ గరము
సాచుట కొండలపిండి నీకు నీ
వక్కట యుక్కటం గలుష
మన్నఁ గలంగవు తారఁ గొండెఁకాల్
దొక్కిన లీల శూలి తలఁ
ద్రొక్కఁ దలంతురె యొల్లు చెడ్డవాఁ
డెక్కటి దేవి మిండఁడను
టెల్ల యథార్థము పాండురాంగకా. 55

55. కొండలపిండి = పంచదార. బొమ్మగదా అని చెయ్యిదాపుట, కొండలు పిండిచేయఁ దలంచినట్లు కఠినమైనపని, ఉక్కటన్ = గర్వముచేత. పాండురాంగకా = తెల్లని శరీరముగలవాఁడా. బొల్లివాఁ

డా అనియు.కనుక నే యొళ్ళు చెడ్డవాఁడు. ఎక్కటి = ఒంటిగానుండు వట్టి. దేవి = పూజ్యస్త్రీకి. మిండఁడు = విటకాఁడు.

ఉ. మాత దరిద్రతా దమని
మామయుఁ జల్లని రాచ మిన్న నీ
తాత గభీరతా తనుఁడు
తండ్రియునుం బురుషోత్తముండు నీ
భ్రాత జగద్విధాత మధు
బాంధవ యీ తెగవారి నేరి నీ
రీతినిఁ బోల వెత్తి వొక
రి న్మకరీ సుకరీ కృత ధ్వజా. 56

56. మకరీసుకరీకృతధ్వజా = మొసలిచేత సులభమైచేయఁబడిన జెండాగలవాఁడా.

క. ఏరీతి నుదయుచు మందితో
సారస నాభోదరమున ♦ సర్వజ్ఞులకున్
మారుఁడ కుతికకు దిగ వం
భోరాశికి హాలహాలము ♦ బుట్టిన మాట్కిన్. 57

57. సర్వజ్ఞులకున్ = గొప్ప విద్వాంసులకైనను, కుతికకు దిగవు = గొంతుకఁబడెదవు, అనఁగా బాధించెదవు. హాలహాలము = విషము. అదియును. సర్వజ్ఞులకున్ = పూజ్యులైన సాంబమూర్తివారికి కంఠముదిగదు.

ఆ. కమల మథన వదన ♦ కళ సంచు నెంచవు
కమల మదనవ దన ♦ ఘ ప్రమథన
కమల వదనవద్య ♦ ఖర దృష్టి నాఁడేల
కమల వదన మదన ♦ కఠిన కదన. 58

58. కమలమథన = చంద్రునివంటి. వదన = ముఖముగల అవంతియొక్క, కళంకంచుక్ = శోభయొక్క రీతిని. ఎంచవు = ఆలోచించవు. కమల = లక్ష్మి అనఁగా నీచిన్నది మీతల్లివంటిది. మదన = మన్మథుఁడా. కఠినకదనా = కఠినయుద్ధముగలవాఁడా. మదనవత్ = సంతోషముగల. అనఘ = దోషములేనివారిని. ప్రమథన - కలఁచివేయువాఁడా. కమలవత్ = జడిగల సాంబమూర్తియొక్క. అనవద్య = దోషములేని. ఖర = తీక్ష్ణమగు, దృష్టిన్ = చూపుచేత. నాడు = అప్పుడు. అదనన్ = సమయమందు. ఏల కమలవు = ఎందుకుఁ గాలిపోవైతివి.

క. మదనా నీదాడికి మే
మదనా మదనాగయాన ♦ నలయింతురె మ
ర్మద నాళీకాంబకములు
మదనారత భక్తి శక్తి ♦ మదనా రదనా. 59

59. అదనా - తగుదుమా. మర్మద - మర్మస్థానములను గొట్టునట్టి. మదనారతభక్తిశక్తిన్ - మత్ - నాయొక్క. అనారత - యెడతెగని. భక్తిశక్తిన్ - ఈశ్వరభక్తి సామర్థ్యముచేత. మదను - నీమత్తు. ఆరదనా - నశించదటోయి.

క. గంధవహా యీచంపక
గంధవహామణి గరంపఁ ♦ గాఁ దగునె మృగీ
సైంధవ హా! హుతవాహన
బాంధవ హారంబుఁ జూడఁ ♦ బాడియె యిచటన్. 60

60. చంప...మణిన్ - (చంపక - సంపెంగపువ్వువంటి గంధవహా - వసువగల స్త్రీలలో. మణిన్ - (శ్రేష్ఠురాలగు నీచిన్నదానిని) మృగీసైంధవ - లేడిగుఱ్ఱము గలవాఁడా. హా - అయ్యో. హుతవాహన బాంధవ - అగ్నికి బంధువైనవాఁడా. హారంబున్ - హరించుటను.

క. పవమాన యిందు నీ తల
పవమానప్రథమ యన ద ♦ లంచును దయఁ జూ

పవ మానవ చరితా రై
పవ మానప్రహృతి గాదు ♦ పవ మానవనా. 61

61. నీతలపు = నీయూహా. అవమానప్రదమ = అవమానమిచ్చునదే. ఆనద లంచున్ = శక్తిలేనివారని, దయఁజూపవు, ఆమానవ చరితా = రాక్షసకృత్యముగలవాఁడా. రైపవ = శత్రుసంబంధమైన. మానప్రహృతి గాదు = గర్వమును హరించుట గాదు. పవ = విరోధము. మానవనా = మానుకోవయ్యా.

శా. ప్రాణిశ్రేణి హరింపఁజూచిన జగ
త్ప్రాణంబవౌదే జగ
త్ప్రాణక్రీడఁ జలించు నే భువనముల్
బల్మారు శ్రీకంధరా
క్షీణక్షోభ ఘటిల్లు నే ప్రసవముల్
గేడించు నే సూనవ
త్తూణస్యందన యాత్మహత్యయు గురు
ద్రోహంబు నీ కేటికిన్. 62

62. నీవు ప్రాణులఁ జంపఁజూచితివా. నీవు జగత్ప్రాణమవుగదా అందువల్ల ఆత్మహత్య వచ్చును. జగత్ప్రాణక్రీడన్ = లోకముల ప్రాణములతో నాడుకొనుటచేత. అనఁగా సంహరించుటచేత, లోకములు చలించునుగదా = లోకస్వరూపుఁడైన శివునికి క్షోభగల్గును గదా. మఱియు. సూనవత్ = పువ్వులుగల. తూణ = అంబులపొదిగల మన్మథునికి స్యందన = రథమైనవాఁడా. ప్రసవముల్ గేడించునే = పువ్వులు రాలునేగదా. శివునికిని మన్మథునికిని బాధ కలిగించుటచేత గురుద్రోహము.

క. ఇందిందిర వనమందిర
యిం దిందిరనందనుండ ♦ వేలిన యెడ నీ

మందిం దిరస్థై తేనియ
మం దిందు రహింతు ననుచు ♦ మద మేమిటికిన్. 63

63. వనమందిర = అడవి యిల్లుగాఁగల. ఇందిందిర = తుమ్మెదా. ఇందున్ = ఇక్కడ. ఇందిర నందనుండ = మన్మథుఁడే. ఏలినయెడన్ = రక్షించినట్లయితే. ఈమందిన్ = ఈజనులను. తిరస్థై = స్థిరపడి. తేనియమందు = తేనెయనెడు మత్తుమందు. ఇందున్ = ఈజనులయందు. రహింతు ననుచున్ = వృద్ధిజేసెదనని. మద మేమిటికిన్ = గర్వమెందుకు. మన్మథుఁడు రక్షించెనా నీ వేమి చేయఁగలవని తాత్పర్యము.

క. పదమా మొరయిక చెలియా
పద మాటికి నీకు బ్రహ్మ ♦ పదమా నలినీ
పద మానిని యేడ్పు హరి
పదమా నే డింతయేల ♦ పద షట్పదమా. 64

64. మొరయిక = అరచుట. పదమా = పాటా. లేక యిదే ఉద్యోగమా. చెలియొక్క ఆపద నీకు బ్రహ్మపదమా. అనఁగా బ్రహ్మస్థానము దొరకడము వంటిదా. నలినీపద = తామరపాద నివాసముగల దానా. మానినియొక్క యేడ్పు. ఆ హరిపదమా = వైకుంఠమా. నేడు. ఇంతియేల = ఇంత గొడవయెందుకు. పద = అవతలికి నడువు.

క. శుకమా చంచూజిత కిం
శుకమా మోహీకృతైక ♦ శుక హేమాభాం
శుకమా పరిపూర్ణ సుధాం
శుకమానిత వదన యార్తి ♦ సొంపే నీకున్. 65

65. చంచూజితకింశుకమా = ముక్కుచేత జయింపఁబడిన మోదుగమొగ్గగలదానా. మోహీకృత = మోహముగలవాఁడై చేయఁబడిన. ఏక = ముఖ్యుఁడగు. శుక = శ్రీశుకులుఁగలదానా. హేమ = బంగారమువంటి. ఆభ = శోభగల. అంశుక = కిరణములుగలదానా. పరిపూర్ణసుధాంశుక = పూర్ణచంద్రునివలె, మానిత = గౌరవించఁబడిన.

వదన = ముఖముగల మా అవంతియొక్క. ఆర్తి = పీడ. సొంపే = మంచిదా.

ఉ. చక్కెరవిల్తు పక్కెరల
జక్కినటంచును విక్కి విక్కి నే
డెక్కడు మాటలం బదరె
దింతియె కాని యవారి యానవా
ల్చక్కెరఁ బెట్టి రాము కతఁ
జక్కగ నేర్పుచుఁ బెంచినట్టి మా
యక్కను జూడవైతివిగ
దా ప్రమదాళి నిగూఢ కీరమా. 66

66. పక్కెరలజక్కి - కవచముగలగుఱ్ఱము. అవారి - ఆనందముగా. ఆనవాల్ - చిక్కగాఁ గాచిన పాలు. అక్కను - అవంతిని. ప్రమదాళి - మదపంక్తిచేత. నిగూఢ - కప్పఁబడిన దానా.

మ. వనవాసంబు ఫలింపలేదొ ద్విజభా
వంబూనలేదో రతీం
ద్రుని వయ్యాళిని బెంపలేదొ మదియం
దుఁగ రామ నామామృతా
ప్త నవానందమునందలేదొ శుక
త్వం బెందుఁబోయెన్ సహిం
పని పల్కోటికి నీకు మానము వహిం
పన్ భారమా కీరమా. 67

67. ఈ పద్యమందు చిలుకపక్షు మొక యర్థమును, శ్రీశుకులవారిపక్షు మొక యర్థమును గలవు. వనవాసంబు రెండర్థములయందు సమము. ద్విజభావంబు - పక్షిత్వము, బ్రాహ్మణత్వమును. రతీంద్రుని

వయ్యాళిని = మన్మథ విహారమును. పెంపలేదో = వృద్ధిజేయలేదా అనియును, పోఁగొట్టలేదా అనియును. రామనామ = రామ అను పేరు, రామమంత్రమనియును. శుకత్వంబు = చిలుకయాట. శ్రీశుకులాట మానమువహింపన్ = మాటాడకుండుట. మునిత్వమునొందుట యనియును.

వ. అని పలికి చిలుకలకొలుకు లపరిమిత పరితాపంబునం గుందుకుంద దశన యుపదశ దశావశంవదయైన విశంకట పటీర పన్నీర నీహార ఘనసార కర్పూర కల్హార దళంబులం జెంగావి చలువం జలువఁ గావింప నచ్చెలువ కొంతకొంత దెలసె నంతఁ బ్రభాత సమయంబగుటయు నవంతీ సీమంతినిం గూర్చి బాలచంద్రిక యిట్లనియె 68

68. ఉపదశ = తొమ్మిదవదైన. దశా = మన్మథావస్థకు అనఁగా మూర్ఛకు. వశంవద = స్వాధీనురాలు. చెంగావి చలువన్ = ఎఱ్ఱబట్టచేత.

ఉ. జాగరమాయెనమ్మ మన
సన్నుతగాత్రికి నిన్న రాత్రియో
హోజాగరమాయెనమ్మ చెలి
కోగిర మింతి లలాటపట్టికన్
నాగరమాయెనమ్మ మృగ
నాభిక పట్టె లతాంగి యశ్రువుల్
సాగరమాయెనమ్మ యని
జాలిఁ గలంగెదరమ్మ నీ సఖుల్. 69

66. ఓగిరము = అన్నము. గరము = విషము, నాభిక = కస్తురి పట్టె - పట్టు. నాగరము - సొంటి. సొంటి పట్టువలె మండుననుట. సాగరము - సముద్రము.

ఉ. తూర్పుదె తెల్లనై యెఱుపు
తోఁ బొలిచెన్ రవిదోఁచెఁ గ్రొవ్వెదల్
చేర్పరదేమి ధౌత ముఖ
సీమలఁ గ్రొన్నెల వంక నామముల్
దీర్పరదేమి చన్నుగవ
దిన్నెలఁ జెన్నలరార వీణియల్
దార్పరదేమి యంచుఁ బలు
తప్పుఁ దలంచుఁగదే తలోదరీ. 70

70. క్రొవ్వెదల్ - కొప్పులు. నామముల్-బొట్లు, సూర్యుడు తలంచును.

క. అమ్మా శీతల జలములు
గొమ్మా ముఖమార్జమున ♦ కున్ లేలెమ్మా
రమ్మా యనుచుం బిలచెద
రిమ్మానిను లింత చింత ♦ యేల కృశాంగీ. 71

చ. వలచినవారు లేరొ మగు
వల్ మగవారికి వార లింతికి
న్వల చెడిచోటు లేదొ మఱి
వారలు గూడఁగఁ జూడలేదొ సొం
పొలయ వియోగ తాపమును
యోగ వికాస మమాస పున్నమల్
చిలుకలకొల్కి యుల్కి మదిఁ
జింతిల నేటికి మాటిమాటికిన్. 72

క. తెం పరసి పర శితాస్త్ర ప
రంపర వర సాంపరాయ ♦ రతుఁడై నిన్నుం

బెంపరలాడ మనోజున
కింపరఁగా నొంపుటెంత ♦ పృథ్వీకాంతున్, 73

73. తెంపు .. తెగువ. సాంపరాయరతుఁడు = యుద్ధమందాసక్తుఁడు. పెంపరలాడన్ - కలిపివేయుఁగా. ఇంపరఁగాన్ - సంతోషము పోవునట్టుగా. నొంపుట = బాధించుట.

క. కావున భూమీధవునకు
నీవిధ మెఱిఁగించి ♦ యెల్లి నేఁటనె తేనా
యీవేల వగలఁ బొగిలెదు
నావంటి ప్రియాళి గలుఁగ ♦ నాళీకముఖీ. 74

74. ప్రియాళి - ఇష్టురాలగు చెలికత్తె. నాళీముఖీ. పద్మవదనా. నేటనె తేనా=నేడెతోసికొనిరాలేనా.

క. అని యూరడిలఁ బలికి కలి
కినిఁ జెలులకు నప్పు డప్ప ♦ గించి తుహిన జీ
వన జని కామన ఘునికా
ఘన వని కావనికిఁ జని పి ♦ కధ్వని వినుచున్. 75

75. తుహినజీవన - మంచునీటివల్ల జని-పుట్టువుగల, కామన-కామమును గలిగించునట్టి, ఘునికా - నదులచేత, ఘన - గొప్పదియగు. వనికా - వనముయొక్క, అవనికిన్ - భూమికి.

ఉ. వాచవులీఁ గడంగి నలు
వంపులఁ దుంపురు లీను తేనెఁ జె
ల్వొ చలివాఁకచే వనపు
టాకునఁ గాంతులఁ బొల్చి పూచి పె
ల్లేచిన గుజ్జుమావి కడ
నెల్లెడ నీడలు గానవచ్చు తే

రాచ మెఱుంగు ఱాజగతిఁ
గ్రమ్మిన కమ్మని తమ్మి పాన్పునన్. 76

76. చలివాఁకచేన్ = చల్లనికాలువచేత. వనపుటాకునన్=వనమురుక్కుటాకులచేత. తెరాచమెఱుంగు ఱాజగతిన్ = తెల్లనైన అనఁగా పెంకిచాయలేని తళతళగల చంద్రకాంత శిలల అరుగునందు. కమ్మని=పరిమళించుచున్న.

చ. జిలుగు మృణాళ తంతు కృత
చేలముతోఁ జిగురాకు టోపితో
నోలయు మెఱుంగు కప్పురపు
టుండల యొంటుల జంటతో విని
స్తుల బిసఖండ హారముల
తో జిగిచందువ తాళితో పసల్
దోలుకు సరోజ పాదుకల
తో గలితోన్నతిఁ బొల్చు భూపతిన్. 77

77. జిలుగు = సన్నమైన. ఒంటులజంట = చౌకట్లజోడు. వినిస్తుల = సామ్యములేని. చందువ=వెన్నెలవంటి, తాళి=పతకము తోలుకు=వ్యాపించుచున్న.

సీ. పుష్పాడు లప్పు క ♦ పోలమొండకు నిండి
భానుబింబాచ్ఛ ద ♦ ర్పణమొసర్ప
విరి తేనె దోఁగిన ♦ చరణంబు గండుక్రొం
జెమ టందు మరునిచేఁ ♦ జిగురుఁ జిమ్మఁ
బన్నీరపూర మి ♦ ళన్నేత్ర యుగళంబు
పదనిచ్చు మదను నం ♦ బకముఁ బగట

ఘనసార తనువు ను ♦ ప్పనఁ గ్రాచి వైచిన
శ్రీకన త్కనక శ ♦ లాకఁ జెనకఁ
గీ. జందన కరంబులు విభాసి ♦ కుంద హిమ స
మన్వితపుఁ దమ్మి న గనున్న ♦ మగధ నృపతిఁ
జక్కఁగాఁ గాంచి నాచేతఁ ♦ జిక్కె ననుచు
నక్కసలయోష్ఠి చక్రేశు ♦ చక్కి కరిగి. 78

78. ఎండకునిండి=ఎండచేతనిండి. చేఁజిగురున్=చేతిలోనాయుధముగానున్న చిగురును, పదనిచ్చు=పదునెక్కిన, అంబకమున్=బాణమును. పగటన్=ప్రకటింపఁగా. ఘనసారతనువు=కర్పూరముఁబూసిన శరీరము. శ్రీకనత్ = శోభచేతఁబ్రకాశించుచున్న. కనకశలాకన్ = బంగారు కణికను. చందన కరంబులు=గంధముఁబూసినచేతులు.

శా. పంచే షూగ్ర జయాంక కంకణ రణ
త్పాదాందు కాగ్ర చ్ఛిదా
చంచ చ్ఛాతన చుంచు చంచు హృత మో
చం బంచ వర్ణ చ్ఛదో
దంచ ద్రత్నమయీ భవ ద్భవన రా
మాఖ్యా సమాఖ్యాత్రి వై
రించాంభోజ ముఖీ శుకీజ నొక కీ
రిం గేలఁ గీలింపుచున్. 79

79. పంచేషూ... మోచన్ = పంచేషు = మన్మథునియొక్క. ఉగ్రజయ= భయంకరమైనజయమునకు. అంక=చిహ్నమైన. కంకణ=కడియములచేత. రణత్=ధ్వనించుచున్న. పాదాందుకా=కాలిగొలుసులయొక్క. అగ్ర=చివరలయొక్క. ఛిదా=కొరుకుటచేత. చంచత్=కదలుచున్న. శాతనచుంచు=వాడితోఁగూడిన. చంచు=ముక్కుచేత. హృత=హరింపఁబడుచున్న అనఁగా దినఁబడుచున్న. మోచన్=అరటి పండు

గల.) పంచ... భవన్ = పంచవర్ణ = అయిదురంగులుగల. ఛద = ఱెక్కల చేతను. ఉదంచత్ = ఒప్పుచున్న. రత్నమయీభవత్ = రత్నవికారమైవవౌచున్న. భవన = గృహముగల. రామాఖ్యాసమాఖ్యాతిగ్రిన్ = రామనామమును బలుకుచున్న. వైరించాం...శుకీజన్ = వైరించాంభోజముఖీ = సరస్వతియొక్క. శుకీజన్ = ఆడుచిలుకవలనఁబుట్టిన. కీరిన్ = ఆడుచిలుకను.

క. ఇందుముఖి చింద నొరపు
"ల్వాందేవాల్మీకికోకి ♦ లమ్మ"ను నవ మా
కంద మకరంద బృందము
గ్రందుకొనం బలుకు చిలుకఁ ♦ గానుక యిడుచున్. 80

80. నవ...బృందము - నవ - క్రొత్తదియగు. మాకంద - మామిడిచెట్లయొక్క. మకరంద - పూదేనెలయొక్క. బృందము - సమూహము. ఒరపుల్ చిందన్ - శోభలువ్యాపించఁగా.

క. కెంజూపింతట విడుమం
చుం జిరితో దొరకు శరణుఁ ♦ జొచ్చిన ముకుళ
త్కంజాతము బలె రంజిల
నంజలి ఫాలమునఁ జేర్చి ♦ యల్లనఁ బల్కెన్. 81

81. కెంజూపు = ఎఱ్ఱనిచూపు కోపదృష్టినుట. చిరితోన్ = చిలుకతోఁగూడ. ముకుళత్ = ముణిఁగియున్న. అల్లనన్ = మెల్లగా.

క. విన్నపమేమున్నది చెలి
నిన్నటి వావేళ నిచట ♦ నిన్నటు తుదఁ గ
న్గొన్నది మొదలొదవిన దయ
కన్నది విన్నఁడియుఁగాదు ♦ గామగధ నృపా. 82

82. నిన్నటివావేళన్ = నిన్నటిపొద్దుట. నిన్ను. అటు = ఆప్రకారముగా. తుదన్ = చిగురువరకు, దయ = కరుణారసము అనఁగా విచారము.

ఉ. హారముఁ ద్రోచి నిష్కుట వి
హారము వైచి పరీమళైక నీ
హారముమాని గానపరి
హారముఁబూని ప్రియోక్తి నిడ్డ యా
హారముడించి కూర్మివ్యవ
హారముఁ ద్రెంచి కృశించె నయ్యువం
తీ రమణీలలామ యిట
నిన్నుఁ గనుంగొను నాఁట నుండియున్. 83

83. నిష్కుట = ఇంటిపెరటితోఁటయందలి. విహారమున్ = క్రీడను. పరిమళైక = పరిమళము ముఖ్యముగాఁగల. నీహారమున్ = మంచును అనఁగా పన్నీటిని.

మ. అలివేణీ పరిపూర్ణచంద్రవదనా
యంభోజపత్రాక్షి చి
ల్కలకొల్కీ కలకంఠకంఠి సుమనో
గాత్రి ప్రవాళాంఘ్రియో
కలహంసీ మృదుయానయంచుఁ జెలి వ
ల్కం గల్కి యుల్కున్ లతా
లలితాంగి విరహ వ్యథా కథనముల్
వాక్రువ్వ మాబోఁటులే. 84

84. ఇక్కడ సంబోధనములయందలి యుపమానవస్తువులైన తుమ్మెదలు, చంద్రుఁడు, పద్మము, చిలుకలు, కోవెల, పువ్వులు, చిగుళ్ళు, హంసయును మన్మథోద్రేకముగలిగించునవి యౌటచేత వానిని వినుటకు సహించఁజాలదని తాత్పర్యము.

సీ. పలికించదు విపంచిఁ ♦ బంచి వైచిన రీతి
సతత ప్రవాళ సం ♦ స్మరణ మొదవ

శ్రుతి షడ్జ పంచమో ♦ న్నతిఁగూడి పాడను
దండియు శిఖి పిక ♦ ధ్వనులఁ బెనుప
నాటక సందర్భ ♦ నమును జెందను తదీ
యాంకంబులేయంచ ♦ హావణుఁ దెలుప
భాగవత పురాణ ♦ భణితికిఁ జెవి యీన
శుకముఖోద్గత వచ ♦ స్ఫురణ మెసఁగ

గీ. బద్మరాగంబు వలయముల్ ♦ పాణిఁ దొడను
హాటకప్రసవాంబరం ♦ బన్నఁ జూడ
దేమనఁగవచ్చు నయ్యయ ♦ య్యిందువదన
హృదయ వేదన సుదతీ స ♦ ముదయ మదన. 85

85. పంచిపైచినరీతిన్ = ఎవరికోయిచ్చివేసినట్లుగా, వీణ కట్టును జెప్పు పరివాళశబ్దము చిగుళ్లనుగూడఁ జెప్పుటచేతఁ జిగుళ్లు జ్ఞప్తికి వచ్చును గావునఁ గామోద్రేకము గల్గును. షడ్జ పంచమస్వరముల వలన వానినిఁ బలుకునట్టి నెమిళ్ళును గోయిలలును జ్ఞప్తికి వచ్చును. దండియు = వీణకట్టు. నాటకాంకములు జూడఁగా గజ్జెలచప్పుడునలెఁ బలుకునట్టి హంసలు జ్ఞప్తికివచ్చును. హావణు = ఒప్పిదము. భాగవతమంతయు శ్రీశుకవాక్యములౌటచేత శుకశబ్దమున కర్థమగు చిలుకలు జ్ఞప్తికివచ్చును. పద్మరాగమువల్లఁ బద్మములు జ్ఞప్తికివచ్చును. తొడను = ధరించను. హాటకప్రసవ = బంగారుపువ్వులుగల. అంబరము = వస్త్రము ఇందులోఁ బువ్వులు జ్ఞప్తికివచ్చును.

సీ. ముకుర చారు కపోల ♦ చికురమంచుం జుమీ
ఘనుల విరోధంబు ♦ గాడ్పు గనుట
లసన వతీ మణి ♦ హాస్యన మంచుం జుమీ
చైత్రేందు జాతికి ♦ శత్రుఁ డగుట

మదన బాణ కటాక్ష ♦ వదనమంచుం జుమీ
తమ్మికి రేరాజు ♦ దాయ యగుట
కధర పయోధర ♦ యధరమంచుం జుమీ
తలిరుఁ గోయిల చించుఁ ♦ దలఁచు టెల్లఁ

గీ. గన్నులను గల్కి వలిగుబ్బ ♦ చన్నులని సు
మీ చిలుకదాడిమ నశించుఁ ♦ జూచు టెంచు
ద్వి భుజ గజ రాజ గీర్విష్మార్క ♦ తేజ సకల
దక్ష రామాంక సంకుమ ♦ ద ద్రవాంక. 86

86. ఘనులు = మేఘములు, గొప్పవారును. లసనవతీ = విలాపములుగల స్త్రీలలోపల, జాతికిన్ = కులమునకు, జాజితీగకును, దాడిమన్ = దానిమ్మపండును కన్నులన్ అనునది చూచుటఅనుదాని తో సంబంధించును. ద్విభుజ గజరాజా = రెండుచేతులుగల గజశ్రేష్ఠ మైనవాఁడా. రామాంక = మనోహరమగు చిహ్నము గలవాఁడా.

క. ఎక్కడి నలకూబర సురు
లెక్కడి రతికాంతుఁ ♦ డింక ♦ నేడ వసంతుఁ
డెక్కడి చుక్కలదొర యని
చక్కని యక్కన్నె నిన్ను ♦ సన్నుతి సేయన్. 87

87. నలకూబరుఁడు=కుబేరునికొడుకు. సురులు=దేవతలు.

ఉ. మాళవదేశనాథుఁడు ర
మా ధవ బోధ సనాథుఁ డగ్రనే
పాళ సరత్న కంకణ వి
భాసుర సేవక హస్త దర్పణుం
డోలి నిజాంకపీఠమున
నొక్కెడ డించని ధన్య కన్య నీ

మేలుదిగానఁ బూనఁదర
మే పరమేష్ఠికి నిన్ను సన్నుతుల్. 88

క. కంటికిఁ బ్రియమంటక మన
మంటునె యొకపాటి పాట ♦ లామోద పయిన్
వింటి నినువంటి దొరకిటు
వంటిది యని పొగడ నేల ♦ బాల నృపాలా. 89

89. సామాన్యస్త్రీలయందు చూపునకిష్టముగాక మనస్సు నిలచునా నీవంటి రాజుకు. ఇది లోకములో వినియున్నాను. అయితే ఆచిన్నదానియందు నీమనస్సు నిలచియుండఁగా నాచిన్నది యిటువంటిసౌందర్యముకలదని చెప్పనేందుకు.

ఉ. లంచముఁ బట్టుసంచల బ
లంగముచే నడలంగ బంగరుం
గొంచెముగాని మేని తళు
కు ల్బెళుకుల్ బచరించుఁ జూపులు
న్మించులఁ గుంచు మోము రజ
నీవిటు గుప్పునఁ దప్పుఁ బెంపునున్
సంచపు రేకు రేకుమడ
చం గను నంగన నిక్కుచెక్కులున్. 90

90. బలంగముచేన్=సమూహముచేత. నడ లంగ=నడలు=నడకల యొక్క. అంగ=చాచివేసినయడుగు. సంచపురేకున్=బంగారపురేకును. రేకుమడచన్=అణఁగఁగొట్టుటకు.

ఉ. వెన్నెలవన్నెలాడి సెల
వి న్నెలకొల్పెడు నవ్వుఁ బువ్వుచాల్
కొన్నెల కున్నె లాగునఁ ద
ళుక్కను నిక్కిన యన్ను నెన్నొసల్

వెన్నెల మన్నెలందమును
చేర్కొను బిత్తరిమోము దమ్మియున్
మిన్నెలమి న్నెలంత తల
మిన్న మిటారపు కౌను దీగయున్. 91

91. సెలవిన్=పెదవిప్రక్కయందు. నవ్వుఁబువ్వుచాల్=పువ్వువంటినవ్వుయొక్కపఙ్క్తి. క్రొన్నెలకున్నె=బాల చంద్రుఁడు. వెన్నెలమన్నెల=అనేక పూర్ణచంద్రులయొక్క. ఎలమిన్=శోభచేత. మిటారపు=చాకచక్యముగల.

ఉ. కమ్మకదంబ మేల చెలిఁ
గౌఁగిఁట గూర్చినఁ జాలు మించుట
ద్దమ్మను జూడ నేల యల
తన్వి కపోలమె చాలుఁ గప్పురం
బిమ్మన నేల పీడెమున
కింతి నవాధర మానినంతఁ జా
లెమ్మన నేల వీణ సుధ
తీమణి పల్కినఁ జాలు భూవరా. 92

92. కదంబము=అనేకపరిమళద్రవ్యములుకలిపినముద్ద.

సీ. ఇటులుండవలదా చె ♦ లీ నెరుల్ హారిమణుల్
దెచ్చి కమ్మచ్చునఁ ♦ దిగిచి నటుల
ఇటులుండవలదా చె ♦ లీసోగ వగచూపు
మెఱుఁగువెన్నెలరేకు ♦ చఱచి నటుల
ఇటులుండవలదా చె ♦ లీసోయగపు మొగం
బేణాంకుఁ జిగిలి సే ♦ యించి నటుల

ఇటులుండవలదా చె ♦ లీ గుబ్బలెడ గావి
మలదోయినున్న గా ♦ మలచినటుల
గీ. ఆహాహా యిటులుండవలదా యొ ♦ యారి తొడలు
పద్మికరములు తరుమణిఁ ♦ బట్టి నటుల
నంచు మ్రొక్కి నుతించుఁగా ♦ కతివఁ గన్న
నంగభవుఁడోపఁ డవ్వల ♦ నడు గిడంగ. 93

93 కమ్మచ్చునఁ = బంగారము తీఁగఁదీయునట్టి కన్నతొలలు గల యినుపకమ్మియందు, రేకుచరచినట్టు = రేకువేసినట్టు. చికిలి = మెఱుఁగు. మలదోయి = రెండుపర్వతములు. మలచినట్లు = చెక్కినట్లు. పద్మికరములు = ఏనుఁగుతుండములు. తరుమణి = కఱ్ఱలకు మెరకపల్లములు దిద్దు యంత్రము.

సీ. చపలానుభవమె కా ♦ కిపుడు సాటియె యంబు
దంబు విష్ణుపదంబు ♦ దండఁగన్నఁ
బద బలమేకాక ♦ భ్రమరంబు సమమానె
కృష్ణాబ్జ సాంగత్య ♦ మెనసియున్న
ననిశంబు విషమన్న ♦ మగుటగాకెనయె శై
వల మల శూలితో ♦ నలరియున్న
వక్రగతియెకాక ♦ చక్రితా నీడౌనె
తాపసాశ్రయ శిఖ ♦ దండనున్న
గీ. రసము విడువక కడమూపు ♦ లొసఁగి చంప
కాన్వితంబయి భానుమో ♦ హాకర మగుచుఁ
జిక్కు విడచి జిగి విడక ♦ స్నేహ మూనఁ
దగి కొమరు డించకుండు బి ♦ త్తరి నెరులకుం 94

94 చపలానుభవము = చంచలమైన అనుభవము, మెఱుపుయొక్క అనుభవమును. విష్ణుపదంబు = ఆకాశము. విష్ణుస్థానమును.

పదబలము = స్థానబలము. కాళ్ళ బలము. అనఁగా నారు కాళ్లుగలవని యును. కృష్ణాబ్జ = నల్లగలువయొక్క, కృష్ణమూర్తియొక్క. అని ధ్వని. విషము = కాలకూటము, నీరును, శూలితోన్ = త్రిశూలిగడ్డితో. శివునితోననియు. వక్రగతి=వంకరచేష్ట, వంకరనడకయు, చక్రి= పాము. తాపసాళ్రియ = తపశ్శాలుల కాధారభూతుఁడైన శివునియొక్క. శిఖదండక = సిగదగ్గరను. మహాతపశ్శాలి దగ్గరని ధ్వని. రసమున్= శృంగారరసమును. మేఘమైతే. రసము = నీటినివిడుచును. కడచూపు లొసఁగి చూడఁదగినదై, ఆకాశమైతే కనఁబడదు. చంపకాన్వితంబు= సంపెంగ పువ్వులతోఁ గూడినది. తుమ్మెదలైతే అట్లుగావు. భానుమోహాకరము = కాంతులచేతఁ గామమును బుట్టించునది, నల్లగలైతే. భాను = సూర్యునికి మోహాకరముగాదు. చిక్కువిడచి, నాచైతే అట్లు గాదు. జిగివిడక = శోభవదలక, గడ్డియైతే కొన్నాళ్ళకు శోభ తగ్గి పోవును. స్నేహమానఁదగి = చమురు నొందఁదగి, పామైతే. స్నేహము = మైత్రిచేయఁదగినదిగాదు. కోమరు డించక = కోమలత్వము వదలక. శివునిశిఖయైనతే అట్లుగాదు.

చ. కలికి మొగంబుసాటిఁ గనఁ
గంజము పుప్పొడి మంటిలో వన
స్థలమున నిల్చి చక్రగతి
సంభ్రమిత భ్రమ రాక్షదామ మిం
పొలయ మరు చ్చల ద్దళజ
హోన్నత వే తపమాచరించియున్
బలిమి ముడింగి హాస దశ
పారము ముట్టక భంగ మొందెడిన్ 95

95 వనస్థలమునన్ = అరణ్య ప్రదేశమందు, నీటియందును. చక్రగతి = గుండ్రగాఁ దిరుగుటచేత. సంభ్రమిత = తిరుగుచున్న. హాసదశ = నవ్వుయొక్క అవస్థ. అనఁగా నందరిచేత నవ్వఁబడుట, వికసించుట.

సీ. తమకు భవనంబులీరెంటి ♦ దయ దలంపు
మని శ్రుతి శ్రీలు ముఖ చంద్రు ♦ నడుగులనును.
వైచు నెత్తమ్ములా కొమ్మ ♦ లోచనమ్ము
నతఁడు తలనిడ్డకరము సు ♦ మ్మనిన చూపు 96

96 శ్రీలు = శ్రీకారములు, లక్ష్ములును. తమకు భవనమ్ములు = లక్ష్ములకు పద్మములు, గృహము, తలనిడ్డ = శరణుఁ జొచ్చినవారిని భయము లేదని శిరస్సుపైఁ జేయియుంచుట ప్రసిద్ధము.

క. శ్రుతి నుల్లంఘించుట ము
ఖ్యత కెల్లం గొదవ యండ్రు ♦ గద మర్యాదా
హృతి చుంచువు లతి చంచల
గతులట్లంచుం జలించుఁ ♦ గామిని కన్నుల్ 97

97. శ్రుతిన్ = వేదమును, చెవిని యనియును ముఖ్యత=ప్రాధాన్యము, ముఖమందనుట, చెవిదాటిపోతే ముఖముమీఁద నుండుట కలుగదు. అతిచంచలగతులు = మనచంచలవ్యాపారములు. మర్యాదాహృతి చుంచువులు = హద్దుయొక్క హరించడముతోఁ గూడినవి.

క. మాధుర్య మార్దవంబుల
సాధింపన్ యువతి వచన ♦ సఖ్యంబున కా
రాధింపఁ జేరినట్టి గు
ణాధిక మణి సుమ్ము రమణి ♦ యధరం బధిపా. 98

ఉ. రామపయోధరంబు లదె
రా తనపై ఘనచుమ్యోనంచుఁ డా
వేమరు వేరెరూపునఁ బ్ర
వీణత గ్రిందొనరింప మేరువు

ద్దామత నుండియుం గను స్వ
తంత్రముగా నఖ వజ్ర ఘాతమున్
గ్రామము లెంత వింతలయి
న న్మరి కర్మము లెంత వింతలే. 99

99. పయోధరంబులు,-స్తనములు మేఘములును. అదెరా-ఆశ్చర్యము. ఘనము = గొప్పది, మేఘమును. మేరువు = మేరుపర్వతము. వేరెరూపునన్ = హారమందలి మేరువుపూసయొక్క రూపముచేతను. ఉద్దామత్ = అతిశయముచేత, ఉత్ = అతిశయమైన. దామతన్ = ముత్యాలమాలికయాటచేతననియును. నఖవజ్రఘాతమునన్ = స్తనములయందు నఖక్షతము లుంచునప్పుడు హారమునకు దగులుననుట. పొరుగూరు వెళ్ళినను తనకర్మతప్పదు.

క. ఇంపువిరుల్ గుణహీతముల్
తెంపున సరసిజ శరుఁడు శి ♦లీముఖములకున్
సొంపిది గాదని విడిచిన
సంపెఁగ సరియగుటయెట్లు ♦ సఖి మేనునకున్. 100

100. గుణహీతముల్ = పరిమళముచేత నిష్టములు, నారికి ఇష్టమైనవి. తెంపునన్ = సాహసముచేత, తెగిపోవడము చేతననియును. శిలీముఖములకున్ = తుమ్మెదలకు. బాణములకును. ఇది = ఈ తెగిపోయినవారి, ఈ సంపెంగపువ్వును.

చ. కలువలయొప్పు నీలముల
కప్పు చకోరపు ఖంజరీటపుం
గొలములసొంపు తేఁటి జిగి
గుంపును యౌవన శిల్పి మార్చి వ
ర్తుల కుచదృష్టియొత్తఁ గర
తూలిక బా ట్టిరుగుబ్బ సంది యం

దంలఁ బడి నాభిపై డిగియె
నో యనఁ జెల్వొకునారు దెల్వగున్. 101

101. కప్పు = నలుపు. ఖంజరీటము = కాటుకపిట్ట. ఒత్తన్ = వ్రాయగా. తూలిక = చిత్తరువువ్రాయు కలము. యౌవనశిల్పి = యౌవనమనునట్టి యుచ్చివాఁడు. బొట్టు = రంగుచినుకు. సంది = మధ్యభాగము.

క. చనుగొండ టెంకి గల యౌ
వన మదకరి యూరు కదళి ♦ పట్టుకుఁ జనునో
యని నిగళము వెనుబడఁ ద్రొ
క్కినఁ గత్తిక మారుతో స ♦ ఖీ నాభి నృపా. 102

102. టెంకి = నివాసము. నిగళము = సంకిలి. వెనుబడిన్ = వెనుకనుండునట్లుగా. త్రొక్కిన = త్రవ్విన. నూగారుతోఁగూడిననాభి సంకిలితోఁగూడిన గొయ్యివలె నుండుననుట.

క. ఒసపరి యడుగుల కెనయగు న
వసమా నానాట మొదటి ♦ వర్ణము ద్రొలఁగం
గిసలయము పసరు చూపఁగ
నస దనవల దపుడు తెలియు ♦ నాకులపాటుల్. 103

103. ఒసపరి = సుందరి. వసమా = తరమా. మొదటివర్ణము = ఎఱుపు. కిసలయశబ్దములో మొదటియక్షరము పోఁగా. సలయము = అణఁగిపోటుతోఁగూడినది, పసరు=పసరురంగు, హీనవర్ణమును. అసదు= తక్కువ, అకులపాటు = వ్యాకులపడుట, అకులయొక్క రీతి.

క. చిత్తరువున వ్రాయఁగ రాఁ
దత్తరుణి కనత్తనూ మ ♦ హత్తర కుచముల్
ముత్తరులు నెరులు మఱియుం
జిత్తరులో చిత్తజన్మ♦చెలువయ తక్కన్. 104

క. రెండవ రతి సతి సుమ కో
దండుని మూఁడవ భుజంబు ♦ దర్పకు తుర్యో
ద్దండతర శక్తి శుకవే
దండుని యైదవ బలాంగ ♦ మారవ శరమే. 105

సీ. భవ జటాటవిఁ గట్టు ♦ వడకున్న శశిరేఖ,
భ్రమరిచేఁ ద్రొక్కుఁ ♦ బడని తమ్మి
సూదివాటులు లేని ♦ సుగుణ రత్న శలాక
కైనంట మాయని ♦ కలికి యద్ద
మొకపూట నే తావి ♦ యుడివోని విరి దండ
పైఁబెట్టు సోక ని ♦ పసిఁడి కుండ
దిన గండములు లేని ♦ తేట వెన్నల సోగ
పొడి పొడిగాని క ♦ ప్పురపుఁ గుప్ప
గీ. యే నెరసు లేని యయ్యింతి ♦ దాని యమిత
కళ నిటల దీర్ఘ నయనముల్ ♦ కమ్మ మోవి
తరుణ గండ ద్వయీ మ్లాన ♦ తను పృథు కుచ
మండలాజడ హాసము ♦ ల్మధురవాణి. 106

106. భ్రమరి = ఆఁడుతుమ్మెద. కైన్ = చేతిచే. కలికి = సొగసైన. పైఁబెట్టుసోకని = మీఁద దెబ్బదగలని, నెరసు = కళంకము. ఆయింతి వెనుకఁ జెప్పినవానివలె నున్నది. మఱియు దాని నిటలము మొదలగునవి వరుసగా చంద్రకళ మొదలగువానివలె నున్నవి యనుట.

క. గంభీర నాభీనటనా
రంభకళారంభయూరు ♦ రంభాస్తంభో
త్తంభిత కుంభికర తరమె
జంభ కుచంబాగడ జంభ ♦ సంభేధి కహా. 107

107. నటనారంభకళారంభ = నాట్యారంభవిద్యచేత రంభయైనది. ఊరురంభాస్తంభ = అరటిస్తంభములవంటి తొడలచేత. ఉత్తంభిత = మాన్పనవడఁ జేయబడిన. కుంభికర = యేనుఁగుతుండముగలది. జంభరుచన్ = నిమ్మపండ్లవంటి స్తనములుగల యువతిని. జంభసంభేదికిన్ = ఇంద్రునికి.

క. గానము సొబగులసోనై
తేనెలవానై సరస్వ ♦ తీ కర వీణా
తానపు టక్కైయమృత వి
తానము తానైతగును సు ♦ దతి సుతి గూడన్. 108

108. సోన=ప్రవాహము. తానపు = స్వరవిశేషముయొక్క, టక్కు = మోసము. తాను = తానే, సుతి = స్వరమును ప్రవర్తింపజేయుస్వరము.

క. రతి మదనునకున్ మదనుఁడు
రతికిన్ భారతికి బ్రహ్మ ♦ బ్రహ్మకు నల భా
రతి దగు సంగతి నట్టి యు
వతి కీవు న్నీకు నయ్యు ♦ వతి దగు నృపతీ. 109

క. పంచ ముఖ మధ్యమకు వై
పంచ సమంచ త్కళా ప్ర ♦ పంచ ఖనికి నీ
పంచశర కేళి వంచన
బాంచలు పాటించు టరుదె ♦ పంచజనేశా. 110

110. పంచముఖమధ్యమ = సింహముయొక్క నడుముగలది. వైపంచ - వీణాసంబంధమైన. సమంచత్కళాప్రపంచ - ఒప్పుచున్న విద్యాతిశయమునకు. ఖని - గనియైనది. పంచశరకేళి వంచనన్ - సంభోగమందైన మోసమును. పంచలుపాటించుట - చెల్లాచెదరుఁజేయుట. పంచజన - మనుష్యులకు. ఈశా - ప్రభువైనవాఁడా.

క. అని యిట్లు బాల చంద్రిక
వినిపించిన విన్నపంబు ♦ విని యూడం బో
యిన తీర్థ మెదురుగా వ
చ్చిన యట్లని పలికి కలికి♦చెలి కిట్లనియెన్. 111

శా. ఏలా చింతిల మీా యవంతికిని యిం
తీ దారు ణాస్మ ద్భుజ
వ్యా శౌవక్ర పరాక్రమ క్రమణ చ
ర్య ల్మాళవాధీశుపైఁ
జాలం జూపి సమస్త లోకములు మె
చ్చ న్నాల్గు మున్నాళ్ళలో
బాలారత్నమునూత్నరత్న మనసం
భావించి లాలించెదన్. 112

వ. అని దుకూలాదుల నబ్బాలచంద్రికాతలోదరి నాదరించి పంచిన నవ్విపంచికా వాణియు నిజప్రాణ వయస్యోప వనంబునకుఁ బవన వేగంబునం జనుదెంచి. 113

113. దుకూలాదులన్ - పట్టుబట్టలు మొదలగువానిచేత. విపంచికావాణి - వీణవంటి వాక్యములుగల బాలచంద్రిక.

క. దృ క్తరళ జీవ భారన్
ముక్తా హారన్ నిరస్త ♦ ముక్తాహారన్
న క్తం దివా శ్రుధారా
సి క్త కటం దృక్త వలయఁ ♦ జెలియం గాంచెన్. 114

114 దృక్తరళ జీవభారన్ -దృష్టివలెఁ జలించుచున్న ప్రాణసమూహముగల. అనఁగాఁ బ్రాణములు విరహబాధచేఁ గదలిపోవు చున్నవనుట. ముక్తాహారన్ - ముక్త - విడువబడిన. ఆహారన్ - భోజ...

నముగల. నిరస్త - విడువఁబడిన. ముక్తా-ముత్యములయొక్క. హారన్-హారములుఁగల. నక్తందివ - రేయుంబగళ్ళు, కటన్ - గండస్థలములుగల త్యక్తవలయన్ - విడువఁబడిన కడియములుగల.

క. కాంచి దృగంచల వంచిత
చంచల మద చంచరీక ♦ చంచచ్చికురం
గుంచిత ముకుర కపోల ను
దంచిత గతిఁజేరి హృదయ ♦ దయ దయివారన్. 115

115. దృంగచల - నేత్రకోణములచేత. వంచిత - వంచించఁబడిని. చంచల - మెఱుపుగలది. చంచరీక - తుమ్మెదలవలె. వంచిత-వంచఁబడిన. ముకుర - అద్దములవంటి. కపోల - గండస్థలములుగలది. దయివారన్ - అతిశయించఁగా.

ఉ. చక్కని మేనఁ గట్టిన బి
సప్రసవాదులుద్రోచివైచి లేఁ
జెక్కుల నప్పళించిన య
శీత దృగంబులు చేల నద్ది చ
జక్కవ జారు పయ్యెదయుఁ
జక్కఁగఁ జేర్చి వికీర్ణ కేశముల్
మక్కువ దువ్వి కొప్పిడ య
మర్చి సఖీమణిఁ గూర్చి యిట్లనెన్. 116

116. బిస ప్రసవాదులన్ - పద్మములు మొదలగువానిని. అశీత - వెచ్చనైన. దృగంబులు - కన్నీళ్ళు. చేలన్ - బట్టచేత. క్రొవ్వెద - కొప్పు.

ఉ. నీ చలపట్టి నట్టి పని
నిశ్చల మాయెఁ గదమ్మ, కొమ్మ, నీ

నోచిన తొంటి నోము లవి
నూరు ఫలించెఁ గదమ్మ, సత్యభా
మా చతురుండు ద్విత్రి దివ
సంబులలోఁ గరుణించునన్ దయం
జూచెఁ గదమ్మ, యమ్మరుని
సోకుల కుల్కకు మమ్మ, నెచ్చెలీ. 117

117. చలపట్టినట్టి = పట్టుబట్టి నటువంటి. ద్విత్రదివసంబుల లోన్ = రెండు మూఁడు రోజులలో. ఉల్కకు = భయపడకు.

మ. నల దీవంత యనంగ దంత జిత భా
స్వత్కుంద సానందయై
జలకం బాడి దుకూలమూని వరచ
ర్చాగాత్రియై కాంచనో
జ్జ్వల చంచన్మణి నూపుర ధ్వనికి వం
చెల్బారులై ముంచి యం
చలఁ బొంచం జను దెంచి పాసె వసియిం
చం గేళి సౌధంబునన్. 118

118, దంతజితభాస్వత్కుంద = దంతములచేత జయించబడిన ప్రకాశించుచున్న మల్లెపువ్వులుగలది. అంచల్ = హంసలు. అంచలన్ = ప్రాంతములందు. పాసెన్ = వదలెను.

సీ. చినుకు వెల్తురు మబ్బు ♦ చే నడపాటింత
వోకార్చు రేరాచ ♦ రేక యనఁగ
దన చిప్ప యుక్కఁబోఁ ♦ దట్టి వచ్చిన హురు
మంజి మేల్కట్టాణి ♦ మౌక్తిక మన

ముంచిన దట్టంపు ♦ మంచి జాడించిన
తలిరు పాయంపు నె ♦ త్తమ్మి యనఁగ
నప్పసం బెడయని ♦ కుప్పసం బూడిచి
కొఱలఁ ద్రోఁచిన త్రాఁచు ♦ కూన యనఁగ
గీ. నింతి దొగరేకు చిగురాకు ♦ చేకుఁదమ్మి
దొమ్మిగాఁ గ్రమ్మిన మిటారి ♦ దొర కటారి
వాడిమై వేఁడి మై తెల్వి ♦ పీడనాడి
పోడిమిఁ జెలంగె నప్పు డ ♦ ప్పువ్వుఁబోఁడి 119

119. పోకార్చు = పోగొట్టిన. రేరాచరేక = చంద్రరేఖ. హురుమంజి = హురుమంజి దేశసంబంధైన. కట్టాణి = మిక్కిలియూ తె మైన. జాడించిన = పోగొట్టిన. అప్పసంబు = ఎల్లప్పుడును. ఎడయని = విడువని. కుప్పసము = పొర. త్రాఁచుకూన = పాముపిల్ల. చిగురాకు చేకున్ = దూదిపింజెవంటి చిగురాకును. దొమ్మిగాన్ = సమ్మర్దము గా. క్రమ్మిన = వ్యాపింపఁజేసిన. మిటారి = మదముగల. దొర మన్మథునియొక్క. కటారివాడిమైన్ = కత్తియొక్క తీక్ష్ణత్వముచేత నైన. వేడిన్ = కాకచేతఁగల. మైతెల్వన్ = శరీరపాండిమను. పీడ నాడి = పోఁగొట్టి.

వ. అట్టియెడ నమ్మాగధేయ వసుధా మండలాఖండలుం డుద్దండ వేదండ కాండాది బలంబులఁ గూడుకొని మానసార మానవపాల శైలభేదను మీఁదికిం గదలి కదలికా క్రముకాది వనవాటంబుల వాటంబై కోటకుం బాక పాటనదిశ పిరంగి వాటున నకుం జోటని యొక్క తటాక తటాగ్రంబున మెండుగా దండువిడిచి యుండె నంత నయ్యవంతీ పురంబున. 120

120. వసుంధా మండలా ఖండలుండు = భూ దేవేంద్రుఁడు. కాండాది = గుఱ్ఱములు మొదలుగాఁగల, మానవపాల శైలభేదనుఁడు =

రాజదేవేంద్రుఁడు. పాకపాటన = దేవేంద్రునియొక్క దిశ = దిక్కు. తూర్పనుట. పిరంగి వాటునరున్ - పిరంగిదెబ్బను. చోటు తగిన స్థలము.

ఉ. కన్నడరాయఁ డాత్మకర
కంజ సమాహిత బాహుమూలుఁడై
వన్నెగఁ గొల్వ నశ్వపతి
వస్త్రి సమన్విత హస్తవస్త్రుఁడై
విన్నప మాచరింప నర
విందముఖీ శయ చామరానిలా
భ్యున్నతి నిర్గళ త్కచము
లుత్కలభర్త పొసంగ దువ్వఁగన్. 121

121. కన్నడరాయుఁడు = కర్ణాటదేశపురాజు. ఆత్మకర కంజ సమాహితబాహుమూలుఁడు = తన హస్తపద్మములచేతఁ గూర్చఁబడిన చంకలగలవాఁడు. అనఁగా మడిచేతులు బట్టినాఁడు. వస్త్రిసమన్విత హస్త్రివస్త్రుఁడు. గొప్పవారితో భృత్యులు మొదలగువారు మాటాడునప్పుడు నోటియొద్ద బట్టనుంచుకొనుట వినయ లక్షణము. అరవిందముఖీ = స్త్రీలయొక్క. శయ = హస్తములయందైన, చామర = వింజామరలయొక్క. అభ్యున్నతి = అతిశయముచేత. నిర్గళత్ = జారుచున్న, కచములు = వెండ్రుకలు.

సీ. గాయనీ గాన రే ♦ ఖాద్రివ న్మణి చంచు
బగదాత్మ భూ హాయ ♦ ప్రతిమకంబు
వైణికీ వల్లకీ ♦ వాద్య శ్వస ద్భృంగ
శంకాప్రద స్తంభ శక్రి శిలము
గణికా కటాక్షాంబక ♦ ప్రయోగ ప్రవీ
ణ ధనుర్ధర చ్ఛిత్రి ♦ నలిన శరము

పరిచారికా భుజా ♦ ప్రచల చామర చంద్రి
కా చంద్రి దురుభిత్తి ♦ కా ముకురము
గీ. భూసు రాశీ ర్వ్విజృంభమా ♦ ణా సమాంచ
దర్వా పట్టాభిషేక ధా ♦ మాభిరామ
పటలికా పటు మంటపా ♦ భ్యంతరమున
మానసారుఁడు గొలువుండె ♦ మహిత మహిమ. 122

122. గాయనీ = గానముఁజేయు స్త్రీలయొక్క. గానరేఖచేత. ద్రవత్ = జలము గారుచున్న. మణిచంచు = మాణిక్యవికారములగు ముక్కులుగల. బకత్ = కొంగలవలె నాచరించుచున్న. ఆత్మభూహాయ = మన్మథుని గుఱ్ఱములైన చిలుకలయొక్క. ప్రతిమకంబు = ప్రతిమలుగలది. స్త్రీలపాటలవల్ల చిలుకబొమ్మల ముక్కులు మాణిక్యములౌటచేత నవి కరఁగి నీరు గారుటచేత కొంగలవలె నుండుననుట. కొంగముక్కులు నీరు గారుచుండుట న్యాయము. వైణికీ = వీణబాడు స్త్రీలయొక్క వల్లకీవాద్య = వీణాధ్వనులచేత. శ్వసత్ - ప్రాణములుగలవైన. ఇది నీలములకు విశేషము. భృంగశంకాప్రద - తుమ్మెదలన్న సంశయము నిచ్చుచున్న. స్తంభములయందైన. శక్రశిలము - ఇంద్రనీలములుగలది. వీణపాటవల్ల నింద్రనీలములు ప్రాణయుక్తములై తుమ్మెదలన్న భ్రాంతిని గల్గించుచున్నవి. గణికా = వేశ్యలయొక్క. కటాక్షాంబక = క్రేఁగంటి చూపులనెడు బాణముల యొక్క ప్రయోగమందు. ప్రవీణ - నేర్పుగల. ధనుః = ధనుస్సును. ధరత్ - ధరించుచున్న. చిత్రనలినశరము - చిత్తరువైన మన్మథుఁడు గలది. చంద్రిత్ = చంద్రునివలె నాచరించుచున్న. అసమ - సమానములేనట్టుగా. అంచత్ - ఒప్పుచున్న ధామ = తేజస్సులయొక్క అభిరామ = మనోహరమగు. పటలికా - సమూహముచేత.

క. పేరోలగ మీాగతి జగ
తీ రమణుండొంద వసుమ ♦ తీ నందనుఁ డీ

చేరువకు వచ్చె నను చుం
జారులు వినిపించి రపుడు ♦ చారు ప్రోథిన్. 123

సీ. విడిదియల్ బలుసేసి ♦ వెస నందుకొనుట్లకై
చెవిఁ జేరి యదలించి ♦ చెప్ప బంధు
లొండొరుల్ బొమసన్న ♦ లొందించి యరచేత
నడివ్రేసి తొడ నింత ♦ యదుము మంత్రు
లే నిందులకు సామి ♦ లోనీకుమని యంత
చాటి చెప్పితి నను ♦ పోటుబంట్లు
మోచి వచ్చిన దాఁక ♦ నుందెఱుంగఁడు కార్య
మిటుపయి నేమంచు ♦ నెంచు హితులు
గీ. తండ్రివలెఁ గాఁడు తా బంటు ♦ తాకు తప్పు
లెఱుఁగు ప్రిజ పట్టు మానిసి ♦ యితఁడు మగధుఁ
డనెడు పరివారములు గాంచి ♦ రతని కొల్వు
రాజవాహన ధాటికా ♦ శ్రవణ వేళ. 124

124 విడిదియల్ - రాజవాహనునకుఁ దగిన బసలు, పలు - విస్తారముగా. అందుకొనుట్లకై - అతనితోఁ గలుసుకొనుటకు. అనఁగా నతనిని దీసుకరమ్మని. అరచేతనడివ్రేసి - అరచే యడ్డుచేసుకొని. తమ రహస్యము నితరులకుఁ దెలియకుండ మొగము ప్రక్కను చేయుంచి. కార్యము మించినపుడు ఏమియుఁ దోచక తొడనొక్కుకొనుటగలదు. ఇందులకు - ఇందునిమిత్తమే. లోనీకుమని - శత్రువుల కెడమియ్యవద్దని. ఏనుఅని ప్రత్యేకవివక్షచేత నేకవచనము. తాకుతప్పులు - దెబ్బ వేయుటయుఁ దప్పించుకొనుటయును. ప్రిజపట్టుమానిసి - ప్రజలయందుఁ బక్షపాతము గలవాఁడు. ధాటికాశ్రవణవేళన్ - దాడివచ్చినట్టు విన్న సమయమందు.

శా. ఆసద్దుల్ విని చేఁగృపాణిఁ గొని బా
హాయుగ్మ మీక్షించి బల్

మీసంబుల్ వడిఁ గొల్పి బల్మి నగవుల్
మీరం దృగారుణ్యముల్
మోసుల్ బూనఁగ మానసార మహిమా
లుం డాప్తులం గాంచి యో
హొహో సూరుం డరుదెంచె నంచుఁ బలికెన్
హుంకార మే పారఁగన్. 125

125 కృపాణిన్ - చిన్నకత్తిని. దృగారుణ్యముల్ - కన్నుల యెఱుపులు. మోసుల్ బూనఁగన్ - మొలకలెత్తగా. సూరుఁడు - శూరుఁడు.

క. జంబుకము చెనకి మత్తగ
జంబుం బొరిఁగొనఁగ మొనయు ♦ జగమున మండూ
కంబు పరిభంజన భుజు జగ
డంబునకుం బిలిచె నక్కటా ♦ వింతలుగా. 126

126. పరిభంజన భుజున్ - పామును.

శా. ఔరా మాగధరాజ కుంజరము నేఁ
డత్యద్భుతా హంక్రియన్
మేరం జెందిన మాళవాధిప హరిన్
మేల్కొల్పె నస్మద్భుజా
ధారా నర్గళ మండలాగ్ర లతికా
ధారా రుచుల్ మానునే
యారాజన్యుని తండ్రికిప్పటికి శౌ
ర్యాదార్యముల్ గల్గెనే. 127

127. మాళవాధిప హరిన్ - మానసారుఁడను సింహమును. అస్మ...రుచుల్ - అస్మద్భుజ - మాచెయ్యి. ఆధార- ఆధారములు.

మండలాగ్రలతికా - లతవంటి కత్తియొక్క. ధారా=అంచుయొక్క. రుచుల్ - కాంతులు. ఔదార్యముల్ - అతిశయములు.

క. దగఁబరచి చనిన గిరి చె
ట్లిగిరించెనె దొనలునిండె ♦ నే మెట్టినచో
ట్లొగి మానెనె తామర చివఁ
బొగడొందిన భిల్లవల్ల ♦ భుఁడు మరఁడంచున్. 128

128 దగన్ - భయముచేత. దొనలు - అంబుల పొదులు. మునుపటి యుద్ధములో బాణశూన్యములైన యంబులపొదులలో మరల బాణములు సంపాదించెనాయనుట. పొగడొందిన భిల్లవల్లభుఁడు అనఁగా మునుపు భిల్లరాజుచేత మానసారుఁడు రాజహంసుని జయింపఁజేసి నట్లు తోఁచుచున్నది.

క. ఆట హారి విక్రముఁ డత్యు
ద్భట హయ భట హస్తి ఘటలు ♦ దగరా నగరా
దట హావణిక వెడలిన మహి
పట హారమై చటుల లటక ♦ పటహము మొరసెన్.

129 ఘటలు - ఏనుఁగు గుంపులు. నగరు - పట్టణము. హావణిక వెడలినన్ - అలంకార శూన్యముగాఁగా. మహిపట - సముద్రము. లటక - దుష్టమైన.

శా. లంకా రాణ్మద భంగ భంగ నిభ నీ
లా నీలవేణీ వల
త్సంకేతోద్య దపాంగ పాంగవ పదా
బ్జ కేశ హృద్ధినిరా
తం కోత్సాహ తరంగ రంగ దిషుసం
ఘాభిన్న మాయావి ని

శ్శ్రీక స్వర్ణ కురంగ రంగపతి సం
జ్ఞా శేష శయ్యాశయా. 130

130. భంగ...పాంగ - భంగనిభ - తరంగముపంటి. నీలా నీలవేణీ = నీలాదేవియొక్క. వలత్ - చలించుచున్న. సంకేత - సంజ్ఞయందు. ఉద్యత్ - అభిముఖమైన. అపాంగ - (కేఁగంటిచూపు గలవాఁడా.) పాంగవ...తరంగ - పాంగవ - సొట్టవాని సంబంధమయిన. పదాబ్జక్లేశహృత్ - పాదాయాసమును బోఁగొట్టిన. ధీ - బుద్ధియందు. నిరాతంకోత్సాహతరంగ - అడ్డులేనితరంగముపంటి యుత్సాహముగలవాఁడా. రంగదిషు...కురంగ - రంగత్ - ప్రకాశించుచున్న. ఇషు - బాణముయొక్క. సంధా - కూర్చడముచేత. భిన్న - కొట్టఁబడిన. మాయావి - మాయగలిగినట్టియు. నిశ్శంక - భయములేని. స్వర్ణకురంగ - బంగారపులేడిగలవాఁడా, శేషశయ్యాశయా - శేషశయ్యయందుఁ బరున్నవాఁడా

క. ప్రవిదారణ రాత్రిమట
ప్రవిదారణదారుణారి ♦ పాణిపయోజా
పవి ధారణ పరిబృఢ కో
ప విధారణ దశసహస్ర ♦ భాస్వత్తేజా. 131

131. ప్రవిదా...పయోజా - ప్రవిదారణ - యుద్ధమందు. రాత్రిమట-రాక్షసులయొక్క. ప్రవిదారణ - కొట్టడమందు. దారుణ-భయంకరమయిన. అరి - చక్రాయుధము. పాణి పయోజా - హస్తపద్మమందుఁగలవాఁడా. పవిధారణ...దశ - పవిధారణ - వజ్రాయుధమును ధరించిన. పరిబృఢ - ప్రభువైనయింద్రునియొక్క. కోపముయొక్క. విధా - కొట్టివేయుడమువిషయమై, రణదశ - యుద్ధావస్థగలవాఁడా.

తోటకము.

కమలా లికుచాకృతి ♦ కమ్రకుచా
సమ మేచక చామర ♦ చారుకచా

భిమతోత్సవ చాపల ♦ పేలవచా
రమనో నవ చాటుస ♦ రాగ వచా. 132

132. కమలా - లక్ష్మియొక్క. లికుచాకృతి - నిమ్మపండ్ల యాకారముగల. కమ్ర - మనోహరములైన. కుచ - స్తనములయందును. అసమ - సమానములేకున్నట్టుగా. మేచక - నల్లనైనట్టియు. చామర చారు - వింజామరవలెసుందరమైన. కచ - కేశములయందును. అభిమత - ఇష్టమైన ఉత్సవమందైన. చాపల - చాంచల్యముచేతను. పేలవ - మృదువైన. చార - ప్రవృత్తిగల. మనః - మనస్సుచేత. నవ - నూతనములైన. చాటు - హితములైన. సరాగ - అనురాగముతోఁగూడిన. వచా - వాక్యములుగలవాఁడా.

గద్య.

ఇది శ్రీమద్రామభద్రభజనముద్రకవి పట్టభద్ర కాద్రవేయాధిప
వరసమాగత సరస సారస్వతలహరీ పరిపాక శాకమాని
ప్రబోధబుధకవి సార్వభౌమపౌత్ర రామలింగభట్ట
పుత్ర కౌండిన్యగోత్ర భాగధేయమూర్తి
నామధేయప్రణీతంబైన రాజవాహన విజ
యంబనుమహాప్రబంధంబునం
దు జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీ

శ్రీ పరమాత్మనే నమః

రాజవాహన విజయము.

పంచమాశ్వాసము.

శ్రీ మ దమేలుమంగా
సీమంత ప్రాంత కాంత ♦ సింధూర గ వ
క్షో మా నఖాంక శంక్యు
ర్వీముఖహసదాస్యసోమ ♦ వెంకటధామా.

1. అలమేలుమంగయొక్క. సీమంతప్రాంత=పాపిటదగ్గరనున్న కాంత=సుందరమైన. సింధూర=సింధూరమును. గ = పొందిన. వక్షః= వక్షస్థలమందు. మా = లక్ష్మియొక్క. నఖాంక = నఖక్షతములను. శంకి = ఊహించుచున్న. ఉర్వీ = భూదేవియొక్క. ముఖ = ముఖము నుగూర్చి. హసత్ = నవ్వుచున్న. ఆస్యసోమ = చంద్రునివంటి ముఖము గలవాఁడా.

వ. అవధరింపు మప్పుడమి తేఁ డూరివాకిలి వెడలి కడలి వెల్లివిరిసిన పెల్లున సకల బలంబులం గూడుకొని కుమారుని దర్పసారునిఁ గతిపయ పరివారునిం గావించి కోటలోనుంచి రాజవాహనుపాలెంబు డివియించెద నని చలపట్టి చెరువు కట్ట యుత్తరంపు గట్టున బారు

వెట్టించి మెండుగ దండు గుడారు బిడారులంట నూ
రారు లంటించి బాణంబులు పరగించిన. 2

2. పాళెంబు = సేనాస్థానము, తివియించెదన్ = సంహరించె దను. గుడారులు = ఢేరాలు. బిడారు = సమూహము.

క. అలబలముల నల బలముల
యెలగో లేమేమిరొక్క ♦ డెక్కడ నిలు నిల్.
దలతల పదపద పోదుమని
కలఁగెం దండెల్ల హల్ల ♦ కల్లోలంబై. 3

3. అల బలములన్=ఆసేనలను. అలబలముల = ధాటులయొక్క. ఎలగోలు = గందరగోళము. తలతల = ప్రతిమనుష్యుఁడును. హల్లకల్లోలము = కలవిలపడ్డది.

శా. కల్లెంబుల్ సవరింప కళ్వముల నె
క్కంబూను రాహుత్తులుం
బల్లెంబు ల్గొని యర్థభోజనము ల
బ్బన్ లేచు యోధాగ్రణు
ల్కల్ల ల్బల్కుచు నోంటిఁ బంచల నగ
ళ్ళన్ వెళ్ళు భూవల్లభుల్
జల్లింపం దలపోయు కూటమి దొరల్
జవ్వాడి రవ్వాడికిన్. 4

4. అగళ్ళన్ = సందులయందు. జల్లింపన్ = నరుకుటకు. కూటమిదొరల్ = కూడినరాజులు. సహాయులనుట. జవ్వాడిరి = చలించిరి.

సీ. ఓయి నాడొక మాట ♦ కొడ్డోలగమున నే
మంటివి చూడు నే ♦ డనెడు వారు

నిల్చినాఁ డితడు పో ♦ నిం డల్కనుంట బం
ట్రౌతు పాడియె యని ♦ డాయువారు
నెలకేఁబడి దినాల ♦ నెడు తుష్టి లెక్కల
కరణాలఁ బాడఁ గని ♦ కదియువారు
బంతికూళ్లకుఁ బాలుఁ ♦ పడు పోటుబంట్లు వా
రేరయూయని యని ♦ కేగువారు
గీ. బఁటు నెఱుఁగవు గాస మి ♦ మ్మంటెఁ గసరె
దవసరము వచ్చె మముఁజూడు ♦ మనెడు వారు
నైరి మగధేంద్రు పాలెంబు ♦ నందు రిపులు
డాసి చేవాసి యెలజాలు ♦ జేసినపుడు. 5

5. గాసము = జీతము. చేవాసి=భుజపరాక్రమము. ఎలజాలు= వ్యాపించినది.

క. ఆయెడ మాగధ వసుధా
నాయకుఁడు గుడారు వెడలి ♦ నానా విధ సే
నా యోధ సనాథుండై
యాయోధన సముచితాయు ♦ ధాయత భుజుఁడై. 6
క. పర దళముఁ గనిన పార్థివుఁ
డరదంబుల కరదములను ♦ హరులకు హరులం
గరులకుఁ గరుల న్నరులకు
నరులం దగఁ బంచి వైచి ♦ నడచెం గలనన్. 7
సీ. సింధు రాజీ లబ్ధ ♦ బంధు రానందుండు
నవ ముక్త శర తుష్ట ♦ నారదుండు
తన యాభ్యుదయ లీలఁ ♦ గని పోటునెరపుచుఁ
బాటుఁ జూపిన యట్టి ♦ ప్రబలకీర్తి

మంద రాగమ్మును ♦ మ్మలిఁ బారమును జేర్పు
తఱి బుధస్తుతిఁ గన్నఁ ♦ దత గుణమణి
వడిగల వారివిఁ ♦ బడబాది బల మిట్లు
గడలఁ బోవఁగనీక ♦ నడపు దాత
గీ. సాగరమ్మను పలుకుమిం ♦ చంగఁ గరము
పీచి బైటికిఁ జెత్తలఁ ♦ ద్రోచి నైచి
వాహినీనాథుఁ డొకఁ డొకఁ ♦ డాహవమునఁ
గలయఁ బటుటముఁ గనిపట్టె ♦ ఖచర తతికి. 8

8. ఈ పద్యమందు (వాహినిపతి-సేనానాయకుఁడు అనియు నదులకుఁ బెనిమిటియగు సముద్రుఁడనియు) రెండుపక్షముల యందర్థము గలదు. సింధురాజీ - సింధుర - ఏనుఁగుల యొక్క. అజీ - యుద్ధమందు అని, సింధు - నదులయొక్క. రాజీ - పఙ్క్తిచేత అనియును. నవ...నారదుఁడు - నవ - నూతనముగ. ముక్త - విడువఁబడిన శర - బాణములచేత. తుష్ట - సంతోషించుచున్న. నారదుండు = నారదమునిగలవాఁడు అని, నవముక్త- క్రొత్తముత్యములుగలవాఁడును. శర - ఉదకముచేత. తుష్ట - సంతోషించుచున్న. నారదుండు = మేఘములుగలవాఁడును అనియును. తన కీర్తి - తనయొక్క. అభ్యుదయ - అభివృద్ధిసంబంధమయిన. లీలన్ - చేష్టను. పోటు నెరపుచున్ - ఆ యుద్ధప్రయోగముఁ జేయుచు. పాటుఁజూపిన - ఆయాసముఁ జూపించిన. ప్రబల - పరికృష్ట సేనయొక్క. కీర్తి - యశముగలవాఁడు అని. తనయ=కొమారుఁడైన చంద్రుని యొక్క.అభ్యుదయ=ఉదయముయొక్క. లీలన్=విలాసమును. పోటు నెరపుచున్ = పొంగుచు. పాటుఁజూపిన = తగ్గుటఁజూపిన. ప్రబలకీర్తి = గొప్పబురదగలవాఁడు. సముద్రము పోటెక్కినపుడు కలతచే బురదబయలుదేరును. అనియును. మంద...మణి=మందకొద్దియైన. రాగమ్మున = ప్రేమయును. ఉమ్మలిన్=కోపమును. పారమును జేర్పుతఱిన్=కడ ముట్టించినపుడు. నిగ్రహములుజూపించునపు డనుట. బుధస్తుతిన్=విద్వాంసుల స్తోత్రమును.గుణ

మణి=మణులవంటి గుణములుగలవాఁడు అని. మందరాగమ్ము=మందర పర్వతముయొక్క. ఉమ్మలిన్=మథముచేత. పారమును=ఒడ్డును. బుధ స్తుతిన్=దేవతలయొక్క పొగడికను. తతగుణ=విస్తారపు.గుణములుగల. మణి = చింతామణిమొదలగురత్నములుగలవాడు అనియును. వడి... దాత = వడిగలవారిని = వేగముగలవారిని. పడసూది = పడఁగొట్టి. బల ము = సేనను. కడలఁబోవఁగనీక = పైకిఁబోనీక. దాత=నరికేవాడుఅని. వడి గలవారిని = వేగముగల నీటిని. బడబాది = బడబాగ్ని మొదలగు. ఇక్కడబడబకును, అగ్నికిని అభేదము. బలము=సమూహము. కడలన్= తరంగములచేత. దాత = దాతృత్వముగలవాఁడు. సాగన్=జరుగునట్లు. రమ్మను = రావలసినదనునట్టి. కరమువీచి = చెయ్యివిసరి. చెత్తలన్= బలహీనులను అని. సాగరమ్మను = సాగరమునునట్టి. కరము=మిక్కిలి. వీచివన్=తరంగముచేత. చెత్తలన్=తుక్కులను అనియును.

క. అరదం బరదము హరి హరి
కరి కరియు న్భటుఁడు భటుఁడు ♦ గాఢ చ్ఛలనం
జొరఁ బారి పోరు తఱి బం
ధురమై తరమెన్న రాని ♦ దురమై దొరసెన్. 9

ఉ. మాళవ మాగధుల్ వరపు
మార్గణ మొక్కటి పెక్కురూపులై
వ్రాలిన వాజి రాజి మహి
వ్రాలె రథ ధ్వజ పాళి నుగ్గులై
వ్రేలెభట చ్ఛటాంగములు
వ్రీలె మదావళ దంత కుంతముల్
గూలె సమ స్తభూతములు
గ్రోలెఁ గళేబర ముక్త రక్తముల్ 10

10 దంత కుంతముల్ = ఈటెలవంటి దంతములు.

చ. సరసికిడాయు మత్తకరి
చాడ్పున మాగధుపైని దంతిరా

15

జరిగినఁ గేసరి ప్రకృతి
నమ్మగధుండును మాళవేంద్రుపై
దుర మొనరించె మాళవుఁడు
దోడనె జాంబవదాకృతి న్స్వభుజా
సరసతఁ జూప మాగధుఁడు
జాంబవతీ పతి భాతిఁ బోరుచుఁ 11

11 జాంబవదాకృతిన్ - జాంబవంతునివలె. జాంబవతీపతి భాతిన్ - కృష్ణునివలె. ఈయుపమానములవల్ల జాంబవంతుఁడు కొమార్తెను కృష్ణమూర్తికిచ్చినట్లు యుద్ధమందోడిపోయి మానసారుఁడవంతిని రాజహంసునికిచ్చుట తోఁచుచున్నది.

సీ. చేరి యెక్కినచోటఁ ♦ బూరి మెక్కిన చోట
భయదోక్తి దయశక్తిఁ ♦ బరగఁ జూపె
బోరుముట్టిన చాయఁ ♦ బేరువెట్టిన చాయఁ
గరహేతి వరభూతి ♦ గడలుకొల్పె
దండవెట్టిన వారి ♦ దండ ముట్టిన వారి
జయశక్తి నయయుక్తి ♦ సంఘటించెఁ
గిట్టఁబూనిన చక్కిఁ ♦ బుట్టలానిన చక్కి
గురుశక్తి యురుభక్తిఁ ♦ గుదురుపరచె
గీ. పగలు మీఱఁ బొదలుదూర ♦ సిగలజార
గదలు జారఁ గ్రమక్రమ ♦ క్షమలు జరపె
సమర తలమున నమరె వి ♦ క్రమ రసమున
రణ విహార ణాధ్వరధ్వంసి ♦ రాజహంసి. 12

12 చేరియెక్కినచోటన్ - ఎదురుకొన్నచోట. పూరిమెక్కినచోటన్ - గడ్డిఁగరచినచోట, భయద - భయమునిచ్చునట్టి.

ఉక్తిన్ - వాక్యమును. పేరుబెట్టినచాయన్ - మారుపేరు బెట్టినచోట. హేతి - కత్తి. దంటబెట్టినవారిన్ - దండెత్తివచ్చినవారిని. దండము - నమస్కారము. ఉట్టినవారికిన్ - ఉట్టుధాతువునకు జారుట అర్థమైనను ఇక్కడ లక్షణచేత అర్పించుట చెప్పవలెను. శయ = హస్తముయొక్క. రణవిహరణ = యుద్ధవిహారమందు. అధ్వరధ్వంసి=రుద్రుడైన.

సీ. అఖిల సీమామూల ♦ మైన దుర్గమ్ములు
మ్మలికలు గల కమ్మ ♦ వెలమ దొరలు
చేతికై దేసి వేల్ ♦ శివరాయల వరాల
నెలకట్టడల పటా ♦ ణీ గరీబు
లూళ్లాయముల మీఁద ♦ హజార పుత్తరువు గన్న
రాయకైజీతంపు ♦ రాయవారు
పగటి గాసంబు ద ♦ ప్పకయుండ దినరోజు
మాదిరి నొంటిరి ♦ జోదుమూక
గీ. మొదలుగాఁగల బారులు ♦ మొనకు నిచ్చి
పొడిచి పేర్వాడి పీఁధు లేర్ప ♦ డఁగఁజేసి
గాసిఁ గావించి యరులఁ జే ♦ వాసియెదుట
జూపి నిలరేఁడు మూఁడు మె ♦ చ్చులునమెచ్చ. 13

13. సీమామూలమైనదుర్గమ్ములు = దేశప్రహార్తులకోటలు. ఉమ్మలికలు = మొఖాసాలుఅనితోఁచుచున్నది. శివరాయలవరాలు = వరహాలలోభేదము. నెలకట్టడలు=నెలజీతములు. పటాణీలు, గరీబులు= అయాదేశస్థులు. ఊళ్లాయములమీదహజారపుత్తరువుగన్న = గ్రామముల సొమ్ములదస్తుచేయుటకు హుకుమును బొందిన. రాయకైజీతపురాయవారు నెలజీతములు లేకుండా గొప్పగొప్ప ముజరాలుగల అధికారులు. పగటి గాసంబుదప్పక యుండన్ = బత్తెము మానకుండగా. దినరోజుమాదిరిన్ ఏరోజు సొమ్మారోజే ముట్టేపద్ధతినున్న. ఒంటరిజోదు = అసహాయ శూరులైన యోధులయొక్క.

మ. భటులం గీటణఁగించి ఘోటకములన్
భర్జించి భద్రేభ రా
ఘటలం జెక్కలుచేసి సైనిక శతాం
గశ్రేణి నుగ్గాడి యు
ద్భట కాలానల కాలకంఠ నిభ జా
గ్రద్వీక్ర మోదగ్రుఁడై
దిటమై మాగధుఁడొప్పిన న్మరలె భీ
తిన్మానసారుం డనిన్. 14

14 ఘోటకములన్ = గుఱ్ఱములను. ఘటలన్ = యేనుఁగు సమూహములను. కాలకంఠ = రుద్రుఁడు. దిటమై = దృఢమై.

సీ. గడగడ వడఁకి న ♦ ల్గడ గడ ల్వడచి క
కావికలైపోయె ♦ గడల పౌజు
చేతి క్రోవులు వైచి ♦ భీతిఁ ♦ జైవులు జారె
బగ్గముపాడైతు ♦ పాకి మూక
కేడెముల్ విడి మూసి ♦ వేడెముల్ పంచ
బంగాళమై పారె గు ♦ ఱాలబారు
కరమెత్తి ఘీంకార ♦ భరమత్తి పరువెత్తి
యళికి యథాయధ ♦ లయ్యెఁ గరులు
గీ. గగన మణి ఘృణి విక్రమ ♦ క్రమ ధురీణ
మగధ మహీధవ భుజదండ ♦ మండలాగ్ర
దవ ధనంజయ ధగధగ ♦ ద్ధగల బెగడి
మానసారుండు వెనుకముం ♦ దైన యపుడు. 15

15 గడలు = కొయ్యిటెలు. క్రోవులు = తుపాకులు. కేడెముల్ = డాళ్ళు. వేడెముల్ = శౌర్యములు. అత్తి = పొంది. అళికి=

భయపడి. యథాయథలు = చెదరిపోయినవి. గగనమణి = సూర్యుని యొక్క. ఘృణి = కిరణములవంటి. మండలాగ్ర = కత్తియనెడు. దవధనంజయ = కార్చిచ్చుయొక్క.

క. దగదొట్టి కలన బెట్టిన
మగటిమి వెన్నిచ్చి పారు ♦ మాళవ నృపతిన్
మగధపతి యట్టితతినా
శుగతిన్వెన్నాడి కోటఁ ♦ జొరదోలివడిన్. 16

16 దగదొట్టి = దాహముగొని. అట్టి తరిన్ = ఆసమయమందు. ఆశుగతిన్ = వేగిరపు నడకచేత.

చ. అటుల జయంబుఁగాంచిన ధ
రాధిప యోధులుఁ వంకదార మి
క్కుటముగఁ జొచ్చిరాఁగ విని
గొబ్బున వైచిరి పేఁటి కోట వా
కిటి భటు లంత మాగధుని
కిం గల బం ట్లిరుగంట నిప్పుకల్
చిటచిటరాల నేనుఁగుల
చేరువ కాసికిఁ బాపు వెట్టినన్. 17

17 వంకదార = కోటవాకిటి వంకతోవ. వైచి = తలుపు వేసిరి. నిప్పుకల్ = అగ్నికణములు. చేరువ = సమూహము యేనుఁగుల చేరువకానికిన్ = గజసేనానాయకునికి. పాపువెట్టినన్ = నీపనియని చెప్పఁగా.

క. గోపుర కవాట పాటన
నైపుణ చణ చరణవార ♦ ణ సమారోహణో
ద్దీపిత భాషా వర సం
జ్ఞా పటుగతి మావటీఁడు ♦ చనుదెంచె వడిన్. 18

18 పాటన = బ్రద్దలుచేయుటయందు. నైపుణచణ = నేర్పుతోఁగూడిన. చరణ = పాదములుగల. వారణ = ఏనుఁగుయొక్క. మావటీఁడు = ఏనుఁగునెక్కినవాఁడు.

చ. వడిఁ జనుదెంచి కోట తల
వాకిటి గాఢ కవాట పీఠముల్
పడ గెడిపించి దంతి బోరఁ
బారఁగ నిల్చిన తత్పురీ భటుల్
గడల మదావ ళోరసము
కాయము గాయముఁజేసి మై జిరా
పొడిపొడి సేయుడుం దిరిగి
పోవక మావతుఁ డాగ్ర హోగ్రుఁడై. 19

19 పడగెడిపించి = పడఁదన్నించి, మదావళోరసము = రొమ్మెదిరించి యుద్ధముచేయు ఏనుఁగు. జిరా = కవచము. మావతుఁడు = యేనుఁగువాఁడు.

గీ. మోటుపలుక నిజాంగంబు ♦ మాటుగాఁగ
వెలయ మావంతుఁ డెసకొల్ప ♦ మలయు మత్త
వారణేంద్రంబు ద్వారంబుఁ ♦ జేరి పెద్ద
బారిచే వైరిబారులఁ ♦ బారి సమరె. 20

20. మోటుపలుక - పెద్దడాలు. ఎసకొల్పన్ = పేరేపించఁగా. మలయు = ఉద్రేకించునట్టి. బారిచేన్ - ఏనుఁగుకాలిగొలుసుచేత. బారులన్ = పఙ్క్తులను. సమరెన్ = చంపెను.

శా. ఈజాడం జెడమోదు దంతిఁ బ్రతి మ
త్తేభంబు నానించి త
ద్రాజ త్కుంజర పార్శ్వయోధవరులం
దాడించి నేజాలు నా

రాజుల్ గైకొని కోటలోఁ గొలుచు నా
రాజుల్ తదంగంబు లు
గ్రాజిం జెక్కులుసేయుచో మరలె గం
ధానేకపం భార్భటిన్. 21

21. ప్రతిమత్తేభంబున్ = ఎదురేనుఁగను. సేజాలు = కత్తులు. నారాజుల్ = ఒకతరహాకత్తులు. గంధానేకపంబు = మదగజము.

గీ. బాణములఁ జివ్వవిలచిన ♦ బాణములను
గ్రోవులను గుంటిక్రోవుల ♦ గోటమూక
యలముఖంబునఁ దొట్టిన ♦ బలము నెల్ల
మంగలములోని పేలాల ♦ మాట్కిఁ బేల్చె. 22

వ. అట్టియెడ. 23

ఉ. తొంటి నృపాల జాలముల
తోఁ దులఁదూగెడు మాగధేంద్రు చే
నంటిన వింటి మంటకు భ
యమ్మితుఁడై సరివారు నవ్వఁగా
గొంటుతనంబునం దుదిని
గోట మరుంగున డాగియుండె నే
బంటిక మానసారుఁడని
పల్మరు మాగధయోధు లాడినన్. 24

24. గొంటుతనంబు = కాఠిన్యము.

చ. పగ మరలింపఁ దండ్రి వను
పం బనిఁబూని యవంతికోటపై
జగడము సేయుఁబూని యటు
సాయకు రాక యరాబుకొమ్మచాల్

తెగువను దేరిచూచుటకు
దిట్టఁడుగాఁడట రాజహంసికిన్
మగతనమేడదాయనిరె
మాళవ భృత్యుఁడు కొత్తడంబునన్. 25

25. తండ్రి = రాజహంసుఁడు, అటుసాయకున్ - అట్టువైపునకు. అరాబుకొమ్మచాల్ - కోటకొమ్మలవరుస. అని తోఁచుచున్నది. కొత్తడంబునన్ - కోటబురుజుమీఁద.

చ. కటిని ఘటిల్లు కొమ్మపుడు
గైకొని మందు తుపాకి నించి గుం
డటుల శలాకఁగూరి తగు
నట్లుగ రంజకముంచి కొమ్మమీఁ
దట నిడి క్రోవి పత్తి వెసఁ
దార్చి పిరంగికి గండిఁజూచు త
ద్భటుఁబడ నేసియార్చె మగ
ధ క్షితినాథుని యొద్ద నుద్ధతిన్. 26

26. శలాకన్ = తుపాకి గజముచేత. రంజకము - నిప్పంటించుటకు మందుగూరిన చిన్నసందు, కొమ్మ - కోటకొమ్మ. గండి - సందు.

క. సరిగాయము లరికాయముఁ
గరకరి గావించి చాయఁ గని మాగధ రా
ట్కరి తురగ స్యందన భట
మరిగె న్నిజ శిబిరమునకు నయ్యెడఁ గడకన్. 27

27. కరకరి - బాధ. చాయఁగని - త్రోవఁజూచి. శిబిరము - సేనాస్థానము.

క. పూని మరునాఁడు మగధ
క్ష్మానాథుం డలుకరేఁగి ♦ మది లగ్గలకున్
సేనానీ కాన్వితుఁ డన
సేనానిం జూచి కోట ♦ సెలవిడియె వడిన్. 28

28. లగ్గలు - గోడలుదిగి వెళ్ళిదోచుకొనుట. సేనానిన్-సేనానాయకుని.

శా. దిగ్గజాగ్రణి పంపునం జని యరా
తి క్రూర నారాచ పా
తాగ్రజ్వాలల నాత్మ బెగ్గిలక తృ
ణ్యాగణ్యభూరుణ్ణి కా
య గ్రావాళి నగ ర్తుఁ జొచ్చి నృపయో
ధాగ్రేసరుల్ కేసరీం
ద్ర గ్రైవేయక మండలాగ్రకర జా
గ్ర ద్విక్ర మోదగ్రులై. 29

29. తృణా...వాళిన్ - తృణ్యా - గడ్డిమోపులయొక్క. అగణ్య - లెక్కించ శక్యముగాని. భూరుట్ - చెట్లయొక్క. నికాయ-సమూహములయొక్క. గ్రావ - రాళ్ళయొక్కయు. ఆళిన్ - పఙ్క్తి చేత. కేసరీంద్ర - సింహశ్రేష్ఠమువంటి. గ్రైవేయక-కంఠాలంకారము గల, అనఁగా సింహతలాటము పిడిగలది. మండలాగ్ర - కత్తులుగల.

ఉ. చివ్వునఁ గోటయెక్కి బలు
చివ్వ యొనర్చి విరోధి వప్రముం
గొవ్వునఁ గొంట యొండె, రిపు
ఘోర కఠోర కుఠార ధారలం

త్రెవ్వట యొండె యెవ్వరటఁ
ద్రిమ్మరి వచ్చిన నొట్టటంచు వా
క్రువ్వఁగ రాని యాన లిడి
కోటకు నెక్కిరి నాల్గుదిక్కులన్. 30

30 చివ్వ = యుద్ధము, కొంట = పుచ్చుకొనుట, త్రెవ్వట = తెగిపోట,ఆనలు = ఒట్లు.

చ. లసికిరి జోదు లగ్గలి క
లగ్గల కెక్కినఁ గుంతపఙ్క్తులన్
వసుమతిఁగూల్చియున్ గదల
వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్
వసుల వధించియున్ ముసల
వర్గములం బడమోది వాలుకల్
మసలక వేసి వంచియును
మందుల తిత్తులు గాల్చి వైచియున్. 31

31 అగ్గలికన్ = శౌర్యముచేత, లగ్గలు = గోడలు. వసులన్ = కొనలుసన్నముగాఁజెక్కినకొయ్యలు, వాలుకల్ = ఇసుకలు లసికిరి = నశింపజేసిరి.

సీ. నిబిడంబుగా వైచు ♦ నిశ్శ్రేణికా శ్రేణి
తోడఁ బాణిఁ గృపాణిఁ దునిమి తునిమి
యున్న నిచ్చెనలుబో ♦ నొకనిపై నొకఁ డెక్కి
కోటకెక్కఁగ జూలఁ ♦ గూల్చికూల్చి
గట్టిగా సారువల్ ♦ గట్టి యట్టడి మీఁది
కురికి వచ్చినఁ దలల్ ♦ నరికి నరికి

వెనుక బారు శరంబు♦లను బేర్చి పైనిల్చి
జగడవించినఁ బార ♦ జంపి చంపి
గీ. కడమ భట సంఘములు సురం♦గం బిడంగ
గాంచి పోంచియె మఱు సురంగ ♦ మునఁ ద్రుంచు
మాళవాధిపు బలము లి♦మ్మాట్కి నొంచె
మగధ నృపుసేన నొకనాటి ♦ పగటిలోన. 32

32. నిశ్రేణికా-నిచ్చెనలయొక్క. కృపాణి-కత్తి, సాయవల్-దిబ్బలు. సురంగము - కన్నము. వెనుకబారు - వెనుకవైపు, అట్టడి - గృహవిశేషము.

వ. ఇట్టి తెరంగునం బిట్టువడి గుట్టుచెడి గట్టువడిం జేరుటకై యగడతంబడి మునింగి దరిఁజేరి పారి రోఁజు దిన రోజు రా హుత్తులును, రాహుత్తులకుం దోడు తుపాకి వేట్లకు నిలుపోపక గుభులు గుభుల్లునంబరిఖాక్రోడంబునం బడి చేయూడింప నేరమి నడుగు వట్టి బిట్టిలి యొడ్డునకుం దేలిన మోఁదొండు నాయక వాడీలును, నాయకవాడీ లం గాంచి భీతాంతరంగులై మాతంగ పాతంగంబు జిబురు జుగుల రవలిం దగిలి గుండియ లవిసి యవనిపై వ్రాలి శవ నిచయంబుల కరణి నిశ్చేష్టితులై వడియేమరించి చను తోడు చూపరి సోమరి దొరపోతులను దొరపోతుల నీక్షించి రోసి యాభీలంబుగా నాలఁబుఁగావించి కాలు కాలుం బెనచికొని యనింబడి పెనుగు బలగంపు ప్రాంతపరి వారంబునుం గని జునిగి యనీకంబులకు స్రుక్కి తృణో నీకంబులు మెక్కి, వల్మీకంబు లెక్కి చెయ్యెత్తిమొక్కి కుంతలంబులు విడి కుంతలంబులు దిగనాడి వ్రేళ్ళు గఱచి

భయభరంబునం బరచి చను గాటంపు కూటమి మూకల య్యె, నయ్యవసరంబున హతశేషుల శేషంబు విన్నవించిన రాజవాహనుండు కటకటం బడి కటంబులు నౌడుగఱచి కోపాటోపం బంకురింప శంకారహిత హుంకార పూర్వకం బుగా రేపు సర్వ లగ్గ యని చాటింపం బంచి కకుబంత సామంతుల నవలోకించి యిట్లనియె. 33

33 రోజు-వగర్చునట్టి. రాహుత్తులు-యోధులు, క్రోడంబునన్ = వధ్యమందు. బిట్టిలి = తేలి, నాయకవాడీలు = శూద్రాయులు మాతంగ పాతంగంబు = మిడతగుంపువలెగ్రమ్మిన యేనుగులు. జబురు=క్రమ్మిన. జంగులు=మువ్వాలు. తేక అగ్నిప్రసారణములు. రవలి=ధ్వని. ఏమరించి= పరధ్యానముగానుండుటఁగాని పెట్టి. జునిగి = అడలి, ఔడుగఱచి = పళ్లుబిగించి. సర్వ లగ్గ=అంతయు దోచుకొనుట కకుంత = దిగంతముల యందైన

క. రే పామాళవ దాధునిఁ
జేపట్టుగఁ బట్టి కోటఁ ♦ జేకొనకున్నన్
నా పేరు రాజవాహనుఁ
డే పుట్టిన యట్టి వంశ ♦ మిది యైందవమే. 34

34. చేపట్టుగన్ - చేతులతోఁ బట్టుకొనునట్టుగా. అనఁగా సాధనములు లేకుండఁగా. ఐందవము - చంద్రుని సంబంధమైనది.

శా. అంచుం బల్కి బెటెంగి మాళవ విభుం
డారాజుతో మైత్రి వా
టించం బంచె నమాత్యు లవ్వచన ధా
టీ పాటి తాంభోధిరా
ట్కాంచీభృద్ధర మంత్రుల న్నిజమహీ
కాంతాను కూలక్రియా

చంచత్ప్రజ్ఞా ౽భిన్న సంధి ఘటనా
చాతుర్య మాధుర్యులన్. 35

35. వచనమంత్రులన్ - వచనధాటి - వాక్యపటుత్వముచేత పాటిత - కొట్టఁబడిన. అనఁగా జయింపఁబడిన. అంభోధిరాట్ - సముద్రములు. కాంచీ - మొలనూలుగల భూమికి. భృత్ - భరించుచున్న పర్వతములను. హర - కొట్టిన, యింద్రునియొక్క మంత్రులన్ - మంత్రియైన బృహస్పతి గల, నిజ...ప్రజ్ఞులన్ - నిజమహీకాంత - తమ రాజుయొక్క, అనుకూల క్రియాచంచత్ - అనుకూలములయిన పనులతో నొప్పుచున్న. ప్రజ్ఞులన్ - ప్రజ్ఞలుగల. భిన్నసంధిఘటనా - విడిపోయి నాకలయికను గూర్చుటయందలి. చాతుర్య - నేర్పుయొక్క మా - సంపత్తిగాయొక్క. ధుర్యులన్ - భారమును వహించిన.

సీ. ఆగుల్ఫ లలితంపు ♦ టంచు దోవతి కావి
యరచిట్ట పింజల ♦ కరుణ మెసఁగఁ
దళుకొంద నడుదట్టి ♦ దారు దన్నెడి యింద్ర
గోపంబు పాపోసు ♦ లేపుచూప
వలివంపు టంగిపై ♦ వలెవాటు వేసిన
పైఠాణి తగటు దు ♦ ప్పటి నటింప
దగుపాటిగా వెన్క ♦ సిగ నిల్పిచుట్టిన
నిడుద యొందపుపాగ ♦ నీటుగుల్క.
గీ. నుభయ కటముల శ్రీముద్రి ♦ లూర్ధ్వపుండ్రి
సంగతాంగార నవయవ ♦ క్షార లోహి
తాక్షణ శ్రీల హేజీబు ♦ లపుడు వచ్చి
రగణిత స్థితి షాహేంబు ♦ నగరి కడకు. 36

36. ఆగుల్ఫ - చీలమండల పర్యంతము. పింజలకున్ - పైమీఁదిఖండువా పింజెలకు. అరుణము - ఎరుపు. దాయ=కాంతి. ఇంద్ర

గోపంపు పాపోసులు - ఆర్ద్రపురుగుకంటి పైజార్లు. పలివంపు=పలుచపైన. అంగార = బొగ్గుమసి, అక్షీణ = తక్కువగాని హేజీబు = మంత్రులు. సాహేబు = ప్రభువు. నగరి = సేనాస్థానము.

క. వచ్చిన మంత్రుల నృపతివి
యచ్చర నాయకు ననుజ్ఞ ♦ నవసర సచివుల్
చెచ్చెర హుజూరునకుఁ బిల
వచ్చిన డిగ్గున నరుంగు ♦ వడి డిగ్గి తగన్ 37

37. నృపతి వియచ్చరనాయకుఁడు = రాజదేవేంద్రుఁడు. హుజూరునకున్ = రాజ సమీపమునకు.

చ. కడువడి పీడియం బుమిసి
గ్రక్కునఁ బాద సరోజపాదుకల్
కడు నట దీడఁదన్ని పోసఁ
గన్నెలెవాటు ఘటిల్లు శాటి నె
న్నడుము బిగించి పాగ జత
నంబునఁ గైఁ గరమంటి మీసముల్
వడినిడి యంగిచేతు లెగ
వైచుచు వచ్చి రమాత్యు లత్తఱిన్. 38

గీ. వచ్చి కొలువున్న యెడ నర ♦ వర వతంసు
నుడుగర లొసంగి పొడఁగని ♦ యుచిత సరణి
నంత బరివార మేకాంత ♦ మగు టెఱిఁగి
చనిన నిట్లన పల్కెరా ♦ సచివ మణులు. 39

39. ఉడుగరలు - కానుకలు.

శా. తుష్మారతూ నిధి రాజహంసునికి క్షే
మంబే, యమోబాలకుల్

మీరల భోగులు దండుసేయఁగలరే
మీకమ్మ యింతంపు చో
రారాదికస్నతులెల్లఁ గప్పములు దే
రాయించు మీకెంతయున్
మారాజెంతయు విన్నవించు మనియెన్
రాజాన్వయగ్రామణీ. 40

40. కమ్మ = ఉత్తరము. జాబు. కప్పములు=పన్నులు.

గీ. తండ్రి కొడుకుల కెం దన్న ♦ దమ్ములకును
గలహములు గల్గు నొరులకు ♦ గల్గు టెంత
కలదు మారాజుతో మీకుఁ ♦ గలన టంచు
గల నెఱుంగుదుమే గ్రహ ♦ గతియుగాక. 41

41. కలను = యుద్ధము.

సీ. ఔగాములకు నెన్న ♦ డైన రెండిళ్ళరా
జులు వట్టిమూడిన ♦ చోటుగలదె
మీమీకుఁ బోదు సు ♦ మ్మీ మేమె తుద వేర
గునె నీళ్ళ నడుమఁ గొ ♦ ట్టినను రెండు
హెచ్చు మాటలకేమి ♦ యింక నొక్కటి మనే
దారులు దారినఁ ♦ దారసిలిన
పంపుచేతనె పారఁ ♦ బట్టించి నపుడు గ
దా స్వామివారి చి ♦ త్తంబువచ్చు

గీ. నీ నియోగులు సీమలో ♦ లేని సుద్దు
లుం గదసి మాయసాగి ర ♦ నంగ వలదు
మాటొకటి సేతొకటిగా ద ♦ దేటి కెంత
నాటి నాటికిఁ దెలియుఁగా ♦ నడతలోన. 42

42. మనేదారులు = సామంతరాజులు. తారిసన్=డాగియున్నను, తారసిలినన్=ఎదురైనను. పంపుచేత నె=ఆజ్ఞాప్రకారమే. అనఁగా సామంతరాజులు పన్నియ్యక చిక్కులు బెట్టుచుండఁగా, మీ సెలవుప్రకారము పట్టుకొని మీకప్పగింతుమని తాత్పర్యము. నీని యోగులు=నీయాజ్ఞలోనివారు మాయసాగిరి=మాయఁజేయుట కారంభించిరి.

క. మీరాజధాని కడకున్
మారా జనుపంగవలయు ♦ మంత్రుల నని ముం
దేరుపరచి నాఁడొకపని
కీరలె చనుదెంచినార ♦ లేమన వచ్చున్. 43

ఉ. రూప కళా కలాపకు సు
రుగ్జిత దీపకు నిట్టి కోకిలా
రావకుఁ జిన్నిపాపకు వి
లాస బిసప్రసవాయుధుండహా
హా! పతి ధాత్రినెవ్వఁడో క
దాయని చూచి భవద్గుణాభి లీ
లా పటిమంబు మాదొరఁ గ
లంపఁగ మాటలు వేయునేటికిన్. 44

44. సురుగ్జితదీపకున్=లెస్సయగు కాంతిచేత జయింపఁబడిన దీపముగలదియైన విలాసముల చేత. బిసవాయుధుండు=పద్మ మాయుధముగలమన్మథుఁడైన.

క. అల మానసారుఁ డాత్మజ
లలనామణి నుబుసుపోక ♦ లకుఁ బిన్నపుడే
కలభాషిణి యెవ్వనిఁ జెం
డిలియాడెదవన్న మగధ ♦ నృపునని పల్కెన్. 45

45. ఉబుసుపోకకు = కాలక్షేపమునకు.

క. మాళవపతి నిజ నందన
మేలారసి పెండ్లిఁ జేసి ♦ మిఁకాత్మ భుజా
పాలిత మేదిన్యర్ధము
బాలిక పసపున కొసంగ ♦ భావించె నృపా. 46

46. ఆత్మభుజాపాలిత=తనభుజముచే నేలఁబడుచున్న మేదిని. భూమియొక్క అర్ధము = సగముభాగము.

గీ. పంచమిని రాత్రి లగ్నంబు ♦ మంచి దనుచు
జెప్పిరట యత్నమొనరించు ♦ టొప్పు నన్న
నాస్య పంకజమున హాస ♦ మంకురింప
నృపతి కడకంటిచూపుచే ♦ నియ్యకొనియె. 47

47. కడకంటిచూపుచేన్ = కటాక్షదృష్టిచేత. ఇయ్యకొనియెన్=అంగీకరించెను.

క. ఇయ్యకొని యయ్యమాత్యుల
వెయ్యారు రుడుగరలొసంగి ♦ వెస విభుఁ డనుపన్
వియ్యము గతి మాళవపతి
లియ్యంబున విని వినిర్మ ♦ లిత హృదయుండై. 48

48. ఉడుగరలు - కట్నములు. లియ్యంబునన్ - నమ్రతచేత.

క. ఆ సమయమున మహీశుఁడు
గైసేయం బనుపఁ గనక ♦ కౌశేయమణి
న్యాస ప్రాసాదంబై
వాసవ పురి నయ్యవంతి ♦ వాదున కొరసెన్. 49

49. కైసేయన్ - అలంకరించుటకు. న్యాస - విస్తారము.

క. మేరువుల తీరు కరుజుల
సౌరు వితాన ప్రతాన ♦ చతుర పతాకా

చారు విపణి గారుడమణి
తోరణ ఘృణి యేమిచెప్ప ♦ దం బురిలోనన్. 50

50. కురుజులు - కోటగురుజులు, వితాన - చాదినీలయొక్క.

ఉ. అత్తరి మానసార వసు
ధాధిప చంద్రుఁడు సాంద్ర వైభవో
దాత్తత నేగి యాత్మ పురి
కమ్మగధాధిపుఁ డోడితెచ్చి త
చ్చిత్తము రంజిలన్ విడిదిఁ
జేసి నిజాప్తులఁ గాంచి యవ్విభుం
గ్రొత్త మనోజుఁ బెండ్లికొడు
కున్ రహిఁ జేయుఁ డటంచుఁ బల్కెనన్. 51

మ. ధవళాంశూజ్జ్వల పీఠిపై నునిచి యం
తం జోడుగాఁ గూడుచున్
ధవళం బింపుగఁ బాడుచున్ జయరమా
దాంపత్య నిశ్శంకునిం
గువలాక్షీ మకరాంకుఁ గుంకుమ నలుం
గుల్ వెట్టుచుం బాయపుం
జివురుం బోడుల పిండు పెండ్లికొడుకుం
జేసెం బ్రమోదంబునన్. 52

52. ధవళంబు - మంగళపుపాట. జయరమా - జయలక్ష్మి
తోడ. దాంపత్య - భార్యాభర్తలొటయందు. పాయపుం జివురుం
బోడులు - యౌవనవతులు.

చ. జిలుగు మడుంగు కొంగుఁ గటిఁ
జిక్కఁగ జెక్కి సమంబుగా నిజాం

ఘ్రులు ఘటియించి పెన్నెరుల
గుంపిరు వాయఁగ గోరఁ దీర్చి తా
బలితపు తావి నూనెఁ దల
పై నిడి వెంట్రుక లుగ్గఁ బెట్టి తో
య్యాలి రతనం బొకర్తు తల
యంటె ధరాతల వజ్రపాణికిన్. 53

53 ఇరువాయ = రెండుపాయలు. ఉగ్గఁబెట్టి = ముడతలు వేసి

క. ఆట గలికి యొకతె గంధపు
టటకలికిం బసిడి గిన్ని ♦ యలఁ బన్నీరం
తటఁ జిలికి యలకవికలత
నటపలికి వసుంధరాధి ♦ నాథున కిడియెన్. 54

54 అటకలికిన్=తలయద్దునట్టి సీకాయమొదలగు పులుసునకు.

చ. ఇల నిజసామ్యవర్తుల ప
యిం దమ వారిఁగదల్చు నాత్మహ
స్త లలిత భర్మ కుంభముల
దంభ మణంపఁగ వంతు వోక య
న్యుల గతి నీవు నీవనుచు
నొంటక గుబ్బలు రాయిడింపఁగా
జలకము దేల్చి రిద్ద రలి
జాల కచాలకచా శిరోమణుల్. 55

చ. ఒక లికుచ స్తనీమణి మ
హోన్నతిమై జలకంబు వంచ గొ

ప్ప కనక పాత్రికం జిలుగు
పావడఁ బెన్నెరులంటఁ జుట్టె నొ
క్క కలికి పెట్టెఁబెట్టిన స
కంచుక మేచక భోగిఁ దెల్పఁగా
నొక వికచాంబుజాక్షి తడి
యొత్తె నృపోత్తము వాళి కత్తఱిన్. 56

56 జిలుగుపావడ = సన్నమైన గాగరా (ఇది బట్టయొక్క నుపలక్షణము.) పెట్టె = గుండ్రముగా పాము పరుండుట. మేచక భోగి = నల్లత్రాచు.

చ. ముకుర కపోల యొకర్తు నృపు
ముందర దర్పణ ముంచె బంభరీ
చికుర యొకర్తు దీర్చి నెరి
చిక్కు లొకానొక మందహాసయున్
సిక ముడి పూలు జుట్టె నెయిఁ
జేర్చె సువర్ణ సువర్ణ భూషణ
ప్రకర యొకర్తు కుంకుమము
పంకజ గంధి యొకర్తు పూయఁగన్. 57

57 బంభరీ = ఆడుతుమ్మెదలవంటి. సువర్ణ = మంచిరంగుగల స్త్రీ.

క. ఆరతి యిచ్చిరి గుణవతు
లారతి పతిఁ బ్రతికిఁ బెనఁగు ♦ నధిపతికిఁ గళా
భారతికి దోరతి మహో
దార తిరస్కృత విరోధి ♦ తుండద్యుతికిన్. 58

58. ప్రతికిన్ = సామ్యమునకు. కళాభారతికిన్ = విద్యలకు సరస్వతియైనవాఁడు. దోః = భుజములయొక్క. అతిమహః = గొప్పతేజస్సుచేత. దూర = మిక్కిలి. తుండ = ముఖములయొక్క.

ఉ. అంత దినాంత మింత చను
నప్పుడు విప్రుఁడు లగ్న మెంతయుం
జెంతకు నేగుదెంచె నని
చెప్పినఁ బెండ్లి దొరల్ గురుల్ హరుల్
దంతురి తాపపత్ర బిరు
ద ధ్వజ దుందుభి ముఖ్య చిహ్నముల్
వింతలుగాఁగ నేర్పరచి
వేడుకఁ జూపిరి పౌర కోటికిన్. 59

క. పాణవ రవంబు పాటహ
ఢాణంఢణ్యము మృదంగ ♦ తమ్మర ఢక్కా
శ్రేణి ధ్వని వీరణములు
ఠాణంబులు భూ నభోంత ♦ రంబులు నిండెన్. 60

60. పాణవ = చిన్నతప్పెటల సంబంధమైన. పాటహ = పెద్దతప్పెటల సంబంధమైన. తమ్మర = తమ్మట. ఢక్కా = ఢమణము ఠాణంబులు = ధ్వనులు,

క. కొమ్ముల నినదమ్ములు శం
ఖమ్ముల శబ్దములు సన్న ♦ గాణెల సంరా
వమ్ములు నాగస్వర నా
దమ్ములు నపిరీ రవంబు ♦ దరులం బర్వెన్. 61

61. కొమ్ములు = వంకబూరలు. సన్నగాణెలు = సన్నాయిలు. నాగస్వరములు = ఊఁదునట్టి యీనుబకాయలు. నపిరీలు = బూరాలలో భేదము.

క. పంజులును పగలు వత్తుల
పుంజము లాకాశబాణ ♦ ములు చేబిసుల్
వింజామర కోపుల చా
లుం జెలువు వహించె లోక ♦ లోచనములకున్. 62

62. పంజులు= దివిటీలు. పగలువత్తులు = మహతాబువత్తులు. ఆకాశబాణములు=తారాజువ్వలు. చేబిసుల్ = సిసింద్రీలనితోచుచున్నది. వింజామరకోపులు=వింజామరవత్తులు.

మ. చెవి కేపానిన పల్కు పల్కు నొక రా
జీ వాక్షి పూర్వాద్రిపై
రవి కే జోడగు చంద్ర కావి రవి కెం
రాజిల్లగా బూని వా
సవి కే యీడదు రాజుఁ జూచి మయి హెం
చ్చున్ మట్టుగాకున్న నా
రవి కే కాదిది యేడదో యని సఖిన్
రారాపుఁ జేసెం గడున్. 63

63. ఏపానిన=ఆనందముఁగలుగజేయు. చెంద్రకావి=సిందూరపు రెరుపుఁదల, మట్టుగాకున్నన్=సరిపడకుండఁగా.

మ. కలకంఠీ మణి సౌధ జాలములఁ గాం
ఛుంజూడ నమ్మక్క చు
క్కల రాజ ద్ద్విరకాడుగా సురనదీ
కంజాత మోహాహా పురే
యలఘు స్వర్ణ శిరో గృహైక ముకురం
బంచుం బురీవాసు ల

గ్గలముం బందెను వైచి చూచిరపు డా
కాంతా ముఖాంభోజమున్. 64

64. పురే=ఆశ్చర్యార్థమైన యవ్యయము.

శా. రాఁడంటే యదె పువ్వులంగడికిఁ జే
రన్ వచ్చె సింగారముల్
నేఁడే కావలె నెంత వేగిరమొ యిః
తీ కూడిరా నీవె పూ
బోఁడీ యాతఁడు నిన్నె యన్యులఁ గనం
బోఁడే పయిన్ బ్రాలకే
వీడే చాటయొమేన నీ వలన పో
పె క్కేటి కంచుం బురిన్. 65

సీ. సెట్టిచేతం గొని ♦ చే తడియూరదే
ముక్కెర పదిలమే ♦ ముకుర వదన
యరవుల సొమ్మువా ♦ రెరువది వళుకింత
యిటుల చేవీచకే ♦ చటులనయన
నీమీఁది చూపె మ ♦ న్నకొమాళ్ళ కొకవింత
గుట్టుతోనుండవే ♦ కుందరదన
తోఁద్రో పులకును బో ♦ దురటె యెఱుంగవా
వలపుకత్తియ లుఃట ♦ కలువకంటి

గీ. చెంతకై వచ్చి వీడెంబు ♦ చేతి కిచ్చి
రమణుఁ డనుమాట విన వయో ♦ రాజుఁ జూచి
మగని మరువంగఁ దగునటే ♦ యిగురుబోణి
యనుచు నుత్సవ మీక్షించి ♦ రబ్జముఖులు. 66

66. సెట్టి=నగలమ్మకొమటి. చేతడియారదు=కొద్ది కాలమయ్యె ననుట. వళుకు=వదులు. గుట్టు=ధైర్యము.

క. అచ్చటి యిరువంకల మే
ల్మచ్చుల పై బారుదీరు ♦ మగువల మొగముల్
నిచ్చలపు మేలుకట్లం
గుచ్చిన యద్దంబులని త ♦ గుల్పడు జగముల్. 67

67 మచ్చులు = డాబాలు.

చ. తమతమ యింటిముందటికిఁ
దామర తోరణముల్ ప్రవాళముల్
సుమములుఁ జామరోచ్ఛ్రయము
సోగ యరంటులుఁ గట్టి నట్టెకా
గుమిఁగొని రాజుఁ జూచు లత
కూనల యంగములుం బురే యనుం
బ్రమదము నొంది యారెకుల
బాములఁ జెందక వైశ్యబృందముల్. 68

68 ఆరెకులు = పట్టణమును గాచువారు.

సీ. పెండ్లికొడుకును నైల ♦ బిలసూనుఁడని చూచి
చిరునవ్వుతో రంభ ♦ సిగ్గు గులుక
కృత శుభ్రి దంతి నీ ♦ క్షించిన కంచుకుల్
మన గజంబని మహేం ♦ ద్రునికిఁ దెల్ప
హాల్లీసకోల్లాసి ♦ వల్లీ తనులఁ గాంచి
యచ్చరలని వ్రజి ♦ మెచ్చు లోనఁగఁ
జెవిసోకఁ బాడు మా ♦ నవులఁ గిన్నరులని
ధననాథుఁ డొక్క ని ♦ ధాన మొసఁగ

గీ. నగర సౌభాగ్య మీక్షించి ♦ నాక శంక
విబుధ చయ మాత్మసౌధముల్ ♦ వెనుకఁ బోవఁ
బ్రజ విలోకించె నుత్సాహ ♦ పరత రాజ
వాహనేంద్ర వివాహ స ♦ న్నాహ మపుడు. 69

69 ఐలబిలసూనుఁడు = కుబేరుని కొడుకైన నలకూబరుఁడు. హల్లీసక = మండలాకార నాట్యమందు, వల్లీతనులన్ = స్త్రీలను.

మ. కటకంబుల్ గల యుత్కట ద్విపఘటల్
ఘంటాపద ప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్ మొరయంగ జక్కడన వా
ద్య ధ్వాన శక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతినాద మీన విభవో
త్కంఠల్ దిశాభూమి భృ
త్కటకంబుల్ గసరంగ రాజు చనియెం
దన్మందిరాళిందమున్. 70

70 కటకంబుల్ గల = దంతపుకట్లుగల. ఘటల్ = సమూహములు. ఘంటా = ఘంటలును. పదప్రస్ఫుటత్ = పాదములయందు స్ఫుటముగానున్న, కటకంబుల్ = కడియములు. మహాకటకంబుల్ = గొప్ప కొండచరియలు. విభవోత్కంఠల్ = వైభవముచేతనైన వేడుకలు. దిశా...కంబుల్ = దిక్కులయందైన రాజుల పట్టణములు. లక్షణచేఁ బట్టణములందలి జనులు. అళిందము = ద్వారప్రాంతము.

వ. అంత నచ్చట. 71

క. అల మాళవ మేచక కచ
కెలమిం దలయంటి యటక ♦ లిడి పన్నీటం
జలకంబారిచి వలువం
జెలువుగఁ దడియొత్తి హత్తి ♦ శిర సార్చి తగన్. 72

సీ. జవ్వాది పదనిచ్చి ♦ చందురా దువ్వైన
మవ్వి సాపిటఁదీర్చి ♦ తురుముఁ జేర్చి
ముడిపూలు జుట్టి కెం ♦ పుల బొట్టు సవరించి
చెవుల ముత్తెపు పువ్వు ♦ లవణుపరచి
తళుకు వజ్రపు డాలు ♦ బెళుకు కమ్మలమర్చి
యరిది నీలంపు ము ♦ క్కెరఘటించి
గొప్ప మేల్కట్టాణి ♦ కుతికంటుతోఁ గూడ
జాతి పచ్చల బన్న ♦ సరము నిల్పి
గీ. సందె దండల దండఁబొం ♦ జాతిమొగ్గ
లుంచి చెంగావి నెరుకపై ♦ వాంచికూర్చి
యంఘ్రి కటకంబు రవ మట్టి ♦ యలును బెట్టి
సఖులు దెచ్చిరి సతిఁ బెండ్లి ♦ చవికె కపుడు. 7

72 చందురాదువ్వైన = చంద్రకాంత మాణిక్యపు వన్నె. కమ్మలు = కర్ణపువ్వులు, ముక్కెర = అడ్డబాస. కట్టాణి = మిక్కిలి ప్రశస్తమైన. బన్నసరము = హారవిశేషము. సందెదండలు = దండ కడియములు. పొంజాతిమొగ్గలు = బంగారపు జాజిమొగ్గలు. చెంగావి = ఎఱ్ఱబట్ట. నెరుక = గాగరా.

సి. అట మున్నె వాకిటి ♦ కరుదెంచి ముద దంతి
డిగ్గి పాదములపై ♦ మొగ్గి నట్టి
రాజహంసునిఁ బట్టె ♦ నోజ మాళవ భర్త
యెత్తి దీవించి కే ♦ లిగురు పట్టి
ఘనత రాభ్యంతరా ♦ గారంబునకుఁ దోడు
కొని పోవు వేళ భా ♦ మిను లొసంగు
నీరాజ నాద్యుప ♦ చారముల్ గైకొని
ద్వార భూముల శుభా ♦ ర్ణముగ నిడిన

గీ. పూర్ణ ఘట దర్పణములు సౌ ♦ వర్ణ చేల
చమర వాల వితాన జా ♦ లములు గనుచు
మామ యనుమతి మగధరా ♦ ణ్మణి వివాహ
వేదికా పీఠిపై నుండె ♦ విభవమెసఁగ. 73

73. కేలిగురు = చిగురువంటి హస్తము. చమరవాల = వింజామరలు.

క. మధురతిపతి మధురంజిత
మధురత్వ విలాస ఖనికి ♦ మగధేంద్రునకున్
మధుమధన భజన ధనునికి
మధుపర్కం బప్పు డెసఁగ ♦ మామ యొసంగెన్. 74

74. మధురతిపతి = వసంతమన్మథులయొక్క. మధు=రుచిచేత మధురత్వ = సౌందర్యమునకున్ను, మధుమధన = విష్ణువుయొక్క. భజన = సేవ. ధనునికిన్ = ధనముగాగల.

మ. జననాథాగ్రణి ధారవోసె మగధ
క్ష్మాభర్తకుం బుత్త్రికం
దనచుట్టంబులు ప్రాలపుట్టికల మ
ద్యక్షోణి నేపథ్య శా
టి నటించన్ మగధాధినాథుని వధూ
టిం డాయఁగాఁ జేసినం
గని రన్యోన్యకటాక్ష సూక్ష్మతను వీ
క్షాపర్వమై యిర్వురున్. 75

75. ప్రాలపుట్టికల = తలబ్రాలబుట్టలయొక్క. నేపథ్యశాటి= తెరబట్ట.

మ. వలిగుబ్బల్ వెలికుబ్బఁ గుప్పసముఁ ద్రో
వం గక్షకాంతుల్ దటి
త్కులముం దోరణఁగట్టఁ గల్వగమిచూ
డ్కుల్ చుట్టిరా నేర్మికిం
దళుకుం గంకణముల్ ఝణంఝణ నినా
దం బెత్తఁ గ్రొమ్ముత్తెపుం
దలఁబ్రాల్ జేరిచె మత్తకాశిని నృపో
త్తంసో త్తమాంగంబునన్. 76

76. కుప్పసమున్ = రవికెను. కక్ష = భుజమూలములయొక్క. నేర్మికిన్ = నేర్పునకు. మత్తకాశిని = అవంతి. ఉత్తమాంగంబునన్ = తలయందు.

క. జలజాక్షి చేర్చు తలఁబ్రాల్
జనపతి మూర్ధమున నుండి ♦ జల్లున రాలెం
దన తలఁ గర మిడ మను తల
మునుకల యగు మదన బాణ♦ములు జాఱు క్రియన్. 77

77. కరమిడన్ = అవంతి. నీకుభయములేదని హస్తముంచఁగాఁ.

శా. కట్టెన్మాంగళసూత్ర మబ్జకులరా
డ్గాఢేభమాపూర్ణిమా
నిట్టీకేందుముఖీ వతంస కలకం
ఠీ కంఠ పీఠిం బికీ
కుట్టాక ధ్వని పుష్పదామ బిరుదం
గుందాభహారర్ లగ
ద్ఘోట్టాణాళిక మృగీమదర్ స్మరకరా
క్షుద్రాంబుజ ద్రావికన్. 78

77. పూర్ణిమానిట్ = పున్నమనాఁటిరాత్రియందు. టీక = సంచరించుచున్న. ఇందు = చంద్రునివంటి = ముఖీ = ముఖముగల స్త్రీలకు, వతంస = అలంకారమైన. పికీ = ఆడుకోయిలను. కుట్టాక = తెంపదెబ్బలుగొట్టుచున్న ధ్వని = స్వరము విషయమై. పుష్పదామ = పువ్వులదండయనెడు. బిరుదన్ = బిరుదుగల. ఘోట్టాణ = దేశవిశేషమందలి. ఏక = ముఖ్యమగు. మృగీమదన్ = కస్తూరిగలిగిన. స్మరకర = మన్మథహస్తమందలి. అక్షుద్ర = శ్రేష్ఠమైన. అంబుజ = శంఖమునకు, ద్రావికన్ = పారిపోవునట్లుగాఁ జేయునట్టి. (పికీత్యాది కంఠమునకు విశేషణములు.)

గీ. హోమ ధూమంబుచే రక్త ♦ యుక్త నేత్రుఁ
డగుచు నృపుఁడొప్పె నంతజా ♦ యా శిరోజ
బంధమున కుల్కెఁడు పయోద ♦ పఙ్క్తిబోఁది
సేయు పొగమీఁదఁ గన్నెఱ్ఱఁ ♦ జేసె ననఁగ. 79

79 బోఁదిసేయు (లక్షణచే) పుట్టించుచున్న.

సీ. మేలుకుళ్ళాయితో ♦ డాలొందు ముత్యాల
బాసికంబు లలాట ♦ పట్టిఁ బెరయఁ
గరకంకణంబుతోఁ ♦ గంబళ తంతు సం
యుత హారిద్రాకంద ♦ మొరపు నెరప
కట్టాణి పూసల ♦ కంఠమాలికలతోఁ
బిత్తరి విరిదండ ♦ తత్తరింప
గటి తటీ హాటక ♦ పటముతోఁ బచ్చ చె
రంగు వల్లెపు దోవి ♦ రంగు నిలుపఁ
గీ. దలపఁ బొలుపారె జోకనా ♦ ధరణి నాథ
పాక మదభేది స్థానిక ♦ పాక వేళఁ
గాకలీ నైకలీలా క ♦ లాక లీన
తాన మానోన్నతుల సతుల్ ♦ ధవళ మనఁగ. 80

80. హారిద్రాకంఠము = పసపుదుంప. పచ్చచెరంగు = పచ్చనియంచుగల. వల్వెపుదోపి = సన్నబట్ట. ధరణినాథ,పాకమదభేది = రాజేంద్రునియొక్క. కాకలీ = సూక్ష్మమధురధ్వనియొక్క. నైకలీలా = అనేకవిలాసములయొక్క. కలాక = విద్యలుగల. లీన = అణఁగిన, తాన - స్వరవిశేషముయొక్క. మాన = ప్రమాణము యొక్క.

సీ. సకలాగమజ్ఞకా ♦ వ్య కళానిధుల్ వసు
ప్రజము గాంచిరి ముహూ ♦ ర్తంబునాఁడు
గ్రంధత్రయీ విధుల్ ♦ ఘన సువర్ణక్రమా
భ్యున్నతిఁ గనిరి హా ♦ కెన్ననాఁడు
బంధువుల్ కాంచనాం ♦ బరములు చదివించి
వన్నెఁ జెందిరి నాగ ♦ వల్లినాఁడు
యాజ్ఞికుల్ దక్షిణ ♦ లర్పింప రాజు వై
భల్లసద్గతిఁ గంబ ♦ వల్లినాఁడు
గీ. ఆర్యు లయ్యారె యనిరి పుం ♦ ఖానుపుంఖ
జవనకంఖాణరవశంఖ ♦ సంఘ ఘుంఘు
మంఘుమ ద్విపఘంటా ఘ ♦ ణం ఘణాది
భిన్న భూభృద్బిల బేగుఁ ♦ బెళ్ళినాఁడు. 81.

81. వసుప్రజము = ధనసమూహము. గ్రంధత్రయీ = వేదశాస్త్ర శ్రౌతములు. కంబవల్లి = వివాహాంతదినమందుఁజేయు స్తంభపూజ. పుంఖానుపుంఖ = ఎడతెరపిలేని. జవన = వేగముగల. కంఖాణ = గుఱ్ఱములయొక్క. ఏగుఁబెళ్ళి = ఊరేగింపుటుత్సవము.

క. యతులాధ్యక్షుఁడు వింశతి
లక్షల కమ్మిన ప్రదక్షు ♦ లక్షణ రూక్షు

నక్షత్ర కంఠమాలిక
లక్షోణీ భర్త యప్పు ♦ డల్లున గొసంగెన్. 82

82. ప్రిదక్ష = మిక్కిలి సమర్థములైన. లక్షణ = చిహ్నములచేత. రూక్షన్ = అతిశయించిన, నక్షత్రికంఠమాలిక = ఇరువదియేడు ముత్యములుగల మాలిక.

గీ. కొంద్ర వేల్పండు పంటల ♦ కును కొటార్లు
పాడి వ్రేపల్లెలెల్ల సం ♦ పదల యిండ్లు
స్వర్గ ఖండంబులగు గ్రామ ♦ వర్గకములు
వసుమతీభర్త పసపున ♦ గొసంగె సుతకు. 83

83. కొండ్రి = దున్నునపుడేర్పరచిన భాగము. కొండ్రికు వేయిచొప్పున పండునట్టివి.

మ. నును బంగారపు చెక్కడంపు సొబగు
లూనలొన్న దంతంపు దే
వ నటీ కోటి ఘటిల్లు పార్శ్వఫలక
ద్వంద్వంబుతో జాళువా
పని చూపట్టిన పట్టుబట్ట తెరతో
జల్లుత్త్యపుం గుచ్చు లొం
దిన పన్నాగముతోఁ జెలంగు నృప పు
త్రీ పల్లకిం బొల్పుచున్. 84

84. దేవనటీ = అప్సరస్త్రీలయొక్క. పన్నాగము = పల్లకీదండె.

శా. చేటీకోటి కటీ తటీ పట సమా
శ్లిష్ట స్ఫుట ద్వీటికా

చేటీ హస్త కలాచికా వ్యజనముల్
పెంపార నేతేరఁగా
శాటీ భూషణ పేటికా కనక చం
చన్మంచపాటీర ధూ
ర్వాటీకంబుల మాగధుండు నిజగే
హంబుం బ్రవేశించుచున్. 85

85. చేటికోటి=దాసీసమూహము. కటీ తటీ పటసమాశ్లిష్ట = ఒడియందుంచఁబడిన. పేటికాపేటీ - పాందానులు. కలాచికా - తమ్మపడిగె. ఆటీకంబులన్ - అతిశయముచేత.

సీ. పగడంపు ముక్కులఁ ♦ బచ్చ రెక్కల నిక్కు
చిలుకల మదనచే ♦ తుల ఘటిల్లు
పటికంపు గుండు గం ♦ బము తళ తళ్త రుచుల్
దరిఁజేర్చు దంతంపు ♦ దంతె లింపు
పొసఁగు రాజావర్త ♦ పుం బారువములకు
బొంచు వైదూర్యంబు ♦ మించు గన్ను
మగఱా గొనబు వెల్లి ♦ నిగనిగల్ గనుపట్టు
వగచుట్టుఁ జుట్టుఁ బ ♦ వంతిలోనఁ
గీ. పద్మరాగంపు బోదెల ♦ పడక టింటి
సన్న సున్నంపుఁ దిన్నియ ♦ చందుచుట్టు
మెట్టుకల నీలపుం గేలు ♦ మొకము దోయి
పరఁగి యొప్పారు గొప్ప యు ♦ ప్పరిగ కరిగి. 86

86. మదనచేతులు - మిద్దెకడ్డీలు. గుండుబంగరము - గుండ్రముగానున్న స్తంభము. దంతెలు - స్తంభపీఠములు. రాజావర్తము - మణివిశేషము. పారువములు - పావురములు. పొంచు - పట్టుకొనుటకుఁ గాచియున్న. వైదూర్యంబుమించు - వైదూర్యకాంతిగల.

కన్ను - నేత్రిములుగల పిల్లి. బవంతి - రాజగృహము. బోదెలు - అరుగులు. మెట్టుకలు - మెట్లు. కేలుమొకము - ఏనుఁగులమొకృ. దోయి - జోడు. ఉప్పరిగ - చప్పరము.

సీ. పసిమి బంగరు తీగె ♦ పనులచేఁ దీరిన
తావు సూర్యపటంబు ♦ దగు కురాళ
మింత పైకెక్కిన ♦ యెకరంగి పరుపఱు
పైకుంకుమ పుటంబు ♦ పటపుదోయి
మురువొప్ప గొప్ప చ ♦ ప్పర కోళ్ళమంచంబు
వలప్రక్క వక్కలా ♦ కులుఁ జెలఁగ
జాళువా జలపోత ♦ జాలవల్లిక తూర్పు
చెంగటఁ గోరలు ప ♦ రంగిపీట
గీ. దండ జముకాణమునఁ జేర్చు ♦ దండెయును బ
సిండి బురుసా మిసిమి గవి ♦ సెన సడలుచు
నిద్దపు విపంచియును నిల్వ ♦ టద్ద మమర
ఁడకయిలుఁ జొచ్చె నప్పుడ ♦ ప్పుడమిఱేఁడు. 87

87. సూర్యపటము = మేలుతరమైన మొకములు. కురాళము చప్పరము. ఎకరంగి - చిత్రిపు రంగుగలది. పరుపఱు - పరుపుదిగ్గఱ. చప్పరకోళ్ళు - తరుమణికోళ్ళు. జలపోత - మలామా. జాలవల్లిక తమలపాకులతట్ట. పరంగిపీట - హూణదేశపుపీట. జముకాణము — జంబుఖానా. దండె - కిన్నెర. బురుసా - ఎఱ్ఱపట్టు గవిసెః - గుడ్డ తొడుగు. విపంచి - వీణ.

క. అచ్చటి కయ్యెడ వచ్చిన
నెచ్చెలు లచ్చెలువఁ దెచ్చి ♦ నృపుతోఁ జమురుల్
పచ్చిగ నాడుచుఁ బాడుచు
మచ్చిక నొక రొకరె పనుల ♦ మరుగున జరుగన్. 88

88. చదురుల్ - చతురవాక్యములు.

క. పడఁతుల వెంటనె ప్రియసతి
వడిఁ జనఁ బడవైవఁ గాఁ గ ♦ వాటము సందిం
బడి యొక్కతె జడ జిక్కం
గడు విభు నెద నాటు మదన ♦ ఖడ్గముఁ బోలెన్. 89

క. రమణీరత్నం బయ్యెడ
రమణుఁడు చేయంటి లాఁగ ♦ రాక మణి స్తం
భము వట్టి పెనఁగి తరువ
ల్లిమతల్లిక చెల్వునఁ గద ♦ లెను దమకమునన్. 90

మ. కులుకుం దోరపు గుబ్బలంటుదునొ త
ళ్కుం బెన్నెరుల్ వట్టి కెం
దలిరుందేనియ మోవి యానుదునొ యం
దంపుం దనూవల్లికన్
సోలయం గౌఁగిటఁ జేర్తునో కనుగవం
జుంబింతునో యంచు మిం
చోలయన్ రాజు మనం బపూర్వ కృతి కి
ట్లుఱ్ఱూత లోఁగెం గడున్. 91

క. ధరణీ రమణుఁడు పయ్యెద
సరవిం గొని తివియ మగువ ♦ స్వస్తిక బంధో
ద్ధుర బాహాంతర యగుచో
స్మర సంగరమునకు మల్ల ♦ చరుచుటఁ దెల్పెన్. 92

92. స్వస్తికబంధ - చేతులాఁడొంటితో దండచేతులు బట్టుట. బాహా - భుజములయొక్క, స్మరసంగరమునకున్ - మన్మథ

యుద్ధమునకు. మల్లచరమట - ఎడమచెయ్యి బిక్కముకవంచి కుడి
చేతితో దండపైఁ జరచుట.

సీ. ప్రార్థనా దృతవధూ ♦ వదన ఖండిత నాగ
వల్లీ దళార్ధ చ ♦ ర్వణ చణుండు
ఘనహార మణి పరీ ♦ తా మిషాంబుక హేక్షు
ణా పయోధర బోధ ♦ నక్షముండు
తరుణీ మణీ కారి ♦ త స్వాంగ పరిరంభ
ణౌద్ధత్య కృచ్ఛివ ♦ దాంకపాళి
ఘనసార వీటికా ♦ గంధ గ్రహణ దంభ
మాని న్యధర సుధా ♦ పాన రతుఁడు

గీ. కాంచికా స్థల వైకృత్య ♦ గళన కటక
యువతి నీవి విమోచనో ♦ ద్యుక్తుఁడగుచు
నవరతానందుఁడైన మా ♦ నవ పతీంద్రుఁ
డాతఁ డనవరతానందుఁ ♦ డయ్యె నపుడు. 93

93. ప్రార్థనా - బ్రతిమాలుకొనుటచేత. అదృత - ఆదరించఁబడిన. వధూ - అవంతియొక్క, వదన - ముఖముచేత. ఖండిత - కొరకఁబడిన. నాగవల్లీదళ - తమలపాకుయొక్క. అర్ధ - ముక్కయొక్క. చర్వణచణుండు - నమలుటతోఁ గూడినవాఁడు. కారిత - చేయించఁబడిన. స్వాంగపరిరంభణౌద్ధత్యకృత్ - తన శరీరాలింగన మందలి దురుసుతనమును జేయుచున్నట్టి, శివద - సుఖమునిచ్చునట్టి. అంకపాళి - ఆలింగనముగలవాఁడు. కాంచికా - మొలనూలియొక్క. (అనఁగా నొడ్డాణముయొక్క.) స్థలవైకృత్య - స్థలభేదముచేత. గళన - జారుటగల. కటక - పిరుఁదుగల. నవరత - నూతనసంభోగమందు. అనవరత - ఎడతెగని.

చ. తిలకనిభ ర్తదెల్పఁ జవిఁ
దేలి రతిం బతిఁ బూరుపాకృతిం

గలసెఁ గరాబ్జ కృత్య కృత
కంకణ ఝుంఝుణా నిక్వణాంకమై
గలదల కాంచితాళికము
ఘర్మ కణమ్ములుఁ గ్రమ్మమైఁ గళల్
దళముగ రా ననర్గళ గ
ళధ్వను లగ్గల మగ్గడింపుచున్. 94

94. గలదలక - జారుచున్న ముంగురులచేత - అంచిత - ఒప్పుచున్న. అళికము - లలాటము, అగ్గలము - అతిశయముగా. ఉగ్గడింపుచున్ - పలుకుచు.

శా. కించి త్కుంచిత నేత్రకోణము రణ
ద్గ్రీవంబు కూజత్కన
త్కాంచీకంబు నటత్కటీరము గళ
ద్ధమ్మిల్లమాస్యోల్లస
చ్చంచద్ఘర్మము పాణిసక్తపతికే
శంబన్య హస్తక్రియా
ప్రాంచ త్కంకణ నిక్వణం బలరుఁ బుం
భావ్యంబు సంభావ్యమై. 95

95. కించిత్కుంచిత - కొంచెము ముణవఁబడిన. రణత్ — ధ్వనిచేయుచున్న. గ్రీవంబు - కంఠముగలది. కూజత్ - ధ్వనించుచున్న. కసత్ - ప్రకాశించుచున్న. కాంచీకంబు - ఒడ్డాణముగలది. నటత్ - కదలుచున్న. కటీరము - పిరుదుగలది. గళత్ - జారుచున్న ధమ్మిల్లము - కొప్పుగలది. ఆస్యోల్లసత్ = ముఖమందుఁ బ్రకాశించుచున్న, చంచత్ - అతిశయించుచున్న. ఘర్మము - చెమటగలది. పుంభావ్యంబు - పురుషాయితము. సంభావ్యమై గౌరవించఁదగినదియై.

సీ. గిలిగింతఁ జనుగుబ్బ ♦ లలమునీవి వధూటి
యెదనాని కుచపాళి ♦ నదమునేర్చె
మోవిపై మొగమాని ♦ ముదిత వీడెపు వీడు
తోడు దంతక్షతో ♦ ద్ధురత నేర్చె
నెలవంక శంకఁ బైఁ ♦ బలువంకఁ జనుజోటి
కొనగోర నిక్కువల్ ♦ చెనక నేర్చె
రతికూరు సంయుక్తి ♦ తతిఁ బెనంగు లతాంగి
పుంభావ బహుబంధ ♦ పూర్తి నేర్చె
గీ. మణిత రవ మన్నఁ జెవియొని ♦ మధురవాణి
కలరవారవ కలకల ♦ గళరవముల
గాఢరతిఁ బతిఁ దేల్పెన ♦ వోఢతా ని
రూఢి దిగనాడి సమయ వా ♦ క్ప్రౌఢి దనరి. 96

96. గిలిగింతన్ = కితకితలచేతను, అదమన్ = నొక్కుటకు. వీడెపువీడు = తాంబూలమిచ్చుట. నెలవంకశంకన్ = నఖక్షతభయము చేత. పలువంకన్ = అనేకదిక్కులకు. జోటి = స్త్రీ. ఇక్కువలు = కక్షాస్థానములు. ఊరు = తొడయొక్క. సంయుక్తి=కలియుటయొక్క. తతిన్ = సమయమందు. పెనంగు = పెనఁగులాడునట్టి. మణిత రవము= సంభోగకాలమందుఁ గంఠమందుఁబుట్టు చప్పుడు. కలరవ=పావురముల యొక్క. నవోఢతా = క్రొత్తగా వివాహమాటయొక్క. దిగనాడి=విడచిపెట్టి. సమయవాక్=సమయోచితములగుయుక్తులయందు. ప్రౌఢిన్= నేర్పుచేత.

సీ. అపుడింపు కపురంపు ♦ విపులంపు దిన్నెలఁ
జలిగుప్పు లలినొప్పు ♦ చప్పరములఁ
దలుకట్టు వెలవెట్టు ♦ నెలచట్టు చవికెలఁ
బారావతారావ ♦ భవన మనుల

26243
3-3-73

శుకపోత నికరేత ♦ శికతాతలంబుల
ఘనమహా వనరుహా ♦ కరతలముల
సమరందతమ కుంద ♦ సుమ బృంద కుంజాళి
గతభాద్రి కృతకాద్రి ♦ కందరముల
గీ. స్తోత్ర బల పాత్ర జలసూత్ర ♦ గోత్ర సదలి
కదలికలఁ బొల్చు కదలికా ♦ గమనవాటి
భాసురములైన నైదాఘ ♦ వాసరముల
మగువతోఁగూడఁ గ్రీడించె ♦ మగధ నృపతి. 97

97. విపులంపు = విస్తారములగు. గుప్పు=విసరునట్టి. చప్పరములన్=పందిరులయందు. తలకట్టు=ముఖ్యమైన. వెలవెట్టు=ఖరీదు బెట్టునట్టి. వెలచట్టు = చంద్రకాంతములయొక్క. చవికెలన్=చిన్నయిండ్లయందు. పారావత=పావురములయొక్క. శుకపోత=చిలుకపిల్లలయొక్క. నికర= సమూహముచేత. ఇత = పొందఁబడిన. వనరుహ=పద్మములకు. ఆకర = స్థానములైన. సమరందతమ=మిక్కిలి మకరందములతోఁగూడిన. కుంద సుమ = మల్లెపువ్వులయొక్క. బృంద = సమూహముగల. కుంజాళి = పొదలపఙ్క్తిని. గత = పొందిన. భా = శోభతోఁగూడిన అద్రి = చెట్లుగల. కృతకాద్రి=కృత్రిమపర్వతములయొక్క. కందరములన్=గుహలయందు. స్తోత్ర=పొగడికయొక్క. బల = అతిశయమునకు. పాత్ర= అర్హములైన. జలసూత్ర = నీటినాళములుగల. గోత్ర = పర్వతములయందైన. సత్ = యోగ్యములైన. అలి=తుమ్మెదలుగల. కదలికలన్= అరటిచెట్లచేత. కదలికా=లేళ్లలోని భేదములయొక్క. గమన=సంచారముగల. వాటిన్=వృక్షముల, ఆవరణయందు. నైదాఘ = గ్రీష్మర్తు సంబంధమైన.

క. ఆసవి సుమ నసదలి తతి
వాస విఘన ఫల రసాల ♦ వాస వి గహన

వ్యాస విదాహన వాసవి
వేసవి తానంత జెలఁగె ♦ వే సవిజయమై. 98

98. ఆసవి = మకరందములుఁగల. సుమ = పువ్వులయందు. వసత్ = ఉంచున్న. అలి తతి = తుమ్మెదగుంపుయొక్క. వాస=నివాసముగల. విఘన = మిక్కిలిగొప్పవైన. ఫలములుగల. రసాల = తియ్యమామిడిచెట్లయందు. వాస = నివాసముగల. వి=పక్షులుగల. గహన - అరణ్యములయొక్క. వ్యాస - విస్తారముయొక్క, విదాహన - దహింపఁజేయుటయందు, వాసవి - అర్జునుఁడైన. (ఇతఁడు ఖాండవవనముఁగాల్పించెను.) వే - త్వరగా. సవిజయమై - జయముతోఁగూడినదియై.

క. పెటపెటపెట గాసెన్ రవి
పటపటపటమనుచు గిరులు ♦ పగిలెన్ రగిలెం
జిటచిట చిటమనుచున్ వని
గిటగిట గిటమనుచు జనము ♦ కృశియించె సెగన్. 99

99. కాసెన్ - ఎండఁగాసెను. రగిలెన్ - కాలెను.

గీ. ఏమిచెప్పెద నయ్యెండ ♦ దామరస భ
వాండభాండంబులెల్ల ను ♦ ద్దండసాల
జాలక ప్రాశన కరాళ ♦ కీల గ్రాల
గుమ్మురావము కరణి జ ♦ గమ్ము దొరసె. 100

100 ఉద్దండ - అతిశయించిన. సాల - చెట్లయొక్క. జాలక - సమూహముయొక్క. ప్రాశన - తినుటచేత. కరాళ - భయంకరమైన. కీలన్ - అగ్నిజ్వాలచేత.

సీ. సికతాతలాధ్వగుల్ ♦ తెకతెక నడుగింట
దుప్పట్లుద్రొక్కి పా ♦ దుకలు దలఁప
వెసఁ బాదుకాధ్వన్యు ♦ లిసుము లూడ్పులునిండ
నిట్లటువిడఁదన్ని ♦ యిల్లుగోర

నిలుచేడు నధ్వని ♦ నులు పెల్లువడచల్లఁ
జల్లసి గుజ్జుమా ♦ మిళ్ళుగోర
గుజ్జు మామిడిమోకఁ ♦ గూర్చుపాంథులు చూత
పటలికిఁ జలువ చ ♦ ప్పరము లడుగఁ
గీ. జప్పరంబుల పథికాళి ♦ యప్పుడెల్ల
చాయ పన్నీటి కాల్వ కా ♦ సలు ఘటింప
జంట వడ గుప్పెఁ బంకకా ♦ సారమగ్న
కాసరములైన నైదాఘ ♦ వాసరముల. 101

101 సికతాతలాధ్వగుల్ - ఇసుకనేలఁద్రోవనడచువారు. పాదుకాధ్వన్యులు - చెప్పులఁతొడఁగినమార్గస్థులు. ఊడ్పులు-చెప్పులు అధ్వనీనులు - మార్గస్థులు. జంటవడ - జమిలివేడిగాలి. పంకకాసార-బురదగలపడుగులయందు. మగ్న - మునిఁగిన. కాసారములు - దున్నపోతులుగలవి.

సీ. గతిచెడు రాయంచ ♦ గలఁగించి క్రౌంచాద్రి
కంచి వయూరి మ ♦ న్నించు కించు
మేల్జూపు జిగిమించు ♦ మించుశతాళిం బు
ట్టించి నెత్తమ్ముల ♦ నొంచుదంట
చలువఁజల్లి కదంబ ♦ ములకుఁదావిమొసంగు
తేటు మైదీగసం ♦ దిన మిటారి
గేదఁగిక్రొవ్విరుల్ ♦జాదిక్రొన్ననచాలు
నెరివేశభరియించి ♦ మెరయుమేటి
గీ. ఇంద్రగోపంబు పరపుల ♦ నెరయుజాణ
గురుపయోధరపాళియం ♦ బరములోనఁ

దళుకు గులుకంగఁదగువర్ష ♦ దగిలెనేని
యడుగిడఁగ నీదు నిజపురీ ♦ యాత్రికనుచు. 102

102 ఈపద్యమందు శ్రీయొక్కటి ధ్వనించుచున్నది. వర్షాకాలమందు హంసలు క్రౌంచపర్వతరంధ్రములోనుంచి మానససరస్సుకుఁబోవునని ప్రసిద్ధి. నడకచేత హంసను జయించినదనియును. కింమ - పట్టువలగలది. మేల్జూపు - శోభనుబుట్టించునట్టి. జిగిన్ - తళుకుచేత - మేలైనచూపులనెడు శోభచేత, నొప్పుచున్న తళుకుగల బాణపఙ్క్తిని బుట్టించి పద్మములను జయించినదనియును. కదంబములకున్ - కడిమిచెట్లకు. చలువగలిగినట్టియు, ననేక పరిమళద్రవ్యములుగల మైపూఁతకుఁ - పరిమళముగలిగించు శరీరముగలదియనియును. గేదంగిక్రొవ్విరుల్ - మొగలిపువ్వులు. జాదిక్రొన్ననలు - జాతిపువ్వులు. వేణి - జలప్రవాహము అర్థాంతరము స్పష్టము. పరపున్ - విశాలస్థలములయందు. ఎరయు - ఎఱుపెక్కిన, ఎఱ్ఱని పరుపుమీదఁబరుండునదనియును. పయోధరపాళి = మేఘపఙ్క్తి, అంబరములోనన్ = ఆకాశములోన. గొప్ప కుచప్రదేశము పైటబట్టలోఁ బ్రకాశించునది యనియును. వర్ష = వర్షర్తువు. ఇది నిత్యబహువచనమైనను ధ్వన్యర్థానురోధముచే నేకవచనముగాఁ బ్రయోగింపఁబడది. శ్రీలింగమువల్ల నొకశ్రీయనియును. అడుగిడఁగనీదు = నీటివల్లను బాడివల్లను ప్రయాణము సాగనీదు. శ్రీ లభించినయెడల విడచిపోవుటకుఁ గాలు సాఁగనీదనియును.

శా. అంభోధిప్రియసంభవాన్వయుఁడతం
డత్యుగ్రుఁడంతం జయ
స్తంభం బుత్తరవార్ధి నిల్పి నిజకాం
తాసైన్య సంయుక్తుఁడై
జంభారి క్రియఁ జేరి యాత్మపురి ని
చ్చల్ దల్లిదండ్రుల్ ప్రజల్

18

సంభూషింప సమస్తరాజ్యపదవీ
సౌఖ్యంబుఁ జెందెం దగన్. 103

103 అంభోధి ప్రియసంభవ = సముద్రుని యిష్టపుత్రుఁడైన చంద్రునియొక్క. అన్వయుఁడు = వంశముగలవాఁడు. జంభారి క్రియన్ = ఇంద్రునివలె.

ఆశ్వాసాంతము.

శా. ఆధి వ్యాధి విరోధి కీర్తన తరం
గాధార గాఢా రమా
స్వాధీన స్తుతి ధీర వాగమృతధా
రా ధార రాధా రసీ
యోధైర్య చ్యుతి కృద్ధృతీ క్షత మహీ
యోధార యోధారథీ
మాధుర్య స్తవ యుక్త రంగపురసీ
మా ధారవమాధారకా. 104

104 ఆధి = మనోవ్యధకును. వ్యాధి = రోగమునకును. విరోధి = పోఁగొట్టునట్టి, కీర్తనతరంగ = తరఁగములవంటి స్తోత్రములకు. ఆధార = ఆధారమైనవాఁడా. గాఢారమా = ప్రతిష్ఠాలక్ష్మికి. స్వాధీన = స్వాధీనమైన. స్తుతి = స్తోత్రముగల. ధీర - విద్వాంసులయొక్క, వాక్యామృతధారను ధరించువాఁడా, రాధా - రాధాదేవియొక్క. రసీయః - మిక్కిలి రసముగల. ధైర్యముయొక్క - జారడమును జేయునట్టి సంతోషముగలవాఁడా. క్షత - కొట్టఁబడిన. మహీయః - మిక్కిలి విస్తారమైన. ధార - కత్తియంచులుగల. యోధా -

యోధులుగలవాఁడా. రథీ - రథికుఁడైనవాఁడా, మా - జయలక్ష్మి యొక్క. ధుర్య - భారమునువహించిన. స్తవ - స్తోత్రిముతోడ. యుక్తకూడినవాఁడా. రంగపురసీమా - శ్రీరఁగస్థలము. ఆధార - నివాసముగలవాఁడా. మా - లక్ష్మిని. ధారకా - ధరించినవాఁడా.

క. అలమేల్మంగాపాంగా
చలచంచచ్చంచలాభి ♦ జనన సముద్య
త్కలికాశ్రు వర్ష హర్షిత
పులకాంకుర సస్య కృష్ణ ♦ భూ సదృశాంగా. 105

105. అలమేల్మంగయొక్క. అపాంగ - క్రేఁగంటిచూపనెడు. అచల - అంతటను గదులుచున్న. చంచత్ - ప్రకాశించుచున్న. చంచలా - మెఱుపుయొక్క. అభిజనన - పుట్టువుచేత. సముద్యత్ - పుట్టుచున్న. కలికా - మొగ్గలవంటి, అశ్రు - ఆనందబాష్పములయొక్క. వర్షముచేత. హర్షిత - గగుర్పాటుచిన. పులకాంకురములనెడు, సస్య - చేనికి. కృష్ణభూసదృశ - నల్లనేలతో సమానమైన. అంగా - శరీరముగలవాఁడా.

పృథ్వీవృత్తము.

ధరాధరధనుర్ధను ♦ ర్దళనలబ్ధసీతారుణా
ధరాధరధరాధరా ♦ ధరణధన్యబాహావితా
పరాధరహితాఖిల ♦ ప్రిభలభూసురాగ్రేసరా
సరాధరవినందనాం ♦ చలవిహారపారాయణా 106

106. ధరాధర - పర్వతమే. ధనుః = విల్లుగల శివునియొక్క ధనుః-వింటియొక్క. దళన-విరచుటచేత. లబ్ధ - పొందఁబడిన. సీతా- సీతాదేవియనునట్టి. అరుణాధర - స్త్రీగలవాఁడా, ధరధరా - గోవర్ధన పర్వతమును ధరించినవాఁడా. ధరా-భూమియొక్క. ధరణ= ధరించుట

చేత. ధన్య - కృతార్థమైన. బాహా - భుజముచేత. అవిత - రక్షింపఁబడిన. అపరాధరహిత - నేరములేని. సరాధ - రాధతోఁ గూడినవాఁడా. రవినందనాంచల - యమునాతీరమందు విహార - క్రీడించుటయందు. పారాయణా - ఆసక్తుఁడా.

ఇది శ్రీరామభద్రభజనముద్రకవి పట్టభద్రకాద్రవేయాధిప
వరసమాగత సరస సారస్వతలహరీ పరిపాక కాకమానిమూర్తి
ప్రబోధబుధకవి సార్వభౌమపౌత్రి రామలింగభట్ట
పుత్రి కౌండిన్యగోత్రి భాగధేయమూర్తి
నామధేయప్రణీతంబైన రాజవాహన విజ
యంబను మహాప్రబంధంబు నందు
సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.
సంపూర్ణము.
శ్రీ శ్రీ శ్రీ

26743
253.73